

**T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AVRASYA STRATEJİK YAKLAŞIMI
AÇISINDAN KAZAKİSTAN - ÇİN
ENERJİ İLİŞKİLERİ**

AHMET UFUK KARADENİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

STRATEJİ BİLİMİ ANA BİLİM DALI

GEBZE

2009

**T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AVRASYA STRATEJİK YAKLAŞIMI
AÇISINDAN KAZAKİSTAN - ÇİN
ENERJİ İLİŞKİLERİ**

**AHMET UFUK KARADENİZ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANA BİLİM DALI**

**DANIŞMANI
PROF.DR.ABDÜLKADİR AKÇİN**

GEBZE

2009

YÜKSEK LİSANS TEZİ JÜRİ ONAY SAYFASI

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 06.05.2009 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Ahmet Ufuk KARADENİZ'in tez çalışması Strateji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Prof.Dr.Abdülkadir AKÇİN

ÜYE

: Doç.Dr.Halit KESKİN

ÜYE

: Doç.Dr.Okan YEŞİLOT

ONAY

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../20... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

ÖZET

TEZİN BAŞLIĞI : **Avrasya Stratejik Yaklaşımı Açısından
Kazakistan - Çin Enerji İlişkileri**

YAZAR ADI : **Ahmet Ufuk KARADENİZ**

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması ile Avrasya'da önemli güç boşlukları oluşmuş, toplam 15 ayrı bağımsız ülke ortaya çıkmıştır. Bu boşluklar, temelde Doğu Avrupa, Kafkaslar ile Orta Asya'dır.

Orta Asya'da bağımsızlıklarını ilan eden Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'da yaşayan asli milletler Türk'tür. Bu ülkelerle Türkiye'nin dil, tarih, kültür gibi ortak bağları vardır.

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden özellikle Kazakistan ve Türkmenistan, nispeten de Özbekistan zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptirler. İstikrarsız Ortadoğu'nun petrolüne alternatif arayışında olan Avrupa ile son yıllarda ekonomisi durdurulamaz bir hızla büyüyen Çin için Orta Asya enerji kaynakları en uygun seçenektir. Eski güçlü zamanlarını arayan ve aynı güce ulaşmak için kendisinden kopan cumhuriyetleri yörüngesine almaya yönelik politikalar üreten Rusya Federasyonu için Orta Asya ülkelerini ve zenginliklerini diğer büyük güçlere kaptırmamak en önemli hususlardan biridir. Avrasya'daki boşluğu ABD'nin doldurmaması için Çin ile RF ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bir araya gelerek "Şanghay İşbirliği Örgütü"nü kurmuşlardır.

Türkiye'nin, Orta Asya'da oynanan oyunu görmesi ve AB'ye üyelik dışındaki dış politika seçeneklerini değerlendirmesi çok önemlidir. Türkiye'nin, Hazar enerji kaynaklarını Batı'ya ulaştıracak hatları Türkiye'den geçirmek ve enerji nakil koridoru haline gelmek, diğer yandan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile daha fazla ekonomik ve siyasi ilişkiler kurmak için fırsatları değerlendirmesi gerekmektedir.

SUMMARY

NAME OF THESIS : **Kazakhstan – China Energy Relations in
Eurasia Strategical Opinion**

AUTHOR NAME : **Ahmet Ufuk KARADENİZ**

When USSR (Union of Soviet Socialist Republics) failed to pieces in 1991; many power spaces has become in Eurasia and 15 new free countries has come to life. These spaces are mainly East Europa, Caucasus and Middle Asia.

The nations of Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Kırgızystan that became free in Middle Asia are Turks. There are many same properties like language, history and culture between Turkey and Middle Asia Turkish Republics.

Especially Kazakhstan and Turkmenistan, comparatively Uzbekistan has got rich energy sources like petrol and natural gas. Hazar energy sources are the best alternaive for Europe that seeks alternative energy sources and China that grows up every year as economically. It's the most important thing to take under control The Turkish Republics of Middle Asia again. China and Russia Federation and Turkish Republics of Middle Asia has formed "Shanghai Cooperaiton Organisation" to obstruct United States of America.

It is very important for Turkey to see the "Great Game" in Middle Asia and increase the value of outer politics alternatives except European Union. Turkey has to effort to take the energy pipelines to Turkey and to be energy corridor; and also has to develop economic and political relations between Turkish Republics of Middle Asia.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
TABLolar DİZİNİ	ix
HARİTALAR DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
1.1. “Strateji” ve “Jeopolitik”	3
1.2. Yirminci Yüzyıla Yön Veren Jeopolitik Görüşler	6
1.3. Yirmibirinci Yüzyıla Yön Verecek Jeopolitik Görüşler	12
1.4. Avrasya ve Avrasya’nın Önemi	17
1.5. Jeopolitik Düşüncelerde “Avrasyacı Yaklaşım”	20
1.6. Orta Asya Bölgesinin Stratejik Önemi	25
2. ENERJİ KAYNAKLARI VE ÖNEMİ	28
2.1. Dünyada Enerji Görünümü	29
2.2. Orta Asya Enerji Kaynakları	36
2.3. Hazar Denizi’nin Statüsü	40
3. SSCB SONRASI BÖLGEDEKİ DEĞİŞİMLER	47
3.1. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası İlişkilerdeki Değişiklikler	48
3.2. SSCB Sonrası Yeni Bölgesel İttifaklar ve Oluşumlar	50
3.3. 11 Eylül 2001 Sonrası Uluslararası İlişkilerdeki Gelişmeler	54
4. ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ	58
4.1. Kazakistan	62
4.1.1. Kazakistan Ekonomisi	64
4.1.2. Kazakistan’ın Enerji Görünümü	66

4.2.	Türkmenistan	73
4.2.1.	Türkmenistan Ekonomisi	75
4.2.2.	Türkmenistan'ın Enerji Görünümü	76
4.3.	Özbekistan	79
4.3.1.	Özbekistan Ekonomisi	82
4.3.2.	Özbekistan'ın Enerji Görünümü	83
4.4.	Kırgızistan	85
5.	ORTA ASYA'DA SİYASİ İLİŞKİLER VE 'ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'	89
6.	BÖLGEDEKİ KÜRESEL VE BÖLGESEL AKTÖRLERİN ROLÜ	96
6.1.	Amerika Birleşik Devletleri (ABD)	97
6.1.1.	Yeni Güvenlik Doktrini ve "Büyük Ortadoğu Projesi"	102
6.1.2.	ABD'nin Avrasya Politikaları	108
6.2.	Avrupa Birliği (AB)	112
6.3.	Rusya Federasyonu (RF)	120
6.3.1.	Rus Siyasetine Yön Veren Temel Görüşler	131
6.3.2.	Rusya'nın Enerji Politikaları	135
6.3.3.	Rusya'nın Yeni Dış Politika Anlayışı	140
6.4.	Çin Halk Cumhuriyeti	145
6.4.1.	Çin'in Ekonomik Göstergeleri ve Gelişimi	148
6.4.2.	Çin'in Askeri Gücü ve Güvenlik Anlayışı	153
6.4.3.	Çin'in Dış Politika Anlayışı	156
6.4.4.	Çin'in Enerji Görünümü ve Enerji Politikaları	159
6.4.5.	Çin'in Avrasya ve Orta Asya Politikaları	168
6.4.6.	Çin – Kazakistan İlişkileri	173
6.5.	İran	176
7.	TÜRKİYE'NİN DURUMU VE DİĞER ÜLKELER İLE İLİŞKİLERİ	182
7.1.	Türkiye - Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (OATC) İlişkileri	186
7.2.	Türkiye - Rusya Federasyonu İlişkileri	191
7.3.	Türkiye - Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri	200
7.4.	Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri	203

7.5.	Türkiye - ABD İlişkileri	208
7.6.	Türkiye - ŞİÖ İlişkileri	211
8.	TÜRKİYE’NİN ENERJİ OYUNUNDAKİ YERİ	214
8.1.	Türkiye’nin Enerji Görünümü	215
8.2.	Türkiye’deki Petrol Boru Hatları	224
8.2.1.	Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) HPBH	225
8.2.2.	Irak-Türkiye HPBH	230
8.2.3.	Samsun-Ceyhan HPBH	231
8.3.	Türkiye’deki Doğalgaz Hatları	232
8.3.1.	RF-Türkiye DGBH	234
8.3.2.	RF-Karadeniz-Türkiye (Mavi Akım) DGBH	234
8.3.3.	Türkiye-İran DGBH	236
8.3.4.	Türkiye-Yunanistan DGBH	237
8.3.5.	Azerbaycan-Türkiye (Şahdeniz) DGBH	239
8.3.6.	Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa DGBH	241
8.3.7.	Mısır-Türkiye-Avrupa DGBH	242
8.3.8.	Irak-Türkiye-Avrupa DGBH	242
8.3.9.	Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya (NABUCCO) DGBH	243
8.4.	Enerji Nakil Güzergahı Olmanın Önemi	246
8.5.	Enerji Konusunda İzlenmesi Gereken Politikalar	256
9.	TÜRKİYE’NİN AVRASYA ALTERNATİFİ VE ‘TÜRK BİRLİĞİ’	261
10.	SONUÇ	277
	KAYNAKLAR DİZİNİ	281

KISALTMALAR DİZİNİ

- AB - Avrupa Birliği
- ABD - Amerika Birleşik Devletleri
- a.g.e. - adı geçen eser
- a.g.m. - adı geçen makale
- a.g.s. - adı geçen sempozyum
- AGİK - Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
- AGİT - Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
- AKKA - Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Anlaşması
- APEC - Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği
(Asia-Pacific Economic Co-operation)
- ASEAN - Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
(Association of Southeast Asian Nations)
- BCM - Milyar Metreküp (Billion Cubic Meter)
- BG - British Gas
- BDT - Bağımsız Devletler Topluluğu
- BİP - Büyük İsrail Projesi
- BM - Birleşmiş Milletler
- BMDHS - Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
- BOP - Büyük Ortadoğu Projesi
- CNPC - Çin Ulusal Petrol Şirketi
(Chinese National Petroleum Company)
- CNOOC - Çin Ulusal Denizaşırı Petrol Şirketi
(China National Offshore Oil Company)
- CPC - Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu
- CSIS - Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi (ABD)
- ÇHC - Çin Halk Cumhuriyeti
- ÇUŞ - Çok Uluslu Şirketler
- DGBH - Doğal Gaz Boru Hattı
- DTÖ - Dünya Ticaret Örgütü
- EAGP - Avrasya Gaz Üreticileri Birliği

- EBRD - Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası
- EIA - ABD Enerji Bakanlığı
- EİT / ECO - Ekonomik İşbirliği Teşkilatı / Economic Cooperation Organisation
- GAİP - Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi
- GKRY - Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
- GOKAG - Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi
- GOKAP - Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi
- GSYİH - Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
- GUAM - Gürcistan Ukrayna Azerbaycan Moldova
- HPBH - Ham Petrol Boru Hattı
- IEA - Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency)
- IMF - Dünya Para Fonu (International Monetary Fund)
- INOGATE - Interstate Oil and Gas Transport to Europe
(Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Doğalgaz Nakliyesi)
- İKÖ - İslam Konferansı Örgütü
- KEİ - Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
- LNG - Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
- NAFTA - Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
- NATO - Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
(North Atlantic Treaty Organization)
- NGO - Sivil Toplum Örgütleri (Non-Governmental Organisations)
- OATC - Orta Asya Türk Cumhuriyetleri
- OECD - Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
(Organisation for Economic Co-operation and Development)
- OPEC - Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
(Organization of Petroleum Exporting Countries)
- RF - Rusya Federasyonu
- SAGP - Satın Alım Gücü Paritesi
- SSCB - Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- ŞİÖ - Şanghay İşbirliği Örgütü
- tcf - Trilyon Fit Küp
- TCM - Trilyon Metreküp (Trillion Cubic Meter)
- TİKA - Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı

- TPAO - Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
- TPE - Ton Petrol Eşdeğeri
- TRACECA - Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia
- WTO - Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organisation)

TABLolar DİZİNİ

SAYFA NO.

• Tablo 1. Dünya Birincil Enerji Tüketiminde Yakıt Payları (1973-2020)(%)	31
• Tablo.2. Orta Asya Petrol Rezerv Değerleri	38
• Tablo.3. Orta Asya Doğalgaz Rezerv Değerleri	38
• Tablo.4. Kazakistan Petrol Boru Hattı Kapasiteleri ve 2005 Üretim / Tüketim Miktarları	71
• Tablo.5. AB Enerji Bilançosunda Yakıt Payları, 2000-2030 (%)	114
• Tablo.6. İran'ın Doğalgaz Üretim – Tüketim Durumu	178
• Tablo.7. Enerji Talebinde Türkiye'nin Enerji Kaynaklarının Dağılımı (2010 – 2020)	216
• Tablo.8. Türkiye Enerji Rakamları	216
• Tablo.9. Türkiye Ham Petrol Boru Hatları Uzunlukları ve Taşınan Petrol Miktarları	225
• Tablo.10. BTC Proje Kapsamı	227
• Tablo.11. BTC Kronolojisi	227-228
• Tablo. 12. Türkiye'nin Doğalgaz ve LNG Alım Miktarları	232
• Tablo.13. Türkiye'nin Doğalgaz Alım Anlaşmaları	233
• Tablo.14. NABUCCO DGBH ile Taşınacak Gaz Miktarları	243
• Tablo.15. Bölgedeki Ülkelerin İspatlanmış Petrol Rezervleri	252
• Tablo.16. Bölgedeki Ülkelerin Petrol Üretimleri	253
• Tablo.17. Bölgedeki Ülkelerin Doğalgaz Üretimleri	253

HARİTALAR DİZİNİ

SAYFA NO.

- Harita.1. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Kafkasya 60
- Harita.2. Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı 72
- Harita.3. NABUCCO Boru Hattı Projesi 244

1. GİRİŞ

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında uluslar arası ilişkilere yön veren iki kutuptan biri olan SSCB'nin yüzyılın bitimine on yıldan az süre kala beklenmedik şekilde dağılması, geçtiğimiz yüzyılın en önemli siyasi değişimlerinden biri olmuş; bu olay bir yandan ABD'yi süper güç olarak yalnız bırakırken, diğer yandan siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda yeni güç mücadelelerinin önünü açmıştır.

Çift kutuplu düzende, dünyanın neredeyse tamamı iki kutuptan birinin, ABD ya da SSCB'nin yanında yer almışlar, bu iki ülkenin siyasi ve askeri şemsiyesi altında konuşlanmışlardır. ABD'nin liderliğinde oluşturulan NATO ve SSCB liderliğindeki Varşova Paktı bu düzenin güvenlik teşkilatlarıdır. Yeni dönemde Varşova Paktı'nın ortadan kalkmasıyla NATO'nun işlevi de tartışılmaya başlanmıştır.

Bu dönemde iki Almanya birleşirken, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya gerek ekonomik, gerekse toprak olarak dağılmış, bunun sonucunda, merkezi ve Doğu Avrupa'da, Balkanlarda, Kafkaslarda ve Orta Asya'da yeni bağımsız devletler meydana gelmiş ve Avrasya olgusunu ihtiva eden yeni bir siyasi coğrafya ortaya çıkmıştır. (Köse, 2005, s.15)

SSCB'nin dağılması ile başlayan süreç, ABD'nin tek süper güç olarak Avrasya'ya girişini sağlarken, birçok arka bahçe ortaya çıkmış ve Avrasya'nın etkin güçleri de zaman içerisinde arka bahçeleri kontrol etmeye çalışarak, Avrasya hakimiyeti mücadelesine girmeyi başarmışlardır. Bu dönemde ortaya çıkan boş ve kontrolsüz alanlara ABD'li uzmanlar tarafından "Kara Delik", "Avrasya Balkanları"; Rus stratejistler tarafından "Yakın Çevre", bir kısım uzmanlar tarafından da "Yeni Büyük Oyun"un kritik hamleleri olarak isim verilmiştir. İsim ne olursa olsun, SSCB'nin dağılması ile başlayan yeni süreçten günümüze ve hatta uzun bir gelecek döneme kadar etkili olacak ve büyük güç mücadelesinin sonucunu belirleyecek olan arka bahçeler, Avrasya'nın en kritik bölgelerinde yer almışlardır. Bu nedenle, Doğu Avrupa, Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ve Orta Asya ile ortaya çıkan uzun hattın

kuzey ve gneyinde kontrol tesis etmenin, Avrasya'ya ve bütün kaynaklarına hakim olmak anlamına geleceği düşünülmektedir. (Birsell, 2007, s.55)

Yeni dönemde dünya uluslar arası sisteminin nasıl şekil alacağı tartışılırken, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan terörist saldırılar ABD'nin yeni açılımına katkıda bulunmuştur. Ortadoğu kökenli teröristlerin ABD'ye yaptıkları saldırıların ardından ABD ve NATO'nun tehdit algılaması da değişmiştir. Artık ülkeler arası sıcak savaşlar yerini kişi ve örgütlerce gerçekleştirilen terörist eylemlere bırakmıştır. Asimetrik tehdit olarak da adlandırılan bu mücadelede düzenli orduların ve klasik muharebe yöntemlerinin ötesinde oluşumlara ve politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Ortaya çıkan yeni süreç içerisinde Çin, ABD ve Rusya Avrasya coğrafyasında meydana gelen güç boşluğunu doldurmak için mücadele etmeye başlamışlardır. (Adıbelli, 2007, s.7) Mücadele eden ülke ve örgütlere AB, Türkiye, İran, Hindistan, Pakistan, Japonya gibi küresel ve bölgesel güçler de dahil edilebilir. Bu bölgelerdeki yeni cumhuriyetler, kendilerini yanlarına çekmeye çalışan daha güçlü aktörlerle karşılaşmışlar, kendilerini bir mücadelenin içinde bulmuşlardır.

Mücadelede rolü olan ülkelerin hedefleri genelde güvenlik kaygıları ya da enerji kaynaklarına hakim olma gayreti olmuştur. Bu oyunda kazanmak adına her ülkenin farklı yöntemleri bulunmaktadır. SSCB sonrası uluslar arası ilişkiler eskiden olduğu kadar net bir zemine henüz oturmamıştır ve bu belirsizliğin daha uzun sürebileceği değerlendirilmektedir.

Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde oynanan oyunu AB'nin kazandığı söylenebilir. Çünkü 1 Mayıs 2004'te Estonya, Letonya, Litvanya; 1 Ocak 2007'de ise Romanya ve Bulgaristan Avrupa Birliği üyeliğine kabul edilmişlerdir. Kafkaslar ve Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanan ülkeler ekonomik ve siyasal anlamda kendi ayakları üzerinde durma mücadelesi verirken, başta RF olmak üzere küresel ve bölgesel güçlerin ilgi odağı olmaya devam etmektedirler.

Bağımsızlıklarını kazanan genç cumhuriyetler içinde, nüfusu Türk olan beş cumhuriyet bulunmaktadır. Bu ülkeler Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'dır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Avrasya üzerinde

oynanan yeni mücadelenin tam ortasında yer almaktadırlar. Nüfuslarının Türk olması yüzünden Türkiye'nin doğal ilgi alanına giren bu ülkelerde, Türkiye'nin beklenen etkinliği ve işbirliğini sağlayamadığı görülmektedir. Türkiye, yeni Türk Cumhuriyetleri ile olan kültürel ve tarihi bağları nedeniyle, söz konusu oyunun en önemli aktörlerinden biri durumundadır.

Yeni güç mücadelesinde küresel ve bölgesel güç merkezlerinin konumlarını, avantaj ve dezavantajlarını incelemek için, öncelikle jeopolitik ve strateji üzerine son yüzyılda ve son zamanlarda ortaya konulan kuramları ve düşünceleri hatırlamak gereklidir.

1.1. “Strateji” ve “Jeopolitik”

Önceden belirlenen bir amaca ulaşmak için tutulan yol; bir ulusun veya uluslar topluluğunun, barış ve savaşta benimsenen politikalara en fazla desteği vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askeri güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı olarak tanımlanan “Strateji” (TDK Sözlüğü, 1988), geniş anlamda, bir ulusun ya da uluslar topluluğunun hedefe ulaşmak için ekonomik, siyasi, askeri ve moral güçlerini birbiriyle uyumlu olarak düzenlemesi ve kullanması olarak algılanmaktadır. (Çeliktepe, 2002, s.13)

“Strateji; siyasi amaçlara ulaşmak için askeri imkanları tanzim ve kullanma sanatıdır” diyen Liddle Hart, “strateji” kavramını, küçük (ast) seviyeler ve büyük (üst) seviyelerle ilişkisine bakarak sınıflandırmıştır. Stratejinin ast seviyedeki ilişkilerini “taktik”, üst seviyedeki ilişkilerini ise “yüksek strateji (milli strateji)” olarak nitelemiştir. (Hart, 2002, s.367; İkbâl, 2008, s.65)

Strateji ile taktik, strateji ile yüksek strateji birbirleri ile kaynaşmıştır ve aralarında kesin bir sınır çizilemez. Strateji, savaş hedefini elde etmek için “ne zaman” ve “nerede” savaşa girileceğini belirler. Bu belirlendikten sonra muharebenin nasıl yapılacağı “taktiğin” konusudur. Strateji taktiğe, yüksek strateji, stratejiye yol gösterir. (İkbâl, 2008, s.65) Daha geniş tanımı ile taktik, strateji ve politika;

geliştirdikleri güçlerle (askeri, politik, ekonomik, sosyal...) belirledikleri hedefe ulaşma yol ve yöntemini seçenekleri ile araştırır, tespit eder, seçeneklerin önceliklerini belirler ve zaman unsurunu katarak açıklarlar. (İlhan, 2005, s.26-27) Stratejinin üç unsuru “mekan”, “kuvvet” ve “zaman”dır.

Jeopolitik ise sözlük anlamı olarak dilimizde üç şekilde ifade bulmaktadır:

- Coğrafya, ekonomi, nüfus vb.nin bir devletin politikası üzerindeki etkisi,
- Bir devlette, bir bölgede uygulanan politikayla o yerin coğrafyası arasındaki ilişki,
- Bir devletin saldırgan nitelikteki genişlemesini, ekonomik ve siyasi coğrafya açısından haklı kılmaya yönelik siyasi öğretisi. (Kalkan, 2007, s.412)

Jeopolitik, coğrafyanın politikaya verdiği yönü belirler; siyasi coğrafyanın beşeri değerlerle (ekonomik, sosyo-kültürel, politik, askeri) aktifleşmesidir (İlhan, 2003, s.29) diyen Suat İlhan’a göre, stratejinin üç unsuru olan “Mekân-Kuvvet-Zaman”, jeopolitiğin unsurlarının da başlıklarını oluşturur. Tasnif edecek unsurlar üzerinde çalışma yapan ilk düşünür Fr.Tuğamiral Pierre Celerier’dir. Değişen unsurlar olarak, nüfus, tabii ve diğer kaynaklar, enerji ve yeni enerji kaynakları, politik ve sosyal yapılar; değişmeyen unsurlar olarak, mekan ve bölümleri, arazinin şümülü, fiziki yapı, asayişin şekli, deniz durumları, merkezi durum gibi jeopolitik unsurlar, alt birimleri belirlemiştir. (İlhan, Kış 2003)

Jeopolitiğin unsurları da aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

Değişmeyen unsurlar veya coğrafi unsurlar (stratejik unsurlardan mekan karşılığı);

- Ülke veya bölgenin dünya üzerindeki yeri, hudutları, sahip olduğu coğrafi bütünlük ve coğrafi özellik, saha (alan),
- Coğrafi karakteri (ada, kıta, kenar, kıta içi devleti olma durumu),

Değişen unsurlar veya beşeri unsurlar (stratejik unsurlardan kuvvet karşılığı);

- Sosyal değerler (nüfus ve niteliği...),

- Ekonomik değerler,
- Politik değerler,
- Askeri değerler,
- Diğer kültür değerleri,

Zaman unsuru (stratejik unsurlarda da zaman). (İlhan, 2005, s.31-32)

Bütün bu unsurların toplu değerlendirmesi coğrafi temele dayanan ulusal gücü belirler. Ulusal gücün de unsurları olan, jeopolitiğin bu alt birimlerinden her biri ayrı ayrı stratejik değer taşırlar. (İlhan, K1ş 2003)

Ulusal Gç ya da Milli Güç, “savaşta ve barışta silahlı kuvvetlerle birlikte, milli hedeflere ulaşmak için, milli bir devletin politik, ekonomik ve psikolojik glerini kullanma bilim ve sanatıdır.” şeklinde izah edilmektedir. (zdağ, 2002, s.113) mit zdağ, milli gücü oluşturan unsurları sırası ile coğrafya, nüfus, doğal kaynaklar, ekonomi, silahlı kuvvetler, siyasi güç, psikolojik gç ve enformasyon gücü olarak ifade etmektedir.

Çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmakla birlikte, “siyasi coğrafya” ile “jeopolitik” kavramları arasında bir ayırım yapmak mümkündür. Siyasi coğrafya, kapsam itibariyle jeopolitikten daha geniş, onu da içerisine alan bir niteliğe sahiptir. Siyasi coğrafya, siyasi topluluklar ile coğrafya olayları arasındaki ilişkileri inceler ve bunun özelliklerini ortaya koyarken; jeopolitik, bu özelliklerin devletlerin dış politikalarının belirlenmesindeki etkilerini ele almakta, incelemektedir. (Sönmezoğlu, 2000, s.506) Jeostrateji ise, stratejik açıdan coğrafi unsurların incelenmesini ve stratejik sonuçlar çıkarılmasını kapsar. Jeostrateji, coğrafya ile strateji arasındaki münasebetlerin ilmidir. (Cömert, K1ş 2002)

Coğrafi muhiti politikada kullanma sanatı olan “jeopolitik”, özellikle iki dünya harbi arasında geliştirilmiştir. Dünya hkimiyeti peşinde koşan veya güçlü kalma uğraşı veren ülkeleri, ortaya attıkları teorilerle etkileyen büyük jeopolitikiler çoğunlukla bu dönemde yaşamışlardır. (Cömert, K1ş 2002) Strateji ve jeopolitik

üzerine düşünen ve görüşler ortaya koyan pek çok bilim adamı, 20. yüzyılda çeşitli liderleri ve ülkelerin politikalarını etkilemişlerdir.

1.2. Yirminci Yüzyıla Yön Veren Jeopolitik Görüşler

Çağdaş jeopolitiğin başlangıcı olarak Alman coğrafyacı ve antropolog Friedrich Ratzel (1844-1904)'in 1897'de yayınlanan "Politische Geographie-Siyasi Coğrafya" adlı eserindeki fikir ve yorumları gösterilir. Ratzel, devletin coğrafi ve politik yapılarını biyolojik organizmalara benzeten fikirleriyle kendisinden sonra "Hayat Alanı - Lebensraum" adıyla gelişecek Alman Jeopolitik Ekolü'nün temellerini atmıştır. Ratzel, devletler arasındaki sınırlara geçici işaretler gözüyle bakıyordu. 1930'larda Ratzel'in fikirleri Nazi Almanyası'nın "Lebensraum"u ele geçirmesini, ilerlemelerini ve tabii kanunlara uygun olarak mukavemet edilemez genişlemesinin ilham kaynağı olmuştu. (Cömert, Kış 2002) Ratzel'e göre bir devlet, gelişme ve yayılmayı amaçlayan bir organizma olarak diğer devletler ile çatışmalara girecektir. Yeni sahalara kazanarak gelişmesi, yaşaması için zorunludur. (Sönmezoğlu, 2000, s.507)

Aynı zamanda Alman jeopolitik okulunun kurucusu sayılan Ratzel'in görüşlerinde saha (space), mevki (location) ve sınır kavramları önemli yer tutmaktadır. Ratzel'e göre, bir devletin sahip olduğu saha ve dünya üzerindeki mevkii, üzerinde yaşayanların karakterine, faaliyetlerini ve kaderini belirleyecek derecede bir öneme sahiptir. Bir devletin uluslar arası alanda etkili olabilmesi, geniş bir sahaya ve hakim bir mevkiye sahip olmasına bağlıdır. Siyasi sınırlar ise bir devletin gücünü yansıtır. Devletlerin büyümesine engel oluşturduklarında çatışmalara sebep olurlar. Bu dinamik nitelikleriyle sınırlar, devletlerin sadece güvenliklerini değil, aynı zamanda gelişme ve saha kazanma yönlerini de belirleyen öğelerdir. Ratzel'in XIX. yüzyıl sonlarında ortaya koyduğu bu görüşler, o dönemde giderek bir dünya politikası izlemeye başlayan, bu nedenle gerek Avrupa içinde gerekse Avrupa dışında, rakiplerine oranla gecikmiş bazı genişleme çabaları içerisinde bulunan Kaiser Wilhelm Almanyası'nın dış politikasına da oldukça uygun düşmekteydi. (Sönmezoğlu, 2000, s.507)

Benzer görüşler, aynı yıllarda yaşayan İsveçli coğrafyacı Rudolf Kjellen (1864-1922) tarafından da savunulmuştur. Genişlik, hareket serbestisi, içeride birlik ve beraberlik olmak üzere bir devlet açısından üç temel öge sayan (Sönmezoğlu, 2000, s.507) Kjellen, 1916 yılında yazdığı “Bir Hayat Şekli Olarak Devlet” adlı eserinde, yaşayan bir organizmaya benzettiği devletin beş aktif unsurunu “Sosyopolitik, Ekonopolitik, Kratopolitik, Demopolitik ve Geopolitik” olarak adlandırmış ve böylece ‘Jeopolitik’ terimi doğmuştur. (Cömert, Kış 2002) Kjellen, “jeopolitik” ifadesinin isim babası olarak bilinmektedir.

Kjellen, Ratzel’in fikirlerini ilerleterek Alman ırkının üstünlüğü tezini kuvvetlendirdi ve böyle bir ekolün başına geçecek Karl Haushofer’i buldu. General ve profesör, asker ve politikacı Haushofer, milli çapta ve Nazi idareciler tarafından şevkle teyit edilen politik ve ilmi bir doktrin lanse etmek için gerekli niteliklere sahipti. (Cömert, Kış 2002) Uygulamaya yönelik faaliyetlerinin etkisiyle, Alman jeopolitik okulunun adından en çok söz ettiren kişisi olan Haushofer, I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya’nın yenilgisinin nedenlerini araştırmaya başlamış, Münih Üniversitesi’ne bağlı Jeopolitik Enstitüsü’nü kurmuş, Nasyonal Sosyalizmin gelişmesi ile birlikte bu hareketin dış politikaya ilişkin görüşlerinin başlıca teorisyenlerinden biri olmuştur. Aslında, Haushofer’ın jeopolitik görüşlerinin orijinal olmaktan çok, Ratzel ve Kjellen’in görüşlerini MacKinder’in “Heartland” öğretisi ile bütünleştirme çabası olduğu söylenebilir. (Sönmezoğlu, 2000, s.508)

Ratzel’in geniş saha ile ulusal güç arasında kurduğu doğru orantıdan hareket eden Haushofer’a göre, bir devletin sahası genişlemesine yetmeyecek kadar küçük ise o devlet genişlemelidir. Haushofer, bir ulus için yeterli sahanın nesnel ölçütlerini belirtmemiş, örneğin nüfus ile saha arasında niceliksel bir oran önermemiş, sadece Almanya ile Japonya’nın yeni sahalara, kendisinin geliştirdiği orijinal ifade ile hayat sahasına (lebensraum) ihtiyaçları olduğunu ileri sürmüştür. Örneğin, Almanya açısından Doğu Avrupa, Japonya açısından da Uzakdoğu ve Asya Pasifik bölgeleri bu türden bir fonksiyon görebilirlerdi. Ülkelerin bu amaca ulaşmak için gerektiğinde savaşa başvurmalarını meşru gören Haushofer, üstünlük mücadelesi veren bir devletin ekonomik açıdan kendine yeterli olması ve Avrasya’yı denetim altında bulundurması gerektiğini savunuyordu. Bu nedenle, dünya hakimiyetine yönelecek

bir Almanya'nın, İngiltere ve ABD'nin liderliğindeki Atlantik grubuna karşı, kendi liderliğindeki Avrupa grubu ile Japonya'nın liderliğindeki Pasifik grubu arasındaki ittifakı oluşturmasını öneriyor, bu çerçevede SSCB ve Çin'in de bu kıtalar aşırı ittifaka kazanılması gerektiğini düşünüyordu. (Sönmezoğlu, 2000, s.508) McKinder'in kavramlarını Almanya'nın siyasi gereksinimlerine uyarlayan Haushofer'in, ülkesi için ortaya koyduğu "Drang nach Osten (doğuya doğru yayılma)" politikası (Brzezinski, 1997, s.61-62), II. Dünya Savaşı'nın en önemli nedenlerinden biri olan Almanya'nın saldırganlığını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Haushofer ayrıca, İtalya ve Japonya ile ittifak eden Almanya'nın dış politikası için kendi 'Büyük Avrasya Projesi'ni hazırlamış; buna göre II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın savaş stratejisinin önemli bir ayağı Bakü petrollerine ulaşmak hedefine dayanmıştır. Almanlar, başta Bakü olmak üzere Kafkas ve Hazar petrollerini ele geçirmek üzere 1942'de harekate başlamış, ancak Kafkaslarda mahzur kalan araçları yüzünden hedeflerine ulaşamamışlardır.

Yirminci yüzyıl uluslar arası ilişkilerine yön veren en önemli jeopolitik teoriler, MacKinder'in "Kara Hakimiyeti Teorisi", Mahan'ın "Deniz Hakimiyeti Teorisi", Spykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi" ve Seversky'nin "Hava Hakimiyeti Teorisi"dir.

Jeopolitik düşüncenin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuş bir başka isim olan İngiliz coğrafyacı Halford MacKinder (1861-1947), jeopolitik ile ilgili görüşlerini ilk defa 1904 yılında, "Tarihin Coğrafi Mihveri (The Geographical Pivot of History)" adlı bildiri ile ortaya koymuştur. Avrasya'nın iç kısmını dünya siyasetinin coğrafi merkezi, "Mihver Bölgesi (Pivot Area)" olarak gören MacKinder, bu bölgenin denetiminin dünya hakimiyeti açısından belirleyici bir öneme sahip olduğunu söylemekteydi. MacKinder, bu Merkez Bölgesi çevresinde Almanya, Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin'i kapsayan bir "İç Hilal" (Inner Crescent), bir de İngiltere, Afrika, Avustralya, Japonya, ABD ve Kanada'yı da içerisine alan "Dış Hilal" (Outer Crescent) bölgesi belirlemiştir. (Sönmezoğlu, 2000, s.510) MacKinder, II. Dünya Savaşı yılları ve sonrasında tanımladığı bölgelerin sınırlarını sürekli değiştirmiştir.

Yeryüzünde, “Dünya Adası-World Island” adını verdiği, Asya-Avrupa-Afrika kıtalarından oluşan bir tek büyük kara parçasının olduğunu kabul eden MacKinder’e göre, Rusya’nın bulunduğu orta bölge “Heartland-Kalpgah”tır. (Cömert, Kış 2002) Ortaya koyduğu teoriye göre;

“Doğu Avrupa’ya hakim olan Merkez Bölgesi’ni kontrol eder,
Merkez Bölgesi’ne hakim olan Dünya Adası’nı kontrol eder,
Dünya Adası’na hakim olan dünyayı kontrol eder.” (Sönmezoğlu, 2000, s.510)

“Kara Hakimiyeti Teorisi” olarak adlandırılan bu görüşleri ile MacKinder; bu yolla, tek bir devletin (o yıllarda Almanya) bu bölgeye hakim olmasının ne gibi sonuçlar doğurabileceğine işaret etmek istemiştir. İşin ilginç yanı, onun bu görüşleri o yıllarda İngilizlerden çok Almanlar tarafından dikkate alınmış, değerlendirilmiştir. (Sönmezoğlu, 2000, s.511)

Amerikan Jeopolitik Ekolünün gelişmesi özellikle Prof. Nicolas Spykman (1893-1943) ile başlar. Spykman, 1942’de yayımlanan “Dünya Politikasında Amerikan Stratejisi” ve ölümünü müteakip 1944’de yayımlanan “Sulhün Coğrafyası” adlı iki önemli eseriyle jeopolitiği, Amerikan milli güvenlik politika ve stratejisinin dayanacağı coğrafi esasları ve yaptığı dünya coğrafyası değerlendirmesi ile de “Kenar Kuşak Teorisi - Rimland”i ortaya koymuştur. (Cömert, Kış 2002)

Merkez Bölgesi’nin yakın bir gelecekte dünya hakimiyeti açısından gerekli güce erişemeyeceğini ileri süren Spykman, sanayinin ve iletişimin gelişmesiyle Avrasya’yı çevreleyen bölgenin (Rimland) stratejik bakımdan merkez bölgeden daha önemli olabileceğine dikkat çekmiş (Arı, 1997, s.224), MacKinder’in temel jeopolitik görüşlerinden yararlanmakla beraber, onları farklı yorumlayarak farklı sonuçlara ulaşmıştır. MacKinder’in Merkez Bölgesi’ne dayanan dünya hakimiyeti görüşünü bir anlamda tersine çevirerek “Kenar” a sahip olmanın önemi üzerinde durmuş;

“Kenar’a (Rimland) hakim olan Avrasya’yı kontrol eder,
Avrasya’ya hakim olan dünyanın kaderini kontrol eder” demiştir. (Sönmezoğlu, 2000, s.512)

Spykman'a göre, merkez bölgesini (kalpgâhı) çeviren dış kuşak; Avrupa, Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibirya'dır. İkinci Dünya Savaşı sonrası yapılan NATO, CENTO ve SEATO anlaşmalarında bu görüşün etkisi görülür. Kenar Kuşak Teorisi ve Kara Hakimiyeti Teorisi birlikte düşünüldüğü zaman; Kore, Vietnam, Afganistan, Kamboçya harpleri daha iyi anlaşılabilir. (İlhan, 2005, s.34)

Anglo-Amerikan geleneğinin önemli temsilcilerinden olan Amerikalı Amiral Alfred Thayer Mahan'a göre, denizlere hakim olmanın önemi büyüktür. Bir kara devleti güçlü olabilir, fakat dünya hakimiyetinin yolu denizlerden geçmektedir. 1890 yılında yayınladığı "Denizgücünün Tarihe Etkisi-1660-1783 (The Influence of Seapower Upon History, 1660-1783)" adlı kitabı ile tanınan Mahan, İngiltere ve ABD gibi okyanuslara hakim devletlere, Rusya ve Almanya gibi karada güçlü devletlere oranla daha fazla şans tanımıştır. Ona göre, İngiltere ve ABD'nin en büyük avantajları, birçok devlet gibi kara sınırlarını korumak için geniş kara orduları besleme ihtiyaçları olmamasıydı. Mahan, deniz gücünün, taraflara askeri anlamda sağladığı hareket serbestisi nedeniyle, büyük devletler arasındaki bir savaşın kaderinin denizlerde tayin edilebileceğini savunmuş, bu nedenle ülkesi ABD'nin açık deniz donanması oluşturmaya önem vermesi gerektiğini vurgulamıştır. (Sönmezoğlu, 2000, s.509)

Hem MacKinder ve Spykman, hem de Mahan'ın görüşlerinden istifade eden ABD, 20. yüzyıldaki politikalarını "Kalpgâh"ı çevreleyen kenar kuşağa hakim olmak, öte yandan deniz gücüne önem vermek şeklinde belirlemiştir. Bu stratejiler sonucu önemli kazanımlar elde eden ABD, bu yüzyılda dünyanın en önemli deniz gücü olmasının yanında, dünyanın her yerinde müdahalelerde bulunabilecek askeri güce erişmiştir.

Bir diğer görüşü savunan Alexander P.Seversky ise hava hakimiyetini elde eden tarafın diğerini etkisi altına alacağını söylemiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında hava kuvvetlerinin stratejik önemi ortaya çıkmış, savaş sonrasında da gerek askeri açıdan, gerekse ulaşım açısından uçak ve diğer hava araçlarının önemi giderek artmıştır. Seversky, 1950 yılında yayınladığı "Hava Gücü:Ayakta Kalmanın Anahtarı" (Air Power:Key to Survival) adlı çalışmasında, hava üstünlüğü açısından

sadece ABD ve SSCB ile İngiltere'yi şanslı görmektedir. (Sönmezoğlu, 2000, s.513) Seversky'nin görüşleri de "Hava Hakimiyeti Teorisi" olarak adlandırılmaktadır. Bu teorinin haklılığı, teknolojinin gelişmesi ile birlikte, geleceğin yükselen değerinin hava hakimiyeti olduğunun görülmesi ile ortaya çıkmıştır. Hattâ hava hakimiyeti mücadelesi 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uzaya da sıçramış, tüm diğer alanlar gibi bu alanda da ABD ve SSCB yarışı yaşanmıştır.

Bu bilgilere göre mevcut jeopolitik teorileri iki başlık altında toplayabiliriz:

1. Fiziki coğrafyaya dayalı teoriler; Kara Hakimiyeti Teorisi ve Kenar Kuşak Teorisi,
2. Kuvvete dayalı teoriler; Deniz Hakimiyet Teorisi ve Hava Hakimiyet Teorisidir. (İlhan, 2005, s.35)

Evrensel düzeyde jeopolitik ortam değişimleri bir yüzyılda ancak birkaç defa olabilir. Bu yaklaşımla 20. yüzyıl jeopolitik ortamlarını dört döneme ayırabiliriz:

- Birinci Dünya Harbi öncesi jeopolitik ortamı,
- Birinci ve İkinci Dünya Harpleri arası jeopolitik ortamı,
- İkinci Dünya harbi sonrası veya daha doğru ismi ile Soğuk Harp dönemi jeopolitik ortamı,
- Soğuk Harp sonrası jeopolitik ortamı. (İlhan, 2004, s.126)

Savaştan sonraki 50 yılda, ABD ve SSCB arasındaki çekişme jeopolitik uzmanlarının en sevdikleri teorinin gerçekleştirilmesini temsil ediyordu: Hem Atlantik, hem Pasifik Okyanusu'nda egemen olan, dünyanın en önemli deniz kuvvetleri, Moğol İmparatorluğu'nun kapladığı toprakları hatırlatan Avrasya'nın merkezi topraklarında hüküm süren dünyanın en önemli kara kuvvetlerine karşı yarışiyordu. (Brzezinski, 2005, s.20-21) Bu mücadele, 20. yüzyıl uluslar arası ilişkilerinin temelini teşkil etmiştir.

20. yüzyıl, insanlık tarihinin en hızlı ve yoğun gelişmelerinin yaşandığı dönem olmuştur. Bir dünya savaşı ile başlayan, bir diğerinin tüm uluslar arası sistemi alt üst ettiği, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya ve benzeri sömürge

imparatorluklarının çöktüğü bu yüzyıl, 1922’de resmen SSCB adıyla yeniden doğan Sovyet İmparatorluğunun çöküşü ile kapanmıştır. (Cafersoy, 2001, s.1)

Yirminci yüzyılın en önemli olaylarından 2. Dünya Savaşı ve sonrasındaki Soğuk Savaş yıllarının sebepleri arasında, devletlerin politikalarına belirtilen klasik teorilerin etki etmeleri gösterilebilir. Bu itibarla, söz konusu jeopolitik düşünceler geçtiğimiz yüzyılın uluslar arası ilişkilerinde önemli yer tutmuşlar ve yirmibirinci yüzyıl düşünürlerini de etkilemişlerdir.

1.3. Yirmibirinci Yüzyıla Yön Verecek Jeopolitik Görüşler

Bu klasik teorilerin yanı sıra özellikle soğuk savaş döneminin sona ermesiyle birlikte güç odakları ve teorisyenler yeni arayışlar içine girmiştir. Bu kapsamda Francis Fukuyama’nın “Tarihin Sonu mu?” tezi (Fukuyama, 2005, s.22), S.P.Huntington’un “Medeniyetler Çatışması”, Z.Brzezinski’nin “Büyük Satranç Tahtası”, A.Dugin’in “Avrasyacılık”ı oluşturulmaya çalışılan “Yeni Dünya Düzeni”nin başlıca teorileri olurken, ABD’nin “Büyük Ortadoğu Projesi”, AB’nin genişleme stratejileri ve “Şangay İşbirliği Teşkilatı” gibi projeler de uygulamaya yönelik kimi örnekleri teşkil etmektedir. (Kalkan, 2005, s.413-414)

Sovyetler Birliği’nin dağılması ve çift kutuplu dünya düzeninin sona ermesinin ardından, ortaya çıkan tek kutuplu düzenin ABD’nin tam hakimiyeti anlamına geldiği yorumundan hareket eden ABD’li Prof. Francis Fukuyama, “Tarihin Sonu mu?” adlı makalesini kaleme almıştır. Makalesinde, kapitalizm ile sosyalizmin mücadelesinde, Batı’nın ya da Batı düşüncesinin ekonomik ve siyasal zaferini ilan ettiğini ifade etmekteydi. (Fukuyama, 2005, s.22)

1989’da yayınlanan makalesinde Fukuyama, “Belki de, sadece Soğuk Savaş’ın ya da savaş sonrası dünya tarihinin sona ermesine değil, fakat insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaşması ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olan Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonuna tanıklık etmekteyiz” demektedir. (Fukuyama, 2005, s.23) Fukuyama, çift kutuplu düzenden

ABD'nin mutlak hakimiyetinin söz konusu olduğu tek kutuplu düzene geçişi, bir daha ABD ile yarışacak güç olamayacağı gibi bir temele dayandırmıştır. Dünyada tek kutuplu sistem halen devam etmekle birlikte, bu düzene itiraz eden Rusya ve Çin gibi ülkeler de bulunmakta, Şangay İşbirliği Örgütü'nü kurarak yaptıkları işbirliği ile yeni bir kutbu oluşturmaya en yakın oluşum olarak görülmektedirler.

1993 yılında, Samuel P.Huntington'ın Foreign Affairs adlı dergide yayınlanan "Medeniyetler Çatışması mı?" adlı makalesi ise yeni bir tartışmayı başlatmıştır. Huntington'a göre "...yeni dünyada mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak, beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hakim mücadele kaynağı kültürel olacaktır. Milli devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak, fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecektir. Medeniyetlerin çatışması global politikaya hakim olacak, medeniyetlerin arasındaki fay hatları geleceğin muharebe hatlarını teşkil edecektir." (Huntington, 2006, s.23) Makalenin diğer önemli kesitleri ise şöyle özetlenebilir: "Batı ve İslam arasında asırlardan beri bu askeri etkileşimin zeval bulma ihtimali pek yoktur." "Bu sadece bir farklılık çizgisi değil, aynı zamanda kanlı bir mücadele çizgisidir." (İlhan, 2004, s.21-22) Huntington'a göre; "Dünya, ya medeniyetler temelinde bir düzene kavuşacaktır, ya da düzensizlik devam edecektir."

Huntington, ABD'nin stratejik hareket tarzının panoramik çerçevesinin çizildiği yeni genel konjonktürde, Sovyetler Birliği'nin ideolojik mücadeleyi kaybettiğini, küresel boyutta, askeri-ideolojik-diplomatik kültürel boyutlarda hiçbir ülkenin, ABD'ye meydan okumasının söz konusu olamayacağını iddia etmiştir. (Caşın, 2006, s.452) Bu düşünce Fukuyama'nın tezinin de çıkış noktasını oluşturmaktadır. Yirminci yüzyıldaki jeopolitikçilerin birbirlerinden etkilendikleri gibi, Fukuyama ve Huntington'un teorilerinin de birbirlerini takip eden bir sistematik içinde oldukları söylenebilir.

Medeniyetleri sayarken S.P.Huntington, dünyada yedi veya sekiz temel medeniyet var demekte, fakat dokuz medeniyet saymaktadır:

Batılı Medeniyet : ABD, Katolik ve Protestan Avrupa, Avustralya

- Amerikalı Medeniyet : Güney ve Orta Amerika,
Afrikalı Medeniyet : Büyük Sahra ve Somali güneyi; Eritre batısı Afrika,
İslam medeniyeti : Sahra, Somali, Eritre dahil Kuzey Afrika, Ortadoğu, Pakistan dahil Orta Asya, Malezya,
Çinli Medeniyeti : Çin, Tayvan, Hong Kong, Singapur, Vietnam,
Hindu Medeniyeti : Hindistan, Keşmir, Bangladeş,
Ortodoks Medeniyeti : Arnavutluk hariç Balkanlar, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın doğusu, Rusya,
Budist Medeniyeti : Tibet, Kore, Tayland, Moğolistan,
Japon Medeniyeti : Japonya. (İlhan, 2004, s.22-23)

S.P.Huntington, Avrupa güvenliğini tehdit eden hegemonik yayılcı iki kuvvetin Rusya ve Almanya olduğuna dikkat çekmiş, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan güç boşluğunu gelecekte doldurması beklenen en güçlü adayın Çin olduğunu iddia etmiştir. Huntington, Avrasya "kalpgah"ını yakın gelecekte tehdit eden potansiyel güç adayının da yine Çin olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Çin'in yayılmasının önlenmesi maksadıyla, çoğulcu demokrasi ve pazar ekonomisine geçiş çabalarının desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. (Caşın, 2006, s.452-453)

Huntington'un kuramları bir ütopya olarak değerlendirilmekteyken, 11 Eylül 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ikiz kulelere yapılan terörist saldırı, medeniyetler çatışması kuramını tekrar gündeme getirmiştir. Terörist saldırıyı üstlenen El Kaide örgütü lideri Usama Bin Laden'in saldırıyı Radikal İslam adına yaptığını açıklaması üzerine bütün dikkatler Orta Doğu ve Müslüman ülkelere çevrilmiştir. Terörist saldırılar sadece Amerika ile bağlı kalmayıp, İngiltere, İspanya ve Türkiye'de de devam etmiştir. (Gökçegöz, 2007, s.8) Ardından, El-Kaide örgütünün hedef ilan edilmesi ve Afganistan'a askeri operasyonun başlatılması, 1991'de oluşmaya başlayan ve 2001'e kadar şekillenen uluslar arası yapının çok farklı bir zemine kaymasına yol açmıştır. Saldırı, Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu (mu?)" tezine büyük darbe vururken, Samuel Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezini de tekrar gündeme getirmiştir. (Güngörmüş Kona, 2004, s.19-20)

Başkan Carter döneminde Ulusal Güvenlik Danışmanlığı yapan, halen John Hopkins Üniversitesi'nde dış politika profesörü ve Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde (CSIS) danışman olan ABD'li Zbigniew Brzezinski'ye göre; Harvard'lı siyaset bilimci Samuel P.Huntington, cesurca ileri sürdüğü şu iddialarında haklıdır: “ABD'nin üstün olmadığı bir dünya, Amerika'nın uluslar arası ilişkileri şekillendirmede diğer ülkelerden daha fazla etki sahibi olmaya devam ettiği bir dünyaya göre daha fazla şiddet ve düzensizlik içeren, daha az demokratik ve ekonomik büyümenin yavaş olduğu bir dünya olacaktır. ABD'nin kalıcı uluslar arası üstünlüğü, Amerikalıların refahı ve güvenliği, özgürlüğün, demokrasinin, açık ekonomik sistemin ve uluslar arası düzenin geleceği için temeldir.” (Brzezinski, 1997, s.52)

Avrasya'yı, küresel ve bölgesel güçlerin mücadele ettiği büyük bir satranç tahtasına benzeten Brzezinski, “Avrasya'ya hakim olan dünyaya hakim olur” demektedir. Avrasya'nın, küresel üstünlük mücadelesindeki önemini vurgulamakta ve Avrasya'da hakim olabilmek için ABD adına çeşitli açılımlarda bulunmaktadır.

Brzezinski, kitabında ABD'nin Avrasya kıtasındaki politikalarının tayininde şu beş sorunun cevabını bulmaya çalışmaktadır:

- Amerika nasıl bir Avrupa'yı tercih etmelidir ve dolayısıyla desteklemelidir?
- Nasıl bir Rusya ABD'nin çıkarına uygundur ve ABD bu konuda neyi ne kadar yapabilir?
- Orta Avrasya'da yeni bir “Balkanlar”ın ortaya çıkma ihtimali nedir ve ABD bunun doğuracağı risklerin en aza indirilmesi için ne yapmalıdır?
- Çin, Uzakdoğu'da hangi rolü üstlenmeye cesaretlendirilmelidir ve bunun sonuçları yalnızca ABD için değil, Japonya için de ne olabilir?
- Hangi yeni Avrasya koalisyonları olasıdır, hangileri ABD çıkarları için en tehlikeli olabilir ve bunların önüne geçmek için ne yapılabilir? (Cömert, Kış 2002)

Gerek Huntington, gerekse Brzezinski; ABD'nin 21. yüzyılda izlemesi gereken politikaları ortaya koymaya çalışmış bilim adamlarıdır. Diğer bir bakış

açısıyla, ABD'nin uygulamak istediği politikaların düşünsel temelini hazırlamışlar ve tüm dünyayı da bu politikalara alıştırmaya çalışmışlardır.

ABD'nin bu düşünceler doğrultusunda ortaya konulan hedefleri, tüm Avrasya'da her anlamda söz sahibi olmak üzerine odaklanmıştır. Bu hedeflerin ayrıntıları müteakip bölümlerde ele alınacak olmakla birlikte, bu politikalar içinde Türkiye'ye biçilen rol ayrıca önemlidir. Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde huzur içinde yaşarken, dağılmasının ardından hiçbir dönemde bu huzuru bulamayan ülkeler üzerinde, ortak payda olarak İslam'ı kullanan, adına da "ılımlı İslam" denen, Atlantik'in karşı kıyısından "ithal" yönetim modeli Türkiye'ye dayatılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin hamurunun asli unsuru olan Kemalist düşünce ise bu modelde tümüyle reddedilmektedir.

Nitekim, Huntington'ın Türkiye için alternatif 3 seçenek belirlemesi, bu seçeneklerden birinin de Türkiye'nin İslam Dünyasının lideri veya öncüsü olan durumunu ifade etmesi, ABD'nin BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) için Türkiye'ye uygun görmüş olduğu siyasi bir tabir olan "ılımlı İslam" modelini tartışmaya açarak Türk kamuoyunun konuya bakışının nabzını tutmak ve böyle bir modele olan hazırlık derecesini ölçmek amacını gütmüştür. Bu şekilde ABD, kamuoyunu fazla rahatsız etmeden gayri resmî olarak Türkiye'nin gelecekte almasını arzuladığı görevler için bir hatırlatma yapmıştır. (Koç, 2006, s.9)

İdeolojilerin politik egemenliği "Soğuk Harp" ile birlikte sonlanmış, günümüzü de içeren tek ideoloji evresi yaşanmaya başlanmıştır. Günümüzde, evrensel politikaları, sonuçta ulusal politikaları yönlendiren olgularla yüz yüzeyiz: Bunlardan birincisi, Ortaçağdan bu yana sürüp gelen din etkeninden kaynaklanan "Uygurluklar Çatışması" veya daha uygun deyişle Batı (Hıristiyan)-Müslüman ayrılığı; ikincisi ise sömürge amaçlı emperyalist uygulamanın günümüze uyarlanmış şekli ile "Küreselleşme"dir. (İlhan, 2004, s.9-10)

Küreselleşme, şartların yarattığı bir emrivakidir. Küreselleşmenin oluşuna sebep olan konular dört başlık altında toplanabilir:

- Teknolojik gelişmeler (özellikle iletişim ve ulaştırma alanlarında),
- Siyasi gelişmeler sonucunda yenilenen jeopolitik ortam,

- Ekonomik sebepler (ticaret hacminin artması, finans akışkanlığı, uluslar arası ticaretin artması, gümrük vergilerinin azalması),
- Uluslar üstü hukukun yaygınlaşması. (İlhan, 2004, s.88-89)

Teoriler neye dayanırlarsa dayansın, neyi kontrol etmeyi amaçlarsa amaçlasın, temel felsefelerinde; bir mekana dayanarak olabildiğince geniş bir zaman diliminde var olmak ve daha da zenginleşmek için kuvvet üstünlüğünü sürdürmek bulunmaktadır. (Toptaş, 2006, s.7)

Dünya var olduğundan beri, cesameti ne olursa olsun, toplumlar arasında süregelen didişmelerin, çatışmaların ve ihtilafların temelinde askeri ve siyasi gelişmeler var gibi görünse de, asıl uğrunda mücadele edilen konunun refah ve zenginliğe ulaşmak ve daha da güçlenmek için ekonomik kaynakların çoğuna sahip olma, daha fazlasından pay alma savaşı bulunduğu görülmektedir. (Toptaş, 2006, s.7)

SSCB'nin dağılmasını, günümüzün önemli strateji uzmanları farklı açılardan yorumlamakla birlikte, genelde ABD'nin zaferi olarak değerlendirmişlerdir. Alışılmış dünya düzenini bozan ve yeni güç odaklarının ortaya çıkmasına imkan tanıyan bu olay, tüm dünyada pek çok siyasi, askeri ve ekonomik değişikliği beraberinde getirmiştir. Dağılmayı müteakip ortaya çıkan ana boşluk alanlarındaki güç mücadelesi bu yüzyılın uluslar arası disiplininin en önemli konusu olacaktır. Sözü edilen ABD'li düşünürlerin hepsi aynı zeminin hazırlanmasına katkıda bulunmuş olmakla birlikte, 21. yüzyılda mücadelenin Avrasya'da yoğunlaşacağı açıktır.

1.4. Avrasya ve Avrasya'nın Önemi

Brzezinski'ye göre; Avrasya, üstünde küresel üstünlük mücadelesinin sürdürüleceği satranç tahtasıdır. Her ne kadar jeostrateji, yani jeopolitik çıkarların stratejik yönetimi, satrançla kıyaslanabilirse de, oldukça oval olan Avrasya satranç tahtasında herbiri farklı güçlere sahip iki değil, pek çok oyuncu bulunmaktadır. Esas

oyuncular satranç tahtasının batısında, doğusunda, ortasında ve güneyinde yer almışlardır. (Brzezinski, 1997, s.53)

Avrasya'yı önemli kılan özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Avrasya, dünya tarihini yazan coğrafyadır.
- Avrasya, eski ve yeni medeniyetlerin çok büyük kısmına beşiklik yapan topraklardır.
- Avrasya, dünya nüfusunun yaklaşık % 75'ine sahiptir.
- Avrasya, dünya kara kütlelerinin % 37'sini teşkil eder.
- Avrasya, dünya GSMH'nin % 60'ına sahiptir.
- Avrasya, bilinen dünya enerji kaynaklarının $\frac{3}{4}$ 'üne sahiptir.
- Avrasya, ekonomik girişimler ve yer altı zenginlikleri bakımından, fiziksel zenginliklerin çoğuna sahiptir.
- Avrasya, ABD'den sonra dünyanın 6 büyük ekonomisine sahiptir.
- Dünyanın en büyük 6 silah alıcısı Avrasya'dadır.
- ABD hariç, dünyanın resmi olarak bilinen tüm nükleer ve gizli nükleer güçleri Avrasya'dadır.
- Avrasya, tarihinde bütünüyle barışı hemen hemen, yaşamamış bir coğrafyadır.
- Avrasya demek savaş demektir.
- Avrasya Jeopolitiği dünya jeopolitiğinin esasıdır.
- Avrasya, üzerinde küresel öncelik mücadelesinin sürdürüleceği bir satranç tahtasıdır.
- Avrasya'sız politika ve strateji düşünülemez. (Cömert, Kış 2002)

Yine Brzezinski'ye göre, Avrasya'nın gücü büyük ölçüde Amerika'ninkini gölgede bırakmaktadır. Avrasya'nın siyasi olarak bütünleşmek için fazla büyük olması Amerika için bir şanstır. (Brzezinski, 1997, s.53)

Henry Kissinger de Brzezinski'nin değerlendirmeleri ile örtüşebilecek şu yorumu ile Avrasya'nın stratejik önemini belirtmektedir: "Jeopolitik olarak Amerika, kaynakları ve nüfusu Birleşik Devletler'den çok fazla olan büyük kara parçası Avrasya'nın kıyılarından uzak bir adadır. Avrasya'nın başlıca iki küresinin -Avrupa

ve Asya- herhangi birinin tek bir büyük devlet tarafından egemenlik altına alınması, soğuk savaş olsun veya olmasın Amerika için stratejik tehlikenin iyi bir tanımını oluşturur. Çünkü böyle bir gruplaşma, Amerika'yı ekonomik ve sonunda askeri bakımdan geçebilir. Bu tehlikeye karşı, egemen güç, iyi niyetli de olsa direnmelidir. Çünkü niyetler değişince Amerika etkili bir direnme yapamayacak derecede kapasitesini yitirebilir ve olaylara yön vermekten aciz durumda kalabilir.” (Toptaş, 2006, s.11-12) Kissinger'in bu yaklaşımı, Avrasya'daki mücadelenin önemini net olarak ortaya koymaktadır.

Eski dünya dışındaki herhangi bir global güç, Avrasya'yı hesaba katmadan hegemon güç olamaz. Coğrafi, ekonomik, politik, siyasi vb. unsurlar buna izin veremez. Dünyanın ekonomik, askeri ve kültürel kontrolünü sağlayarak, Avrasya'da çıkması muhtemel hegemon gücü sınırlayarak, kuşatılmışlıktan kurtulmanın en akılcı yolu, Avrasya'yı kontrol etmekten geçer. (Toptaş, 2006, s.11)

Brzezinski, Avrasya'nın önemini geçtiğimiz yüzyılın başında kavrayan liderleri de hatırlatmaktadır: “40'lı yıllar kadar yakın zamanlarda her biri küresel gücü elde etmeyi ümit eden Adolf Hitler ve Joseph Stalin (o yılın Kasım ayındaki gizli görüşmelerde) Amerika'nın Avrasya'dan dışlanması gerektiği konusunda açıkça anlaşdılar. Her ikisi de Avrasya'nın dünyanın merkezi olduğu ve Avrasya'yı kontrol edenin dünyayı da kontrol edeceği varsayımını paylaşıyorlardı.” (Brzezinski, 2005, s.14)

Bugün ve görünen gelecekteki büyük güç odaklarının konumu da dikkate alınarak, Avrasya'yı altı coğrafi bölgeye ayırmak mümkündür: Avrupa (Batı, Orta, Doğu), Orta Asya, Doğu Asya (Sibirya, Moğolistan, Çin, Japonya), Güneydoğu Asya, Güney Asya (alt kıta), Orta Doğu. (İlhan, 2004, s.131)

Dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin büyük bir kısmının sahibi olan Avrasya, pamuğu, uranyumu, altını ve daha pek çok madenleri ile 21. yüzyılın “ekonomik” kalbidir. Bu kapsamda su kaynakları, bakir toprakları ve en önemli ekonomik değer olarak genç nüfusu Avrasya'nın dikkat çeken zenginlikleri arasındadır. Siyasal ve askeri bakımdan Avrasya, kendi içinde bir güç merkezi veya birlikte hareket edebilen güç merkezleri oluşturabildiği dönemlerde huzur bulmuş,

kendi kaynaklarını kendi insanların refahı için kullanarak büyük hamleler yapabirmiştir. Fakat bu güç merkezi veya merkezlerinin bölge devletleri tarafından oluşturulamadığı dönemlerde ise dışarıdan gelen müdahalelerle bölge bir kan gölüne dönmüş, bölge ülkelerinin birçoğu kaynaklarının sömürülmesine, insanların açlık ve sefaletle yaşamasına seyirci kalmıştır. (Özbek, 2007)

1.5. Jeopolitik Düşüncelerde “Avrasyacı Yaklaşım”

“Avrasyacılık” terimi, ilk defa Alman coğrafyacı Aleksander Gumboldt (1769- 1859) tarafından, Rusça’da ise ilk defa Vladimir Lamanski (1833-1914) tarafından kullanılmıştır. Başlangıçta sadece bir coğrafi terim olan Avrasyacılık; daha sonra Rusya’da felsefi ve ideolojik bir anlam kazanmış, kriz dönemlerinde gündeme gelerek, Rusya için bir millî ideoloji hâline getirilmeye çalışılmıştır. Avrasyacılık akımının klasik anlamda en iyi tanımlarından biri, fikir babası olarak da bilinen Nikolay Trubetskoy tarafından 1927 yılında yapılmıştır: “Bu devletin ulusal özü, daha önceleri Rus İmparatorluğu denilen devlettir. Bu sahada yaşayan halkların tümü özel bir multi-etnik ulus ve özel bir ulusçuluğa sahip olarak görülür. Biz bu ulusa Avrasyalı, onun ülkesine Avrasya ve onun ulusçuluğuna da Avrasyacılık diyoruz.” (Yeniçeri, 2004, s.6; Akgül, 2008, s.31)

Avrasyacılık, Rus jeopolitik okulunun iki önemli akımından birini de ifade etmektedir. Bu akımlar; Rusya’nın Batı medeniyetine ait olduğunu ve yüzünü batıya dönerek bu medeniyete entegre olması gerektiğini ifade eden “Atlantikçilik” ve Rusya’nın doğu medeniyeti olduğundan hareketle tüm Avrasya üzerinde hakimiyet kurması gerektiğini savunan “Avrasyacılık”tır. Bu noktadan hareketle, Avrasyacılık kavramı esas olarak “Rus Avrasyacılığı” ile birlikte anılır olmuştur.

Günümüzde, Rus Avrasyacılığının en önemli temsilcisi, aynı zamanda Rusya’da Avrasya Partisi Başkanı olan Aleksandr Dugin’dir. Görüşlerini “Rus Jeopolitiği:Avrasyacı Yaklaşım” adlı kitabında açıklayan Dugin, temelde Rusya’nın geleceğinin Batı ile entegrasyon yerine, Doğulu milletlere önderlik ederek Batı hegemonyasına karşı koymakta olduğunu vurgulamaktadır.

Avrasyacıların temel tezlerine göre, Rusya ne Asya ne de Avrupa'dadır. "Coğrafya, doğa, dil, iklim, kültür ve din bakımından, Avrasyacı Doğu ile Avrasyacı Batı'nın sentetik bileşimidir ki, jeopolitik fonksiyonu, Doğulu ve Batılı eğilimlerin toplamına veya ortalamasına indirgenemez." (Dugin, 2005, s.176)

Siyasi açıdan ise Avrasyacılık, Rusya'ya 'eşitler içinde birinci' rolü verilme itibariyle Rus İmparatorluğu'nun yeniden gerçekleştirilme çabası olarak görülmektedir. Dolayısıyla Rusya'ya, tarihi boyunca olduğu gibi, Avrasyacılık içerisinde de "önder ve mesihçi" bir misyon öngörülmektedir. (Akgül, 2008, s.32)

Rusya'nın içinde bulunduğu siyasal, ekonomik ve askeri değişimi "postemperyal miras" olarak tanımlayan Dugin, RF'nin BDT ülkeleri düzeyine inmesinin, Rus halkının milli, kültürel, dini ve etnik menfaatlerini göz ardı eden bir yabancılaşma eğilimi olarak tanımlamaktadır. Rus halkını "mesyanik kurtarıcı" halklar safında yer alması nedeni ile evrensel medeniyet temelleri içerisinde rekabeti esas prensip edinen, "kaynaştırıcı" yapısını İmparatorluk şapkası altında toplayan ve "yaşam alanı" felsefesini İskender ve Cengiz Han gibi sürdürmüştür. Rusya'nın bu nedenle ilk gereksiniminin "İmparatorluğun Toparlanması" olduğunu ifade eden Dugin, Rus halkının medeniyet misyonunun;

- Rus halkının "Drang nach Osten und Norgen" Kuzeydoğu bölgelerinin kontrolünden sorumlu olmasının,
- Rusya'nın, Katolik-Protestan Batı'dan ve Batı Hıristiyan kültür ve medeniyetinden farklı din ve kültüre sahip olması nedeni ile Rus menfaatlerinin stratejik menfaatlerinin Batı karşıtı ve karşıt kutbu temsil etmesi gerektiğinin,
- Monoetnik yapıda olmayan Rus halkının, İmparatorluk ortak paydasının hedeflerini ve uygun olarak "yayılmacılığı" tarihsel bir medeniyet misyonu olarak benimsemesinin,
- Rus halkı ve Rus vatanının var oluşunun ufkunda, "soteriolojik" (Hazreti İsa'ya itikat ederek kurtulma) perspektifinin, "ilahi bir hak" olarak Rus milletine verilen en yüksek görevini küresel boyutta "son sözü söylemek" iddiası ile donatıldığı, bu nedenle İmparatorluk ve Avrasya ile sınırlanmayan bu stratejide

tüm Rus milletinin irtibatının “aşkın” bir strateji ile donatıldığını ileri sürmüştür. (Caşın, 2006, s.588-589)

Dugin, Kalpgâh’a dayanarak doğu-batı ve güney ekseninde genişleyerek emperyal bir güç olan Sovyetler’i Avrasya İmparatorluğu olarak değerlendirmektedir. (Toptaş, 2006, s.9) Ayrıca, Soğuk Savaş sonrasında dünyanın “Amerikan-Avrupa-Pasifik-Avrasya” ekseninde şekillenen güç dengesinin, Atlantik merkezi tarafından kontrolünü en önemli hayati tehdit olarak yorumlamaktadır. Soğuk Savaş sonrasında uluslar arası sistemde tek başına kalan ABD’yi, Batı’nın askeri alandaki en kudretli devleti olmasının yanı sıra, Batı tarzı gelişim kurgusunun da zirvedeki en büyük başarısı olarak tanımlamaktadır. (Caşın, 2006, s.589-590)

Batılı düşünür, jeopolitikçi ve stratejistler tarafından renkli ve cazip kelimelerle tanımlanan adlandırmaları A.Dugin, “... Diğer bir deyişle, bölgesel devlet, güçlü devlet, güçlü imparatorlukların güçler dengesinin temel stratejik hatlarına tabi kaldığı için küresel medeniyet ve jeopolitik süreçleri doğrudan etkileyememektedir. Bununla beraber, yanı başında bulunan (daha zayıf) komşularına nazaran belirli bir özgürlüğe sahiptir ve onlara siyasi ve ekonomik baskı da yapabilir. Günümüzde Batı tarafından Rusya’ya teklif (empoze) edilen “bölgesel devlet” statüsü, Rus milletinin intiharına eşdeğerdır. Burada amaç suni ve güçlü bir dış etki ile Rus milli tarihinin gidiş yönünü tersine çevirmek, Rusların bir imparatorluk haline gelmesi gibi jeopolitik bir süreci kökünden kurutmaktır” diyerek biçilen role şiddetle tepki göstermektedir. (Toptaş, 2006, s.12-13)

Bir dönem Rusya Federasyonu alt meclisi Duma’ya ve Putin’e danışmanlık da yapan Dugin, Rusya’nın Putin dönemi politikalarında etkili olmuş bir isimdir. Rusya’nın zaman zaman Batı’ya karşı yaptığı çıkışların ve tek kutuplu sisteme karşı yaptığı vurgunun altyapısında da Avrasyacılık ve Dugin’in görüşleri bulunmaktadır.

Rus dış politikasında özellikle 1992 yılından itibaren artan ve Putin döneminde daha da belirginleşen biçimde Avrasyacılık, Atlantikçilik karşısında güçlenmiştir denilebilir. Ancak, bu durum Atlantikçi görüşün çöküşü demek değildir. Çünkü Rusya Federasyonu açısından Doğu’yla belirli konularda fikir birliği içinde

olmak ve Orta Asya ve Kafkasya ile ilişkileri geliştirmek Batı dünyası ile ilişkilerin bozulmasını gerektirmez. (Yapıcı, 2004, s.82)

Yeni Avrasyacılar, Rusya Federasyonu'nun Slav Birliği ve Orta Asya Halkları'yla birlikte, eski SSCB ve Çarlık Rusya'sı toprakları üzerinde denetim kurmasını istemektedirler. Avrasyacılar, Ortodoksluk ve jeopolitik konumundan dolayı, Rusya'yı özgün bir medeniyet olarak tanımlamaktadırlar. Bu medeniyet, Anglo-Sakson medeniyetinin aksine bireyci ve çatışmacı değil, dayanışmacı ve toplumdur. Devlet ise toplumsal yaşamın temel dayanağıdır. (Dağı, 2002, s.159) Rus Avrasyacılığını kabul etmeyen ya da önemsemeyen ve Türk Avrasyacılığını teklif eden yaklaşımlar da bulunmaktadır:

Sinan Oğan'a göre, Dugin çok da dikkate alınmaması gereken bir kişiliktir: Oğan, "Dugin, Putin'in danışmanı filan değil. Bir dönem Duma'ya danışmanlık yapmış. Türk basınında Aleksandr Dugin Putin'in danışmanı ve Kremlin üzerinde son derece etkin birisi olarak lanse ediliyor. Dugin bugün Türkiye'de, Rusya'dan çok daha meşhurdur." derken, Türk Avrasyacılığının tesisini öngörmektedir: "Rusya'dan bakınca karşınıza farklı bir Avrasyacılık ve Avrasya coğrafyası çıkıyor, Türkiye'den bakınca farklı bir Avrasyacılık ve Avrasya çıkıyor. Avrasyacılığın bugünkü dinamikler içerisinde bir alternatif oluşturma kapasitesine sahip olmadığını düşünüyorum. Rusya ile enerji temelli işbirliğimiz gayet iyi gidiyor, bunun ekonomik ve siyasi ayakları iyi gidiyor. Ama bütün bunlar bir blok oluşturmaya yeterli değil, zaten gerekli de değil. Eğer bugün biz bir blok oluşturacaksak, bu "Türk bloğu" olmalıdır, "Türk Avrasyacılığı" olmalıdır." (Oğan, 2007, s.33)

Benzer şekilde, Toptaş'a göre; Rusya'nın geleneksel Avrasya yaklaşımı, Dugin'in Moskova-Berlin-Tokyo-Tahran jeostratejik eksenini esas alan, Çin ve Türkiye'yi dışlayan siyaseti ile gerçekçilikten ne kadar uzaksa, yeni bir Avrasyacılık siyasetinin açılım olarak bahsedilen eksene Pekin-Yeni Delhi ekseninin ilave edilmesi de gerçekçiliğe o kadar yakındır. Ancak, burada yine eksik kalan, bilinçli olarak göz ardı edilen Türk unsurudur. Avrasya'nın belirleyici unsurlarından, o olmadığında eksik kalan ve yeri doldurulamaz bir unsur vardır ki, o da Türk çizgisidir. (Toptaş, 2006, s.16-17)

İbrahimov'a göre, Dugin ekolünün esas özellikleri Batı karşıtlığıdır. Bu karşı olma durumu o kadar güçlüdür ki, onun değişimi veya yenilmesi tartışılmaz. Bir Avrasya aşığı olan Aleksandr Dugin, fikirlerini ünlü Rus coğrafyacı ve tarihçi Lev Gumilyöv'dan almıştır. Fakat esas fark yaklaşımdadır. Bu ünlü bilim adamı Rus ulusunun oluşumunda Türk faktörünü ana unsur gibi kabul etmektedir ve Avrasya'yı Türkler'in ve Slavların birikimi gibi görmektedir. Buna karşı Aleksandr Dugin, Avrasya'yı Rus egemenliğinde “mega alan” gibi görmektedir. Onun düşüncesine göre bu “yeni imparatorluk”ta etniğe ve dine dayanan idari birimler kurulmalıdır, bu birimlere oldukça büyük kültürel, ekonomik ve hukuki özerklik verilerek siyasi, stratejik, jeopolitik ve ideoloji egemenliği de sert bir şekilde sınırlandırılmalıdır. (İbrahimov, Kış 2002) Türk Avrasyacılığı, çalışmanın son kısmında ayrıca ele alınacaktır.

Rus ve Türk Avrasyacılığı olduğu gibi, Batılıların da kendilerine göre Avrasyacılık anlayışları bulunmaktadır. Batılı güçlerin bilinen Avrasya yaklaşımı;

- Stratejik çıkarların korunması,
- Enerji kaynaklarının kontrolü ve denetimi,
- Güvenliklerine yönelik oluşumların engellenmesi,
- Bölgede stratejik oyuncu vasıflarına sahip güçlerin etkinliklerinin azaltılması, kontrolü ve suni iç / dış problemlerle oyalanması,
- Mali ve ekonomik yardımlarla yumuşak güçlerinin artırılması ve nüfuz sahalarının genişletilmesi,
- Batı karşıtlığına yol açabilecek unsurların elimine edilerek güçsüzleştirilmesi ile ulus devletlerin bünyelerinde onanmaz erozyonlar yaratarak, arzu ettikleri ortamın yaratılması (bölgenin şekillendirilmesi) çerçevesindedir. (Toptaş, 2006, s.16)

Batı yanlısı jeopolitik ekolde şu yaklaşım hüküm sürmektedir: Rusya'nın gelişimi ve geleceği ABD-Avrupa-Japonya üçgenine bağlıdır. Bununla birlikte ünlü komşu Çin'e, mega ülke Hindistan'a ve “Yeni Sanayileşmiş Ülkeler”e de önem verilmektedir. Diğer yaklaşımlardan farklı olarak, bu yeni oluşum ideolojilerden ve karşı durmalardan vazgeçilerek, Rusya'nın dünyadaki jeopolitik konumu bilimsel açıdan değerlendirilmektedir. (İbrahimov, Kış 2002)

Özellikle 1991 sonrası bağımsızlıklarını kazanan yeni Türk Cumhuriyetleri nedeniyle, Avrasya Türkiye için vazgeçilemez bir hedef haline gelmiştir. Aradan geçen yirmi yıla yakın sürenin iyi değerlendirildiğini söylemek mümkün olmasa da, söz konusu ülkeler ile ilişkiler daima Türk dış politikasının önemli maddelerinden birini oluşturacaktır.

Yalnız bu neden bile Türkiye için Avrasyacı yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Türkiye, etnik, tarihi, kültürel ve dil gibi pek çok ortak özelliği paylaştığı Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik gerçekçi hedefler koymak ve buna ulaşmak için adımlar gerçekleştirmek durumundadır.

1.6. Orta Asya Bölgesinin Stratejik Önemi

Dağılmadan önceki sınırları ile SSCB, Avrasya'yı hemen hemen baştan başa kaplayan bir coğrafyaya sahipti. SSCB'nin varisi RF'nin sınırları da Bering Boğazı'na uzanmakla birlikte, SSCB'nin ortadan kalkmasının Avrasya'yı bir bütün olarak etkilediği bir gerçektir. Bağımsızlıklarını kazanan ülkeler üzerindeki kavga hem siyasi, hem de ekonomiktir. Avrasya'nın, 21. yüzyılda küresel ve bölgesel güçler ve bazı teşkilatların mücadelesine sahne olacağı açıktır.

XIX. yüzyılda Hindistan ve çevresinin kontrolü için İngiltere ve Çarlık Rusya'sı arasında yaşanan "Büyük Oyun" bugün de Avrasya coğrafyasının kontrolü için ABD, RF ve Çin arasında yaşanmaktadır. Bu mücadelede kuşkusuz diğer bölge ülkeleri de önemli roller üstlenmektedir. Bölgenin kendi dinamiklerine sahip bu aktörler, Avrasya coğrafyasıyla gerek kültürel, gerekse etnik bakımdan yakınlığı bulunan Türkiye, İran, Pakistan ve Hindistan'dır. Bir de bölgeyle yakından ilgilenen Suudi Arabistan, İsrail ve Japonya bulunmaktadır. Bu oyuncuların kimisi doğrudan, kimisi ise büyük güçlerle işbirliği yaparak bölgede etkin olmaya çalışmaktadırlar. (Adıbelli, 2008, s.14-15)

“Büyük oyun” kavramı, ilk olarak 1800’lerde, İngilizler tarafından kullanılmıştır. Esas olarak bu kavram 19. ve 20. yüzyıllarda, Rus Çarlığı ile İngiliz İmparatorluğu arasında geçen, Orta Asya’da üstünlük sağlama çekişmesine verilen addır (Adıbelli, a.g.e., s.17) ABD Deniz Subayı ve Strateji Uzmanı Alfred Thayer Mahan’a göre “Orta Asya” jeopolitik terimi, Çin’den Akdeniz’e kadar uzanan, Karadeniz’in güneyinde batıda Akdeniz ile doğuda Hindistan arasında yer alan Asya bölgesini de kapsayan coğrafi alanı ifade etmektedir. İkinci Dünya Savaşı esnasında İngilizler, “Orta Asya” terimini Hindistan’ın batısına kadar uzanan tüm Kuzey Afrika ve Asya topraklarını ifade eden “Orta Doğu” terimine dönüştürerek tekrar kullanmaya başlamışlardır. Bu terim için hiçbir zaman kesin sınırlar tespit edilmemiştir. (Holm, 2004, s.78) Öte yandan, benimsenen görüşe göre, beş Orta Asya Cumhuriyetinin bulunduğu bölgeler ile Kuzey Afganistan ve Doğu Türkistan’ın (Sincan) Orta Asya’yı teşkil ettiği kabul görmektedir. Orta Asya’nın yüzölçümü 1.6 – 1,8 milyon km², nüfusu 60 milyon civarındadır. (İlhan, 2004, s.135)

Avrasya’nın tam ortasında yer alan Orta Asya bölgesi Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan’dan oluşmaktadır. İlk dört ülke Türk Cumhuriyetleri olmakla birlikte, Tacikler köken itibarıyla İran’a yakındırlar.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri dört kültür çevresinin ortasında kalmıştır: Rus, Çin, Hint ve İslam. (İlhan, 2004, s.135) Orta Asya, jeopolitik kuramının önemli düşünürleri tarafından “kalpgâh” (heartland) olarak adlandırılmış ve yine daha önce bahsedilen klasik jeopolitik teoriler bu kalpgah üzerine şekillendirilmiştir.

Mevcut küresel koşullarda, Avrasya’nın yeni jeopolitik haritasında kilit önemdeki en az beş jeostratejik oyuncu ile beş jeopolitik eksen belirlenebilir. Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan büyük ve etkin oyunculardır; öte yandan, İngiltere, Japonya ve Endonezya çok önemli ülkeler olmakla birlikte, bu şekilde nitelendirilmezler. (Brzezinski, 2005, s.65) Bu düşünceye göre, Avrasya’nın batısında Fransa ve Almanya, doğusunda ise Çin, RF ve Hindistan mücadelenin içindeki en önemli oyunculardır.

Orta Asya, Avrasya’nın kalbi ve Ortadoğu dışında bilinen en önemli enerji kaynaklarının yer aldığı bir havzadır. ABD’nin tüm dünyada teröre karşı savaş

açması ve Afganistan'a üslenmesinin ardından, Orta Asya'nın güneyinde ABD hakimiyeti olduğu söylenebilir. Yüzyıllardır hem komşu, hem rakip olan RF ve Çin arasındaki Orta Asya, Avrasya düzleminin bir diğere güçlü aktörü tarafından da güneyden sarılmış bulunmaktadır. Bu haliyle Orta Asya'nın üç büyük güç tarafından sarılmış olduğu görülmektedir.

Orta Asya, gerek jeopolitiğı ve gerekse enerji kaynakları ile tüm büyük güçlerin iktidar mücadelesine sahne olmaktadır. Orta Asya jeopolitiğı, İkinci Dünya Savaşı'nın temel sebeplerinden biri olduğu gibi, yaşadığımız yüzyılın da en önemli uluslar arası mücadele alanı olacaktır.

2. ENERJİ KAYNAKLARI VE ÖNEMİ

“İş yapabilme yeteneği ya da sığınağı” (Ana Britannica, 1998, s.188) olarak tanımlanan “enerji”, hem metabolizmalar, hem de canlı birer varlık olan devletler için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Enerjiye en ucuz ve güvenli şekilde sahip olmak, her devletin en önemli hedeflerinden biridir.

Enerji kaynakları birincil ve ikincil enerji kaynakları olarak iki sınıfa ayrılmaktadır. Birincil enerji kaynakları da kendi içinde ikiye ayrılır. Birinci grupta “hidrokarbonlar” denen petrol, kömür, doğalgaz bulunurken, ikinci grupta rüzgar, güneş, jeotermal, biyokütle, su, nükleer, hidrojen kaynağından oluşan yenilenebilir enerji kaynakları yer almaktadır. İkincil enerji kaynağı ise elektrik ve ısıdır. (Soylu, 2006, s.23)

Halen en yaygın kullanılan enerji türleri “hidrokarbonlar”dır. Hidrokarbonlar, yeryüzünün derinliklerinde binlerce yılda oluşmuş olan petrol ve türevlerine verilen genel isimdir. Bu kavram ile çoğunlukla ‘petrol’ ve ‘doğalgaz’ ifade edilmektedir. Ayrıca, bunlara ‘kömür’ de dahil edildiğinde, topluca ‘fosil yakıtlar’ olarak da adlandırılmaktadırlar.

Petrol, dünyanın çeşitli bölgelerinde, yüzyıllar önce keşfedilmiş bir maddedir. M.Ö. 3000 yıllarında Mezopotamya’da bulunduğu, yapılarda harç malzemesi olarak ya da yol yapımında, ayrıca aydınlatma maksadıyla -gazyağı olarak- ve ilaç yapımında kullanıldığı tarihçiler tarafından nakledilmektedir. Truvalıların, daha sonra da Bizanslıların, söndürülemeyen ateş topu olarak savaşlarda kullandıkları maddenin de petrol olduğu değerlendirilmektedir.(Yergin, 1991, s.8-9)

Yüzyıllarca bu maksatlarla kullanılan petrol, 1850’lerden itibaren sondaj ile çıkarılmaya başlanmış, bilahare makinelerde yanma malzemesi olarak kullanılmış ve bu gelişmeler dünyada yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Petrol, her iki dünya savaşının sebebi; petrolün tarihi de yirminci yüzyılın tarihi olmuştur.

Petrol, insanoğlunun en çok ihtiyaç duyduğu enerji kaynağı olması sebebiyle, savaşta ve barışta tüm uluslararası ilişkilerde; milletlerin ve devletlerin birbirine yaklaşmasında veya çıkar çatışmaları yaşamalarında başrolü oynamaktadır. Petrol, yeryüzünün rakipsiz ham maddesi hâline geldikten sonra, var olduğu her yerde jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip olmuştur. (Atman, 2006, s.18) Yirminci. yüzyılın ekonomik, siyasî, askerî ve çevre problemlerinde hep başrolü oynayan petrolün birçok ürünün ham maddesi veya kaynağı olması, birçok sanayi dalının petrole bağımlı işlemesi, dünyadaki her ülkenin imkân ve gücü dâhilinde petrol için oynanan oyunların içinde olma stratejisini kamçulamıştır. Dünya nüfusu artıkça enerji ihtiyacı ve petrole olan ihtiyaç da petrol kaynakları tükeninceye veya onun cazibesini gölgeleyecek yeni bir madde bulununcaya kadar artmaya devam edecektir. (Karaca, Şubat 2003, s.113)

1800'lerin sonunda, Ortadoğu bölgesinde petrolün bulunması ve petrol ile çalışan motorun icat edilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını hızlandıran önemli faktörler olmuştur. Bulunan petrol bölgelerini elde etmek isteyen Batılı güçler -Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiki Almanya'nın gizli niyeti de aynıdır-, gizli anlaşmalar sonrası ülkeyi parçalayarak emellerine ulaşmışlardır.

Günümüzde “yeni büyük oyun” diye adlandırılan uluslararası mücadelenin arka plânında da yine enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi veya nakli ile ilgili çıkar çatışmalarının olduğu görülmektedir. (Aras, O.N.; Kasım 2001, s.34) Yirminci yüzyılda özellikle Ortadoğu'da yoğunlaşan enerji savaşının, yirmibirinci yüzyılda farklı yöntemlerle Orta Asya enerji kaynakları için yapılacağı değerlendirilmektedir.

2.1. Dünyada Enerji Görünümü

Fosil yakıtlar olarak adlandırılan kömür, petrol ve doğalgaz, dünya birincil enerji tüketimi içindeki toplam % 88'lik payları ile ezici bir ağırlık taşımaktadır. Bu oran Türkiye için halen % 87'dir. Önümüzdeki on yıllarda da toplam paylarını % 85 civarında korumaları beklenen fosil kaynaklardan ham petrol, dünya birincil enerji

kullanımında % 37 ile en yüksek paya sahip olan kaynaktır. Kömürün payı % 27, doğalgazın payı ise % 24'tür. (Pamir, Aralık 2005, s.69)

Dünyada petrol rezervlerinin 41, doğal gaz rezervlerinin 60 yıl ve kömür kaynaklarının da 200 yıl daha tükenmeyeceği kabul edilmektedir. Tüm alternatif enerji kaynağı arama ve uygulama çabalarına karşın, özellikle teknik ve ekonomik nedenlerle, köklü politika değişiklikleri ve belli kaynaklara yönelik çok temel teknolojik atılımlar gerçekleşmediği takdirde, 2030'da da, söz konusu üç fosil yakıt, bugün olduğu gibi, dünya enerji tüketiminin yüzde 85'inden fazlasını karşılaması beklenmektedir. (Pamir, Ekim 2005, s.63)

Bulunması muhtemel rezervler de göz önüne alındığında, petrol rezervlerinde sorun bulunmamakla birlikte, petrole sahip olan coğrafyaların istikrara kavuşturulması ve ihtiyaç duyan ülkelere nakledilmesi ile ilgili kaygılar bulunmaktadır. Bu durum, enerji konusunda en önemli sorunlardan birinin "enerji güvenliği" olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Bugün 6 milyarı çoktan aşmış olan dünya nüfusunun, 2020 yılına kadar yılda % 1,4'lük bir artışla 8 milyarın üzerine çıkması ve 2050 yılına kadar da 10 milyara ulaşması beklenmektedir. Bu artışın ana kaynağı gelişmekte olan ülkelerdir. 2020'lerde dünyadaki her 5 kişiden 4'ü bu ülkelerden olacaktır. Söz konusu nüfus patlaması ve artan gelir düzeyinin etkisi, dünya toplam enerji tüketimine doğrudan yansımaya sahiptir: 2001 yılı sonu itibarıyla 9,1 milyar ton petrol eşdeğerine (TPE) ulaşan dünya enerji tüketiminin, nüfus artışının üzerinde bir trend izleyerek % 1,7'lik yıllık bir artış kaydetmesi ve 2010'da 11,3 milyar TPE'ye, 2020'de ise 13,4 milyar TPE'ye ulaşması beklenmektedir. (Pala, 2003, s.6)

2030 yılına kadar, yüzde 60 oranında artması beklenen dünya enerji talebinin karşılanabilmesi için, dünya enerji sektöründe toplam 16 trilyon dolarlık yatırım gereksinimi vardır. Dünyanın en çok enerji tüketen bölgesi olan Kuzey Amerika'nın, genel enerjide (petrol, gaz, kömür, elektrik, vb.) 2030 yılına kadarki toplam yatırım gereksinimi yaklaşık 3,5 trilyon dolardır. Bu gereksinim Avrupa için 2 trilyon dolar, Çin için 2,5 trilyon dolardır. Son yıllarda, fiyatları özellikle jeopolitik faktörler ve spekülasyon nedenleriyle anormal yükselen petrole baktığımızda ise; dünya genelinde,

önümüzdeki her 10 yılda ortalama 900 milyar ile 1,1 trilyon dolarlık yatırım gereksinimi olduğu görülmektedir. (Pamir, Aralık 2005, s.71)

ENERJİ KAYNAĞI	1973	2000	2010	2020
Petrol	53	40	38	38
Kömür	18	25	28	29
Doğalgaz	16	24	24	25
Fosil Yakıtlar	87	89	91	92
Nükleer	1	7	6	4
Hidroenerji	2	4	3	3
Diğer yenilenebilirler	10	0	1	1

Tablo 1. Dünya Birincil Enerji Tüketiminde Yakıt Payları (1973-2020)(%)
(Kaynak : Pala, 2003, s.7)

Tablodan, 20. yüzyıla damgasını vuran petrolün, dünya enerji dengesinde en büyük paya sahip yakıt olma özelliğini önümüzdeki 20 yıllık dönemde de koruyacağı anlaşılmaktadır. Bugün global enerji tüketiminin % 38'inden sorumlu olan petrolün toplamdaki payı, 2020'de aynı kalacak, yani hâlâ yüksek bir oranda seyredecektir. (Pala, 2005, s.480)

Buna göre, dünya petrol talebi 2010 yılında günde 91 milyon varile, 2030'da günde 115 milyon varile ulaşacaktır. Doğalgaz talebi ise özellikle elektrik üretimi nedeniyle daha hızlı artacaktır. Doğalgaz, 2015 yılında kömürü geride bırakarak dünyanın en büyük ikinci enerji kaynağı haline gelmiş olacaktır. Bu senaryoya göre kömürün dünya birincil enerji talebindeki payı azalacak ve kömür talebindeki artış daha çok Çin ve Hindistan'da yoğunlaşacaktır. Nükleer enerjinin dünya enerji pazarındaki payında marjinal bir azalma olurken, hidro-gücün payı genelde değişmeyecektir. (Biol, 2007, s.26)

Dünya enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahip konumdaki Avrasya'da, petrol ve doğal gazın çıkarılma ve ihracının kontrolü konusundaki yarış bugün dünyanın en önemli güç mücadelesi olarak görülmektedir. ABD'nin Orta Doğu'da 'demokratikleştirme' söylemi altındaki enerji politikalarına benzer biçimde, Rusya'nın Orta Asya ve geniş anlamda Avrasya'da geliştirdiği siyasi anlayış, enerji güvenliği motiflidir. Avrupa Birliği (AB) genişleme süreci ve Çin'in ekonomik politikaları da bu enerji mücadelesinin birer parçasıdır. (Akgül, Haziran 2007, s.130)

Dünyanın en önemli petrol tüketicileri, ekonomileri ile de önde olan ABD, AB ve Çin'dir. ABD, ihtiyacı olan petrol için kaynaklarını çeşitlendirmiş ve çeşitli askeri müdahalelerle enerji güvenliğini nispeten sağlama almıştır. Çin, petrol ihtiyacını başta İran ve Ortadoğu olmak üzere, Afrika ülkeleri ve Kazakistan'dan karşılamaktadır. Bu itibarla, Çin'in de kaynaklarının çeşitli olduğu ifade edilebilir.

AB ise, petrol ihtiyacının önemli kısmını Kuzey Denizi'nden ve Kuzey Afrika'dan karşılamakla birlikte, özellikle doğalgazda Rusya'ya bağımlı hale gelmiştir. Bu bağımlılık, Rusya'nın 2007 kışından beri her yıl Ukrayna'ya verdiği gazı kısımasıyla yaşanan krizlerle iyice su yüzüne çıkmıştır. AB'nin yetkili ağızları Rusya'nın Avrupa'nın doğalgazını kesemeyeceğini, çünkü AB'nin Rusya'nın en önemli müşterisi olduğunu ifade etmektedirler. Bu düşünce, klasik Batı tarzı bir yaklaşım olup; Doğu kafasına sahip Ruslar için "sadık müşteri" kavramının çok fazla anlam ifade etmeyeceği de bir gerçektir. Rusya'nın, gerektiğinde farklı yaptırımlar amacıyla Avrupa doğalgazını da kısıyabileceği hatırdan çıkarılmamalıdır.

Dünyanın en büyük hidrokarbon kaynakları Ortadoğu bölgesindedir. Ortadoğu petroleri dünyada tespit edilen petrolün takriben % 56'sına tekabül etmektedir. Ortadoğu, yüzyıl başından beri tüm büyük devletlerin -özellikle de Batılı ülkelerin- ilgi alanı olmuş, bu bölgedeki çıkar çatışmaları, bölge halkına bitmeyen savaşlar, huzursuzluk ve yoksulluk olarak yansımıştır.

Ortadoğu dışında önemli sayılabilecek petrol bölgeleri de bulunmaktadır. Avrupa ihtiyacının önemli kısmının karşılandığı Kuzey Denizi, Rusya'nın Batı Sibirya bölgesi, Güney Amerika'da Meksika Körfezi'nin güneyindeki bazı ülkeler,

Afrika'da bazı ülkeler ve bölgeler ile Hazar Denizi çevresi bunlar arasında sayılabilir.

Gerek petrol, gerekse doğalgaz açısından çok zengin rezervlere sahip olan Hazar bölgesi ülkeleri, enerji ihtiyacı olan ülkeler için önemli bir alternatif haline gelmiştir. Dünyanın en büyük enerji tüketicilerinden Çin'e komşu olmaları, AB'ye ise ulaşılabilir mesafede olmaları, enerjide gözlerin bu ülkelere dönmesine neden olmuştur. Her iki enerji kaynağına hepsi belli miktarlarda sahip olmakla birlikte, Kazakistan ve Azerbaycan'ın petrol, Türkmenistan ve Özbekistan'ın ise doğalgaz rezerv ve üretim miktarları çevrelerindeki ülkelerin ihtiyaçlarının önemli kısmını karşılayabilecek seviyededir.

Enerjiye ulaşmak için ülkelerin savaşları göze aldığı tarihsel bir gerçektir. Günümüzde enerjiye ulaşımın önemi daha da artmış, büyük güçlerin oyundaki yöntemleri de değişmiştir. Yeni oyunda sıcak çatışmalar yerine, daha çok ekonomik ve siyasi savaşlar gündemde olacaktır.

Enerji güvenliğinin jeopolitiği, enerji zengini bölgelere geniş kapsamlı güç kullanım yaklaşımını da içerir. Ev sahibi ülkenin onayı ile enerji zengini bölgeye askeri yığınaklanmadan, gizli askeri müdahalelere veya enerji zengini bölgenin tam donanımlı bir savaşla işgal edilmesine kadar değişir. (Kır, 2007, s.25)

Petrol zengini olan ve petrol dışında pazarlayacak hemen hiçbir katma değeri bulunmayan beş ülke (S.Arabistan, Irak, İran, Kuveyt, Venezuela) 1960 yılında Bağdat'ta yaptıkları bir toplantı ile OPEC'i (Organization of Petroleum Exporting Countries - Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) kurmuşlardır. Sonradan örgüte dahil olan ülkeler ile birlikte, günümüzde üye sayısı 12'ye ulaşan OPEC, esasen petrol arz-talep dengesi ve fiyat ayarlama kudretinin güçlü ülkelerin tekeline geçmemesini amaçlamaktadır.

1973 yılındaki petrol krizinden bu yana, enerji güvenliği ABD dış politikalarında en önemli önceliğe sahip olmuş, 1973 yılındaki Arap-İsrail Savaşı esnasında OPEC ülkeleri petrol fiyatlarını arttırdınca, OECD ülkeleri de 1974 yılında enerji güvenliği stratejisinde gözetleyici ve düzenleyici bir rol oynayacak

Uluslararası Enerji Ajansı'nı (IEA) kurmuşlardır. (Kır, 2007, s.25) Dünyada petrol arz-talep dengesi ve petrol fiyatları, dolayısıyla enerji güvenliği IEA ve OPEC ülkeleri arasındaki ilişkiler ile sağlanmaktadır.

Başta Uluslararası Enerji Ajansı'nın ve dünyanın önde gelen çeşitli düşünce kuruluşlarının yaptığı ve önümüzdeki 15-20 yıllık süreçte, enerji alanında dünyadaki olası gelişmeleri değerlendiren çalışmaların ortak sayılabilecek tahminleri şöyle sıralanabilir:

- İran Körfezi, bugün olduğu gibi 2020'de de dünyanın en önemli ve kilit arz merkezi olacaktır. Asya açısından Körfez'in önemi daha da artacak, Avrupa açısından ise mevcut önemi devam edecektir.
- Rusya dahil, BDT ülkelerinden gelecek petrol üretiminin mevcut yüzde 9'luk payını, 2020'de yüzde 12'ye çıkarması beklenmektedir. Hazar Bölgesi üretimi önemli olacak, fakat belirleyici olmayacaktır.
- Kuzey Amerika ve Avrupa'nın (özellikle Kuzey Denizi) toplam arza katkısında azalma olacaktır.
- Fosil yakıtlar, bugün olduğu gibi (yüzde 86), 2020'de de, dünya genel enerji tüketiminde belirleyici oranını (yüzde 88) koruyacaktır.
- Fosil yakıtlar içinde petrol, genel enerji kullanımında ve özellikle ulaştırma sektöründeki başta gelen konumunu, kömür ise elektrik üretimindeki merkezî yerini koruyacaktır. Buna karşın doğal gaz, çeşitli özellikleri nedeniyle gerek miktar, gerek genel yüzde içindeki yeri itibarıyla, önemli artış gösterecektir.
- Nükleer enerji, gerek miktar, gerek toplam yüzde içindeki yeri itibarı ile düşüş gösterecektir.
- Başta hidroelektrik olmak üzere yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları kullanımında miktar açısından artış olacaksa da, bu kaynakların toplam içindeki oranında çok belirleyici bir artış öngörülmemektedir.
- Önemli oranda artması beklenen petrol ve doğal gaz talebine karşın, gerek rezervler, gerek üretim açısından bu kaynakların arzında bir sorun olmayacağı tahmin edilmektedir. Sorun, yatırım gereksiniminden kaynaklanacaktır.
- Avrupa'nın Rus gazına bağımlılığı artacak ve bu da önemli bir bağımlılık unsuru olarak stratejik sonuçlar doğurabilecektir.

- Sektörel açıdan bakıldığında, enerji talebi açısından elektrik üretim sektörü en hızlı büyüyen sektör olacaktır. Bu alanda Asya ve Güney Amerika'nın en fazla tüketim artışı gösteren bölgeler olacakları öngörülmektedir.
- Doğal gazla giderek artan talep, özellikle de enerji üretimi dikkate alındığında, yeni jeopolitik gelişmelere ve uluslararası planda yeni bağımlılık ve saflaşmalara yol açabilecektir.
- Önümüzdeki 20 yılda küresel boyutlu ekonomik bir sapma / dalgalanma olmadığı takdirde, dünya genel enerji talebinde yüzde 50 artış beklenmektedir. Bu artış, halen görece çok yüksek miktarda enerji tüketen sanayileşmiş ülkelerde daha düşük (% 23), başta Asya ülkeleri olmak üzere gelişmekte olan ülkelere ise mevcut miktarların iki katı kadar olacaktır. (Pamir, Aralık 2005, s.71-72)

1000 kişiye düşen araç sayısı bugün Kuzey Amerika'da 730 iken; 2030'da 855'e çıkması, Avrupa'da 365'ten 460'a çıkması beklenmektedir. Öte yandan, yükselen Asya - Pasifik'te, Çin, Hindistan dâhil, 15 araçtan 2030'da 100 araca çıkması, yani 5 kattan fazla artması beklenmektedir. Dolayısıyla Çin ve Asya - Pasifik'teki enerji talebinin artışının tek değilse bile en önemli sebeplerinden biri de bu tablodur. (Pamir, 2006, s.22-23) Bu görünüme göre, dünya enerji ihtiyacı sürekli artacak ve yeni ya da alternatif enerji kaynaklarının bulunması zorunluluğu baş gösterecektir. Alternatif enerji kaynakları bulununcaya kadar, bilinen kaynaklara en uygun, ucuz ve güvenli şartlarda sahip olma mücadelesi devam edecektir.

Enerji kaynakları bakımından zengin olduğu bilinen ve en az araştırma (sondaj) yapılmış bölgesi Orta Asya ya da diğer bir ifade ile Hazar bölgesidir. Yapılan arama çalışmaları ile yıldan yıla zenginliği artan bölge ülkeleri için temel amaç, sahip oldukları kaynakları en uygun şartlarda diğer ülkelere pazarlayabilmektir. Diğer yandan, Rusya'ya olan enerji bağımlılığından kurtulmayı hedefleyen Avrupa, önceden önem vermediği birtakım boru hattı projelerini son zamanlarda ciddi ciddi gündemine almıştır. Bunlar, temelde Hazar enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması maksadıyla hazırlanmış projeler olup, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

2.2. Orta Asya Enerji Kaynakları

Hazar havzası, tarihin ilk dönemlerindeki gelişmelerde olduğu kadar, günümüz tarihinde de öne çıkmaktadır. Bu yönü ile Hazar havzası, üzerinde durulmaya ve tartışılmaya değer bir bölgedir. Hazar havzası sadece batısında yer alan Kafkasya ile değil, kuzeyinde yer alan İdil-Ural bölgesi, doğusunda yer alan Maveräünnehir bölgesi ve güneyinde bulunan Horasan bölgesiyle, çok büyük bir alanın merkezinde yer almakta ve bütün bu bölgelerdeki gelişmelerde öne çıkmaktadır. (Çeçen, 2007, s.241-242) Türk Cumhuriyetleri, Hazar'ın karşılıklı iki yakasında yer almaktadırlar.

Hazar, muhtemelen dünyanın araştırılmamış ve büyük oranda da işletilmemiş son petrol bölgesidir. Dolayısıyla bu bölgenin petrol arama çalışmalarına açılması uluslararası petrol şirketleri arasında büyük bir ilgiye yol açmıştır. Batılı petrol şirketlerinin, 1991–1992'de ilgileri Batı Sibirya'da, 1993–1994'te Kazakistan'da, 1995–1997'de Azerbaycan'da ve sonunda 1997–1999'da Türkmenistan'da toplanmıştı. 1994–1998 arasında Orta Asya ülkelerinde 13 ülkeden 24 petrol şirketi çeşitli petrol sözleşmeleri imzalamışlardı. (Atay, Kış 2002) Yeni bulunan keşiflerle hem rezervleri, hem de yıldan yıla üretimleri artan bu ülkeler, ciddi anlamda enerji ihracatsıdırlar.

Hazar'daki rezervler hakkında farklı tahminler yapılmış olsa da, ABD Enerji Enformasyon Dairesi'ne göre, tamamı henüz kanıtlanmamış olmakla birlikte 178-235 milyar varil arasında petrol rezervi mevcuttur. Bu rakamın 271 milyar varile kadar ulaşması da olasıdır. Hazar havzasında kesinleşmiş 236-337 tcf (trilyon fitküp) doğalgaz bulunduğu ve bu miktarın yeni keşiflerle beraber 564-665 tcf arasında bir yere ulaşabileceği düşünülürse Hazar'ın olağanüstü bir kaynak olduğu daha iyi anlaşılabilir. (Bilgici, 2005, s.19) Hazar havzasının 75-233 milyar varil arasında değişen rakamlarda petrol ve 293 trilyon küp feet tahmini doğal gaz rezervine sahip olduğunu ifade eden (Stulberg, 2005, s.4-5) araştırmacılar da bulunmaktadır. Dikkat edilirse, farklı kaynaklardan alınan bu rakamlar birbirlerinden çok farklı değildirlir ve rezerv tahmini konusunda genel bir mutabakat sağlanmıştır.

1998 yılında Uluslararası Enerji Ajansı tarafından yayınlanan bölge ile ilgili en kapsamlı rapora göre, Hazar Bölgesi toplam (ispatlanmış ve muhtemel) petrol rezervleri 200 milyar varil düzeyindedir. Ajans, sadece bölge ispatlanmış ham petrol rezervlerinin dahi, dünya toplam ispatlanmış petrol rezervinin % 4'üne denk geldiğini öne sürmektedir. 2002 yılı Temmuz'unda revize edilen ABD Enerji Bakanlığı verileri ise, Kaşagan keşfini de dikkate alarak, Hazar Bölgesi toplam (ispatlanmış ve muhtemel) petrol rezervinin 250 milyar varil civarında olduğunu göstermektedir. (Pala, 2003, s.15) Bölgenin bulunması muhtemel kaynaklarının fazla olması, yeni kaynaklar bulma ve kullanma konusunda bölgenin cazibesini artırmaktadır.

2003 yılı sonu itibariyle dünya toplam ispatlanmış ham petrol rezervinin 1 trilyon varilden biraz fazla ya da 157 milyar ton düzeyinde olduğu hesaplanmaktadır. Bu son rakam, Hazar petrol potansiyelinin nerede durduğu hakkında bir fikir vermektedir. Her ne kadar "muhtemel" ağırlıklı bir rezerv rakamı olsa da, dünyamız İran + Irak petrol rezervlerine eşit bir petrol rezervi ile karşı karşıyadır. (Pala, 2005, s.488-489) Hazar Denizi'nin yeni bir Ortadoğu olmadığı, ancak yakın gelecekte rezervlerini tüketmesi beklenen ve stratejik açıdan Batı'nın elindeki en önemli petrol sahası durumundaki Kuzey Denizi'nin yerini almaya aday olduğu bilinmektedir. Mevcut durumda, Hazar Bölgesi'nin belirlenen petrol ve doğalgaz rezervleri, Kuzey Denizi petrol rezervleri ve Kuzey Amerika doğalgaz rezervleri ile mukayese edilebilecek durumdadır. Üstelik, bölgenin toplam (muhtemel dahil) petrol rezervlerinin Suudi Arabistan rezervlerine (263 milyar varil), toplam (muhtemel dahil) doğalgaz rezervlerinin ise İran rezervlerine (26 trilyon metreküp) eşit olduğunu öne sürenler de bulunmaktadır. Bugün, bölge ham petrol ve doğalgaz rezervlerinin büyük bir kısmının henüz geliştirilme aşamasında olduğu ve bölgenin pek çok yerinde rezerv tespit işlemlerinin tamamlanamadığı hatırlanırsa, dünya toplamından "şimdilik" alınan payların çok yakın gelecekte hızla artacağını söylemek mümkündür. (Pala, 2005, s.489)

Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, RF ve İran ile bölge hinterlandında yer alan Özbekistan, Hazar bölgesindeki temel enerji üreticileridir. Ancak, dünyanın önde gelen ham petrol ve doğalgaz üreticilerinden RF ve İran'ın, Hazar kıyısında önemli sayılabilecek bir petrol rezervi bulunmamaktadır.

Petrol potansiyeli açısından Azerbaycan ile Kazakistan, doğalgaz deposu olarak ise daha çok Türkmenistan ve Özbekistan öne çıkmaktadır. (Pala & Kanbolat, Haziran 2005, s.21) Türkmenistan ve Özbekistan doğalgaz kaynakları, Kazakistan ve Azerbaycan ise petrol rezervlerinin işlenmesi, taşınması ve satışı üzerindeki ekonomik yaklaşımlar, bölge ülkeleri ile dış güçlerin uluslararası politika stratejilerini büyük ölçüde yönlendirmektedir. (Akgül, Haziran 2007, s.134)

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin petrol rezervleri Tablo.2.de, doğalgaz rezervleri ise Tablo.3'te belirtilmiştir.

ÜLKE	İspatlanmış Rezerv (milyar varil)	Potansiyel Rezerv (milyar varil)	Toplam Rezerv (milyar varil)
Azerbaycan	7 - 12,5	32	39 - 44,5
Kazakistan	9 - 17,6	92	101 - 209,6
Türkmenistan	0,5 - 1,7	38	38,5 - 39,7
TOPLAM	16,5 - 31,8	162	178,5 - 293,8

Tablo.2. Orta Asya Petrol Rezerv Değerleri. (Bilgici, 2005, s.9)

(ABD Enerji Bakanlığı Verileri, Ağustos 2004)

ÜLKE	İspatlanmış Rezerv (tcf)	Potansiyel Rezerv (tcf)	Toplam Rezerv (tcf)
Azerbaycan	30	35	65
Kazakistan	65	88,3	153,3
Türkmenistan	71	158,9	229,9
Özbekistan	66	35	101
TOPLAM	232	317,3	549,3

Tablo.3. Orta Asya Doğalgaz Rezerv Değerleri. (Dokuzlar, 2005, s.37)

(ABD Enerji Bakanlığı Verileri, Ocak 2005)

Petrol ve doğalgaz, önümüzdeki birkaç on yıl boyunca dünya enerji piyasasının en önemli maddeleri olmaya devam edecek; bu kaynaklara yönelik tedarik mücadelesi, AB, ABD ve başta Çin olmak üzere, gelişen Asya ekonomileri arasında, önemli bir rekabete ve ciddi savaşıma yol açacaktır. Hazar (ve Orta Asya) enerji kaynakları da bu savaşımdan payını mutlaka alacaktır. (Pamir, 2005, s.63) Hazar bölgesi petrollerinin önemi, tüm ülkeler için enerji talebinin çeşitlendirilmesi zorunluluğunun yanı sıra, dünyanın önemli tüketicilerinden AB ve Çin'e uygun alternatif bir coğrafya olmasından kaynaklanmaktadır.

Orta Asya ülkelerinin dünya enerji piyasalarına uzak olmaları ve açık denizlere çıkışa sahip olmamaları, bölgeden pazara uzanan doğal gaz boru hatları sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bölgedeki kaynaklarının kaderi güvenli ve etkin çalışan boru hatlarının inşa edilmesine bağlıdır. Bu noktada ortaya çıkan sorun ise güzergâhların hangi ülkelerden geçeceği. ABD, AB boru hatlarının Türkiye üzerinden geçmesini desteklerken, Rusya kendi doğal gaz hegemonyasını kaybetmemek için bu güzergâha karşı çıkmaktadır. Afganistan, Pakistan ve Hindistan güzergâhı istikrarsızlık nedeniyle tercih edilmemektedir. Çin güzergâhının için ise henüz finansman problemi vardır. Çok uluslu şirketler tarafından öne sürülen İran güzergâhı, ABD'nin şiddetli muhalefeti ile karşılaşmaktadır. Anlatılan şartlar altında en rasyonel alternatif olarak Türkiye güzergâhı ön plana çıkmaktadır. Türkiye güzergâhı, Rusya Federasyonu ile Türkiye'nin yapacağı müzakereler ve ABD ile AB'nin girişimleri çerçevesinde geliştirilebilecektir. (Dokuzlar, 2005, s.124)

Avrasya petrol ve doğalgazının uluslar arası piyasalara taşınması için yapılacak olan boru hatları güzergâhları için verilmekte olan mücadelenin özünde, bölgedeki kaynakların geliştirilmesi, 21 nci yüzyılda Batı'nın Körfez petrolüne bağımlılığının azaltılması ve enerji ikmal güvenliğini sağlayarak, Avrasya'daki enerji kaynakları üzerinde Rusya tekeli kırılmaktadır. Batı için önemli olan, 21 nci yüzyılda Arap, İran ve Rus bağlantısı olmayan veya oldukça az olan bir Avrasya enerji alternatifi yaratmaktır. (Yanar, 202, s.137) Bu maksatla, AB, uzun zamandır çaba sarfetmediği çeşitli projeleri son yıllarda yeniden gündemine almıştır.

2.3. Hazar Denizi'nin Statüsü

Dünyanın en büyük kapalı denizi olan Hazar'ın hukuki anlamda deniz mi, yoksa göl mü olduğu sorunu, 1991 yılında SSCB'nin dağılışı ile birlikte ortaya çıkan en önemli sorunlardan biridir. Sorunun özünde ise Hazar kaynaklarından kimin daha çok pay alacağına mücadele ve stratejik üstünlük kavgası yatmaktadır. (Yanar, 202, s.192)

RF, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Azerbaycan arasında yer alan Hazar Denizi'nin alanı 424.300 km²'dir. (Bilgin, 2005, s.3) 1982 Birleşmiş Milletler III. Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)'nin 122 nci maddesinde kapalı ve yarı kapalı denizlerin tanımı yapılmış olmakla birlikte, denizde sınırların nasıl çizileceği ve denizden nasıl faydalanılacağı yönünde bir hüküm getirilmemiştir.

Hazar Denizi'nin statüsü hususunda temelde iki ayrı görüş vardır: İlk görüşe göre, Hazar Denizi bir 'deniz'dir ve bu nedenle deniz aşırı sahaların BMDHS çerçevesinde paylaşımı gerekmektedir. Hazar'ın deniz olarak kabul edilmesi durumunda, BMDHS'ne göre her kıyıdaş devletin karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesinin olması gerekmektedir. (Güngörmüş Kona, 2004, s.190)

Diğer görüşe göre, Hazar Denizi bir 'göl'dür ve sözleşme hükümleri uygulanamaz; Hazar Denizi sektörlere bölünemez. Ancak kıyıdaş her ülkenin, kıyından belli uzaklığa kadar kendine ait bölgesi olacak ve ortada kalan bölüm ortak olarak kullanılacaktır. (Güngörmüş Kona, 2004, s.190) İlk görüşü Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan; ikinci görüşü RF ve İran temelde desteklemektedirler.

Bu tartışmadan uygulanabilir bir sonuç alınması çok zor olduğundan, taraflarca, alternatif planlar gündeme getirilmiştir. Bu alternatifler arasında da temelde üç ayrı plan vardır:

a. Hazar'ın bir 'göl' olduğundan hareketle, kıyısı olan ülkelerce hem deniz tabanı, hem de yüzeyi sektörlere bölünmeli ve her ülke kendi alanında mutlak hükümlerlik sahibi olmalı,

b. Kapalı deniz olması ve BMDHS'nin uygulanmasından hareketle, her ülkenin kara sınırlarının bitim noktalarından itibaren 12 millik kısmının kıyı devleti karasuları ilan edilmesi, kıta sahanlıkları ve münhasır ekonomik bölgelerin tespit edilmesi; ortada kalan bölgenin açık deniz statüsünde olması,

c. Hazar'ın ne deniz, ne de göl olmayıp, kendine özgü bir durumu olduğundan hareketle, tüm ülkeler arasında mutabakat sağlanarak tamamının bölgelere ayrılması ve kıyı devletleri arasında paylaşılmasıdır.

Hazar'ın statüsü ile ilgili ilk teklif 1993'te RF'den gelmiştir. RF, Azerbaycan'dan Hazar'da kıta sahanlığının 12 deniz mili olarak kabul etmesini istemiş; teklifini 1995'te 20 mil, 1998'de 45 mil olarak yenilemiştir. Ancak, Azerbaycan ve Kazakistan teklife hiçbir zaman sıcak bakmamışlardır. Çünkü, deniz üzerinde verimli petrol sahaları 45 milden daha açıkta yer almakta ve deniz altındaki toplam petrolün % 80'inden fazlası Azerbaycan ve Kazakistan kıyılarına yakın bölgelerde bulunmaktadır.

06 Temmuz 1998'de Kazakistan ile RF arasında Hazar'ın kuzey kısmının paylaşılması hakkında bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre, deniz altı kaynaklarında her ülke kendi sınırları dahilini kullanırken, deniz üstü İran ile SSCB arasında yapılan anlaşmada olduğu gibi ortak kullanıma açılmıştı. (Hekimoğlu, 2007, s.148) Anlaşmanın imzalanmasının ardından Türkmenistan ve İran anlaşmayı tanımadıklarını ve kıyı devletlerinin tamamının kabul edeceği bir planda anlaşılması gerektiğini deklare etmişlerdir. Azerbaycan ise anlaşmanın yetersiz olduğu, deniz üzerinin de paylaşılması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir.

Hazar Denizinin statüsünün belirlenmesi amacıyla, RF, Kazakistan, İran, Türkmenistan ve Azerbaycan Devlet Başkanlarının katılımı ile 2002 yılında Aşkabat'ta bir toplantı yapılmış, ancak konu yine çözülememiştir. Hazar'a kıyı ülkelerin konuya yaklaşımları kısaca şöyledir:

RF, eski hükümrانlık alanındaki her olaya yaklaşımında olduğu gibi, sorunun kendi çıkarlarına uygun olarak çözülmesini istemektedir ve Hazar'a BMDHS'nin uygulanamayacağından hareketle alternatif plan ortaya koymuştur. Kasım 1996'da yaptığı bir açıklama ile her kıyıdaş ülkeye ait 45 millik off-shore ekonomik bölgesini

tanımaya hazır olduğunu açıklamıştır. RF'nin tutumundaki yumuşamanın ana nedeni, denizin bölünmesini engelleyemeyeceğinin farkına varmasıdır. 45 milin ötesinde kalan bölge ise ortak kullanıma tabi tutulacaktı. (Güngörmüş Kona, 2004, s.191-192) Göllere uygulanan bu statünün kabulüyle ilgili RF'nin önemli hukuki dayanakları bulunmaktadır. Bunlar; başta 1935 ve 1940 tarihli olmak üzere İran ile yaptığı ikili anlaşmalar ve bu anlaşmalarla değiştirilen notalar, Hazar'ın kendine münhasır bir ekosistemi içermesi ve bu sistemin sürdürülebilirliğinin ancak ortak kullanım etrafında şekillenebilecek çevre politikasıyla yürütülebileceği, Uluslararası Adalet Divanı'nın 1992 yılında Fonseka davasında almış olduğu kararın içtihadı girerek örnek teşkil etmiş olmasıdır. (Bilgin, 2005, s.131)

1935 ve 1940 tarihli anlaşmalara göre, SSCB ve İran 10 deniz mili uzaklığa kadar olan alanda balıkçılık haklarına sahip olmakla birlikte, petrol ve doğalgaz gibi kaynakların nasıl kullanılacağı açık bir hükme bağlanmamıştır. Bunda, o tarihlerde henüz deniz aşırı enerji kaynaklarının tespit edilmemiş olmasının büyük rolü vardır. Diğer yandan, Nikaragua, El Salvador ve Honduras arasındaki Fonseka Körfezi ile ilgili Uluslararası Adalet Divanı, kıyı uzunluklarına uygun bir sınırlandırma yerine ortak kullanım esasına göre paylaşım kararı vermiştir. (Bilgin, 2005, s.131-134) Bu karar RF'nin görüşünü destekliyor olmakla birlikte, bu davada esas konunun denizcilik (suüstü hak ve menfaatleri) olması, kararın Hazar'a uygulanabilirliğini tartışılır hale getirmektedir.

RF, statü belirleninceye kadar deniz aşırı boru hatlarının yapılmasına da karşı olduğunu belirtmektedir. Bunun anlamı, Kazak petrolü ve Türkmen doğalgazının Hazar geçişli olarak BTC'ye bağlanması konusuna izin vermek istemediğidir. Bunun yanı sıra, RF'nin Hazar'ın ortasında ortak kullanıma açık bir alan bırakılması isteği, RF ile İran'ın doğrudan deniz bağlantısının kesilmesini istememesindedir.

RF, Hazar Denizi'nin statüsü konusunda Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan arasında yapılan anlaşmaları tanımamasına rağmen, Hazar Havzası'nda Rus şirketlerinin yatırımlarını desteklemiştir. Çünkü Hazar petrol sözleşmelerinde Rus şirketlerinin pay sahibi olması, Rusya'ya kendi bölgesel çıkarlarına uygun enerji politikalarının uygulanmasını sağlamaktadır. (Aras, O.N., 2001, s.224-225; Akgül, Haziran 2007, s.135) Rusya; Ocak 2002'de Türkmenistan,

Kazakistan ve Özbekistan'ın bulunduğu Avrasya Gaz Üreticileri Birliği'ni (EAGP) kurarak 'müşterek bir sistem oluşturma' görüntüsü altında bölgede inisiyatifi yeniden kazanmayı başarmıştır. Hemen arkasından, bu kontrolün tescili olarak simgesel bir deniz gücünü Hazar Denizi'ne yerleştirmiştir. Diğer taraftan Putin'in; AB ile 1994'te imzalanmasına rağmen henüz onaylanmamış olan Enerji Şartı Anlaşması'nı reddetmesi, Hazar Havzası'na Gazprom'un erişiminin sağlanarak bölgenin Rus enerji ağına entegre edilmesi, AB'nin bölgeye yönelik planlarına da kısa vadede büyük darbe vurmuştur. (Winrow, 2005, s.91; Akgül, Haziran 2007, s.135)

Hazar konusunda çözümsüzlük aslında RF'ye yaramaktadır. RF bölgede istikrarsızlığı körükleyerek Hazar'ın statüsünü belirsizleştirip, Batı yatırımının bölgeye girişini engelleyerek, buradan çıkacak petrol ve doğalgaz ihracatını kendi hatlarıyla Avrupa'ya ulaştırmak amacı taşımakta iken (Karaca, 2007, s.46), 2000 yılından sonra politikalarında farklılaşma görülmektedir. RF, 1998'de Kazakistan ile imzaladığı, Hazar'ın kuzey kısmıyla ilgili olarak deniz yatağı için ortay hat prensibini, su yüzeyi içinse ortak sahipliği içeren anlaşmanın benzerini 2001'de Azerbaycan ile imzalamıştır. Böylece kendinden beklenmeyecek bir şekilde sorunun bir an evvel çözüme kavuşturulması konusunda önemli adımlar atmıştır. Putin'in başkanlığı döneminde, 2000 yılından bu yana bölge ülkelerinin başkanlarıyla 10'dan fazla görüşme yapılması, Rusya tarafından konuya verilen önemi göstermesi açısından önemlidir. (Özdemir, 2007, s.81)

Bölgenin bir diğer büyük ülkesi İran, Hazar'ı bir göl olarak nitelemekte ve %20'er payla beş eşit parçaya bölünerek ortak kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Görüşlerini bu iki eksen arasında belirleyen İran, Hazar'ın statüsü belirlenmeden yapılan petrol aramalarının kanun dışı olduğu kabul ettirmek istemektedir. (Özdemir, 2007, s.84) Hazar'a kıyaslı olan diğer devletlerin tek taraflı olarak yaptığı her türlü anlaşma ve girişime karşı çıkan İran, Azerbaycan'ın 1997 yılında ABD vasıtasıyla gerçekleştirdiği petrol anlaşmaları sonrasında BM nezdinde protesto girişiminde bulunmuştur. Hazar'ın yönetimi hakkında SSCB ile imzaladığı 1921 ve 1940 anlaşmalarının varlığına dikkat çekerek, kendisinin ve RF'nin gelişmelerden rahatsızlık duyduğunu belirtmekte ve karasularının hukuki rejimi hakkında bir ortak mutabakatın beş kıyıdaş ülke tarafından ele alınması görüşünü öne sürmektedir. (Güngörmüş Kona, 2004, s.193-194)

Bu tartışmada RF'nin arkasından gitmeyi tercih eden İran, sorunun uluslararası boyut kazanması durumunda yalnız kalmaktan çekinmektedir. Ayrıca, sorunun çözümü konusunda en ağır davranan ülke yine İran'dır. Çünkü, Hazar üzerindeki kaynaklara ulaşmadan da halihazırda çok önemli bir ihracatçıdır ve Hazar üzerindeki kaynaklar İran için yaşamsal değildir.

Azerbaycan, diğerlerine göre RF'nin teklifine en soğuk duran ülkedir. Azerbaycan net bir şekilde her kıyıdaş ülkenin karasularının yanı sıra kıta sahanlığı ve kıyı uzunluklarıyla orantılı elde edilmiş münhasır ekonomik bölgesinin olmasını istemekte ve temelde denizler için uygulanan statüyü savunmaktadır. (Bilgin, 2005, s.128) Azerbaycan'ın bir diğer önerisi, ülkeler arası deniz yetki sınırının deniz ortasında boş alan bırakılmayacak şekilde, sınır uzunlukları oranında, ortay hat metodu ile çizilmesidir. Bu teklife göre, oldukça iyi bir bölgenin hükümranlığına sahip olacak olan Kazakistan, bu görüşte Azerbaycan'ın görüşlerini desteklemiştir. Bunun yanı sıra Azerbaycan, 2001 yılında, daha önce Kazakistan ile RF'nun yaptığı anlaşmanın benzerini RF ile imzalamış, anlaşma ile deniz dibi ülkelere göre sektörlere bölünürken, su yüzeyi kıyıdaş ülkelerin ortak kullanımına açılmıştır.

Kazakistan'ın 1997'de gündeme getirdiği yeni çözüm önerisine göre, deniz üstünün kullanımı deniz tabanı ve deniz altının kullanımından farklı rejimlere tabi olacaktır. Deniz tabanı ve toprak altı milli sektör mantığıyla kıyı uzunluklarıyla orantılı bir şekilde hak ve adalet çerçevesinde düzenlenecekti. Öte yandan, deniz üstüne ait faaliyetler kıyıdaş devletlerin mutabakatıyla ulaşılacak bir çözümle sağlanacaktı. Kazakistan'ın önerisi temelde farklı görüşleri uzlaşmaya davet eden bir alternatif sunuyor gibi görünse de, Azerbaycan'ı temel hedeflerinden ödün vermeye zorluyordu. Nitekim, Azerbaycan'ın kullanım alanı kendi tezine göre daralırken, RF'nin alanı takriben aynı kalıyordu. (Bilgin, 2005, s.140) Ekim 2000'de RF ile Kazakistan arasında imzalanan, Hazar Denizi'nde işbirliği konusundaki deklarasyona göre; Kazakistan ile Rusya Federasyonu "ortay hat" prensibini benimsemiş, denizin dibi ulusal sektörlere bölünmüş ve deniz üstü kaynaklarının da ortak kullanıma açılması kararlaştırılmıştır. Bunun dışında Kazakistan, İran'ın önerdiği eşit paylaşım önerisini kabul etmemekte ve örtülü de olsa Azerbaycan'ın arkasında yer almaktadır. (Dokuzlar, 2006, s.98; Özdemir, 2007, s.84)

Türkmenistan ise Hazar'ın statüsü konusunda sık sık tutum değiştirmiştir ve belirsiz tavrı halen sürmektedir. Önceleri RF'nin 45 millik önerisine sıcak bakarken, üzerinde hak talep ettiği Azeri ve Çıraq (Çırağ) petrol sahalarının 45 milin dışında kalması yüzünden Azerbaycan ile ihtilaf yaşamaktadır. Türkmenistan ile Azerbaycan arasında patlak veren petrol tartışmalarının temelinde Kepez (Serdar) petrol yatakları bulunmaktadır. (Güngörmüş Kona, 2004, s.194) Türkmenistan, Aralık 1998'de Moskova'da yapılan kıyı devletleri zirvesinde Hazar'ın bölünmesini, Azerbaycan'la aralarındaki sınırın, ortay hat prensibine göre belirlenmesini kabul etmiştir. Böylece Türkmenistan, Rusya-Kazakistan-Azerbaycan üçlüsünün görüşlerine daha yakın bir duruş sergilemiştir. Ancak, bu şekilde yapılacak bir paylaşımında, ortay hattın nerelerden geçeceği konusunda Azerbaycan'la farklı düşünceler içine girmiştir. Türkmenistan, Azerbaycan'ın Apşeron yarımadası vasıtasıyla Hazar'ın içlerine kadar sokulduğunu, bu yüzden Hazar Denizi ekvatorunun özelliği göz önünde bulundurularak, enleme eşit mesafeli noktaları birleştiren yöntemi kullanılmasını önermiştir. Bu durumda Kepez/Serdar yatağıyla birlikte Azeri ve Çıraq yataklarının da Türkmenistan sektörüne geçeceği görülmektedir. İşte ssıl anlaşmazlık bu yüzden çıkmaktadır. Bu durumu çözmek için iki ülke arasında bir uzmanlar kurulu oluşturulmuş ancak yine bir sonuca ulaşılamamıştır. Bunun üzerine politikalarını bir kez daha değiştiren Türkmenistan, Hazar'ın dünyadaki tek örnek olduğu için bilinen uygulamaların dışında kalmasını, tüm sınırdaş ülkelerin bir araya gelerek üzerinde anlaşacakları bir statünün belirlenmesini savunmaya başlamıştır. (Oğan, 2001, s.165; Özdemir, 2007, s.83)

Hazar'ın göl olduğu ve ortak egemenlik uygulanması yönündeki görüşler Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, ABD ve Türkiye'nin çıkarlarına aykırıdır. Hazar'ın statüsü ile ilgili en büyük problem, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın rakip olarak ortaya çıkmalarıdır. Bu iki ülkenin çıkarlarının müzakereler sonucunda uzlaştırılması, Türkmen doğal gazının Hazar'ın altından geçerek dünya enerji sistemine Türkiye aracılığı ile entegre edilmesi sonucunu doğurabilecektir. Türkiye'nin Azerbaycan ile Türkmenistan arasında sözkonusu problemin çözümü için devreye girmesi ve bu konuda aktif politika izlemesi gerekmektedir. (Dokuzlar, 2005, s.124)

Türkiye, Hazar'ın deniz alanının hem deniz tabanı, hem de yüzeyinin tamamının kıyıdaş ülkeler arasında paylaşılmasını; bu şekilde Hazar'ın ortasında ortak kullanım alanı bırakılmamasını, RF ile İran arasındaki deniz yolu bağlantısının kesilmesini arzu etmektedir. Bu yaklaşımın en önemli yanı, ileride BTC veya başka projelere irtibatlandırılmak üzere Kazak ve Türkmen kaynaklarının karşı kıyıya ulaştırılmasındaki sorunları gidermiş olmasıdır. Ortak kullanım alanı olduğu sürece benzeri projelere karşı çıkacağı kesin olan RF, bu şekilde devre dışı bırakılmış olacaktır.

3. SSCB SONRASI DÜNYADAKİ DEĞİŞİMLER

SSCB'nin dağılması şüphesiz Avrasya ve dünya siyasi tarihinin son elli yıldaki en önemli olayıdır. SSCB'nin dağılması ile çift kutuplu düzen sona ermiş, ekonomik, siyasi ya da güvenlikle ilgili olarak, dünya ülkelerinin hemen hemen tamamı bundan bir şekilde etkilenmişlerdir.

Eski SSCB coğrafyasından kısa sürede 15 ayrı bağımsız devlet ortaya çıkmış, Avrasya'nın ortasında beş boşluk oluşmuştur. Bunlar; Orta Avrupa, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'dır. Orta Avrupa'daki boşluk, Doğu Almanya'nın Federal Almanya'ya katılması, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti'nin AB ve NATO üyesi yapılması suretiyle giderilmiştir. Balkanlar'da Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye katılması, Yugoslavya'nın bölünmesinden sonraki sıcak olaylara fiili müdahale ve Güneydoğu Avrupa işbirliği girişimleri ile durgunluk sağlanmıştır. (İlhan, 2004, s.133) Kafkasya ve Orta Asya'da ise mücadele tüm hızı ile devam etmektedir. Mücadelenin bir tarafında, eskiden kendi parçası olan bu ülkeleri yeniden kendine bağlamak isteyen Rusya, diğer yanda ise her birinin niyeti farklı olan küresel ve bölgesel güçler yer almaktadır.

Sovyet İmparatorluğu'nun 75 yıllık hakimiyetini müteakiben “kansız bir şekilde” dağılması doktrinel bağlamda; “Medeniyetler Savaşı”, “Tarihin Sonu”, “Modernleşme Teorileri”, “Çatışan Uygarlıklar”, “Uygarlıkların Tahribi”, “Post-Modernizm”, “Keşfedilmemiş Medeniyetler”, “Tanrı'nın Rövanşı”, “Dinler Savaşı”, “Yeni Dünya Düzeni” gibi paradigmaları XXI. yüzyıla taşıyacak argümanlar olarak uluslar arası toplumun gündem başlıkları haline gelmiştir. (Caşın, 2006, s.243-244) Varşova Paktı'nın dağılması ve Almanya'nın birleşmesi ile Rus kuvvetleri Orta ve Doğu Avrupa'dan çekilmişler; bunun sonucunda NATO'nun niteliği değiştirmiştir. (Yanar, 2002, s.119)

Batı dünyası, SSCB'nin yıkılmasının politik getirilerinden çok ekonomik getirileri üzerine odaklanmıştı. Özellikle Sovyet sonrası coğrafyada ortaya çıkan zengin yer altı ve yer üstü kaynakları ile bu coğrafyada bağımsızlıklarını kazanan devletler yeni bir pazar olarak görülmüştü. Fakat unutulmuş önemli gerçek; bölgede

ortaya çıkan otorite boşluğu ve bu geniş coğrafyanın kime ait olduğu sorusuydu. Ama esas soru işareti uluslar arası sistemin geleceği ve yeni yapısıydı. Çünkü Avrasya coğrafyası üzerindeki egemenlik de uluslar arası sistemin geleceğine bağlı olacaktı. (Adıbelli, 2008, s.13-14)

3.1. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası İlişkilerdeki Değişiklikler

Soğuk Savaş, yirminci yüzyılın ikinci yarısında uluslar arası ilişkilerin temel dengesini oluşturan ABD - SSCB rekabetinin adıdır. Deniz hakimiyeti teorisinin geçtiğimiz yüzyıldaki en önemli temsilcisi olan, ‘kapitalist’ sistemin bayraktarı ABD ile, Kara hakimiyeti teorisinin güçlü temsilcisi ‘sosyalist’ SSCB, İkinci Dünya Savaşı’nı müteakip başlayan her alandaki rekabetleri ile “çift kutuplu bir dünya sistemi” yaratmışlardır. Dünyada uluslar arası ilişkiler disiplini bu iki ülkenin yanında yer alan iki ayrı kamplaşmayı yaşamıştır. Bu kamplaşma, ekonomi, güvenlik, siyaset gibi her alanda hissedilmiştir.

Eski Sovyet coğrafyasında meydana gelen değişikliklerin hem Orta Asya, hem de Kafkasya açısından geçerli sayılan üç temel özelliğinden birincisi; modern tarih içinde Orta Asya devletlerinin ilk defa tam olarak uluslar arası aktör olmasıdır. İkinci özellik güvenlik kavramıyla ilgilidir. Bu yeni cumhuriyetler bir süper gücün güvenlik algılayışının parçasıydılar, ancak şimdi normal bir güç oldular ve aynı zamanda bir alt sistem meydana getirdiler. Meydana gelen bu değişikliğin diğer bir uzantısı da bölgesel seviyede görülmektedir. Orta Asya Cumhuriyetleri Türkiye, İran, Afganistan’da meydana gelen olaylara, bu ülkeler de Orta Asya Cumhuriyetlerinde meydana gelen olaylara daha duyarlı hale geldiler. Artan bu duyarlılık bazı uzmanlarca Ortadoğu’nun genişlemesi olarak yorumlanmaktadır. (Güngörmüş Kona, 2004, 82)

Soğuk savaş sonrası uluslar arası sistemde büyük değişiklikler yaşanmaktadır. Soğuk Savaş döneminde oluşmuş iç ve dış dengeler bozulurken, yeni iç ve dış dengeler ortaya çıkmaktadır. Bu dönemin dört önemli özelliği bulunmaktadır:

1. Avrasya'nın önemli unsurlarından Avrupa, Soğuk Savaş ortamının bölünmüşlüğünden kurtulmakta ve birleşmeye doğru yönelmektedir. Avrupa'nın soğuk savaş döneminden farklı olarak genişlemesi içinde yaşadığımız dönemin en önemli özelliklerinden biridir. Hem NATO, hem de AB bu çerçevede genişleme süreçlerine girmişlerdir.

2. Sovyetler Birliği tehdidinin ortadan kalkmasıyla, Avrupa ve Asya arasındaki bölünmüşlük de ortadan kalkmakta ve Avrupa ile Asya arasındaki ilişkiler artarak, burada da Avrupa'dan yavaş olmakla birlikte birleşme süreci yaşanmaktadır. Bu gelişme ile uluslar arası sistemde jeopolitik olarak Avrasya'nın artan önemini ortaya çıkarmaktadır. Avrasya'nın önemi sadece son zamanlarda sıkça tartışılan enerji ve boru hatları konusunda değil, uluslar arası sistemde yeni bir istikrarın oluşmasındaki rolünden dolayı da artmaktadır. Uluslar arası sistemde hem ekonomik, hem de siyasi yeni bir istikrarın oluşması için bu bölgenin globalleşen sistemin içine alınması gerekmektedir. Global sistemin oluşması ve bu sistemin istikrarı açısından Avrasya bölgesinin ekonomik ve siyasi istikrarı gereklidir.

3. Soğuk savaş döneminde ABD liderliğinde, ABD ve Avrupa arasında Avrupa'yı (özellikle Batı Avrupa'yı) kapsayan bir "iş birliği" vardır. Bu işbirliği sayesinde Batı Avrupa'da siyasi ve iktisadi istikrar ve refah sağlanmıştır. Soğuk savaş sonrası ortamında ABD ve Avrupa arasında "Atlantikaşırı İş Birliği" sarsılmıştır ve yeni bir vizyon henüz oluşturulamamıştır. Yaşadığımız ortamın en önemli meselelerinden birisi ABD ve Avrupa arasında yeni bir işbirliği oluşturulup oluşturulamayacağı konusudur. Böyle bir işbirliği oluşturulacaksa, bu işbirliğinin sadece Avrupa'yı değil, Avrasya'yı kapsamı gereği ortaya çıkmaktadır. Uluslararası sistemin istikrarı için Avrasya'da istikrarın önemi ABD ve Avrupa'yı böyle yeni bir vizyon aramaya yöneltecektir. Uluslar arası sistemdeki değişiklikler yeni bir vizyona dayalı Atlantikaşırı iş birliği oluşturulması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu konuda henüz bir netlik ortaya çıkmamıştır.

4. "Atlantikaşırı İş Birliği" çerçevesindeki bu belirsizlik ortamında, Avrasya bölgesinde güç ve rekabet mücadeleleri artmaktadır. Bu mücadeleler özellikle Rusya, Türkiye ve İran arasında gelişmektedir. Bölgenin istikrarı açısından bu bölgenin global sistemin içinde yer alması gerekmektedir, aksi takdirde soğuk savaş ortamında olduğu gibi tekrar nüfuz bölgeleri oluşabilir ve bölge üzerinde Rusya'nın hakimiyeti artabilir. (Eralp, 1998, s.243-244;Caşın, 2006, s.246-247)

Hacısalihoğlu, Soğuk Savaş sonrası s¼recin kırılma noktalarını beş başlık altında toplamaktadır. Bu kesitler, 1991 K¼rfez Savaşı, Balkanlar'daki savaş, kurumsal d¼zenlemeler ve mekansal ¼rg¼tlenmeler, 11 Eyl¼l saldırıları ve son olarak Afganistan ve Irak işgalleridir. (Hacısalihoğlu, 2005, s.293-298)

İlk K¼rfez Savaşı, ABD'nin tek kutuplu sistemdeki ilk g¼ç g¼sterisi ya da denemesidir. Balkanlar'daki savaşın sebep-sonuç s¼reçlerinde de ABD etkisi hissedilmiştir. Bu g¼ç g¼sterilerinin ¼zellikle Doğulu b¼y¼k ¼lkelerde yarattığı endişenin sonucu olarak, başta ŞİÖ olmak ¼zere çeşitli b¼lgesel ¼rg¼tlenmeler hayata geçirilmiştir. ABD'nin hiç beklemediği 11 Eyl¼l saldırıları ise, fakirliğin ve geri kalmışlığının sebebinin ABD ve oluşturduğu sistem olduğunu d¼ř¼nen ¼¼nc¼ d¼nya ¼lkelerinin cevabı şeklinde dir. Ve nihayet, son Irak ve Afganistan operasyonları da ABD'nin ter¼re karşı cevabıdır.

3.2. SSCB Sonrası Yeni B¼lgesel İttifaklar ve Oluşumlar

Bağımsızlıklarını kazanan devletler kısa bir şaşkınlığın ardından durumu kavramışlar ve yeni d¼zende yeni bir rol alma çabasına girmişlerdir. K¼resel ve b¼lgesel g¼ler arasında, çift kutuplu d¼nyada SSCB'nin askeri, ekonomik ve siyasi şemsiyesi altında bulunan bu ¼lkeleri kendi yanına çekme m¼cadelesi başlamıştır.

Bu m¼cadelede bir yandan ABD-AB, ¼te yandan t¼m bu ¼lkeler ¼zerinde ağırlığı ve etkisi devam eden RF ile diğer bazı b¼lgesel akt¼rler rol almaktadır. Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya ve Bulgaristan'ın Avrupa Birliği ¼yeliđine kabul edilmesiyle, AB RF'nin batı sınırında ¼nemli bir dayanak sağlamıştır.

SSCB'nin parçası ya da m¼tfeiki iken ilk dalgada Macaristan-Polonya-ek Cumhuriyeti'nin, ikinci dalgada Baltık devletlerinin, ¼¼nc¼ dalgada ise Romanya-Bulgaristan-Ukrayna'nın NATO'ya kabul edilmiş olmaları Rusya için kabul edilemez bir durum iken; şimdi de Kafkasya'daki G¼rcistan-Azerbaycan-Ermenistan ¼l¼s¼n¼n NATO'ya girme yolunda olmaları Moskova için gelecekteki en ¼nemli

tehdit olarak görülmektedir. (Caşın, 2006, s.454-455) Bu itibarla, mücadelenin sürdüğü ülkeler özellikle Ukrayna, Gürcistan ve Türk Cumhuriyetleridir.

ABD'nin, bu ülkelerde sıkça uyguladığı ve kendi adına önemli neticeler aldığı bir yöntemi bulunmaktadır. Bu ülkelerde faaliyet gösteren, kuruluş amaçları insan haklarını savunmak gibi insancıl aktiviteler olan sivil kuruluşlar önce güçlenmekte, sonra lobi faaliyetleri ile 'daha fazla özgürlük' adına toplumun beklentilerini belli bir çizgiye kaydırmaya çalışmakta, son olarak da kendi istedikleri yönetimleri iş başına getirecek dönüşümlerin her türlü desteğini (finans, medya, vb.) karşılamaktadırlar. ABD'li George Soros'un finanse ettiği, vakıf çatısı altında Ukrayna'da, Gürcistan'da, Türk Cumhuriyetlerinde faaliyet gösteren 'Açık Toplum Enstitüleri', yapılan son seçimlerde ülkelerin kaderini değiştiren işlere imza atmışlardır. 2005 yılında Ukrayna'da yapılan seçimler önce iptal edilmiş, yenilenen seçimlerde ABD yanlısı hükümet yönetime gelmiştir. Aynı senaryo, Gürcistan'da Saakaşvili'nin cumhurbaşkanı olmasında, Kırgızistan'da rejimin el değiştirmesinde de sahnelenmiştir.

Buna karşılık, Rusya'nın 2007 kışında Ukrayna'nın doğalgazını kısıması ile yaşanan gerginlik ve 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan özerk bölgelerine ordusuyla girerek bu bölgelerin bağımsızlığının ilan edilmesine giden süreç, bu ülkelerdeki güç mücadelesinin tüm yoğunluğu ile devam ettiğinin örnekleridir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının bir sonucu olarak, Orta Asya bölgesinde oluşan siyasi ve ekonomik boşluktan dolayı bölge ülkeleriyle farklı ülkeler tarafından çeşitli ittifaklar kurulmaya çalışılmaktadır. Bu ittifakların mimarları arasında, Avrasya'da tarihsel ve ekonomik mirasa sahip Türkiye, Rusya ve İran da bulunmaktadır. Çünkü, uzun yıllardan sonra Asya'daki soydaşlarıyla birleşme fırsatını yakalayan Türkiye, yaklaşık iki yüz yıldır bölgesinde gerileme süreci yaşayan ve son yirmi yılda dünyadan tecrit edilme ile yüz yüze gelmiş olan İran ve eski imparatorluk topraklarını kaybetmek istemeyen Rusya bu bölge devletleriyle sıcak işbirliği imkanları oluşturmak istemektedir. (Dikkaya, 1999, s.189)

RF'nin, dağılan devletleri eskisi gibi bir arada tutma çabaları sonucu, 21 Aralık 1991'de 11 bağımsız devletin (Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Azerbaycan,

Ermenistan, Moldova, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) başkanlarının Alma-Ata'da imzaladıkları anlaşmayla Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kurulmuştur. İmzalanan anlaşma 'Alma-Ata Deklarasyonu' olarak da bilinmekte olup, BDT'nin amaç ve prensiplerini belirlemektedir. BDT üyeliğine Aralık 1993'te imzasını atan Gürcistan, topluluğa en son katılan üye olmuştur. Böylece, BDT bünyesinde, Letonya, Litvanya ve Estonya dışında tüm eski Sovyet cumhuriyetleri birleştirilmiştir. (Hekimoğlu, 2007, s.138-139)

RF, BDT üyesi ülkelerin eskiden olduğu gibi kendisine tabi olmalarını istemekte, politikalarını buna göre kurmaktadır. Ancak, 'Taşkent Zirvesi' olarak adlandırılan 1992'deki toplantıya Ukrayna, Tacikistan, Moldova, Azerbaycan ve Kırgızistan'ın katılmaması ve katılımın kalan altı ülke ile sınırlı kalması, BDT'yi birleştirmek için RF'nin işinin hiç kolay olmadığını göstermiştir. 1994 yılında, 'Ortak Güvenlik Konseyi' oluşturulması, bunun altında askeri-politik bir birliğin geliştirilmesi RF'nin teklifiyle kabul edilmiş olmasına rağmen, Ukrayna, Azerbaycan ve Türkmenistan bu konuda çekincelerini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde, 1993'te dokuz ülke tarafından bir 'Ekonomik Pakt' oluşturulması kararlaştırılmış, bu fikre de yine aynı ülkeler, Ukrayna, Azerbaycan ve Türkmenistan uzak durmuşlardır. (Hekimoğlu, 2007, s.138-139) Ukrayna ve Azerbaycan'ın Rus politikalarına mesafeli olmalarında tarihsel süreçlerin büyük etkisi bulunmaktadır. Türkmenistan'ın yaklaşımı ise 'tarafsız ülke' konumundan kaynaklanmaktadır. RF'ye muhalif ülkeler arasında en başa -2008'de Rusya ile yaşadığı savaş nedeniyle- artık Gürcistan'ı yazmak yanlış olmayacaktır.

Dağılan devletlerin kurduğu bir diğer birlik, AB ve ABD'nin desteği ile 1997 yılında oluşturulan GUAM'dır. Bölgesel bir işbirliği teşkilatı olarak açıklanan ve üye ülkeler arasında siyasi, ekonomik ve stratejik ittifak oluşturmayı amaçlayan, bağımsızlık ve toprak bütünlüğü ilkelerini işbirliği içinde güçlendirmeyi hedefleyen teşkilatın adı, kurucu ülkelerin baş harflerinden (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) oluşmaktadır. Özbekistan bu birliğe Nisan 1999'da dahil olmuş ve birliğin adı -Özbekistan'ın İngilizce okunuşu 'Uzbekistan'ın ilk harfinin de girmesiyle- GUUAM olarak değişmiş, ancak teşkilatın işlevini yetersiz bulduğu gerekçesiyle 5 Mayıs 2005'te teşkilattan ayrılmıştır. Özbekistan'ın katılım kararı aldığı dönemde

ABD ile ilişkileri iyi düzeyde iken, ilişkilerin kötüye gitmesi sonrası teşkilattan çıkmıştır.

BDT'nin kurulması sonrasında ortaya çıkan süreç, ülkelerin gruplaşmasına sebep olmuştur. Dünyanın en büyük petrol rezervlerinden birini paylaşan ve dünya piyasalarına ulaştırılmasında ana güzergâh konumundaki ülkeler, çeşitli çıkar hesapları yapmıştır. Bu devletlerden Gürcistan ve Azerbaycan, RF'nin BDT'yi kullanarak, tekrar bölgesel hakimiyeti altına girmemek için çeşitli arayışlar içine girmiştir. Bu arayışlar sonucunda da, önemli ortak menfaatleri paylaşarak daha sıkı bağlarla bağlı GUAM örgütünün teşkil edilmesinde Azerbaycan ve Gürcistan motor görevi üstlenmiştir. (Birsell, 2005, s.51)

GUAM, ABD'nin BDT içinde kamplaşma yaratmak amacıyla kurulmasına yardım ettiği bir örgüttür. ABD'nin 45 milyon dolar yardım yaptığı (Birsell, 2005, s.51) örgütün bu amaca hizmet ettiği görülmektedir. Çünkü, GUUAM'ın kurulmasının en önemli sonucu, BDT'nin bir tarafta RF, diğer tarafta Ukrayna'nın başını çektiği iki gruba bölünerek BDT içindeki güç dengesini değiştirmiş olmasıdır. Özbekistan'ın GUUAM örgütüne katılması ile RF, sadece Türkistan'daki tek üstün güç olma özelliğini yitirmekle kalmamış, aynı zamanda, Türkistan da dahil olmak üzere tüm Sovyet topraklarında RF'den başka hiçbir gücün etkili olamayacağını öngören RF'nin "yakın çevre" politikası da iflas etmiştir. (Birsell, 2005, s.51) Özbekistan, 2005'te ülke içinde meydana gelen ve 'Andican olayları' olarak bilinen olaylarda Özbek yönetiminin suçlu olduğunu ifade eden ABD'ye tepki olarak GUUAM'dan ayrılmıştır.

Bölgedeki önemli örgütlerden biri, 1985 yılında Türkiye, İran ve Pakistan tarafından kurulan, 1992 yılında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Azerbaycan'ı kapsayacak şekilde genişleyen "Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)"dir. Uluslar arası adı ECO (Economic Cooperation Organisation) olan teşkilatın üyeleri Türkiye, Afganistan, Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'dır. 2015 yılına kadar 'serbest ticaret bölgesi' olmayı hedefleyen örgüt üyeleri arasında ticaret anlaşmaları vardır. Oldukça geniş bir coğrafyaya sahip olan teşkilatın çok etkili olmadığı söylenebilir. Çünkü, 'serbest

ticaret bölgesi' oluşturmak için tüm bu ülkeler hem çok fazladır, hem de ekonomik ve siyasi yapıları ile böyle bir oluşuma uygun değildir.

Bir diğer teşkilat olan “Orta Asya Ekonomik İş Birliği Örgütü” 28 Şubat 2002’de Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan tarafından kurulmuştur. Örgütün amacı üye ülkeler arasında siyasi, ekonomik, bilimsel, çevre, kültür alanlarında işbirliği ile diğer ülkelerin toprak bütünlüğünü tehdit edecek konularda ortak hareket etme ve yardımlaşma olarak açıklanmıştır. 2004 yılında Rusya örgüte dahil edilmiş ve üye sayısı beşe çıkmıştır. Örgüte RF’nin üye olarak kabul edilmesine karşılık Çin’e herhangi bir teklif yapılmaması, bölge ülkelerinin Çin’e karşı tedbirli olma isteklerinin bir göstergesi olarak görülmektedir.

3.3. 11 Eylül 2001 Sonrası Uluslararası İlişkilerdeki Gelişmeler

SSCB’nin çökmesi nasıl yakın bir milat, tarihsel bir dönüm noktası ise, 11 Eylül 2001 de aynı şekilde ve dünyayı toptan karanlığa daha çok yaklaştıran ikinci bir milat olmuştur. (Bal, 2003, s.14)

11 Eylül 2001 tarihinde, gerçekte Suudi Arabistanlı zengin bir aileye mensup olan Usame Bin Ladin’in Afganistan’da kurduğu aşırı İslamcı “El-Kaide” terör örgütü, o zaman kadar düşünülmesi bile mümkün olmayan saldırılar yapmıştır. Dünya Ticaret Merkezi’nin NewYork’taki ikiz kulelerine ve Pentagon’a, uçakların çarpması ile yapılan saldırılar, tüm dünyanın gözlerini yeni bir düşman olarak ‘terör’ kavramına çevirmiştir.

ABD’ye yapılan terörist saldırılar sonucunda güvenlik konusunun ön plana çıktığını, güvenlik kavramı içinde yapılan tehdit değerlendirmelerinde terör faktörünün öncelikli olarak algılanmaya başladığını görmekteyiz. Yeni tehdidin etkileri, bugüne kadar bu konuda yapılan tahminlerin ötesinde yıkıcı ve dehşet verici olmuştur. Gerçekleştirilen terör maddi yıkımdan çok, niteliği gereği psikolojik yıkım ve korkuyu ön plana çıkarmıştır. Üstelik tehdit değerlendirmesinde öncelik alan terör, devletleri tehdit etmekte, onların egemenlik alanlarını sınırlandırmaktadır.

Küreselleşen terör örgütleri, tek başına bir devletin ortadan kaldıracılabileceği tehdit konusu olmaktan çıkmış ve bu nedenle de devletlerarası işbirliğini zorunlu hale getirmiştir. (Kayar, 2003, s.287) ABD, saldırının yeri itibariyle gerçek bir meydan okuma ile karşı karşıya kaldığını fark etmiş, hazırladığı yeni güvenlik doktrini ile tüm dünyada ‘terör’e savaş açmıştır.

ABD, teröre karşı mücadelesinde, Avrupalı müttefiklerden olağanüstü nitelikte bir yardım desteği görmüştür. Buna göre, İngiltere Başbakanı Tony Blair, “Omuz Omuza” işbirliği çağrısı ile ABD’ne “Açık Çek” uzatırken, Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, “Topyekun Destek” önermiştir. Almanya cephesinde ise, Gerhard Schröder, “Sınırsız Dayanışma” sözü vermiştir. Avrupa Birliği Dönem Başkanı Belçika DİB Louis Michael “AB’nin tümüyle bu taarruzun mağduru” olduğunu ilan etmiştir. NATO İttifakı 52 yıldır ilk defa Fransa’nın Elysée Sarayında, İttifak Antlaşmasının 5 nci maddesini 24 saat içerisinde karara bağlayarak, ABD’ne karşı yapılan saldırının İttifak’ın tüm üyelerine karşı yapılmış bir saldırı olduğunu karara bağlamıştır. (Caşın, Kış 2002)

ABD’nin Soğuk Savaşdaki en büyük rakibi Moskova, uluslararası terörle mücadelede ABD’ne tam destek vermiştir. Başkan Putin ve Savunma Bakanı Sergei İvanov, Rusya’nın NATO’ya girmeye hazır olduğunu resmen deklare etmiştir. Rusya, Taliban ve Çeçen Savaşçıların aynı saflarda yer aldığını ve Usame Bin Ladin’in Çeçen Savaşçıları finanse ettiği ve eğittiği iddiasını ileri sürmüştür. Tacikistan sınırında kurulan “Kuzey İttifakı”, Özbekistan-Tacikistan’ın Kremlin ve Washington ile ittifakını ortaya çıkarmıştır. Rusya ve Çin, terörizme karşı, ABD ile yeni bir işbirliği önerisinde bulunmuşlardır. Bütün bu değişim rüzgarları, terör karşısında yeni ortaklıkları harekete geçirmiştir. (Caşın, Kış 2002)

Öte yandan, Brzezinski’nin ABD’ye hedef gösterdiği Avrasya’da hakimiyeti sağlamak adına bu terör olayları bbir anlamda bahane olmuş; ABD, 11 Eylül’ü gerekçe göstererek önce Afganistan, sonra Irak’a müdahale ederek egemenliği altına almak istemiştir. Asıl hedef Avrasya coğrafyasında egemenliği ele geçirmektir. Bunun için önemli jeopolitik boşluk alanlarını ve jeopolitik eksenleri denetim altına almak, Avrasya’da ittifak zeminlerini bozmak, Avrasyalı güçlerin bir araya gelme iradesini kırmak ABD için öncelikli stratejidir. Avrasya’nın doğal kaynak, pazar ve

piyasa olanakları bu egemenlik hevesinin kaynağıdır. Ayrıca, Avrasya coğrafyasında yeni güç ilişkileri ve güç oluşumları ABD için kaygı vericidir. Çin'in önlenemeyen büyüme hızı, yeni ittifak arayışları (ŞİÖ gibi), Avrupa'nın Almanya ve Fransa ekseninde küresel düzeyde dengeleyici bir yönelişe girmesi (Euro-Dolar çekişmesi), Rusya ve Hindistan'ın ekonomi-politik düzeyde toparlanması gibi bir dizi gelişme, ABD'nin Avrasya coğrafyası üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu amaçla ABD, kendiyi yarışırmasına silahlanmaya yönelmiştir. (Hacısalıhoğlu, 2005, s.298-299)

Brzezinski'nin Avrasya olarak adlandırdığı alan, kabul edilenden farklı olarak tüm Avrupa'yı, Asya'yı ve Japon adalarını kapsayan dünyanın büyük kısmıdır. Bu yeni dünyanın ekvatoru ise Türkiye'den geçmektedir. Türkiye merkezli bu dünyada ABD'nin küresel hegemonyasının devamı amaçlı bu politikanın ilk adımı Afganistan operasyonu ile yapılmış ikinci adımı ise Irak Harekatı ile tamamlanmıştır. Bu ilk iki adımda Türkiye'den çizilen ekvatorun güneyli hatlarındaki enerji kaynakları üzerindeki kontrolün direkt yada doğrudan sağlanması tamamlanabilmiştir. Avrasya'yı kuşatmak olarak tanımlanabilecek bu stratejinin üçüncü ayağı ise Karadeniz'de ABD'nin yerleşmesi olarak tahmin edilmektedir. Bu çerçevede ABD'nin bölgeye olan ilgisini üç başlık altında özetlemek mümkündür:

- ABD, AB'nin derinleşmeyi başarabilmesi durumunda muhtemel potansiyel rakip bir küresel güç olacağından Kuzeyli hatlardaki enerji bölgelerindeki üstünlüğünü şimdiden sağlamanın en kestirme yolu olarak Karadeniz'e NATO vasıtasıyla girmek istemektedir. Diğer bir deyişle ABD Karadeniz'e eski yakın müttefiki AB'nin özellikle Orta Asya-Kafkaslar enerji havzası üzerindeki nüfuzunu sınırlandırmak maksadıyla gerekecektir.

- Rusya'nın beklenenden erken ekonomik ve siyasi toparlanmasını gerçekleştirdiğinden dolayı bölgede etkinliği ve ağırlığı artmaktadır. Bunu ABD adına sadık kalacak şekilde dengeleyecek bir bağlaşıklık bulunmamaktadır. Bu nedenle ABD, Rusya'yı da aynı AB gibi çevreleyebilmek için Karadeniz'e girmek zorunda hissetmektedir.

- 11 Eylül 2001 saldırısı sonrası ABD'nin "terör" merkezlerini yok etmeye yönelik olarak başlattığı askerî harekât içinde Karadeniz'in bulunduğu özel konumdur. Nitekim, Karadeniz, ABD'nin Orta Doğu (özellikle Irak) ve Orta Asya'ya (özellikle Afganistan) açılımı için stratejik bir konumdadır. Böylece, daha önce

“Doğu-Batı Enerji Koridoru” olarak literatürümüze giren koridor, bu defa “Karadeniz Güvenlik Koridoru” olarak uluslararası siyasette yerini almıştır.” (Kanbolat, 2006, s.28)

Dünyanın hemen hemen tüm coğrafyalarında iç savaşlar, çatışmalar, terör bir kez daha yaygınlaşmıştır. Dünyadaki ekonomik bölgelerde yeni yeni çatışmalar şekillenmektedir. Ekonomik bölgeler esasına göre şekillenmekte olan çatışmaların özü;

- Uzakdoğu ve Pasifik bölgesinde ABD, Japonya, Çin, Hindistan ve Kore gibi güçler arasında,

- Rusya'nın “yakın çevrem” dediği Orta Asya, Kafkaslarda Rusya, ABD, Türkiye, Almanya ve diğer AB ülkeleri, Japonya, İran arasında yaşanmaktadır.

- Ortadoğu ve diğer petrol bölgeleri tüm güçlerin mevzi kapmaya çalıştığı bir alandır. Petrol 20. yüzyılda olduğu gibi, 21. yüzyılda da en önemli savaş metasıdır. Petrolü denetleyen, ona egemen olan, dünyada da egemen olur. Bu nedenle bütün ülkeler ekonomik, siyasi ve askeri politika ve stratejilerini Ortadoğu ve Orta Asya petrolüne endeksleyecekler ve bu bölgelerden mevziler kapmaya çalışacaklar,

- Batı-Avrupa Birliği süreç içerisinde Almanya-Fransa ve İngiltere üçlüsü, kendi aralarındaki çatışmalar sonucu dağılacak ya da bu güçler Birleşik Almanya'nın Avrupa politikalarını belirleme konusundaki liderliğini kabullenmek zorunda kalacaklardır. (Bal, 2003, s.24)

4. ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ

Orta Asya, Türk milletinin yüzyıllarca hakimiyet kurup medeniyet yükselttiği anayurdudur. Türkler, bin yıllardır var oldukları bu coğrafyada pek çok devlet kurmuş; bazen başka ülkelerin egemenliğinde kalmış, çoğu zaman da bağımsız olarak yaşamışlardır.

Bugün dünya siyasi literatüründe genelde ‘Orta Asya’ olarak geçen ‘Türkistan’ üç ana bölgeye ayrılmaktadır: Birinci bölge, Çin işgali altında bulunan ve Çinlilerce ‘Sinkiang’ olarak adlandırılan yaklaşık 1.8 milyon km²’lik alanda çoğunluğu Uygur Türkü olmak üzere 20 milyon civarında Türk’ün yaşadığı Doğu Türkistan’dır. İkinci bölge, bugünkü Afganistan’ın Kuzey bölgesidir. Beş milyondan fazla Özbek ve Türkmen Türklerinin yaşadığı petrol ve maden yatakları bakımından oldukça zengin olan bu bölge Güney Türkistan’dır. Ayrıca İran’ın Türkmenistan’a sınır olan kısımları da bu bölgeye dahildir. Üçüncü bölge, 1991 yılından itibaren bağımsızlığına kavuşan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan Cumhuriyetlerinden oluşan 4 milyon km²’nin üzerindeki topraklarda 55 milyon insanın yaşadığı Batı Türkistan’dır. (Aynural & Kesici, 2003)

Batı Türkistan’da Rus hakimiyeti 1400’lü yıllardan başlayarak gittikçe artmış ve 1917 Bolşevik devriminin ardından bölge tamamen SSCB’nin hakimiyetine girmiştir. Bu yeni idari ve siyasi yapıya göre, Türkistan Genel Valiliği yerine 30 Nisan 1918’de Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve 26 Temmuz 1920’de de Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Hiva ve Buhara Hanlıkları, 1920’de Hiva Halk Cumhuriyeti ve Buhara Halk Cumhuriyeti’ne dönüşmüş, 1924’te ise Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne dahil edilmişlerdir. 14 Ekim 1924’te Türkistan Özerk Sovyet Cumhuriyeti kaldırılarak, yerine 27 Ekim 1924’te Özbek ve Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri kurulmuştur. (Güngörmüş Kona, 2003, s.68)

Lenin tarafından başlatılan ve Stalin döneminde de sürdürülen “böl ve yönet” politikasının bir sonucu olarak, Türk toplumlarının farklı cumhuriyetlere ayrılması 1924’ün sonunda tamamlanmış ve 5 değişik Orta Asya sosyalist cumhuriyeti

kurulmuştur: Özbek Sosyalist Cumhuriyeti, Türkmen Sosyalist Cumhuriyeti, Kazak Sosyalist Cumhuriyeti, Tacik Sosyalist Cumhuriyeti ve Kırgız Sosyalist Cumhuriyeti. (Güngörmüş Kona, 2003, s.69) Bu cumhuriyetlerde yaşayan Türkler için bağımsızlığın yeniden kazanılmasına dek geçen bir asra yakın süre, baskıların her alanda görüldüğü çok zorlu bir dönemdir.

SSCB’de, 11 Mart 1985’te iktidara gelen Gorbaçov’dan hiç kimse, bu yeni Sovyet liderinin Marksizm-Leninizm’e yepyeni ve daha önce hiç düşünülmemiş bir yorum getirerek, Doğu bloku, yani Sovyet İmparatorluğu’nu dağıtacağını ve Sovyetler Birliği’ne yepyeni bir yapı vererek, bütün bunlarla dünyanın yapısını değiştireceğini, XXI. yüzyıla yeni bir kapı açacağını aklına getirmemiştir. (HAY, 1993, s.15) Gorbaçov, eski diktatörlere benzemiyordu. O, komünizmi ve Sovyet İmparatorluğunu ıslahat yoluyla korumak teşebbüsünde bulunmuştur. Bunun için ‘perestroyka (yeniden kurma)’ ve ‘glasnost (açıklık)’ parolalarını ortaya çıkardı ve böyle bir stratejik metod ile Sovyetler Birliği’ni idare etmek yoluna girdi. Gorbaçov demokrasi düşmanı değildi, fakat hudutlu demokrasiye taraftar olmuştu. (Hayit, 1995, s.364) Ancak, bu yeni fikirlere rağmen, rejimin baskıcı yanı, fakirlik vb. nedenlerle SSCB’yi oluşturan milletler bağımsızlık taleplerinde bulunmaya başladılar. Neticede, 1990’da önce egemenliklerini, 1991’de de tek tek bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar.

1990 yılı içinde 20 Haziran’da Özbekistan, 22 Ağustos’ta Türkmenistan, 25 Ekim’de Kazakistan ve 15 Aralık’ta Kırgızistan bağımsızlık bildirgelerini yayınladılar. Takip eden sene içinde 31 Ağustos 1991’de Özbekistan ve Kırgızistan, 20 Ekim 1991’de Türkmenistan, 16 Aralık 1991’de Kazakistan tam bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, bağımsızlıklarını beklemedikleri bir şekilde aniden kazanmışlar ve bir süre bu durumun şaşkınlığını yaşamışlardır. Bir kısmı bu hazırlıksızlığın getirdiği sıkıntılar olmak üzere, bu ülkelerin birtakım ortak sorunları bulunmaktadır.

Türk Cumhuriyetlerinin en önemli sorunlarından biri, SSCB tarafından 1924 ve 1936’da çizilmiş olan suni sınırlardır. Bunlar, hem etnik-kültürel, hem de

ekonomik açıdan kasıtlı olarak hazırlanmış olan sınırlardır. Başta Türkmenistan olmak üzere, Kırgızistan, Özbekistan ve Azerbaycan'ın taraf olduğu 18 sınır ihtilâfi mevcuttur.

Harita.1. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Kafkasya.

Ortak sorunlardan bir diğeri, Aral Gölü'nün yanlış kullanımdan dolayı kurumasıyla ortaya çıkan çevre felaketi ve su sorunudur. Aral Gölü, Amu Derya ve Siri Derya nehirlerindeki suyun pamuk tarlalarını sulamak amacıyla aşırı miktarda kullanımı sonucunda kurumuştur.

Öte yandan, suyun Kırgızistan ve Tacikistan gibi ekonomik olarak görece yoksul ülkelerin elinde bulunması, bu ülkelerin suyu stratejik maksatlarla kullanmasına yol açmakta; su transferi zaman zaman ülkeler arasında gerginliklere neden olmaktadır. Bu ülkeler, zaman zaman Özbekistan ve Kazakistan'ı yeterli su vermeme anlamında tehdit etmektedirler.

Ayrıca, SSCB'den bir anda kopmuş olmanın verdiği ekonomik, mali, siyasi ve askeri sorunlar ortaya çıkmıştır. Doğal olarak, bu ülkeler serbest pazar

ekonomisine ve demokrasiye geçişle ilgili hukuki ve kamusal sorunlarla karşılaşmışlardır.

Coğrafi olarak Orta Asya Cumhuriyetleri sahip oldukları konumdan ve her birinin kendi ulusal politikasını üretmesine rağmen güvenlik politikalarının birbirleriyle olan karşılıklı bağlantısından dolayı her bir cumhuriyet ayrı bir güvenlik alanı oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, “bir yandan ortak tarih, kültürel benzerlikler ve etnik bağlar, diğer bir taraftan ortak ekonomik problemler, ekonomik bağlar ve paylaşılan askeri/güvenlik konularındaki kaygılar ve siyasal istikrarsızlık Orta Asya devletlerini Orta Asya alanı olarak adlandırılan bölgesel sistemin bir parçası yapmıştır. Örneğin, nükleer bir güç olan ve RF ile geniş sınır çizgisine sahip olan Kazakistan, nükleer güç olmayan ve RF ile geniş sınır çizgisine sahip olmayan Tacikistan ve Türkmenistan’dan farklı güvenlik ve dış politika duruşuna sahiptir. Bununla beraber Kazakistan; Tacikistan ve Özbekistan’da meydana gelen olaylara ve bu cumhuriyetler de Kazakistan’da gelişen olaylara duyarsız kalamazlar. (Güngörmüş Kona, 2004, 83)

Çin ile sınırı olan Kazakistan ve Kırgızistan, BDT Güvenlik Antlaşması ile RF’nin güvenlik şemsiyesi altına girerken, Özbekistan ve Türkmenistan bunu reddetmişlerdir.

Tüm bölge için geçerli olan bir diğer sorun, başta RF olmak üzere ABD, Çin, AB, Türkiye ve İran gibi küresel ve bölgesel güçlerin bölgedeki güç mücadelesinin pek çok alanda görülen etkisidir.

Ortaya çıkan yeni düzende Avrasya ve Orta Asya’nın önemi azalmamış, aksine bölge ülkelerini yanına çekme mücadelesi ile farklı bir boyut kazanmıştır. Orta Asya bölgesinin önemini artıran en önemli unsurlardan biri, bölge ülkelerinin sahip oldukları yüksek miktardaki enerji kaynaklarının varlığıdır. Uzun yıllar SSCB idaresinde işletilen bu kaynakların dünyaya pazarlanması, Türk Cumhuriyetlerinin en önemli ekonomik açılım yolu olarak görünmektedir.

Sovyet iktidarında, Orta Asya ülkelerinin petrol ve doğalgaz üretim miktarları kısıtlanıyordu. 1960’ların sonundan 1980’lere kadar, üretim kısıtlanmış ve Sibiryaya

üretimine ağırlık verilmişti. Bağımsızlığın ardından, üç Orta Asya ülkesi yeraltı kaynaklarının stratejik önemini ortaya koymaya başladılar. Bu ülkeler için yeni kaynaklar bulmak ve üretileni taşımak, ekonomik ve siyasi gelişimin öncelikleri haline geldi.

Bugün Avrasya ülkelerinin kendilerine soracağı soru şu olmalıdır: Dünyadaki yeni ekonomik düzende yerimiz nedir ve ne olmalıdır? Rekabet gücümüzü artırmak için ne yapmalıyız? Bu sorunun yanıtı, ülkelerin bireysel avantajları ile yeterli bir güce sahip olamayacakları, bölgesel işbirlikleri ile dünya ekonomisinde bir yer edinmek zorunda olduklarıdır. Zira yeni ekonomik düzende kendine yer edinemeyen ülkelerin rekabet açısından çok fazla şansları yoktur. (Aras, G., 2005, s.47)

1991 sonrası bağımsızlıklarını kazanan beş Orta Asya devletinden dördü (Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan) kültürel ve dilsel olarak Türk dünyasına yakınlık arz ederken, Tacikistan kültürel ve dilsel açıdan Farisi (İran) kültürünün temsilcisi durumundadır. Ortak özellikleri genel olarak Müslüman nüfustan oluşmalarıdır. (Güngörmüş Kona, 2004, s.249)

4.1. Kazakistan

Kazakistan; Hazar Denizi, Rusya, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Çin'e komşu bir ülkedir. 2006 itibariyle nüfusu 15 milyonun üzerinde olan Kazakistan, 2.717.300 km²'lik yüzölçümü ile en geniş yüzölçümüne sahip Türk cumhuriyetidir. Başkenti Astana'dır. Ülkenin Cumhurbaşkanı, bağımsızlığın ilanından bu yana Nursultan Nazarbayev'dir.

Nüfusun yarısından fazlası Kazak olmakla birlikte, % 40 civarında Rus bulunmaktadır. Başta Ruslar olmak üzere, Kazak olmayanların nüfus içindeki yüksek oranı, sosyal ve siyasi açıdan bir kırılma yaratmaktadır. Ruslar, nüfus içindeki oranlarının yüksek olmasının yanı sıra, görece önemli mevkilerde olmaları ile de Kazakistan'a sorunlar yaratmaktadırlar. Öte yandan, Rus nüfusun Kazakistan'dan hızlı şekilde göç ettiği (genelde Rusya'ya geri dönmekte oldukları) bilinmektedir.

Kazakistan, RF ile olan uzun sınırı ve nüfusunun önemli kısmının Rus olması nedenleriyle, diğer OATC'ne göre RF'ye daha fazla bağımlıdır.

Ocak 2002'de Kazakistan nüfusunun ülke dışına yapılan göçler nedeniyle 17 milyon kişiden 14.820.855 kişiye gerilediği belirlendi. Bu nüfusun 8.266.415 kişisi yani % 55,78'i Kazaklardan, % 28,31'i Ruslardan, kalan % 15,98'i de diğer etnik topluluklardan oluşmaktadır. SSCB'de 1989 yılında yapılan son genel nüfus sayımından sonraki yıllar içinde, Kazakistan'da yaşayan Kazakların nüfusu % 26,4 oranında artarken, Rusların nüfusu % 13,3 oranında ve diğer etnik toplulukların nüfusu da % 27,0 oranında azalmıştır. Nüfusu azalan etnik toplulukların başında Almanlar gelmektedir. (Kesici, 2003, sf.265-266)

Bağımsızlığın ilanından bu yana gayri-Kazak unsurlar sürekli olarak Kazakistan'dan dışa göç ederken, BDT Cumhuriyetleri, Moğolistan, Çin, vb. ülkelerden gelen Kazaklar hükümetin himayesinde anayurtlarında yeniden iskan ettirilmektedir. Cumhurbaşkanı Nazarbayev yönetimi, Kazakistan'da Kazak nüfusunu artırmak bakımından çok dikkatli ve özendirici bir politika izlemektedir. Bu bağlamda Nazarbayev, Kazakistan'da "Kazak diasporası" olarak adlandırılan ve dış ülkelerde yaşamakta olan Kazaklara özel bir ilgi göstermektedir. Zira, bugün yeryüzündeki toplam Kazak Türk'ü nüfusunun yaklaşık üçte birinden fazlası, yani 4,5-5 milyon kişiye yakın kısmı Kazakistan'ın dışında yaşamaktadır. (Kesici, 2003, sf.260)

Kazakistan'da tarım ve hayvancılığın oldukça gelişmiş olduğu söylenebilir. Üretilen tarımsal ürünlerin başında buğday ve pamuk gelmekle beraber, darı, yulaf, mısır ve pirinç de üretilmektedir. Hayvancılık daha çok sığır ve küçükbaş hayvan ağırlıklıdır. Doğal kaynaklar yönünden zengin olan Kazakistan'da krom, çinko, bakır, kurşun, wolfram, asbest, barit, berilyum, bizmut, altın, demir, kömür, alüminyum, titanyum, bor, petrol ve doğalgaz çok miktarda çıkarılmaktadır. Sanayi dalları ise; tarımsal sanayiler, metalürji, hafif sanayi, petro-kimyasallar ve tekstil sanayi'dir. (Metin, 2004, s.106)

Kazakistan'ın yüzölçümünün çok geniş, nüfusunun ise az olması uzun vadede önemli bir sorun gibi görünmektedir. Nüfusunun önemli kısmını oluşturan Ruslar da

çıkınca, geriye on milyonun altında bir nüfus kalmaktadır. Doğusundaki birbuçuk milyar nüfuslu Çin, Kazakistan için nüfus istilası anlamında tehdit oluşturmaktadır.

70 yılı aşkın süredir SSCB mozayigi içinde yer alan Kazakistan, Rusya ve Ukrayna'dan sonra en önemli ülke konumunda idi. Kazakistan'ın, SSCB'nin dağılması ve BDT'nin kurulmasında çok önemli katkıları olmuştur. (HAY, 1993, s.41) Ayrıca, Kazakistan SSCB'nin nükleer silahlarını devralan dört ülkeden biridir ve SSCB'nin büyük uzay ve füze üssü Baykonur da Kazakistan'da yer almaktadır.

Kazakistan'ın Rusya açısından en büyük önemi Kazakistan'ın Rusya ile 6846 kilometrekarelik bir sınıra sahip olmasıdır. Bu kadar uzun bir sınırın güvenlik kaygısı, Kazakistan'daki her gelişmeyi Rusya için önemli kılmaktadır. Ancak, uzun sınırların varlığı, Rusya-Kazakistan ilişkilerinin sadece bir boyutudur. (Yapıcı, 2004, s.102)

Rusya ile Kazakistan, Belarus, Kırgızistan ve Tacikistan arasında bir gümrük birliği mevcuttur. Ayrıca bu ülkelerin devlet başkanları 10 Ekim 2000'de bir ekonomik birlik kurarak bu birliğe "Avrasya Ekonomik Birliği" ismini vermişlerdir. (Yapıcı, 2004, s.103)

4.1.1. Kazakistan Ekonomisi

Kazakistan'ın, son 17 yılda takip etmiş olduğu politikalarla bölgede bir istikrar ve cazibe merkezi haline geldiği bölge uzmanlarınca kabul gören gerçekler arasındadır. Dünya Bankası'nın 2009 yılı için hazırlamış olduğu raporda Kazakistan, 181 ülke arasında yatırım yapılabilirlik açısından 70. sırada yer alarak, Rusya Federasyonu, Yunanistan ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkeleri geride bırakmayı başarmıştır. Türkiye'nin de 59. sırada gösterildiği raporda, Kazakistan'ın serbest piyasa koşullarına uyum konusunda kaydetmiş olduğu aşama kolaylıkla gözlemlenmektedir. (Özertem, 2008)

Kazakistan'ın artan petrol ihracatı ve enerji sektörüne yapılan yatırımların da etkisiyle, ülke ekonomisi yüksek büyüme rakamlarına ulaşmıştır. Kazakistan 2003 yılında % 9.2, 2004 yılında % 9.4 büyürken, 2005 yılında % 9'luk bir büyüme rakamı yakalamıştır. Ülke 2000'den bu yana yıllık ortalama % 9 oranında büyüme sağlamıştır. Böylece dünyada, Çin'den sonra en hızlı büyüyen ikinci ekonomi olmuştur. Bu büyüme performansının yakalanmasında özellikle petrol sektörünün önemli payı vardır. (Özdemir, 2007, s.27)

Dünya ekonomik sistemi ile entegrasyon, siyasilerin kararlılığının yanı sıra, Kazakistan'ın enerji sektöründe ihtiyaç duyduğu yabancı yatırımı çekmek için gerçekleştirdiği reformların bir gerekçesidir.

Kazakistan'da bulunan petrol yataklarının önemli ölçüde korunmuş olması ve Kazakistan hükümetinin özel sektörü ekonomiye katılma konusunda teşvik edebilmiş olması, yabancı yatırımcıların bu ülkeyi tercih etmelerini sağlamıştır. Ülke, 1993-2003 yılları arasında toplam 25,8 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım çekmiş, bu yatırımın % 46'sı petrol ve doğalgaz üretimine, % 21'i jeolojik araştırma ve keşiflere, % 16'sı ise metalurji alanına yapılmıştır. Şu anda özel sektörün GSYİH'daki payı % 65, istihdam sağlamadaki payı ise % 75 seviyesindedir. Kazakistan hükümetinin amacı; ülkenin GSYİH'nı 2010 yılına kadar 2000 yılının iki katına çıkarmaktır. (Özdemir, 2007, s.27)

Hızlı ekonomik büyüme Kazak halkının yaşam standartlarını da olumlu şekilde etkilemektedir. Mesela 1995 yılında ülkede kişi başına düşen milli gelir 700 dolar olmuşken, bu rakam 2004 yılı sonu itibariyle 2700 dolar seviyesine çıkmıştır. Kazakistan hükümetinin şimdiki hedefi ise kişi başına düşen milli geliri 2010 yılında 5800 dolara , 2015 yılında ise 9000 dolara çıkarmaktır. Ayrıca 2006 yılı itibariyle ülkedeki işsiz sayısında da bir azalma söz konusudur. İşsizlik düzeyi 2005 yılında % 8,1 olarak hesaplanmışken, bu rakam 2006'da % 7,8'e gerilemiştir. (Özdemir, 2007, s.27-28)

4.1.2. Kazakistan'ın Enerji Görünümü

Kazakistan, Türk Cumhuriyetleri arasında petrol rezervi ve üretimi en yüksek olan ülkedir. Kazakistan'ın ispatlanmış petrol rezervinin 9 - 29 milyar varil, bulunması muhtemel rezervlerle birlikte 92 milyar varil olduğu kabul edilmektedir. (Bilgici, 2005, s.9) Bazı kaynaklara göre rezervler 100 milyar varilin üzerindedir. Kazakistan, Hazar Denizi üzerinde bugüne kadar tespit edilen petrol sahaları itibariyle de en büyük sahalara sahiptir. 2005 yılında günlük ortalama 1,35 milyon varil petrol üreten Kazakistan'ın günlük ortalama tüketimi 177 milyon varil olmuştur. (Bilgici, 2005, s.7)

Ülkenin enerji sektörüne yön veren kurumları, Şubat 2002'de Kazakhoil ve TransNefteGaz'ın bir araya getirilmesiyle oluşturulan ulusal petrol-doğalgaz şirketi KazMunaiGaz; ulusal kömür şirketi Kazakhstanugol Corporation ve ulusal elektrik şirketi KEGOC (Kazakhstan Electricity Grid Operating Company)'tur. Petrol endüstrisi son altı yıldır düzenli olarak gelişmekte olan Kazakistan'ın 2007 yılında toplam ihracatının % 61'ini petrol gelirleri oluşturmuştur. Bu da yıllık 17 milyar \$'a karşılık gelmektedir.

Kazakistan, Sovyetler birliği'nin son zamanlarında Rusya'dan sonra Birliğin en büyük ikinci petrol üreticisi durumuna gelmiştir. Üretimdeki artışın ana sebebi; ülkedeki 'onshore' (deniz üzeri) petrol yataklarının Azerbaycan'ınkilere göre daha geç keşfedilmesi ve Sovyetlerin yeni yatırımları bu bölgelere yapmış olmasıdır. Bu durum, Azerbaycan'daki kolay ulaşılabilir 'onshore' petrol yataklarının tükenmesi karşısında Sovyet yetkililerin daha derine inmek yerine mevcut yatakları kullanma stratejilerinden kaynaklanmıştır. (Bilgin, 2005, s.214) Avrupa ve Amerika'da daha derin noktalarda sondaj yapmaya imkan sağlayan teknolojilerin geliştirilmesine karşılık Sovyet teknolojisinin yetersiz kalmasının sonucu olarak Kazakistan'da yeni üretim bölgeleri keşfedilememiştir. (Somuncuoğlu, 2001, s.46)

Sovyetler'in dağılmasının ardından, bölgeye ilk ciddi yatırımı, Kazakistan'ın dev petrol sahası Tengiz'e, ABD'li Chevron (daha sonra ChevronTexaco oldu)

gerçekleştirmiştir. Bu projeye daha sonra Exxon, ARCO ve Oryx gibi ABD'li şirketler de dahil olmuşlardır. (Pamir, Mart 2006, s.4)

Yabancı yatırımcılar, ülkenin milli petrol şirketi KazMunaiGaz ile ortak yatırımlara gitmekte, ayrıca 'üretim paylaşım anlaşmaları' ve arama imtiyazları imzalamaktadırlar. Bölgedeki diğer ülkelere göre yabancı yatırımlara daha uygun olan ortam, daha yoğun sermaye akışı sağlamış ve petrol üretimi ve ihracatı da buna koşut olarak artmıştır. (Aynural & Kesici, 2005) Kazakistan, 2004'ten başlayarak uygulanan yeni program ile petrol çıkaran şirketlerin doğalgaz üretmelerini de şart koşmuştur. 2004 öncesinde doğalgaz ithalatçısı olan ülkenin ürettiği doğalgaz bu sayede artmıştır.

Bir değerlendirmeye göre, Kazakistan'ın petrol üretiminin 2010 yılında 1,645 milyon varil/gün, 2015 yılında 2,17 milyon varil/gün olması beklenmektedir. (Bilgici, 2005, s.7) Kazakistan hükümetinin hedefi ise 2010 yılına kadar günlük petrol üretimini 2,4 milyon varile (yaklaşık senede 110 milyon ton), 2015'te ise 3,6 milyon varile (yaklaşık senede 166 milyon ton) çıkartmaktır. Şayet bu öngörü gerçekleşirse, Kazakistan 10 yıl sonra bugünkü petrol fiyatlarıyla 50 milyar dolara yakın bir gelir elde edebilecek demektir. (Aynural & Kesici, 2005, s.9) Kazakistan, yeni keşfedilen yataklarında üretime geçmesiyle sadece öngörülen üretim rakamları yakalanmış olmayacak, dünyada da petrol üretiminde ilk beş sırada yer alacaktır. (Özdemir, 2007, s.19)

Hazar petrollerinin önemli bir kısmına sahip olduğu açıkça ortaya çıkan Kazakistan'da, şimdiye kadar birçok hidrokarbon yatağı tespit edilmiş ve yine önemli bir kısmının da keşfedilmeyi beklediği tahmin edilmiştir. Kazakistan'daki en önemli yataklar Tengiz, Kashagan, Karaçaganak, Korolev, Aktau, Aliaru ve Kumangaz'dır. (Özdemir, 2007, s.18) Bunlardan Tengiz, Kaşagan ve Kurmangaz'da daha çok petrol, Karaçaganak'ta hem petrol hem doğalgaz, Amangeldi'de ise doğalgaz üretimi yapılmaktadır.

Tengiz'de ispatlanmış petrol rezervi bazı kaynaklara göre 10 milyar varil olarak belirtilmekle birlikte (Kocaoğlu, 1996, s.131; Özdemir, 2007, s.18), Chevron - Texoco'ya göre muhtemel petrol rezervleri 6,9 milyar varildir. Tengiz, Hazar

Denizi'nin Kuzeydoğu kıyılarında yer almaktadır. Bu bölgenin petrolünü çıkarmak için bir konsorsiyum oluşturulmuştur. Söz konusu konsorsiyum üyelerinin payları; Chevron - Texoco %50, Exxon - Mobil %25, Kazmunaigaz %20 ve LukArco %5 şeklindedir. 1993 yılından 2002 yılına kadar konsorsiyum günde yaklaşık 285 bin varil petrol üretimi yapmış yani Kazakistan'ın 1/3 petrolünü çıkarmıştır. Chevron - Texoco'ya göre bu potansiyeli yakın zaman içerisinde 700 bin varile çıkarma olasılığı yüksektir. Buranın petrolü Hazar boru hatları konsorsiyumu (CPC) yoluyla Rusya'nın Karadeniz'deki limanı Novorossisk'e akmaktadır. CPC boru hattı Rus etkinliğinin devam edeceği anlamına gelmektedir. 2002 yılında Kazakistan'ın petrol ihracatının 1/3'ü bu hattan yapılmıştır. (Aynural & Kesici, 2005, s.10) Tengiz'in kuzeyindeki Korolev sahasında ise 18,4 milyar varil petrol olduğu tahmin edilmektedir. (Özdemir, 2007, s.18)

Karaçaganak petrol sahası ise Kuzey Kazakistan'da Rusya'nın Orenburg Bölgesi'ne sınır olan yerdedir. British Gaz'a (BG) göre bu bölgede 2,4 milyar varil petrol, 16 tcf doğalgaz rezervi mevcuttur. Bu bölgede 2002 yılında yaklaşık günde 100 bin varil petrol üretimi gerçekleşmiştir. Bu miktar, Kazakistan petrol üretiminin % 11'ni teşkil etmektedir. (Aynural & Kesici, 2005, s.10)

Kazakistan'a ait kuzeydoğu Hazar sahili ve Orta Kazakistan'daki toplam 22 büyük sahada 95 milyar varillik ham petrol bulunduğu hesaplanmaktadır. 50 milyar varillik 'dev' Kaşagan sahasının keşfi ise önümüzdeki on yıl içinde Kazakistan'ı en büyük petrol üreticileri ve ihracatçıları arasına katacaktır. (Pala & Kanbolat, Haziran 2005, s.21) Kaşagan petrol sahası, Hazar Denizi'nin kuzey kıyılarında yer almaktadır. Bu bölge 30 yıl önce keşfedilen Prudhoe Bay Bölgesi'nden sonra son zamanlarda bulunan en büyük petrol bölgesidir. Bu bölgede ispatlanmış petrol rezervleri 6-8 milyar varildir. Olası rezerv ise 40 milyar varildir. Sadece bu bölgede bulunan petrol rezervi, Güney Amerika'nın ikinci büyük petrol üreticisi Brezilya'nın sahip olduğu petrole kabaca yakındır. Bu bölgede 2005 yılında günde 100 bin varil petrol üretileceği tahmin edilmektedir. (Aynural & Kesici, 2005, s.10)

Bir diğer önemli petrol sahası, Rusya ile Kazakistan arasındaki deniz sınırında bulunan Kurmangaz'dır. 7,33 milyar varillik rezerv olduğu belirtilen sahanın işletimi için Kazakistan ile RF üretim paylaşım anlaşması imzalamışlardır.

2003'te yaklaşık 53 milyon ton olan Kazakistan ham petrol üretiminin, 2010'da 100 milyon ton ve 2020'de 160 milyon ton düzeyine çıkacağı tahmin edilmektedir. Çok yakın gelecekte 50-60 milyar varil düzeyinde rezerv potansiyeline sahip olduğu tahmin edilen Doğu Kaşagan ve ümit vadeden diğer sahaların da bunlara katılımıyla, Kazakistan 10 yıl içinde dünyadaki en önemli üreticiler arasına girecektir. 2003'te 40 milyon ton civarında olan Kazakistan ham petrol ihracatının da hızla artarak 2010'da 55 milyon ton ve 2020'de 78 milyon ton düzeyine ulaşması beklenmektedir. Kazakistan, 2010'dan başlayarak 2020'lere kadar ham petrol üretiminin % 50'sinden fazlasını ihracata ayıracaktır. (Pala, 2005, s.497)

Kazakistan'ın ispatlanmış doğalgaz rezervinin 65 tcf, bulunması muhtemel rezervlerle 153 tcf olduğu kabul edilmektedir (Pamir, Mart 2006, s.15) Her sene artma eğiliminde olan doğalgaz üretimi 2000 yılından sonra her yıl % 16 dolaylarında artış göstermiştir. Kazakistan enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı; 2005 yılında 1,1 tcf olan doğalgaz üretimini 2010'da 1,66 tcf ve 2015 yılında da 1,84 tcf olarak öngörmüştür. (Pamir, Mart 2006, s.31)

Ülkenin önemli doğalgaz sahaları Karaçaganak, Amangeldi, Tengiz ve Kaşagan'dadır. Son iki sahada öncelik petrol üretimine verilmekte ise de, önümüzdeki yıllarda bu sahalardan da önemli miktarda gaz üretimi söz konusu olabilecektir. Doğalgaz ihracı için en önemli alternatiflerden biri Çin'e uzanacak yaklaşık 8000 kilometrelik bir boru hattıdır. (Pamir, Mart 2006, s.32) Kazakistan, ispatlanmış doğalgaz rezervi bakımından dünyada ilk 20 ülke arasına girmektedir. Doğalgaz kaynakları genelde ülkenin batısında yer almaktadır. Özellikle Karaçaganak Bölgesi'nde ispatlanmış gaz rezervlerinin % 25'i bulunmaktadır.

Kazakistan önümüzdeki dönemde önemli bir transit ülke rolü oynamaya da hazırlanmaktadır. Çin ile Türkmenistan arasında imzalanan anlaşma uyarınca iki ülke arasında inşa edilecek hattın Kazakistan üzerinden geçerek Çin'e ulaştırılması hedeflenmektedir. (Özertem, 2008)

Kazakistan'ın temel ihraç boru hatları Atrau-Samara boru hattı, Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu ve Kazakistan-Çin boru hattıdır. Atrau-Samara petrol boru hattı, RF'nin dağıtım sistemine kuzey sınırından irtibatlı olan ve SSCB döneminden devralınarak kapasitesi artırılan bir hattır. Hazar boru hattı tamamlanmadan önce, Kazakistan'ın hemen hemen tüm ihracatı bu hattan gerçekleştirilmekteydi. Kazakistan, Rus transit sistemine olan bağımlılığını azalttıkça, yeni alternatif sistemler geliştirmeye başlamıştır.

Boru hattı projelerinin en önemlisi, Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu tarafından inşa edilen Kazakistan'daki Tengiz ve Atyrau petrol yataklarını Rusya Federasyonu'ndaki Karadeniz Novorosisk limanına bağlayan ve günde 567.000 varil taşıyabilen sistemdir. (Bluth, 2004, s.174) Toplam uzunluğu 980 km. olup, Kazakistan'ın Hazar Denizi kıyısındaki petrolünü Rusya'nın Karadeniz'deki Novorossisk limanına ulaştırır. Hattın kapasitesi günlük 560.000 varildir. Taşınan petrolün büyük kısmı Tengiz bölgesinden gelmektedir. (Pamir, Mart 2006, s.28)

Kazakistan'ın Petrol ihracatında kullandığı diğer boru hattı ise; Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattıdır. 2006 yılı Mayıs ayında faaliyete geçen bu hat, bin kilometrelik uzunluğu ile yılda 20 milyon ton petrol taşıma kapasitesine sahiptir. Söz konusu boru hattı tam kapasite çalışmaya başladığında, Çin'in petrol ihtiyacının yüzde 15'ini karşılayacaktır. Kazakistan bu üç hat dışında İran üzerinden demir yolu ile de petrol ihraç etmektedir. (Özdemir, 2007, s.21-22)

Ayrıca Kazakistan petrolü'nün BTC'ye dahil edilmesi de söz konusudur. Eğer bu anlaşma sağlanırsa, Kazak petrolü tankerlerle Hazar'ı geçip, Azerbaycan'ın Sangaçal Limanından Bakü-Ceyhan hattıyla birleşecektir. Toplam ihracatı içinde petrolün payı % 35'ten fazla olan Kazakistan için, boru hatları seçeneklerinin artması, ülkenin geleceği açısından hayati bir öneme sahiptir. (Pamir, Mart 2006, s.28)

Kazakistan'ın petrol boru hatları ve kapasiteleri ile 2005 yılı petrol üretim / tüketim miktarları Tablo.4'te belirtilmiştir.

	CPC	Atrau-Samara	Kazakistan-Çin	TOPLAM	Üretim 2005	Tüketim 2005
Kapasite / Miktar (Milyon ton)	28	16	40	84	60,6	10,0

Tablo.4. Kazakistan Petrol Boru Hattı Kapasiteleri ve 2005 Üretim / Tüketim Miktarları. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.167)
(Kaynak : ABD Enerji Bakanlığı Verileri)

Kazakistan-Çin petrol boru hattı, Çin'in artan enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla Hazar petrolünü taşımaktadır. Proje 2004 Eylül ayında başlamıştır. 813 mm. genişliğindeki boru hattı Kazakistan'ın kuzeybatısındaki Atasü'den, Çin'in Sincan bölgesinin kuzeybatısındaki Alaşankou'ya uzanmaktadır. Sistemin başlangıçta 200.000 varil/gün, bilahare 400.000 varil/gün'lük kapasite ile çalıştırılması planlanmıştır. Atrau'dan Alaşankou'ya kadar yaklaşık 1860 mil uzunluğunda bir hattır.

Çin, Kazakistan'ın enerji arzı için en iyi alternatiflerden biri olduğu kadar, ŞİÖ düzleminde de stratejik ortaktır. Kazakistan'ın bir diğer önemli petrol ihraç projesi, Hazar'ın altından döşenecek borularla Azerbaycan'a ulaştırılacak ve buradan BTC hattına irtibatlanacak bir ihraç hattıdır. Trans-Hazar hattı da denilen proje Türkiye için de oldukça önemlidir. Ancak, Nazarbayev'in bir dönem çok istediği proje çeşitli sebeplerden gerçekleştirilememiştir.

Harita.2. Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı.

Kazakistan uluslararası petrol şirketleriyle 27 milyar varillik petrol ve zengin doğal gaz rezervlerini çıkarmayı hedefleyen anlaşmalar imzalamıştır. Kazakistan'ın Tengiz ve Korolev bölgelerinin enerji kaynaklarını çıkarmak amacıyla Chevron şirketi ile imzalanan, 40 yıllık dönemi ve 20 milyar dolarlık yatırımı öngören anlaşma dünyanın en büyük petrol anlaşmasıdır. Bu anlaşma çerçevesinde, Kazak petrol firması Tengizneftgaz ve Chevron şirketi arasında yarı yarıya ortak olacak şekilde kurulan konsorsiyumla 4 bin km²'lik bir alanda arama yapılması kararlaştırılmıştır. (Bilgici, 2005, s.100)

Hazar Denizi'nin kendi kıyısında olan petrol ve doğal gaz rezervleri aranması ve işlenmesi üzerine de bir konsorsiyum oluşturulmuştur. Aralık 1993'te imzalanan anlaşma ile Kazakistan'a ait Hazar Denizi kıyılarında petrol ve doğal gaz aranması kararlaştırılmıştır. Bu anlaşma ile ilk aşamada 20, ikinci aşamada ise 60 milyar dolar

civarında bir gelirin elde edilmesi hedeflenmiştir. 4 milyar ton ham petrol ve 1,5 trilyon m³ doğal gaz rezervinin bulunduğu tahmin edilmektedir. (Bilgici, 2005, s.100)

Türkmenistan'ı doğal gaz ihracı konusunda kendine bağımlı hale getirmeyi başaran Rusya'nın, aynı başarıyı Azerbaycan ve Kazakistan'ın Hazar petrolünün ihracı konusunda gösterdiği söylenemez. Kazakistan ve Azerbaycan, ABD'nin de etkisiyle petrol konusunda Rusya'dan bağımsız bir politika izlemeyi tercih etmiş ve Türkiye'nin de dahil olduğu BTC projesine entegre olmuşlardır. (Stulberg, 2005, s.10-11; Akgül, Haziran 2007, s.136)

RF, BDT ülkeleri içinde petrol rezervleri ve üretim kapasitesi açısından Rusya'dan hemen sonra gelen Kazakistan'ın petrolü üzerinde söz sahibi olmak istemektedir. Bunu da büyük ölçüde petrol ve doğalgaz boru hatlarının dünya pazarlarına son çıkış noktasının kendi topraklarında (Atrau-Samara) olması nedeniyle başarabilmektedir. (Yapıcı, 2004, s.103)

4.2. Türkmenistan

Orta Asya'da, Hazar Denizi, Kazakistan ve İran arasında yer alan Türkmenistan'ın yüzölçümü 488.100 km², nüfusu 5 milyona yakındır. Nüfusun % 77'si Türkmen, % 9,2'si Özbek, % 6,7'si Rus, % 2'si Kazak ve % 5.1'i diğer milletlerdendir. Başkenti Aşkabat'tır. Ülkenin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı 27 Ekim 1991'de seçilen Sapar Murad Niyazov'dur.

Niyazov, klasik Orta Asya liderlerinden biri olarak, ülkeyi tek adamlık denebilecek bir anlayışla yönetmiştir. 'Türkmen' kimliğine yaptığı vurgu ve bu kimliğin birleştirici etkisine olan inancı, kendisine 'Türkmenbaşı' soyadını almasına neden olmuştur.

Türkmenistan'ı 21 yıl boyunca yöneten Türkmenbaşı'nın Aralık 2006'da ölümü üzerine 17 Şubat 2007'de yapılan seçimde oyların % 89,23'ünü alan Gurbanguli Berdimuhammedov ülkenin yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Türkmenbaşı'nın sosyal ve siyasi hayata getirdiği birtakım yasakları kaldırmakla işe başlayan Berdimuhammedov, ülkenin sahip olduğu petrol ve doğalgazın uluslar arası pazarlara taşınması maksadıyla Rusya'nın yanı sıra Çin, AB, ABD ve diğer bölge ülkeleri ile yeni ilişkiler kurmuştur.

Ülkenin önemli sorunlarından biri Amu Derya ve onun bir bölümünü oluşturan Karakum kanalından gelen su konusudur. Bu kaynaklardan gelen suyun miktarı kendisinden çok daha geniş topraklara sahip komşusu Özbekistan ile çatışma çıkma olasılığı olmadan artırılmamaktadır. (Devlet, 2004, s.208)

Türkmenistan'ı bölge devletlerinden ayıran en önemli özellik, 12 Aralık 1995'te "Daimi Tarafsızlık Statüsü" kazanmasıdır. Bu durum Türkmenistan'a küresel güçlere karşı daha dengeli bir politika izleme olanağı kazandırmış durumdadır. Türkmenbaşı BM'de yaptığı konuşmada bu kararın gerekçelerini şöyle açıklamıştı: "Bizim bu adımımız Türkmenistan'da ve bölgede barışın sağlanmasına büyük bir katkıda bulunacaktır. Bu mesele bizim için çok önemlidir. Çünkü Türkmenistan, dünyanın çok önemli bir noktasında; doğal kaynakların en zengin bulunduğu bölgelerden birinde yer almaktadır. Bu durum bizim açımızdan "daimi tarafsızlık" siyasetini kaçınılmaz olarak gerektirmektedir." (Tarakçı, 16.04.2007) Daimi tarafsızlık politikasına en iyi örnek İsviçre'dir. Türkmenistan'ın bu konudaki söylemlerinden ve hedeflerinden biri de "Asya'nın İsviçre'si" olmaktır.

Türkmenistan, -tarafsızlık politikasına rağmen- diğer cumhuriyetler radikal İslam tehdidiyle boğuşurken, Afganistan ile sınır komşusu olduğu halde bir tehde maruz kalmaması, Taliban rejimini tanıyan birkaç ülkeden biri olması, Türkmen doğalgazını Afganistan üzerinden Pakistan'a göndermesi ve Afgan uçaklarına hava sahasını açması nedeniyle, sınır komşusu Özbekistan'ın karşısında yer almıştır. (Birsell, 2005, s.46)

4.2.1. Türkmenistan Ekonomisi

Türkmenistan'da kişi başına düşen milli gelir 1991 yılında 7,5 dolar iken (Özdemir, 2007, s.63), 2007 yılı itibariyle 7500 dolara yükselmiştir. 1993'te Kiril (Rus alfabesi) alfabesi terkedilerek, Latin alfabesine ve Türkçe eğitime geçilmiştir. 2030 yılına kadar elektrik ve doğal gaz kullanımı ücretsizdir. Türkmenistan'da sağlık hizmetleri tamamen devlet tarafından verilmektedir. Gerek elektrik üretimi, gerek diğer enerji kaynakları, özellikle de doğalgaz açısından zengin bir ülke olan Türkmenistan'ın ekonomisinin temel taşı pamuk, doğalgaz ve petrol oluşturmaktadır. Türkmenistan, Orta Asya Cumhuriyetleri arasında en büyük doğalgaz rezervlerine ve yıllık üretim kapasitesine sahip olan ülkedir. Üretilen doğalgazın yüzde 85'ini ihraç eden Türkmenistan, dünyada beşinci büyük doğalgaz üreticisi ülke konumundadır. (Tarakçı, 16.04.2007)

Yıllık ihracatı 2,4 milyar dolar civarında olan ülkenin ithalatı ise 1,65 milyar dolara yakındır. İhracat ürünlerinin içinde doğal gaz % 33'lük oranla ilk sırada, petrol % 30'luk oranla ikinci sıradadır. (Özdemir, 2007, s.63-64)

Küresel sistemin Türkmenistan üzerinde planladığı stratejiyi üç aşamada değerlendirmek mümkündür. Birinci aşama; Türkmenistan'ı Daimi Tarafsızlık statüsünden vazgeçirmektir. Bu gerçekleştiği takdirde, Türkmenistan ekonomik ve ticari önceliklerde taraf tutabilecektir. İkinci aşama; Türkmen gazının Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye-Yunanistan veya Azerbaycan-Gürcistan-Ukrayna güzergahları üzerinden Avrupa'ya akmasını sağlamaktır. Böylece bir taşla üç kuş vurulmuş olacak; halen boru hattı irtibatı olan İran devre dışı bırakılacak, Çin ve Hindistan seçenekleri ortadan kaldırılacak ve Rusya'nın daha fazla Türkmen gazı alması önlenecektir. Üçüncü aşama; Türkmenistan'ı ekonomik yönden küresel sisteme entegre etmektir. Ekonomik Entegrasyon, IMF, Dünya Bankası, Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) ve NGO (Sivil Toplum Örgütleri) aracılığıyla planlanmaktadır. Türkmenistan küresel sistem için zengin enerji kaynakları yönüyle elverişli ve kolay elde edilebilir bir hedef olarak görünmektedir. (Tarakçı, 16.04.2007)

4.2.2. Türkmenistan'ın Enerji Görünümü

Türkmenistan Orta Asya'daki ülkeler arasında en fazla doğal gaz rezervi ve üretimi olan ülkedir. Sovyetler Birliği zamanında, birliğin en büyük gaz tedarikçisi konumunda olan ülke, bağımsızlıktan sonra da bu durumunu sürdürmek istemiştir. (Özdemir, 2007, s.57) Türkmenistan'ın sahip olduğu toplam gaz rezervi 257-314 tcf'dir. Sadece Amu Derya bölgesi, kendi kategorisinde dünyanın en zengin doğalgaz yatağıdır. Bu bölgedeki tahmini gazın ise 50-75 tcf boyutlarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu yatağın yanı sıra Murgab sahası da 27 tcf'lik kapasitesiyle ülkedeki diğer bir büyük yataktır. (Bilgin, 2005, s.234; Özdemir, 2007, s.57)

Ancak çoğunlukla İran'a uygulanan ABD ambargosu nedeniyle, Türkmenistan elindeki doğal gazın büyük bir kısmının dağıtımını konusunda RF'na bağımlıdır. (Devlet, 2004) Ülkenin ihraç yollarının hemen hepsinin Rusya'nın kontrolü altındaki boru hatlarına bağımlı olması ve açık denizlere çıkış olanağının olmayışı bu zengin doğal kaynağından gerektiği kadar yararlanılmasına engel olmaktadır. 2006 yılında üretilen yaklaşık 65 milyar metreküp gazın 42 milyar metreküpü Rusya, 8 milyar metreküpü de İran'a ihraç edilmiştir (Külebi, 10.12.2007)

Petrol rezervlerinin ise, bulunması muhtemel rezervlerle birlikte 33 milyar varil olduğu öngörülmektedir. 2004 yılında günlük 260.000 varil petrol üreten Türkmenistan'ın, 2010 yılı üretim beklentisi 475.000 ile 1 milyon varil arasındadır. Yine 2004 yılında 2,07 tcf doğalgaz üretilmiş olup, 2010 yılında üretim miktarının 4,24 tcf olması beklenmektedir. (Pamir, 2006, s.14-15)

2003 Nisan ayında RF ve Türkmenistan doğal gazla ilgili 25 yıllık bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmaya göre Rusya Federasyonu Türkmenistan doğal gazının yılda 80 milyar metreküpünü ithal edecektir. (Winrow, 2004, s.132) Önceki yıllarda Gazprom yılda 42 milyar metreküp gaz almaktaydı. (Külebi, 10.12.2007) Bu anlaşma ile RF, Türkmen gazı üzerinde önemli bir kazanım elde etmiş, Türkmenistan'ı kendisine bağlamıştır. RF'ye taahhüt edilen rakam, Türkmenistan'ın çevresindeki diğer alternatif hatlara doğalgaz veremeyeceği kadar fazladır.

Rusya; Türkmenistan'a siyasi baskıyla kabul ettirilen bu anlaşmayla, doğal gaz sektöründe tekelleşerek Avrasya'da kontrolü ele geçirmesinin yanında Rus doğal gazına alternatif üretmek isteyen AB ve Türkiye'nin projelerini de geçici olarak engellemiştir. Rusya, toplam 300 milyar dolar değerindeki 25 yıllık anlaşmayla Türkmenistan'dan aldığı doğal gazı, maliyetinin 2-3 katı bir fiyatla Avrupa ülkelerine ihraç etmektedir. AB ise bölgesel çıkarlarını koruyabilmek maksadıyla; önümüzdeki dönemde Türkmen gazının, Hazar Denizi altından geçirilecek bir hatla, Şahdeniz gazıyla birlikte Bakü-Erzurum hattından AB'ye ulaştırılması, BTC hattı üzerinden yeni hatlar kurulması gibi içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu projeler üretmiştir. (Akgül, Haziran 2007, s.136)

Rusya ve Türkmenistan arasında Türkmen doğalgazının 25 yıl süresince Rusya'ya satılmasına ilişkin anlaşmanın ardından, iki devlet arasında yapılması düşünülen yeni bir boru hattı projesi için görüşmeler başlamıştır. Uzunluğu 1745 km olacak boru hattının yıllık kapasitesinin 30 milyar m³ doğal gaz taşınması düşünülmektedir. Bu hattın 1140 km'nin Kazakistan'dan, 605 km'sinin Türkmenistan'dan geçmesi planlanmaktadır. (Pamir, Mart 2006, s.33; Özdemir, 2007, s.60)

Bütün bunların yanında, Türkmenistan'ın Rusya tekeli kırılmak için yeni projeler devreye sokmaya devam ettiği görülmektedir. Nisan 2006 yılında Çin ile imzalanan Türkmenistan-Çin doğal Gaz Boru Hattı anlaşması bunlardan biridir. (Özdemir, 2007, s.60) 2009'da inşasına başlanması planlanan doğalgaz boru hattı Türkmenistan'dan Çin'e yılda 30 milyar metreküp doğalgaz taşıyacaktır. Son yıllarda Türkmenistan'ın zengin doğal gaz rezervlerine erişimi güvenceye almak isteyen RF ve Çin'in yanı sıra, AB ve ABD de Rusya'ya olan bağımlılıklarından kurtulup enerji kaynaklarını çeşitlendirmenin bir yolu olarak Türkmenistan'ın enerji kaynaklarına giderek artan bir ilgi göstermektedir.

Türkmenbaşı zamanında başlatılan ve Afganistan üzerinden Pakistan'a ve daha sonra Hindistan'a uzanacak bir gaz boru hattı projesi Türkmenistan'ın Rusya dışındaki seçeneklerine Çin'in dışında bir yenisini ekleyebilecektir. Bir süre ihmal edilen projenin yeniden ele alındığı bilinmektedir. Bu projeye göre; 145 km.si Türkmenistan'da, 735 km.'si Afganistan'da ve 555 km.'si Pakistan'da inşa edilecek

toplam 1.435 km.'lik boru hattı ile Türkmenistan yeni bir alternatif pazar kazanmış olacaktır. Asya Kalkınma Bankası'na desteklenen, yaklaşık 4 milyar dolarlık bu projenin, Pakistan'ın Lahor şehrinden sonra Hindistan'ın Bikaner şehrine uzatılması da planlanmaktadır. Bu projede ihraç edilecek doğalgazın, Türkmenistan'ın Devletabad bölgesinden çıkarılacağı ve bu bölgenin yaklaşık 1,5 trilyon metreküp gaz rezervine sahip olduğu söylenmektedir. (Külebi, 10.12.2007) Türkmenistan-Afganistan-Pakistan hattı olarak adlandırılan projenin ön anlaşması, Türkmenistan Devlet Başkanı, Afganistan Geçici Hükümet Başkanı ve Pakistan Başbakanı tarafından 2002'de imzalanmıştır. (Yüce, 2006, s.343; Özdemir, 2007, s.59) Bu proje Afganistan açısından yıllık 300 milyon dolar geliriyle ve 12 bin kişiye istihdam sağlama potansiyeliyle çok önemlidir. (Özdemir, 2007, s.59)

Ülkenin milli doğalgaz üreticisi olan Türkmengaz şirketi, doğal gaz üretimini arttırmak için, ülke içerisinde bazı bölgelerde arama çalışmalarına devam etmektedir. Bu kapsamda, Mayıs 2001'den bu yana ülkenin kuzey-doğusunda Darganata'da bulunan yeni yataklarda arama faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bundan başka ayrıca Karakurum ve Kızılkurum çöllerinde de arama çalışmalarına hız verilmiş durumdadır. (Dokuzlar, 2006, s.72) Yeni Başkan Berdimuhammedov'un girişimleri sonucu gerek Batılı, gerekse Rus şirketleri ile irtibata geçilmiş, yeni doğalgaz aramaları yapılmasına yönelik anlaşmalar imzalanmıştır.

Türkmenistan doğalgazının Hazar'ın altından geçecek boru hattı ile batıya taşınması (Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı (Trans Caspian Pipeline-TCP)) projesi için Türkiye ve Türkmenistan devlet başkanlarınınca 29 Ekim 1998'de anlaşma imzalanmıştır. Otuz yıllık bir süreyi kapsayan anlaşmaya göre; 16 milyar metreküpü Türkiye'den satın alınmak, kalanı da Avrupa'ya sevk edilmek üzere yılda toplam 30 milyar metreküplük Türkmen gazı Azerbaycan-Gürcistan üzerinden taşınacaktı. Ancak, Türkiye'nin RF ile yaptığı "Mavi Akım" projesi, Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı projesinin neredeyse tamamen gündemden düşmesine neden olmuştur. (Güngörmüş Kona, 2004, s.206-208)

Türkmenistan ile Türkiye arasında sözleşmenin imzalandığı 1998 yılında her iki ülke de proje konusunda istekli iken, başta Türkiye'nin hatalı politikaları ile proje gündemden düşmüştür. Türkiye, Türkmenistan'dan doğalgaz almak istediği yönünde

anlaşma imzaladıktan kısa süre sonra Rusya ile “Mavi Akım” olarak da bilinen Karadeniz geçişli doğalgaz boru hattı anlaşmasını imzalamış; üstelik ihtiyacının üzerinde bir taahhütte bulunmuş ve kendi eliyle Türkmenistan’ı yüzüstü bırakmıştır. Doğalgaz ihracı yaşamsal önemde olan Türkmenistan da yıllar sonra gerek teknik, gerek siyasi baskılar sonucu Rusya alternatifine dönmek zorunda kalmıştır.

4.3. Özbekistan

Yüzölçümü 447.400 km², nüfusu 27 milyonun üzerinde olan Özbekistan’ın komşuları Türkmenistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Afganistan’dır. Nüfusun % 80’i Özbek, % 5’i Rus, % 5’i Tacik, kalanı diğer milletlerdendir. OATC arasında en yüksek nüfusa sahip ülke olan Özbekistan’ın başkenti Taşkent’tir.

Orta Asya Cumhuriyetleri içinde ‘egemenliğini’ ilk ilan eden Özbekistan olmuştur. Bağımsızlık yolunda, resmen 1989 Eylül ayında kurulan Birlik Halk Cephesi, partinin amacını ‘Sovyetler Birliği içinde gerçekten egemen bir Özbekistan’ olarak belirlemiştir. Birlik hareketi giderek genişlemiş ve sonunda Özbekistan Yüksek Sovyeti (parlamento) 20 Haziran 1990’da yayınladığı bir deklarasyon ile “yenilemiş Sovyet Federasyonu” içinde Özbekistan’ın egemenliğini ilan etmiştir. Özbekistan, 31 Ağustos 1991’de tam bağımsızlığını ilan etmiştir. (HAY, 1993, s.16-17) Türkiye, 16 Haziran 1991’de Bakanlar Kurulu kararı ile Özbekistan’ın bağımsızlığını tanımıştır. (HAY, 1993, s.22)

Taşkent, Semerkant ve Buhara gibi Türk tarihinin ve bölge coğrafyasının en önemli kültür başkentlerinin Özbekistan’da olması, ülkenin kültür seviyesinin diğer cumhuriyetlere oranla daha yüksek olmasına katkıda bulunmuştur.

Özbekistan’ı 18 yıldır yöneten İslam Kerimov, 23 Aralık 2007’de yapılan Devlet Başkanlığı seçimlerinde, beklenildiği üzere yeniden devlet başkanı seçilmiştir. (Kanbolat, 21.01.2008)

Özbekistan, Türk cumhuriyetleri içinde gerek nüfus potansiyeli, gerek kültürel yapısı, gerekse devlet kurma geleneği ile çok önemli bir yere sahiptir. Diğer Türkistan Türk cumhuriyetleri, Özbekistan'ın ekonomik, sosyal ve kültürel alanda etkisi altında kalmışlardır. Hemen her yönü ile en gelişmiş Türk cumhuriyeti diyebileceğimiz Özbekistan 1991 yılından beri İslam Kerimov tarafından yönetilmektedir. (Adıgüzel, 2005, s.233) Orta Asya'da lider ülke olmak için Kazakistan ile yarışan Özbekistan, Kazakistan'ı RF'ye yakın olmakla eleştirmektedir. Kazakistan'da önemli Rus etkisi bulunmaktayken Özbekistan'da bu etkinin az olmasında, Özbekistan'ın RF ile sınırı olmaması ve nüfusu içindeki Rus oranının Kazakistan kadar yüksek olmaması önemli rol oynamaktadır.

Özbekistan'ı bekleyen üç temel iç tehlike; yolsuzluğun toplum ve devlet içinde yaygın olması, yerel siyasi gruplaşmaların (aşiretler) merkezi kuruluşları ve otoriteyi zayıflatma riski ve özellikle Fergana vadisinde göçmenlerin oturduğu fakir varoşlarda radikal İslam'ın ve uyuşturucu madde kaçakçılığının artmasıdır. Önemli dış tehlikeler ise Afganistan'dan çıkarak Tacikistan ve daha az bir oranda Kırgızistan üzerinden Özbekistan'a ulaşan İslâmi radikalizm ve uyuşturucu trafiği ve Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Çeçenistan'da Özbekistan'ın ülke içinde gittikçe belirginleşen radikal Müslüman hareketlerinin finansmanı ve eğitimiyle ilgisi olduklarını düşündüğü özel grupların varlığıdır. (Devlet, 2004, s.208) “Özbeklik” kavramına devamlı vurgu yaparak milliyetçi bir çizgi izleyen ülkenin tartışmalı konularından biri Buhara ve Semerkant'ın etnik kimliğinin Özbek mi, Tacik mi olduğudur. Yanı sıra, Tacikistan ve Kırgızistan ile ihtilafli bir bölge olan verimli Fergana Vadisi'nin paylaşımı da bir diğer sorundur.

1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesini takiben Özbekistan, büyük ve homojen nüfusunun, önemli yer altı ve yer üstü zenginliklerinin vermiş olduğu güç ile, Türkistan hakimiyetinde etkili bir oyuncu olmaya aday potansiyel bir jeopolitik güce dönüşmüştür. SSCB sonrası başlayan Yeni Büyük Oyun'un çok yönlü hakimiyet mücadelesinde konumlarını sağlamlaştırmaya çalışan RF ve ABD, kısa bir süre sonra hakimiyet mücadelesinde üstünlüğü ele geçirmeye giden yolun Özbekistan ile güçlü bir işbirliğinden geçtiğini anlamışlardır. Daha 1991 yılında bu durumun farkında olan Özbekistan lideri İslam Kerimov ise, ülke bağımsızlığını ön planda tutan politikalar geliştirirken, RF'nin baskıcı politikalarına karşı direnebilme

çarelerini, ABD ile işbirliğini geliştirmeye yönelik formüllerde aramış, zaman zaman da ABD yanında RF'ye karşı cephe almaktan çekinmemiştir. (Birsnel, 2005, s.42)

ABD'nin 11 Eylül saldırılarını müteakip Afganistan'a yaptığı operasyonun uzantısı olarak Özbekistan'ın Fergana Vadisi'ndeki radikal dinci Özbek grupları hedef alması önce Özbek yönetimince olumlu karşılanmış ve ABD'nin askeri üs talebi kabul edilmiştir. Bu olay Özbekistan'a ABD ile "Stratejik Ortaklık" seviyesinde işbirliği imkanı sağlarken, ABD'ye de Türkistan'a haklı ve meşru sebeplerle yerleşme imkanı tanımıştır. (Birsnel, 2005, s.42-43) Ancak Mayıs 2005'te yaşanan ve 'Andican olayları' olarak bilinen gerici ayaklanmada ABD'nin parmağı olduğunu düşünen Özbek yönetimi, arkasına ŞİÖ'nün desteğini de alarak ABD'den Hanabad üssünü boşaltmasını talep etmiştir.

Bu süreçte Özbek yönetimine destek veren RF ile Özbekistan 14 Kasım 2005 tarihinde, devlet başkanları seviyesinde Moskova'da bir araya gelmişler ve "Özbekistan ve Rusya Arasında İttifak İlişkileri" isimli anlaşmayı imzalamışlardır. Siyasi, iktisadi ve askeri alanlarda iş birliğini öngören anlaşmaya göre; "tarafardan birine karşı bir devlet veya devletler grubundan yapılacak saldırı, diğerine de yapılmış sayılacaktır". Anlaşma niteliği itibariyle tam bir askeri ve siyasi ittifak anlaşmasıdır ve anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra ABD; 21 Kasım 2005 tarihi itibariyle Hanabad Üssünden son Amerikan uçağının da ayrıldığını açıklamıştır.

Özbekistan, hem RF'nin etkisinden sıyrılmak, hem de dünyanın kalanı ile diyalog kurmak amacıyla, batı ülkeleri de dahil pek çok ülke ve uluslar arası kuruluş ile ilişkilerini ilerletmektedir. Ayrıca, Özbekistan'ın dış politikasında Rus etkisine girmemek önemli bir başlıktır. Bu maksatla, 1997 yılındaki BDT parlamentosuna katılmamış, BDT içinde oluşması muhtemel gümrük birliğini protesto etmiş ve ortak güvenlik anlaşmasını yenilememiştir.

Özbekistan, siyasi anlamda OATC içinde Türkiye ilişkileri en kötü seviyede olan ülkedir. Özbekistan ile Türkiye arasındaki gerginlik, 1991 yılı seçimlerinde % 10 oy alan muhalif lider Muhammed Salih'e Türkiye tarafından iltica hakkı verilmesi

ile başlamıştır. Bunun üzerine Özbekistan ülkedeki Türk devlet okulunu ve altı özel okulu kapatmış, Türkiye’de öğrenim gören öğrencileri geri çekmiştir.

Özbekistan ile Kırgızistan arasında 1991 yılından bu yana büyük sorunlar yaşanmış, her iki ülke defalarca savaşın eşiğine kadar gelmiştir. İki ülke arasındaki en büyük problem sahası, 1998 yılında kurulduğu açıklanan, radikal İslami örgüt olan “Özbekistan İslam Hareketi”nin Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan üçlü sınırında yer alan Fergana Vadisi’ni merkez üs yapması ve burada hazırlanmayı müteakip Özbekistan’da terör faaliyetleri yürütmesidir. Özbekistan İslami Hareketi 2000 yılına kadar hem Özbekistan’da, hem de Kırgızistan topraklarına sızarak yüzlerce insanın ölümüne ve kaybolmasına sebep olan terör faaliyetleri yapmıştır. Bu dönemde terör örgütü liderlerinin “Kırgızistan yönetimi ile herhangi bir problemleri olmadığı ve esas hedeflerinin Özbekistan yönetimi olduğu” şeklinde yapmış oldukları açıklama, Kırgız yönetimini iki yüzlü davranmaya itmiştir. Bunun üzerine Özbekistan lideri İslam Kerimov Kırgızistan’dan daha kararlı davranmasını istemiş ve terör örgütünün üslendiği istihbar edilen Kırgız köyleri Özbek uçakları tarafından havadan vurulmuştur. Bu olaylar iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. (Birsnel, 2005, s.45)

Öte yandan, Taliban’ın Afganistan’ı kontrol eder hale gelmesi, Özbekistan ve diğer Türkistan Cumhuriyetlerinin zaten doğru düzgün işlemeyen yönetimleri için Afganistan’ı büyük bir tehdit haline dönüştürmüştür. Afganistan’da genel olarak Taliban ile Raşid Dostum’un Özbekleri arasında geçen savaş sırasında Dostum, Özbekistan tarafından sürekli desteklenmiştir. (Birsnel, 2005, s.47)

4.3.1. Özbekistan Ekonomisi

Özbekistan bölgede önemli bir güç olma arzusuyla hareket etmektedir. Bunun için gerekli olan potansiyel iki biçimde Özbekistan’da mevcuttur: Özbekistan enerji ve gıda açılarından kendi kendine yeterlidir. Buna ek olarak, dünyada toplam pamuk üretiminde ikinci, altın üretiminde ise dördüncü sıradadır. Özbekistan, bu şekilde Rusya’ya olan bağımlılığından önemli ölçüde kurtulabilmiştir. (Yapıcı, 2004, s.106)

Özbekistan, doğal kaynak zengini bir ülkedir. Dünya çapında altın rezervlerinde 5, bakırda 11, uranyumda 8. sırada yer almaktadır. İhraç edebilecek düzeyde petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahiptir. Bu nedenlerden dolayı, Özbekistan Türk Avrasyasının kilit ülkesidir. (Kanbolat, 21.01.2008) Özbekistan yılda 250 ton altın üretmektedir. (İlhan, 2004, s.135)

Kerimov, yeni döneminde Özbekistan'ı güvenlik ve istikrar ortamı içerisinde tarım ülkesinden sanayi ülkesine dönüştürmeye devam etmek istemektedir. Bu amaç doğrultusunda, BDT ülkelerine gümrüksüz sanayi malı satışı avantajını kullanarak özellikle tekstil ve otomotiv sanayilerinde yabancı yatırımı ülkeye çekmeye çalışacaktır. Bu bağlamda, Özbekistan'ın çok yönlü dış politikasını devam ettireceğini dile getiren Kerimov, Batı ile ilişkileri yumuşatacaklarını açıklamıştır. Kerimov'un 2005 yılında Andican olaylarını bastırma şekli uluslararası tepki çekmiş ve Özbekistan'ın Batı dünyası ile ilişkilerini zedelemişti. Batı ve özellikle ABD'ye de Orta Asya'da kuşkuyla yaklaşmaktadır. Batı'nın mevcut yönetimleri sivil darbelerle tasfiye etmek istediği zannedilmektedir. Bu durum Orta Asyalı yöneticileri tedirgin etmektedir. Karşılıklı güven bunalımına karşın, Batı dünyası Kerimov'un yeni döneminde Özbekistan ile ilişkilerinde yeni ve beyaz bir sayfa açmak ve güvenlik, ekonomi, enerji ve siyasi alanda işbirliği ortamı yaratmak istemektedir. Bunun için Batı dünyası ikili ilişkilerde sabırlı olmaya hazırdır. Özbekistan ilişkileri için uzun vadeli akılcı bir plan yapmak ve Orta Asya'nın petrol, doğal gaz, hidro-enerji potansiyelini Güneydoğu Asya ülkelerine ihraç etmesine yardımcı olmak istemektedir. (Kanbolat, 21.01.2008)

4.3.2. Özbekistan'ın Enerji Görünümü

Özbekistan'ın ispatlanmış petrol rezervinin 594 milyon varil, doğalgaz rezervinin 66,2 tcf olduğu kabul edilmektedir. (Pamir, 2006, s.14-15) Özbekistan, doğal gaz üretimiyle kendi iç talebini karşıladığı gibi, oluşan fazlasını da Rusya ve Tacikistan'a ihraç etmektedir. 2004 yılında 55,8 milyar m³ doğal gaz üretmiş ve

bunun 49,3 milyar m³'ünü tüketmiştir. Yine 2004 yılı verilerine göre; enerji ihracatı, ülke dış ticaretinin %10'luk bir kısmını oluşturmaktadır. (Pamir, Mart 2006, s.35)

Bunların yanında Özbekistan, mevcut doğal gaz rezervlerinde üretimin artırılması adına, çok uluslu firmalarla çeşitli anlaşmalar da yapmıştır. 2004 yılının Nisan ayında Rusya doğalgaz şirketi Gazprom ile yapılan 15 yıllık anlaşma buna örnektir. Bu anlaşma, Üstyurt Platosunda bulunan Şahpaktı yataklarından çıkarılacak doğalgazın Rusya'ya ihraç edilmesini ön görmektedir. (Özdemir, 2007, s.71) Bundan başka yine bir Rus şirketi olan Lukoil ile de bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre, Özbekistan'ın Hauzak, Shodu ve Kandim sahalarından 1 milyar dolar değerinde, yani 8 milyar m³'lük doğalgaz çıkartılacak ve ihraç edilecektir. (Yüce, 2006, s.183; Özdemir, 2007, s.71)

Özbekistan'ın petrol yataklarının başlıcaları; Nevai-Kurgan-Kağan, Termez, Kokant, Andican ve Suljukta'dır. (Aras, O.N., 2001, s.267; Özdemir, 2007, s.72) Ülkede ispatlanmış petrol rezervi 144 milyon ton'dur. Tahmini rezervlerin ise 4,4 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir. (Özdemir, 2007, s.72)

Özbekistan 2004'te toplam 152 bin varil petrol üretmiş bunun 120 bin varilini ise tüketmiştir. Ülkenin petrol üretiminin 2010 yılında 194 milyon tona ulaşması planlanmaktadır. Ülkeden ihraç edilecek üretim fazlası petrol için de sadece bir boru hattı vardır. Özbekistan'ın sahip olduğu tek ihraç yolu, Sovyetler Birliği zamanında Omsk'tan Özbek rafinerilerine petrol taşımak için kullanılan boru hattıdır. (Özdemir, 2007, s.72)

Özbekistan ham petrol ihracatı açısından önde gelen bir ülke olmamakla birlikte, fazlalık olduğu takdirde, Hazar'ın doğusundaki petrolü Batı'ya ve Doğu'ya taşıyacak bir boru hattı inşa edildiği zaman, kazanan tarafta yer alacaktır. Üstelik böyle bir ihtimal, coğrafi avantajından dolayı Özbekistan'a kendi petrolünü Kazakistan ve Türkmenistan ile mübadele etme şansı da vermektedir. Hazar'ın batısındaki boru hatları Kazakistan ve Türkmenistan'ın kârlılığını artırabilmektedir. Özbekistan'ın doğu ve güney piyasalarındaki rekabet gücü diğer piyasalara göre daha fazla olmakla birlikte, özellikle Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzatılacak doğalgaz boru hatlarının hayata geçmesiyle, Azeri ve Türkmen gazının ardından

Özbek gazı da Türkiye ve Balkanlar üzerinden Batı piyasalarına ulaşabilir. (Pala, 2005, s.504-505)

4.4. Kırgızistan

Coğrafik olarak en küçük Türk Cumhuriyeti olan Kırgızistan'ın (yüzölçümü 198.500 km²) sınır komşuları Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan ve Çin'dir. 5 milyonun üzerindeki nüfusun yarısından fazlası Kırgız, % 20'ye yakın kısmı Rus, % 10'dan fazlası Özbek'tir. Başkenti Bişkek olan ülkenin kurucusu ve ilk devlet başkanı Askar Akaev olmuştur. Ancak, halen ülkenin cumhurbaşkanı, Ağustos 2005'te gerçekleşen devrim ile göreve gelen Kurmanbek Bakiyev'dir.

Kırgızistan'n nüfusu da Kazakistan gibi göç nedeniyle sürekli azalmaktadır. Bağımsızlıktan itibaren önemli oranda Rus ülkeyi terk etmiş, bu durum ülkenin bilhassa iktisadi alanlarında zafiyetlere neden olmuştur. Rusların ülkeyi terk etmemesi ve geri dönüşlerini sağlamak amacıyla, 2000 yılında Rusça yeniden resmi dil kabul edilmiştir.

Özellikle silahlı İslamcı grupların yarattığı ortam yüzünden Kırgızistan'ın BDT çatısı altında RF askeri yardımına ihtiyacı vardır. Ayrıca Çin ve Özbekistan ile sınır sorunları yaşamaktadır. Tacikistan'dan ülkeye sızan İslâmî unsurlar da sorun teşkil etmektedir. Kırgızistan'ın Çin ile 835 km'den fazla dağlık sınırı bulunmaktadır ve topraklarının bir kısmını Çin Halk Cumhuriyeti'ne devrederek bir sınır anlaşması imzalamıştır. Ayrıca sınırda devriye gezilmesinde yardım için RF ile de bir anlaşması vardır. Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev, Çin'in Sincan ve ulusal ayrılıkçılık konusundaki tutumunu desteklemiştir. (Devlet, 2004, s.207)

Enerji kaynakları anlamında diğer ülkelere göre fakir olan Kırgızistan, su kaynakları açısından diğerlerinden daha iyi durumdadır. Değişik akarsularından akan toplam suyun % 20'si kendine yetmekte, % 80'ini Özbekistan, Kazakistan ve Tacikistan'a vermektedir. Uzun yıllar suyun verilmesinden herhangi bir ücret almayan Kırgızistan 1999 yılında su karşılığında Kazakistan'dan kömür,

Özbekistan'dan da doğalgaz istemiş; istekleri kabul edilmeyince suyun bir kısmını kesmiş, bu durum ülkeler arasında kısa bir krize neden olmuştur. Bilahare belli oranlarda kömür ve doğalgaz takası için anlaşılmıştır.

Kırgızistan, coğrafik olarak Rusya ile Çin arasına sıkışmış, Orta Asya'nın diğer cumhuriyetlerindeki zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının hiçbirine sahip olmayan bir ülkedir. Ancak, günümüz dünyasında belki de doğal kaynaklar kadar önemli olan jeopolitik konumu, Kırgızistan'ı ABD açısından bir cazibe merkezi haline getirmektedir. Kırgızistan, Çin'le sınır komşusu olması ve Rusya ile Afganistan'a yakınlığından dolayı, ABD açısından, çok büyük bir stratejik öneme sahiptir. (Bingöl, 2007, s.12)

Petrol ve doğalgaz yönünden diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine göre fakir olan Kırgızistan, her iki maddede de ithalatçı durumundadır. Kırgızistan için en önemli stratejik zenginlik, Çin'e yakın olmasıdır. Bu yönü ile öncelikle ABD'nin ilgisini üzerinde toplayan Kırgızistan, bu durumun dezavantajlı yüzü ile de tanışmıştır.

27 Şubat ve 13 Mart 2005 tarihlerinde yapılan iki türlü seçimde meclise çok az milletvekili sokabilen muhalefet, seçimlerde yolsuzluk yapıldığı gerekçesi ve daha fazla özgürlük ve demokrasi talepleriyle 24-25 Mart 2005 tarihlerinde sokak eylemleri organize etmiş, Güney Kırgızistan'da başlayan olaylar sonunda Akayev RF'ye kaçmak zorunda kalmıştır. Halkın olaylara katılmasında ülkedeki işsizlik, fakirlik, adam kayırma gibi sıkıntıların da payı büyük olmuştur. Gürcistan ve Ukrayna'dan sonra, aynı sloganlarla yapılan üçüncü "renkli" devrimin de arkasında ABD ve ABD kaynaklı sivil toplum kuruluşları (NGO'lar) bulunmaktadır. Devrimin sonrasında muhalefet Kurmanbek Bakiev'in geçici devlet başkanı olmasını ve bilahare seçime gidilmesini kabul etmiştir. Yaşanan olaylar, daha önce Ukrayna ve Gürcistan'da yaşananlarla benzerdir. Arkasında ABD'li sivil toplum örgütlerinin olduğu, demokrasi ve insan hakları gibi söylemlerle süslenmiş olan hareket, renkli devrimlerin şimdilik son halkası olmuştur.

Batı medyası tarafından "Lale Devrimi" gibi isimlerle de anılan olayın, OATC içindeki en demokratik ülkede meydana gelmiş olması, devrilen Akayev'in

diğer tüm devlet başkanlarından daha katılımcı ve demokrasi yanlısı olması, dış güçlerin olaydaki etkisini gözler önüne sermektedir. Bu değerlendirme ışığında, (1) ciddi demokratik eksikliklerine rağmen, Kırgızistan'daki devrimi sadece “demokrasi ve özgürlük” retoriğiyle açıklamak ciddi bir eksiklik olacaktır ve buna bağlı olarak (2) ABD'nin Avrasya'da Çin ve Rusya'yı kontrol altında tutma stratejisi Kırgız devriminin önemli bir tetikleyicisi olarak değerlendirilmelidir. (Bingöl, 2007, s.3)

ABD, Kırgızistan'a bağımsızlığını kazandığından itibaren önem vermiş, bölgenin en demokratik ülkesi olduğunu her fırsatta ifade etmiş ve yine her anlamda desteklemiştir. Ancak, Kırgızistan'ın ABD'yi Asya'da istemeyen ve dışlayan ŞİÖ'de kurucu olarak yer alması sonrası ABD'nin Akayev ve yönetimine karşı tavrı değişmiştir. Bu devrim, ABD'nin bir süredir Kırgızistan içindeki farklı dinamikleri harekete geçirmesinin bir sonucudur.

Kırgızistan'da meydana gelen sivil darbe hakkında Pekin hükümeti daha çok “bekle, gör” politikasını tercih etmiştir. Darbeden birkaç gün sonra yapılan resmi açıklamada, olayın yakından takip edildiği ve seçimlerin sonucunun beklendiği ifade edilmiştir. Benzer şekilde RF de etkili bir müdahalede bulunmamış, hadisenin ülkenin iç meselesi olduğuyla ilgili açıklamalarla yetinilmiştir. Bölgenin iki etkili ülkesi ve ŞİÖ bu olayı gereken önemde yorumlayamamışlar ve beklenen işlevlerini yerine getirememişlerdir.

Kırgızistan'ın yönetiminin, bir devrim ile değişmesi, ABD'nin Çin'i çevrelemesi bakımından ABD adına önemli bir hamle olmuştur. 11 Eylül sonrası Orta Asya bölgesinde askeri üs sayısı 13'e yükselen ABD'nin Kırgızistan'daki üssü Çin sınırına yalnız 400 km. mesafededir. ABD'nin üslenmesinin ardından RF de Kırgızistan'da üs kurmuş, Çin ise Kırgızistan ile askeri ilişkilerini geliştirme gayretlerine girmiştir.

Ekonomik durumu sıkıntılı olan Kırgızistan, Özbekistan'ın aksine, dış ilişkilerinde RF'ye yakın durmaktadır. BDT üyesi olan ülkenin güvenlik politikası da BDT ve RF desteklidir. Çin ile 858 km.lik sınırı olması, Kırgızistan'ın milli ordusunu kurmasını zorunlu kılmaktadır ve bu yönde çalışmaları devam etmektedir.

Kırgızistan'ın Çin ile sınır olduğu bölge Doğu Türkistan'dır ve burada Uygur Türkleri yaşamaktadır. Uygur Özerk Bölgesi zengin yer altı kaynaklarının yanı sıra, Türk nüfusun bağımsızlık talepleri nedeniyle etnik olarak da Çin için çok önemlidir. Bölgedeki ayrılıkçı hareketlerin gelişmesini istemeyen Çin, Kırgızistan ilişkilerine ve sınır güvenliğine önem vermektedir. Kırgızistan, Uygur Türklerinin Orta Asya'ya açılan kapısıdır ve Çin'in Kırgızistan'a ihtiyacı bulunmaktadır. ŞİÖ'nün merkezinin Bişkek olmasında bu durumun önemli payı bulunmaktadır.

5. ORTA ASYA'DA SİYASİ İLİŞKİLER VE 'ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan tek kutuplu düzende ABD ile tek başına yarışabilecek bir gücün var olmadığı bir gerçektir. Bunu bilen ABD, askeri gücünü zaman zaman uluslar arası hukuku zorlayarak ya da hiçe sayarak defalarca kullanmıştır. İki Irak harekatı bu keyfiyetin en önemli kanıtlarıdır. ABD'nin bu gücünü, Avrasya'da kendilerini çevrelemek için kullanacağını bilen RF ve Çin, bu oyunu kırmak amacıyla işbirliği yoluna girmişlerdir.

RF'nin "yakın çevre" olarak adlandırdığı bölgedeki etkinliğini başkalarına kaptırmama ve Çin'in bölgede Asyalı olmayan, kendisinden daha kuvvetli bir gücün varlığını tehdit olarak görme düşüncesi bu iki ülkeyi yakınlaştırmıştır. (Karaca, Ocak 2008, s.29)

RF'nin, ABD'nin Avrasya'da söz sahibi olmasını engellemenin bir yolu olarak, tüm bölge ülkelerini ve güçlü Çin'i içinde barındıran bu örgüte ihtiyacı vardır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ideolojileri itibariyle yakınlaşan RF ve Çin'in, ŞİÖ ile birlikte ilişkileri daha da ilerlemiştir. 2000 yılında Duşanbe'deki zirvede Putin'in "Çin bizim için bütün alanlarda stratejik ortağımızdır" demesi bu ilişkilerin düzeyini göstermektedir. (Hekimoğlu, 2007, s.241) ABD, Orta Asya'da RF'yi yanında görmek istese de, Çin, İran ve RF ABD'nin Orta Asya'daki çıkarlarına engel olmaktadır.

SSCB döneminde çizilen suni sınırlar ve ekonomik açıdan birlik ülkelerini birbirlerine bağımlı hale getirme siyasetinin günümüzdeki sonucu olarak, Orta Asya ülkelerinin kendi aralarında birçok sorunları bulunmaktadır. Bunlar arasında tüm bölge ülkelerini ilgilendiren en önemlileri "sınır sorunları", "radikal İslam'ın yarattığı terör hareketleri", "etnik bölücülük" ve "uluslar arası terörizmi de besleyen uyuşturucu kaçakçılığı"dır. Asya'da daha önce kurulmuş olan 'Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği' ve 'Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği' gibi teşkilatlar genelde ekonomik birliktelikler olduğundan, tüm bu sorunlara karşı ortak duruş sergilenecek bir platforma ihtiyaç duyulmuştur.

Bu maksatla, Çin, RF, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devlet başkanları 26 Nisan 1996 tarihinde Pekin’de bir araya gelerek bazı kararlar almışlar ve bilahare Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)’ne dönüşecek oluşumu başlatmışlardır. 24 Nisan 1997’de Moskova’daki toplantıda sınır bölgelerinde asker sayısının düşürülmesi, yalnız savunmaya ait bölgelerin korunması ve silahların miktarının sınırlandırılması konularında anlaşmışlardır.

02 Temmuz 1998’de Kazakistan’ın başkenti Alma Ata’da yapılan görüşmede üye ülkelerin toprak bütünlüğüne vurgu yapılmış, birbirlerinin egemenliklerine saygı ve içişlerine karışmama prensipleri benimsenmiştir. Ayrıca, etnik bölücülük ve ayrımcılık ile aşırı dinciliğe her ülke tarafından müdahale edileceği ve müsamaha gösterilmeyeceği ifade edilmiştir.

25 Ağustos 1999’da Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’te yapılan toplantıda Kosova ve Dağıstan gibi bölge dışında yaşanan birtakım olaylardan duyulan rahatsızlıklar dile getirilmiş, küresel barış için çok kutupluluğun gerekli olduğu belirtilmiştir.

05 Temmuz 2000’de Tacikistan’ın başkenti Duşanbe’deki zirveye Özbekistan gözlemci olarak katılmıştır. Sonuç bildirgesinde, ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirileceği, RF ve Çin’in toprak bütünlüğüne kastedecek unsurlara karşı bu ülkelerin politikalarının destekleneceği açıklanmıştır.

Kurucu ülkelerin sayısı nedeniyle ‘Şanghay Beşlisi’ olarak da bilinen örgüte 2001 Haziran ayında Özbekistan da dahil olmuştur. 2001’deki toplantı Şanghay’da yapılmış ve altı ülke tarafından “Şangay Anlaşması” imzalanmıştır. Bu tarihe kadar yalnız güvenlikle ilgili kararlar alan örgüt, bu tarihten itibaren üye ülkeler arasında iktisadi ilişkilerin de geliştirileceğine karar vermiş ve adı ‘Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)’ olarak ilan edilmiştir.

2002 yılında St.Petersburg’da yapılan zirvede, altı ülke devlet başkanları uluslar arası bir örgütün kurulduğunu resmen ilan etmişlerdir. Aynı yıl üye ülkeler arasında ortak bir ulaşım sistemi kurulması konusu teklif edilmiştir. 29 Mayıs

2003'te Moskova'daki zirvede ise organizasyonun yasal organlarını ve mali yapısını düzenleyen belgeler onaylanmıştır. Ayrıca, ortak tatbikat yapılması kararı alınarak, 06-12 Ağustos 2003 tarihlerinde üye ülkelerin silahlı kuvvetlerinin katıldığı ilk askeri tatbikat yapılmıştır.

2004 yılındaki zirveye Moğolistan gözlemci olarak katılmıştır.

05 Temmuz 2005 tarihinde, Kazakistan'ın başkenti Astana'da toplanan ŞİÖ Devlet Başkanları zirvesinde önemli kararlar alınmıştır. Bu kararların içerisinde ikisi, uluslar arası politika açısından yeni bir dönemin başlangıcını ilan eder niteliktedir. Bu tarihi kararlardan birincisi, İran, Pakistan ve Hindistan'ın gözlemci statüsünde örgüte üye olarak kabul edilmeleridir. İkincisi ise, ŞİÖ'nün terörizmle mücadele kapsamında Afganistan'da operasyonlarına devam eden ABD'ye buradaki geniş ölçekli askeri operasyonlarına son vermesi ve ŞİÖ'ne üye ülkelerde (Özbekistan ve Kırgızistan) geçici olarak konuşlanmış olan Amerikan güçlerinin geri çekilme takviminin belirlenmesi yönünde çağrıda bulunması olmuştur. (Adıbelli, 2007, s.9) Bilahare ABD Özbekistan'daki askeri üssünü boşaltmıştır. Ayrıca, yine 2005'te ŞİÖ'nün iki lider ülkesi Çin ve RF ortak tatbikat yapmışlardır.

Sonuç bildirgesinde ABD'ye bölgeyi boşaltması çağrısı yapılan 2005 yılındaki zirvenin, ŞİÖ'nün çok kutuplu dünya düzenine katkı sağlaması adına bugüne kadarki en önemli zirve olduğu değerlendirilmektedir.

Devlet başkanları düzeyindeki altıncı toplantı 15 Haziran 2006 tarihinde Şangay'da yapılmış, üye altı ülke devlet başkanlarının yanı sıra, gözlemci ülkeler Moğolistan, İran, Pakistan ve Hindistan'ın devlet başkanları veya temsilcileri, ayrıca ev sahibi Çin'in konuğu olarak Afganistan'ın devlet başkanı toplantıya katılmışlardır. Enerji işbirliği ile bölgesel güvenlik konuları bu toplantıda önemle ifade edilmiştir.

28 Ağustos 2008 tarihinde Duşanbe'de yapılan zirvede imzalanan 'Duşanbe Deklarasyonu'nda, Gürcistan'daki ayrılıkçı hareketlere müdahale eden RF'ye açık destek verilmiştir.

Şanghai Beşlisi'nin daha çok güvenlik merkezli bir oluşum olduğu görülürken, dönüşümden sonra iş birliğinin tüm sahaları kapsayacak şekilde genişletildiği görülmektedir. Nitekim, ŞİÖ'nün gözlemci ülkelerle birlikte coğrafi olarak 37 milyon kilometrekareyi kapsadığı ve bu alanın Avrasya'nın % 74'ünü teşkil ettiği görülmektedir. Örgütün kapsadığı nüfus ise yaklaşık üç milyardır ki, bu da dünya nüfusunun % 40'ına tekabül etmektedir. (Karaca, Ocak 2008, s.30-31) Moğolistan, İran, Hindistan ve Pakistan'ın da toplantılara gözlemci olarak katılması ile örgüt, Güneydoğu Asya dışındaki tüm ülkeleri buluşturan bir misyona bürünmüştür.

Şimdiye kadar uygulanan politikalara göre, ŞİÖ'nün oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Örgütün en önemli başarılarından biri, kuruluş amacına paralel olarak, üye ülkeler arasındaki yaklaşık 7000 km.lik sınırların küçük detaylarla yeniden çizilmesi ve bu konudaki ihtilafları sona erdirmesidir. Ayrıca, ayrılıkçı hareketlere karşı da ortak bir karar alınmış olup, Çin'in Doğu Türkistan'da, RF'nin Çeçenistan'da yaptığı müdahalelere örgüt tarafından destek verilmektedir.

Örgüt bir anda dünyanın en büyük pazarına sahip olmuştur. Ayrıca, nükleer silaha sahip ülkelere dördü de örgüt içinde yer almaktadır. Yine dünyanın en büyük enerji üretim ülkesi RF ile dünyanın en çok enerji tüketen ülkeleri örgüt içinde bulunmaktadır. Bu duruma örgüte dahil üye ve gözlemci ülkelerin sahip olduğu siyasi, askeri ve ekonomik potansiyel de katıldığında, örgütün konumu daha net olarak çözümlenebilecektir. (Karaca, Ocak 2008, s.31)

Örgüt, bölücü ve aşırı dinci akımlarla mücadelede sert önlemler almış ve bu konularda başarı sağlamıştır. Ancak, alınan bu önlemlerin RF'nin Çeçenistan'a, Çin'in de Doğu Türkistan'da uyguladığı sert politikaları meşru hale getirmeye yönelik olduğu bilinmektedir. (Karaca, Ocak 2008, s.31)

Halen örgüt toplantılarına gözlemci olarak katılan İran, uluslar arası arenada nükleer programı gibi sorunlardan kaynaklanan yalnızlığına son vermek, zaman zaman karşı karşıya geldiği ABD'ye karşı elini güçlendirmek için ŞİÖ'ne üye olmak istemektedir. İran gibi bir bölgesel gücün örgütün etkinliğini artıracığı kesin olmakla birlikte, mevcut koşullar altında İran'ın üyeliğinin, örgütün kazandığı ivmeyi

yavaşlatması ihtimali de göz önünde bulundurulmakta ve üye ülkelerce ağırdan alınmaktadır.

ŞİÖ büyüdükçe örgüt içerisinde liderlik mücadelesi de büyüyecektir. Nitekim RF ve Çin arasında şimdi de böyle bir rekabet başlamıştır. RF her ne kadar ABD karşıtı politikasında Çin ile bir stratejik işbirliği sürecine girse de aslında geçmişte yaşanan olaylardan dolayı o kadar da rahat değildir. Bundan dolayı Çin'e karşı bir dengeleyici politika olarak açıkça Hindistan'ı örgüte davet etmektedir. Diğer taraftan Hindistan'ın soğuk savaş sonrası değişen savunma öncelikleri onu Moskova'ya yakınlaştırmaktadır. Özellikle Orta Asya'da laik yönetimlerin desteklenmesi ve Çin ile olan sorunların orta vadede aşılmasını amaçlayan Hindistan, bölgede Pakistan'ı yalnız bırakma çabasıdadır. (Brestow, 2001, s.15) Çin'in örgüt içerisinde görmek istediği Pakistan'a karşılık Rusya, Hindistan'ı ön plana çıkarmış; İran ise her iki ülkenin ABD'ye karşı yürüttükleri politikaların bir getirisi olarak gözlemci statüsü elde etmiştir. (Karaca, Ocak 2008, s.32)

Örgüte üye ülkeler için örgüt içinde yer alma nedenleri, farklı amaçlardan kaynaklanmaktadır. Örgütün ana lideri konumundaki Çin, ilk olarak Rusya ile "stratejik işbirliği" düşüncesini canlı tutarak ABD'nin "tek hiper güç" iddiasını "çok kutuplu" güçler dengesine çevirmeyi hedeflemektedir. Bundaki ana amaç ise en önemli ihtiyacı olan enerjinin Ortadoğu örneğinde olduğu gibi Orta Asya'da da ABD kontrolüne girmesini engellemektir. Rusya'nın örgüte yaklaşımı, tek kutuplu sistemi kabul etmeme, ayrılıkçı hareketlere desteği kesme ve NATO'nun Kafkasya ile Orta Asya'ya müdahalesine karşı çıkma amacıyla örgütü kullanma yönüyle Çin ile örtüşmektedir. Bunun yanında, ekonomik olarak güçlenen Çin'i örgüt aracılığıyla kontrol ederek "yakın çevre" olarak gördüğü bölgeden Çin'i uzak tutmaya çalışmaktadır. Orta Asya ülkeleri ise öncelikli olarak radikal hareketlere karşı rejimlerini korumayı, bu iki güçten ekonomik yardım almayı, bu ülkelere ticaretlerini artırmayı, dolayısıyla bağımsızlıklarını pekiştirmeyi amaçlamaktadırlar. (Karaca, Ocak 2008, s.31-32)

RF ve Çin, örgütün genişlemesine ilişkin politikalarda görüş ayrılığına düşmektedirler. RF genişleme yönünde görüş ifade ederken, Çin genişlemenin bir plana bağlı olarak ve yavaş olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu görüşünde,

örgütün salt ABD'ye karşı kurulmamış olduğunu ABD ve dünya kamuoyuna anlakmak isteği de önemli yer tutmaktadır.

İran, örgüte üye olarak uluslar arası alanda saygın bir rol kazanmaya çalışmakta, RF ve Çin ise nükleer programı ile ilgili sorunları çözmeden İran'ı üyeliğe kabul edip sorun yaşamak istememektedirler. Ancak İran'a gözlemci statüsü verilmesi bile, ABD'ye karşı bir meydan okuma şeklinde algılanmaktadır.

Örgüte üye olmayan diğer altı ülkeyi de (Moğolistan, İran, Pakistan, Hindistan, Türkmenistan, Afganistan) içine alacak şekilde genişleme siyaseti izlemesi durumunda bölgede Çin-Rusya-Hindistan ittifakının doğabileceği ve bölgenin bu üç ülke tarafından şekillendirilebileceği, böyle bir durumda ise bölgeye başka bir gücün nüfuz etmesinin zor olacağı görülmektedir. (Karaca, Ocak 2008, s.33)

16 Ağustos 2007'de Bişkek'te yapılan zirveye Türkmenistan da davet edilmiştir. Türkmenistan'ın davet edilmesinde, zengin doğalgaz kaynaklarından istifade etme amacı yatmaktadır. RF ve Çin, örgütü orta vadede enerji kulübüne çevirmek konusunda da isteklidirler. Dünyanın en önemli birkaç enerji üreticisi ile tüketicisinin aynı örgütte yer alıyor olması, enerji konusunda örgüt içinde bir politika oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

ABD'nin hegemonyasından dünyayı kurtarmak ve çok kutuplu bir düzene geçmek için, Çin adına bölgesel işbirliğinin tesisi şart olmuştur. Bu açıdan incelediğimizde, ABD'nin tek kutuplu dünyasını sona erdirebilecek bir girişimin parçası olan ve Türkiye'yi de üye ülkelerin Türk Cumhuriyetlerden oluşması açısından ilgilendiren ŞİÖ, bölgedeki diğer ülkelerin de katılımıyla çok güçlü bir yapıya ulaşacak, doğalgaz ve petrolün en yoğun olduğu Orta Asya bölgesinde bu şekilde güçlü bir birliğin olması soğuk savaş zamanının büyük güçlerini, AB'ni, Doğu Asya ülkelerini, Türkiye'yi, yani kısaca bütün dünyayı tek kutuplu dünya düşüncesinden çok kutuplu dünyaya geçiş yönünden önemi nedeniyle ilgilendirecek ve bu işbirliğine karşı belki de ayrı ortaklıklar kurulmasını sağlayacaktır. (Karaca, 2003, s.113)

ŞİÖ, SSCB sonrasında dünya siyasetinde oluşan belirsiz ve tek kutuplu düzenin sona ermesi adına tüm dünyada yapılmış en anlamlı birliktelik olmuştur. Kendi başlarına ABD ile baş edemeyecek güçlerin bir araya gelmesindeki mesajı ABD almıştır. Örgütün çağrısı üzerine Orta Asya'daki bazı üslerini kapatması bu anlayışın göstergeleridir.

Öte yandan, ABD de örgütün işlevini azaltmak için karşı politikalar izlemekte, üye ve gözlemci statüsündeki ülkelere yakınlaşma politikalarına başvurmakta ve bölgede müttefik aramaktadır. RF ve Çin ile olan ilişkileri de düşmanlık çizgisinde değildir. Aralarında her anlamda önemli ilişkiler bulunsa da, ilişkiyi ortaklık olarak tanımlamak da mümkün değildir.

ŞİÖ'nün, önümüzdeki on yıllarda da dünya uluslar arası ilişkiler dengesinin ana aktörlerinden biri olması beklenmektedir.

6. BÖLGEDEKİ KÜRESEL VE BÖLGESEL AKTÖRLERİN ROLÜ

Dünya, 1970'li yıllarda petrol ve kaynak kullanım sıkıntılarının, 1980'li yıllarda kamu finansmanına bağlı borç problemleri ile çevre sorunlarının, 1990'lı yıllarda küreselleşmeyle artan ekonomik bağımlılığın, dünyada geniş işbirliklerine mi, yoksa bölgesel çatışmaları mı yol açacağı endişelerini yaşamış ve şu anda da yaşamaktadır. (Karaca, 2008, s.29)

Orta Asya'nın, gerek Avrasya'nın merkezi olması, gerekse bulunmuş ve bulunması muhtemel zengin enerji kaynakları bölgeyi büyük devletler için çekim merkezi haline getirmiştir.

Sanayi ve üretim insanlığın varlığı için, enerji de sanayi ve üretim için vazgeçilmez gereksinimlerdir. Ülkeler için stratejik yaşam kaynağı olan enerji kaynaklarına sahip olmak son iki yüzyıldır uluslar arası ilişkilerin temel dinamiğini oluşturmuş, iki dünya savaşı bu sebeple çıkmıştır.

Orta Asya bölgesindeki geniş petrol ve doğal gaz rezervlerini kullanmak isteyen ABD, RF, Türkiye, İran ve Çin gibi devletler arasında yeni büyük bir oyunun oynanacağına dair pek çok tartışma olmuştur. İktisadî kazanç, siyasî nüfuz ve itibar kazanmak amacıyla petrol ve doğal gazın nakli için kullanılan ihracat yollarının kontrolü konusunda devletler arasında bir rekabet söz konusudur. RF yurt içi enerji ihtiyacını karşılamak ve aynı zamanda Gazprom'un Avrupa'daki sağlam döviz piyasalarında daha fazla Rus doğalgazı satabilmesini sağlamak için Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan gaz ithal etmek istemektedir. (Winrow, 2004, s.132)

Büyüyen ekonomisini tatmin edecek enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan Çin için Orta Asya ve Hazar enerji kaynakları en uygun alternatif gibi görünmektedir. Öte yandan, coğrafik anlamda arka bahçesi olan OATC'nin bölge dışı bir gücün yörüngesine girmesi ihtimali de Çin'i rahatsız etmektedir. Çin ve RF'nin ortak görüşü olan bu düşüncenin bir sonucu olarak ŞİÖ oluşturulmuştur.

Görünen o ki, başta ABD olmak üzere; AB, Japonya gibi petrol ve doğal gaz ithalat gereksinimleri hızla artan dünya devleri, özellikle Orta Doğu, Hazar ve Afrika gibi bu kaynakların barındığı topraklara yönelik stratejilerini geliştirirken, kaçınılmaz olarak birbirleriyle çatışmalarını sürdürecektir. Çin, bu oyuncular arasında önemi ve potansiyeli en hızlı artan oyuncudur. “Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika” kavramı, yalnızca gelişme sorunları olan bir coğrafyanın değil, dünya petrol ve doğal gaz kaynaklarının üçte ikisinden fazlasını barındıran bir alanın da adıdır. Bu coğrafyaya yönelik geliştirilen “inisiyatiflerin” ya da “projelerin” en önemli ayağında, (açıkça söylenmese bile) bu kaynakların, taşıma yollarının ve bu bölgenin ticaretinin kontrol edilmesine yönelik planların mevcut olmadığını iddia etmek, inandırıcı görünmemektedir. (Pamir, 2005, s.69)

OATC milletleri ile tarihsel ve kültürel bağları olan Türkiye ve İran da bölgede kendi açılımlarını yaratmaya çalışmaktadırlar. Bu ülkelere Hindistan ve Pakistan gibi Asya’nın nükleer güce sahip ülkeleri de eklenince, bölgedeki mücadelenin ne kadar geniş çaplı ve karmaşık olduğu daha iyi görülmektedir.

6.1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

Yirminci yüzyıla damga vuran iki kutuptan biri olan ABD, SSCB’nin dağılmasının ardından dünyanın tek süper gücü olarak kalmıştır. Bu durum başta askeri ve siyasi olmak üzere pek çok alanda ABD’ye avantaj sağlarken, ABD’nin uluslar arası hukuka aykırı tavırları tüm dünyada ABD karşıtlığını daha önce hiç olmadığı kadar artırmıştır.

Brzezinski’ye göre, ABD küresel gücün belirleyici dört alanında en üstün durumdadır:

- Askeri olarak eşi olmayan bir küresel erişime sahiptir,
- Ekonomik olarak, her ne kadar, her ikisi de küresel gücün diğer

niteliklerinden nefret eden Japonya ve Almanya bazı bakımlardan rakip olsalar da, küresel büyümenin lokomotifi olmaya devam etmektedir,

- Teknolojik olarak yeniliğin tüm ultramodern alanlarında önderliği elinde tutmaktadır,

- Kültürel olarak, bazı aşırılıklara karşın, dünya gençleri arasında rakipsiz bir cazibeye sahiptir.

Tüm bunlar ABD'ye başka hiçbir devletin yanına bile yaklaşmadığı siyasi bir nüfuz sağlamaktadır. ABD'yi tek kapsamlı küresel süper güç yapan bu dördünün birleşimidir. (Brzezinski, 1997, s.43)

Brzezinski, ABD'nin gücünü ve eşsizliğini ifade etmek için tarihsel bilgilerden istifade etmektedir: "1880'den beri dünya güçlerinin karşılaştırmalı bir sıralaması (ekonomik güçleri, askeri sermayeleri ve kaynakları, nüfusları vb.) yapıldığında, art arda gelen yirmi yıllık dilimlerin en üstteki beşinin sadece yedi devlet tarafından paylaşıldığı dikkate değerdir: ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya, Japonya ve Çin. Ama sadece ABD her beş yirmi yıllık dilim içerisinde açık olarak yer almıştır ve 2000 yılında en üst sırada yer alan ABD ile diğerleri arasındaki boşluk hiçbir zaman olmadığı kadar açıktır." (Brzezinski, 2004, s.15)

1991 Körfez Savaşı ile başlayan kesit ile ilgili olarak; Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan ABD müdahalesiyle belirginleşen bu dönemin belli başlı verileri; ABD Başkanı G.Bush'un Ortadoğu'da yeni konumlanma edinerek "Yeni Dünya Düzeni" kavramıyla dünyaya ABD egemenliğini ilan etmesi, Atlantığın iki yakası arasında ekonomi-politik ayrışma olasılığının belirginleşmesi, AB içinde ortak dış politika belirleyebilme yeteneğinin kolay olamayacağını anlaşılmaması, dış politika ve askeri zeminde İngiltere'nin kıta Avrupa'sı yerine Anglo-Sakson ittifaka eğilimli olduğunun görülmesi, uluslar arası hukukun "içişlerine karışmama" ilkesinin yeni dönemde zedeleneceği ve buna göre kim ne adına, nasıl ve neye dayanarak "karışabilir" olacağının tartışmalı kılınması ve NATO ile BM'nin tartışmalı hale gelen konumlarıdır. (Hacısalıhoğlu, 2005, s.293-294)

Bu noktada ABD'nin karşı karşıya olduğu ana gündem, ABD ulusunun ortak çıkarlarına dayalı yeni bir küresel sistem şekillendirmek için çaba mı harcayacağı, yoksa egemen küresel gücünü kendi güvenliğini sağlamlaştırmak için mi kullanacaktır. (Brzezinski, 2004, s.10)

Orta Asya üzerindeki yeni 'Büyük Oyun'da ABD'nin de yüksek menfaatleri bulunmaktadır. ABD, ileride kendisine rakip olması muhtemel Çin ile eski nüfuz alanını yeniden canlandırmaya çalışan RF'ye bölgeyi bırakmamak ve bölgenin enerji kaynaklarını kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmek amacındadır.

Brzezinski, ABD'ye karşı oluşan RF-Çin ortaklığı konusunda ABD açısından iyimserdir: "Rusya'yı hem Çin, hem de İran'la müttefik kılacak bir koalisyon, ABD'nin aynı anda Çin'i ve İran'ı karşısına alacak kadar basiretsiz olması halinde gerçekleşebilir." Ayrıca, hem RF, hem de Çin'in ABD'ye doğrudan sırt çeviremeyeceğini, her iki ülkenin büyük yatırım akışını kaybetme riski taşıdıklarını ifade etmektedir. (Brzezinski, 2005, s.164-165)

Amerika'nın üstünlüğü yeni bir uluslar arası düzen üretmiştir. Bu düzen Amerikan sisteminin özelliklerini yurt dışında kopyalayıp çoğaltmakla kalmaz, aynı zamanda kurumsallaştırır. Temel özellikleri şunlardır:

- (NATO, ABD-Japonya Güvenlik Antlaşması vb. gibi) bütünleşmiş kumanda ve güçleri de içeren ortak güvenlik sistemi,
- Bölgesel ekonomik işbirliği (örneğin APEC, NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) ve uzmanlaşmış küresel işbirliği kurumları (Dünya Bankası, IMF, WTO (Dünya Ticaret Örgütü),
- ABD tarafından yönlendirilse bile ortak fikir birliğine dayanan süreçler,
- Temel müttefiklerde demokratik üyeliğin tercihi,
- (Dünya Adalet Divanı'ndan Bosna savaş suçlarını yargılayacak özel bir mahkemeye kadar) temel küresel anayasal ve hukuki yapı. (Brzezinski, 2005, s.49)

ABD'nin, Brzezinski'nin ifade ettiği argümanları kullanarak küresel hakimiyetini daha da güçlendirecek hareketlerde bulunması, tüm dünyada Amerikan karşıtlığının artmasına katkıda bulunmaktadır. Dünyada en fazla antipati duyulan ülke, ABD'nin şer eksenini olarak tanımladığı İran ya da Kuzey Kore değil, ABD'nin bizzat kendisidir.

Brzezinski'ye göre; Amerika'nın Avrasya'daki jeopolitik çıkarlarının uzun vadeli yönetimi için Amerikan jeostratejisinin oluşturulmasında çıkış noktası, ana oyuncular üzerine odaklanma ve arazinin doğru değerlendirilmesi olmalıdır. Bunun için iki temel adım gereklidir:

- İlki; uluslar arası güç dağılımında potansiyel olarak önemli bir kaymaya neden olabilecek güce sahip, jeostratejik olarak dinamik Avrasya devletlerini tespit etmek ve bunların siyasal seçkinlerinin merkezi dış amaçlarıyla, bunlara ulaşma arayışlarının olası sonuçlarını deşifre etmek; konumları veya varlıkları, daha aktif jeostratejik oyuncular ya da bölgesel koşullar üzerinde hızlandırıcı etkilere sahip olan, jeopolitik olarak önemli Avrasya devletlerini saptamak;

- İkincisi; yaşamsal ABD çıkarlarını kurmak ve geliştirmek üzere, yukarıdakileri devre dışı bırakmak, birlikte karar vermek veya kontrol etmek amacıyla belirli ABD politikaları geliştirmek, daha özel ABD politikaları arasında küresel ölçekte bağlantı kuracak daha kapsamlı bir jeostratejiyi kavramsallaştırmak.

Eski imparatorlukların acımasız çağlarını çağrıştıran bir terminolojiyle söylemek gerekirse, yayılcı jeostratejilerin üç büyük ön koşulu, gizli anlaşmaları önlemek, güdümlü devletlerin güvenlik açısından bağımlılıklarını devam ettirmek, tebaaları itaatkar kılmak, koruma altında tutmak ve barbarların bir araya gelmesini önlemektir. (Brzezinski, 2005, s.62-63)

1991 sonrası ortaya çıkan yeni ülkelerin bağımsızlıklarını destekleyen ABD, bölge kaynaklarının işletiminde kendi şirketlerinin söz sahibi olmasını istemekte, ABD ve Avrupa'nın petrol ve doğalgaz ihtiyacının bir kısmının bölgeden karşılanmasına yönelik boru hatlarının inşası konularında uygun şartları sağlamaya çalışmaktadır. Bu şekilde, Batının enerji konusunda Ortadoğu'ya olan bağımlılığını da azaltmayı amaçlamaktadır.

Hazar bölgesi kaynaklarının batıya nakledilmesi konusunda uzun yıllar sonra tamamlanan BTC hattı büyük önem taşımaktadır. Hattın tartışıldığı dönemde RF Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu Projesi'ni desteklerken, ABD yönetimi de etkili bir şekilde BTC güzergahını savunmuştur. ABD'nin bu projeye bakış açısı şöyledir; bu hat bölgedeki çeşitli ülkeler arasındaki iktisadi ve siyasi bağları güçlendirecek, RF'den bağımsız olmalarını kolaylaştıracak ve İran üzerinden petrol ihracındaki

baskıyı azaltacaktır. Bu nedenle, boru hattı siyaseti, ABD'nin bölgedeki stratejik siyasetinin bir aracı olmuş ve RF'nin geleneksel etki alanını zayıflatmak ve İran'ın izolasyonunu devam ettirmek amacıyla oluşturulmuştur. (Bluth, 2004, s.174)

Dünya enerji üretiminin % 27'sini tek başına karşılayan ABD, dünyanın en büyük üçüncü enerji üreticisidir. Buna karşın, ABD'nin en çok petrol tüketen ülke olması, bu ülkenin en büyük petrol ithalatçısı olmasını da beraberinde getirmektedir. (Bilgin, 2005, s.76) ABD, halen tükettiği ham petrolün (2004'te günde 20,6 milyon varil, dünya petrol tüketiminin % 25'i) yaklaşık % 57'sini ithal etmektedir. Petrol ürünleri tüketiminde ithalatın payı % 15'dir. 2025 yılında ham petrol ve petrol ürünlerinde ithalatın payı, sırası ile % 70 ve % 34 olacaktır. (Pamir, 2006, s.5)

Yıllık petrol ihtiyacının % 40'ını yerel kaynaklardan karşılayan ABD, kalan % 60'ını ise ithalat yoluyla sağlayan ABD (Karaca, Eylül 2007, s.27), tek başına dünya petrol tüketiminin 2004 itibarıyla % 25'ine sahiptir ve 2025'te bu % 70'e varacaktır. Petrol ürünleri ithalatı ise aynı aralıkta % 15'ten % 34'e yükselecektir. 2001'de % 16 olan gaz ithalatı ise ABD Enerji Bakanlığı verilerine göre % 25'i bulacaktır. (Pamir, Mart 2006, s.5)

ABD'nin güncelleştirilmiş tahminlere göre 187 tcf civarında doğalgaz rezervi vardır ki, bu rakam dünya rezervlerinin % 3'üne tekabül edip ABD'nin rezervleri bakımından dünyanın altıncı ülkesi konumuna taşımaktadır. ABD'nin 19 tcf civarında olan yıllık üretimi 22 tcf civarındaki tüketimi karşılamamakta, aradaki fark esas olarak Kanada'dan karşılanmaktadır. (Bilgin, 2005, s.76) 2001 yılında tüketim içindeki payı % 16 olan gaz ithalatı, ABD Enerji Bakanlığı tahminlerine göre, 2025'de % 25'e yükselecektir. (Pamir, 2006, s.5)

ABD, Orta Doğu bölgesine olan ve % 20'lere varan bağımlılığını azaltabilmek için, yıllardır kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. İthalat yapılan Orta Doğu ülkeleri dışındaki ülkeler arasında Kanada, Meksika ve Venezuela, her biri yaklaşık % 15'lik payları ile önde gelen ülkelerdir. (Pamir, 2006, s.5)

ABD Hava Kuvvetleri'nin araştırma kuruluşu olan "RAND Kurumu" Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra dünya ekonomisindeki gelişmeler üzerine bir seri konferans yapmıştır. 1992'de Santa Monica'daki RAND tesislerinde toplanan uzmanlar, ABD'nin güvenlik çıkarlarının ve politikalarının modasının geçtiğine karar vermişlerdir. Eski stratejilerin ve politikaların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini belirten uzmanlar, bundan böyle ABD'nin ulusal güvenlik çıkarlarını belirlerken ekonomik faktörlerin ve endişelerin daha önemli bir rol oynayacağını açıklamışlardır. Zaten konferansın amacı, gittikçe belirgin bir duruma gelen, ABD ulusal güvenliğinin "ekonomik boyutların" belirlemek olmuştur. (Köni, 2005, s.392)

ABD'nin Avrasya politikalarının temelindeki iki önemli faktörden biri enerji kaynaklarına hakimiyet, diğeri ise ileride kendisine rakip olabilecek güçleri çevreleme ihtiyacıdır.

1999 yılında Clinton yönetiminin "Yeni Bir Yüzyıl İçin Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi"ndeki küreselleşme tanımında; demokratik yönetim, serbest pazar ekonomisi, insan haklarına ve hukuk düzenine saygı vb. değerler ABD'nin temel değerleri olarak görülmüştür. Küreselleşme ise ABD'nin değerlerinin küreselleşmesi olarak algılanmıştır. (Erhan, 2001, s.77)

6.1.1. Yeni Güvenlik Doktrini ve "Büyük Ortadoğu Projesi"

Dünyanın tek süper gücü olmanın verdiği rahatlık ve umarsızlıkla, 1990'lardan beri uluslar arası hukuku hiçe sayan politikalara imza atan ABD, aynı zamanda dünyanın en sevilmeyen ülkelerinden biri durumundadır. Bu tarz politikaların genelde fakir Ortadoğu ve İslam ülkelerine yönelik olması, bu ülkelerde ABD aleyhtarlığını artırmış ve özellikle ABD ve Batı dünyasını hedef alan "İslami terör" kavramı ortaya çıkmıştır. Teröre karşı olan Müslüman ülkeler ve kişilerde, "İslam" kelimesinin "terör" ile yan yana gelmesi rahatsızlık yaratmaktadır. Bunun yerine "radikal dinci terör" ibaresinin daha uygun olduğu ifade edilmektedir.

SSCB'nin dağılmasından sonra rakipsiz kalan ABD için potansiyel bir rakip görülmemiş, günümüze kadar da çıkmamıştır. Bu güç dengesizliği, ABD'yi gücünü ve proaktif dış politikalarını meşrulaştırmak için yeni tehditler aramaya itmiştir. Bu arayış hem ABD gücünün bekası ve “dünya imparatorluğu” amacını gerçekleştirme için, hem de NATO'nun devamlılığı için zorunlu olmuştur. ABD işte bu görüşün ışığında hareket ederek kendisine 20. yüzyıl Almanya'sından ve SSCB'sinden daha büyük bir düşman olarak küresel terörü yaratmıştır. (Koç, 2006, s.3)

Radikal dinci terörün bugüne kadarki en büyük saldırısı hiç şüphesiz 11 Eylül 2001 tarihinde, başta NewYork'taki 'Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kuleleri olmak üzere ABD'nin çeşitli şehirlerine yapılan saldırılar olmuştur. Bunun üzerine Amerikan yönetimi, 2002 yılının Eylül ayında “The National Security Strategy of the United States” başlığıyla George W.Bush imzalı yeni Amerikan milli güvenlik stratejisini yayınlamıştır. Bush, 20. yüzyılda totalitarizm ile özgürlük arasında yaşanan mücadeleyi özgürlüğün kazandığına işaret ederek, 21. yüzyıldaki mücadelenin de resmini çizmektedir. Buna göre, uluslar arası sistemin istikrarı ile insanlığın geleceği için 20. yüzyılda da galip gelmiş olan temel insan hakları ile ekonomik ve siyasal özgürlüklere bağlı ulusların özgürlük, demokrasi ve serbest girişimi savunmaları gerekmektedir. (Kayar, 2003, s.289-290) “Bush Doktrini” olarak da adlandırılan stratejide ABD'nin “eşsiz askeri gücü” ile “büyük ekonomi ve siyasal etki” gücünü kullanabilme yeteneğine sahip olduğunun altı çizilmektedir. (Yıldız, 2004, s.129)

Bush doktrininin dört ana hedefi vardır:

- Nükleer silah kullanma ve “rejim değiştirme” dahil olmak üzere ABD askeri gücünün “pre-emptive” (önce davranma / önleyici) saldırı kapsamında kullanılması,
- Herhangi bir antlaşma veya örgütün Washington'un kararlarını sınırlandırmasının reddi,
- Herhangi bir stratejik rakibin ortaya çıkışını engelleme,
- ABD'nin global çıkarları bağlamında, askeri ve ekonomik siyaset bağıntısının açık bir biçimde ortaya konulması. (Yıldız, 2004, s.131-132)

Yeni doktrin, terörle mücadelenin ötesinde nükleer silahsızlandırma, düşmanı saldırıya geçmeden vurma ve ABD'nin askeri gücüne başka ülkelerin yetişmesine izin vermemeye gibi çok tartışılan üç önemli sacayak üzerine oturmaktadır. (Kayar, 2003, s.290-291) “Önleyici vuruş doktrini”, sınır ve rejim değişiklikleri, yeni tehdit algılaması ve daha birçok yeni politik ve güvenlik kavramı, ABD için yeni hamlelerin stratejik zeminini oluşturmaktadır. Afganistan ve Irak'ı da içeren Avrasya coğrafyası bu yeni hamlelerin satranç tahtasıdır. Bu geniş coğrafyayı kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek ve kontrol etmek isteyen ABD'nin politikasının çekirdeğini oluşturan hususlar şunlardır:

- Enerji kaynaklarının ve ulaşım yollarının kontrolü,
- ABD'nin küresel liderliğini tehdit edecek silahlanma ve yapılanmaları önlemek,
- Bölgenin ekonomik olarak batıya entegrasyonu,
- İsrail'in güvenliğinin sağlanması,
- ABD'yi tehdit eden terör odaklarının kontrolü. (Yıldız, 2004, s.19-20)

ABD, yeni ulusal güvenlik stratejisi gereğince tüm dünyada teröre karşı savaş ilan etmiş ve teröristleri himaye ettiğini öne sürdüğü Irak'a operasyon düzenleyerek Saddam Hüseyin'i devirmiştir. Irak'a yapılan müdahalenin, terörü hedef alan tek operasyon olmayacağı, ABD tarafından açıklanan Büyük Ortadoğu Projesi ile ortaya çıkmıştır.

Büyük Ortadoğu Projesi, resmi adıyla Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi (GOKAG), ABD'nin 1997'de oluşturduğu “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi”nin bir parçasıdır. Bu projeyi ilk olarak Washington Post gazetesi gündeme getirmiştir. Arap dünyasının prestijli gazetelerinden El-Hayat ise taslağı ele geçirdiğini belirterek kamuoyuna açıklamıştır. ABD yönetimi tarafından resmen Haziran 2004 tarihinde G-8 zirvesinde açıklanan BOP, Fas'tan Çin Seddi'ne kadar olan coğrafyada demokratik bir dönüşümü öngörmektedir. Gerçekte temel felsefesi bu coğrafyada ABD ile uyumlu rejimler zinciri oluşturmaktır. (Adıbelli, 2008, s.22-23)

ABD, Amerikan merkezli bir dünya oluşturabilmek için Avrasya odağında yeni bir siyasal atlas yaratmak istemektedir. Genişletilmiş Ortadoğu bunun öncelikli ve en titiz paftasıdır. Bu pafta içinde Irak model ülkedir. Federatif, parçalı, üniter yapısı dağılmış özellikleriyle yeni Irak diğer üniter yapıdaki ülkeler için de düşünülen bir modeldir. Ama Irak direnmektedir. Her türlü çabaya rağmen Irak direnci kırılmamıştır. (Hacısalıhoğlu, 2005, s.299) “Büyük Ortadoğu” tanımlaması ile Cebelitarık’tan Kırgızistan’a, Kazakistan’dan Kafkasya’ya, Yemen’e ve Sudan’a kadar uzanan bölge bir bütün olarak ele alınmaktadır. Bu bölgeye yönelik genel bir “Batı” politikasından söz etmek de oldukça zordur. ABD ile Avrupalı müttefiklerinin (özellikle Almanya ve Fransa’nın) İran ve Irak üzerinde politikalarındaki farklılaşmada görüldüğü gibi, stratejik tercihleri ve hedefleri farklıdır. (Yıldız, 2004, s.22-23)

Esas olarak BOP, iki temel stratejinin çarpışma zeminidir. Birincisi, toprak bütünlüğünden yana olanların stratejisidir. İkincisi ise, parçalı küçük yapıları (federatif yapılar ve/veya küçük devletler) arzuların stratejisidir. BOP ikincinin uygulama hedefidir. Avrasyalılar topraklarını ve onun bütünlüğünü korumak isteyenlerdir. Avrasya dışı gücün (ABD’nin) isteği ise, bölgeyi (en geniş sınırlarıyla Avrasya’yı) “terörizmle mücadele alanı” olarak göstererek bölge kaynaklarını denetlemek, ittifak zeminlerini engellemek ve küresel konumunu “tek kutupluluk” tezine dayalı bir biçimde güçlendirmek ve süreklileştirmektir. (Hacısalıhoğlu, 2005, s.303)

‘Büyük Ortadoğu’ kavramıyla, Kuzey Afrika ülkeleri, Türkiye ve Filistin’i kapsayacak şekilde Levanten bölgesi, Basra Körfezi, Arap Yarımadası, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerini kapsayan bölge kastedilmektedir. Bu geniş coğrafyayı kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendiren ABD’nin bölgedeki öncelikleri şunlardır:

- Enerji havzalarının ve kaynaklarının kontrolü ve güvenliği,
- ABD’nin bölgede hegemonyasını sarsabilecek gelişmeleri denetleme ve silahlanma programlarını kontrol altında tutma,
- Bölgenin Batı ile ekonomik entegrasyonu, bölge ülkelerinin “dolar alanı” içinde tutulması ve bunu güvence altına alacak istikrar ve dengenin oluşturulması,

- İsrail'in güvenliğini sağlama ve barış sürecini sürdürme,
- ABD çıkarlarını tehdit edecek "terör" faaliyetlerinin kontrolü. (Yıldız, 2004, sf.19-20)

ABD'nin planına göre BOP'un uygulanmasında özenli bir dil kullanılarak, "değişim", "statüko" ikilemi başat çelişki olarak sunulacak ve buna göre kitleler "baskıcı rejimler" ile "özgürlük" arasında tercih yapmak zorunda bırakılacaktır. Bunun için siyasal ve kültürel reform paketleri hazırlanacak, herşeyin o ülkenin halkının geleceği, refahı, mutluluğu için yapıldığı izlenimi yaratılacaktır. Oysa bu ülkeler için asıl reform, ekonomik bağımlılıklarına yönelik olması gerekirken bu konuya hiç değinilmeyecek, hattâ bu durum bir statükoya dönüştürülerek değişim başka alanlarda aranacaktır. (Hacısalihoglu, 2005, s.302)

BOP, ilk olarak Ekim 2003'de ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Marc Grosman tarafından Büyük Orta Doğu bölgesi ülkelerinde ekonomik ve politik gelişimini sağlamak amacıyla dile getirilerek belirginlik kazanmıştır. Daha sonra Şubat 2004'de ABD Başkanı Bush ve Başkan Yardımcısı Dick Cheney tarafından Davos'ta yapılan konuşmalarla şekillendirilmiştir. Bu zirvede GOKAP kapsamında üzerinde durulan konular şunlar olmuştur:

- Bölgede barış ve istikrarın sağlanması için uluslararası toplulukların vermiş oldukları sözleri tutmaları gerekmektedir.
- En başta İsrail-Filistin olmak üzere bölgede cereyan eden çatışmaların sona erdirilmesi gelişime en olumlu katkıyı sağlayacaktır. Fakat bu çatışmaların olması reformların yapılması için engel teşkil etmeyecektir.
- Irak'ta güvenliğin sağlanması bölge güvenliği için oldukça önemlidir.
- Başarılı reformlar mutlaka devletlerin kendi iradeleri dâhilinde gerçekleşmelidir. Değişim dışarıdan zorla empoze edilmemelidir.
- Her ülkenin farklı özelliklere sahip olduğu kabul edilmelidir. Bu farklılıkların reformlara engel olmasına müsaade edilmemelidir. Her ülke kendine göre değişimin hızını ayarlamalıdır.
- Sivil toplum örgütleri desteklenmelidir.
- Kitle imha silahlarının yayılması önlenmelidir. (Koç, 2006, s.4-5)

Anıl Çeçen'e göre, BOP doğrudan İsrail çıkarlarına hizmet eden bir projedir: "Büyük Ortadoğu Projesi İsrail merkezli bir yapılanmayı hedeflediği için, Yahudilerin ve Hıristiyanların kendi kutsal topraklarına dönebileceği, kozmopolit bir yapının arayışı içerisindedir. Bölgede var olan Müslüman olmayan Asuri, Maronit, Ermeni gibi toplulukları öne çıkaran ve Yahudilerin İslam dünyası içinde egemen olmasını planlayan bu yeni yaklaşım, Büyük Ortadoğu Projesi ile gündeme getirilmektedir. Hedeflenen Büyük Ortadoğu, İsrail'in merkez olduğu, Kudüs'ün başkent olduğu bir Büyük İsrail Projesi'dir. Aslında, BOP denilen girişim BİP'tir. Büyük İsrail Projesini, Yahudi lobileri ABD'deki güçlerinden yararlanarak Amerikan ordusuna yaptırmak istemektedirler. Tek başına bu kadar büyük yükü taşımak istemeyen ABD ve İngiltere, Türkiye, Pakistan ve Japonya gibi ülkeleri de işin içine sokarak alt taşeron kullanmak istemektedirler." (Çeçen, 2007, s.196-197)

ABD'nin bir sonraki hedefi, 11 Eylül saldırılarının düzenleyicisi El-Kaide terör örgütü ve Suudi Arabistan kökenli lideri Usame Bin Ladin'in saklandığı Afganistan oldu. ABD, radikal İslam'ın en önemli kalesi durumundaki Afganistan'ı Taliban'ın kontrolünden kurtarmak adına önce Afganistan'da, bilahare radikal dinci terörün civar ülkelerde de tehdit olması nedeniyle Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'da askeri üsler kurdu. 2005 yılında yapılan ŞİÖ zirvesinin sonuç bildirgesinde, ABD'den ŞİÖ üyesi ülkelerdeki askeri üslerini boşaltması talep edilmiş, bunun üzerine ABD tüm donanım ve personeli ile Özbekistan'ı terk ettiğini açıklamıştır. Ancak, Tacikistan ve Kırgızistan'daki askeri üslerini kullanmaya devam etmektedir.

1950'li yılların Bağdat Paktı, 1970'lerin Helsinki süreci, 1990'lı yılların Ortadoğu Barış Süreci ve zaman içerisinde bir dizi yeni proje, ABD'nin uluslar arası sistemin "çevresini" düzenleme stratejileri olmuştur. Bu politikaların büyük bir kısmı kısa sürede unutulmuştur. (Aras, Mart 2004, s.5) Yeni bir yüzyıl kurulurken, 21'inci yüzyılın ilk çeyreğine hakim olacak veya olmak isteyen unsur ABD'dir. ABD yüzyılın kendi imparatorluk yüzyılı olmasını istemektedir. Dünyanın her yerine sahip olma içgüdüleriyle olaylara yaklaşmaktadır. (Günay, 2005, s.286) Orta Asya'da RF'nin eski hakimiyet alanında etkin olmak, Çin'in bölgedeki enerji kaynaklarını kullanmak, Türkiye ve İran'ın ise etnik bağlarından kaynaklanan sebeplerle siyasi ve ekonomik işbirliği içinde olmak hedefleri bilinmektedir.

ABD'nin Çin'e karşı geleneksel stratejisinde, denge unsuru olması için Tayvan'ı desteklemek vardır. Ancak, Orta Asya'da oluşan güç boşluğunun ardından Çin'i Tayvan'dan değil, Asya'dan çevreleme siyaseti ağır basmaktadır. Gerçekte, ABD'nin Çin ile ilişkisi açık bir düşmanlık şeklinde değildir, başta ithalat-ihracat olmak üzere her platformda ilişkiler bir yandan devam etmektedir. ABD Tayvan'a zaman zaman yakın olsa da, ABD için önemli olan hiçbir zaman Tayvan değil; Çin'dir.

Arifağaoğlu'na göre; Soğuk Savaş sonrası dünyayı hapseden tek kutuplu üstünlük ve bu üstünlüğün devamlılığı ideolojisini temel alan ABD, son yıllarda bu sıfatlardan sıyrılıp "21. yüzyılın tek kaybeden imparatorluğu" unvanını alacak kadar itibar kaybetmiştir. Buna karşın, uluslararası ilişkilerde bölgesel birleşmenin rol modeli AB, barışçıl ve Amerika karşıtı duruşuyla puan toplamaktadır. Gelecek zamanların dünya sisteminde liberallerin gururu AB'nin, realistlerin kanıt göstergesi ABD'ye karşı yükselişle Charles A. Kupchan'ın sözü doğrulanmaktadır: "Bugünün büyük gücü yarının yok olmuşu olacak". (Arifağaoğlu, 2007)

6.1.2. ABD'nin Avrasya Politikaları

ABD günümüzün hem tek süper gücü, hem de en büyük enerji tüketicisidir. Dolayısıyla Ortadoğu-Orta Asya eksenindeki kaynakları kontrol etmenin kendisi için sağlayacağı avantajların farkında olup bu bölgelerde savaşa varan önemli riskler almaktadır. Bu kaynakların kontrolü ABD'nin süper güç olma koşullarının devamını sağlayacağı gibi, diğer ülkeleri de ABD'nin bu kontrolüne bağımlı kılacağı için yeni süper güçlerin ortaya çıkışlarını engelleyebilecektir. Başka bir deyişle, Pax Americana'nın devamı buna bağlıdır. Dolayısıyla Ortadoğu'dan sonra önemli bir yere sahip olan Orta Asya'daki enerjinin kontrolünü sağlamak için burada baskın olma girişiminde bulunmuştur. (Çınar, 2008, s.27-28)

Dünyanın en güçlü ordusuna sahip olan ABD'nin askeri varlığı tarafından çevrelenen unsurlar şöyle sayılabilir:

- Çevrelenen Rusya: Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya'dan,
- Çevrelenen Avrupa Birliği: Doğu Avrupa ve Balkanlar'dan,
- Çevrelenen Çin: Orta Asya'dan (gelecek için),
- Çevrelenen Arap dünyası: Ortadoğu'dan,
- Çevrelenen Türkiye: Orta Asya, Kafkasya, Ortadoğu ve Balkanlar'dan. (Güngörmüş Kona, 2005, s.30)

ABD, Avrasya stratejisinin parametreleri olarak; bölgenin enerji kaynakları ve boru hatlarını kontrol etmek ve güvenlik yapısını inşa etmek olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda bölgede Rusya'nın tekeli kırılmak ve Çin ile Rusya'nın stratejik işbirliğini engellemek amacıyla askerî doktrinler yapılanması olan "sert güç ve güvenlik" (hardpower ve hard security) kapsamında bölgede 11 Eylül sonrası askerî üsler şeklinde konuşlanmayı ve kalıcı olarak bölge jeopolitiğine girmeyi tercih etmiştir. Afganistan bu bağlamda ABD'nin Orta Asya stratejisinin hareket noktası olarak belirlenmiştir. Ancak ABD'nin Afganistan'da kısır döngü içersine girmesi ve Rusya'nın yeniden toparlanması, bölgedeki dengelerin değiştiği yeni bir sürece girildiğini işaret etmektedir. Öncelikle, Orta Asya bölgesindeki istikrarın korunması ve sürdürülmesi ABD için hayati önem taşımaktadır. Bölgenin istikrarsızlığının Rusya ve Çin'in lehine olacağını düşünmektedir. (Can, 2009. s.22) Bölgedeki ABD politikalarının, 11 Eylül 2001 tarihine kadar, daha çok ekonomik temelli olduğu görülür. Ancak 2000 yılından sonra, bölgedeki çıkarların sadece ekonomik olmadığı, ABD'nin bölgede Rusya, Çin ve Hindistan'ın etkisini dengeleyecek biçimde aktif bir politika izlemesi gerektiği ve bunu yapabilmek için de bölge ülkeleriyle çok boyutlu stratejik ilişkiler içine girmesinin şart olduğunu vurgulayan görüşler ağırlık kazanmaya başlamıştır. (Bilgin, 2005, s.76)

Orta Asya'ya yönelik siyasi ve ekonomik hedeflerini gerçekleştirmek adına ABD, bölge ülkelerine sık sık ekonomik yardımlarda bulunmuştur. ABD, 1997 yılında Kazakistan'a 39 milyon dolar, Özbekistan'a 20 milyon dolar, Kırgızistan'a 20 milyon dolar, Tacikistan'a 5 milyon dolar, Türkmenistan'a 5 milyon dolar mali yardım yapmıştır. (Demirağ, 2003) Clinton'un ikinci dönemi sırasında yoğunlaşan Amerikan yardımlarının miktarı; 1999 sonu itibariyle 2,3 milyar doları aşmıştır. (Efegil, 2000, s.191; Özdemir, 2007, s.103) ABD'nin eski Dışişleri Bakanı

Madeleine Albright, Nisan 2000'de Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ı ziyaretinde her üç ülkeye 10,3 milyon dolar tutarında yardım yapılması ve oluşturulacak ortak terörizm ile mücadele paketi için 100 milyon dolar tutarında silah alımına karar verilmiştir. (Caşın, 2006, s.543)

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ardından ABD'nin Orta Asya'daki siyasi hedefleri, öncelikle, istikrarı artırmak, demokratikleşmeyi hızlandırmak, serbest pazar ekonomisini yerleştirmek ve işlemlerini sağlamak, ticareti artırmak, nükleer silahları kontrol altına almak ve insan hakları standartlarını yerleştirmek olmuştur. Daha genel bir ifade ile ABD'nin 1990'lardaki amacı Orta Asya cumhuriyetlerinin dünya ile entegrasyonuna yardımcı olmak, dolayısıyla bu devletlerin uluslar arası hak ve yükümlülüklerinin farkına varmalarını sağlamak olmuştur. (Çolak, 1999, s.226)

ABD'nin bölgede yerleşme ve etkinlik arayışını şu başlıklar altında toplama mümkündür:

- RF, Çin, Hindistan ve Orta Asya cumhuriyetlerinin, ortaklık kurarak Doğu Avrasya'da gerçekleştirecekleri güç odağının oluşumunu önlemek, zayıflatmak, karşı önlem almak,
- Bölgede bulunan kitle imha silahlarının yanlış ellere geçmesini önlemek,
- Enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmak,
- Köktendinci akımları ve terörü önlemek. (İlhan, 2004, s.146)

ABD'nin etkinliğini artırmak ve devamını sağlamak için yönetimleri şekillendirerek şu sonuçları almaya çalışacaktır:

- Demokratikleştirme,
- Piyasa ekonomisinin canlandırılması,
- Küreselleşmeyi yerleştirme, yaygınlaştırma,
- İnsan hakları gösterisi ile azınlık halklar yaratarak ulus devletleri bölücülük tehdidi altında tutmak,
- Bölgede yarı bağımsız devletler oluşturmak. (İlhan, 2004, s.146-147)

Bölgedeki petrol ve doğalgaz kaynakları ABD'nin Afganistan'a saldırmasının nedeni olmasa da, Orta Asya petrolünü Afganistan üzerinden Arap Körfezi'ne, Türkmen doğalgazını ise yine Afganistan üzerinden Pakistan'a ulaştırmak üzere ABD'nin boru hattı projeleri bulunmaktadır. Bu boru hatları, RF ve İran'ın bölgede etkinliklerinin azaltılması ve ABD'nin kontrolündeki petrol ve doğalgaz kaynaklarının çeşitlendirilmesi adına ABD'nin çıkarlarına hizmet etmektedir.

Mahir Kaynak ise ABD'nin Afganistan operasyonu için terör saldırılarını kullandığını düşünmektedir: “Sadece Afganistan'a operasyonu yapmak için Usame Bin Ladin seçildi. Daha açık bir ifade ile operasyonun hedefi başka bir ülke olsaydı, başka bir hedef seçilirdi ve o da orada bulunurdu. Tesadüfen Afganistan'da olma nedeni ilk aşama olarak dünyayı operasyonlara alıştırmak. Burada Ruslarla birlikte hareket etmek, yahut en azından Rusların tepkisini çekmemek söz konusuydu. Çünkü, Afganistan hareketi aslında Çin'e karşı verilmiş bir mesajdı. Yani eğer Çin günün birinde Rusya topraklarına doğru genişlemek isterse, ABD'nin de Rusya'nın yanında saf tutacağı şeklinde bir imaj verilmek isteniyordu.” Enerji kaynaklarını kontrol etmek isteyen ABD, Afganistan'ı kontrol etmekle Orta Asya petrol ve doğalgazının geçeceği bir alanı da bu vesileyle kontrol altına almış olacaktır. (Kaynak, 2003, s.64-65)

ABD'nin Hazar havzası üzerindeki etkinliği kendi kontrolündeki Kafkasya ile Türkiye'yi içine alan taşıma projelerinin hayata geçirilmesiyle artacaktır. Batı'ya yönelen taşıma projelerinin gerçekleştirilmesi RF'nin etkinliğini azaltırken, İran'ın dünya sahnesine çıkma eğilimini azaltacak; bu arada Kazakistan ve Türkmenistan'ın Çin'e petrol ve gaz satma ihtiyaçları ortadan kalkmış olacaktır. (Bilgin, 2005, s.79)

ABD'nin, bağımsızlıklarından itibaren en çok önem verdiği Orta Asya ülkesi Kırgızistan olmuştur. Bunda, Çin'e karşı uygulanacak çevreleme siyasetinde Kırgızistan'ın jeostratejik öneminin büyük etkisi vardır. ABD'nin bölgede sahip olduğu en önemli üs de Kırgızistan'daki Manas Üssü'dür. Üs içinde bazı kaynaklara göre üçbin, bazı kaynaklara göre de dörtbin asker bulunmakta; 30-40 savaş uçağı bulunduğu sanılmaktadır. (İlhan, 2004, s.141-142)

ABD, Orta Asya'nın en büyük, en güçlü ve Rusya'ya karşı durabilen tek ülkesi olan Özbekistan olmadan hiçbir stratejik hamle geliştiremezdi. ABD şirketleri Özbekistan'ın maden yatakları ile de ilgilenmeye başlamışlardı. Ayrıca ABD ile Özbekistan arasında ticaret birden bire canlanarak 1995 – 1997 yıllarında tam sekiz kat artmıştı. (Atay, Kış 2002)

Petrolün güven içinde Batı'ya sevk edilmesini birinci öncelik kabul eden ABD, bölgede herhangi bir sıcak çatışma çıkma olasılığını önlemektedir. Petrol üzerinde iyice söz sahibi olan ABD, Çin tehlikesine karşı da Rusya'yı kaybetmek istememektedir. Bu maksatla Rusya'nın çıkışlarını bazen görmezden gelen ABD, Rusya'da aynı zamanda demokrasi dışı güçlerin oluşmasını önlemeye çalışmaktadır. (Yanar, 2002, s.234)

6.2. Avrupa Birliği (AB)

Avrupa, SSCB'nin dağılmasından ve yeni bağımsız ülkelerin ortaya çıkmasından en fazla etkilenen iki kıtadan biridir. SSCB'den koparak bağımsızlıklarını ilan eden Doğu Avrupa ülkelerinin yanı sıra, Varşova Paktı üzerinden Rus siyasi ve askeri şemsiyesi altında bulunan birtakım ülkelerin oluşturduğu bir siyasi boşluk ile karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu ülkelerin serbest piyasa ekonomisi, serbest pazar ve demokrasi gibi dünya gerçeklerine uyum sağlamaları için geçen onbeş yılın ardından 2004'te Estonya, Letonya, Litvanya, 2007'de ise Romanya ve Bulgaristan AB'ye üye kabul edilmişlerdir. Bu şekilde AB, doğu sınırlarını yeniden belirlemiştir.

Günümüzde dünyanın ikinci en büyük enerji tüketicisi konumundaki AB, dünya enerji ithalatında ilk sırayı almaktadır. AB üyesi olmaya aday ülkelerin de katılımıyla, bugün toplam enerji tüketiminin % 50'sini ithalatla karşılayan AB, önümüzdeki 20-30 yıl içinde enerji tüketiminin % 70'i için ithalata bağımlı hale gelecektir. Tüketimde dışa bağımlılık petrolde % 90'a, doğalgazda % 70'e ve kömürde % 100 seviyelerine ulaşacaktır. (Pala, 2005, s.491) Çeşitli kurumların AB Komisyon raporlarına girecek şekilde yürüttükleri çalışmalara göre, 2004'de 25 üye

ülkede gerçekleşen 467 milyar m³'lük doğal gaz kullanımının, 2010'da 500 milyar m³'e ve 2020'de ise % 2,1'lik ortalama yıllık artış hızıyla 600 milyar m³'e çıkması beklenmektedir. AB üyesi olmayan ve Türkiye'nin de içinde yer aldığı 'genişleme programı' kapsamındaki ülkelerde (AB üyesi olmayan Norveç ve İsviçre dâhil), 20 yıl içerisinde beklenen yıllık artış hızı ise % 4,2 oranındadır. Bu durumda, toplam Avrupa talebinin 2020'de 777 milyar m³'e ulaşması söz konusudur. (Pala, Ocak 2006, s.132)

Dünya enerji tüketiminin % 16,2'lik bölümünü gerçekleştiren AB, enerji tüketiminde ABD'nin ardından gelmektedir. AB'nin toplam enerji tüketiminin % 43,1'i petrol, % 23,2'si doğalgaz, % 14,4'ü kömür, % 13,6'sı nükleer enerji ve % 5,7'si hidroelektrik enerji ile karşılanmaktadır. Bir başka ifadeyle, AB'nin enerji tüketiminin yaklaşık 2/3'ü petrol ve doğal gaz ile karşılanmaktadır. (Cuştan, 2004, s.56)

2004 yılı itibarı ile, 621 milyon ton/yıl (yaklaşık 12.1 milyon varil/gün) olan Avrupa toplam ham petrol ithalatının 264,9 milyon tonu (% 42,7), önemli bölümü RF'den olmak üzere BDT'den, 159,6 tonu ise (% 25,7) Orta Doğu ülkelerinden gerçekleştirilmiştir. Avrupa Birliği'nin 2004 yılı petrol tüketimi, 694,5 milyon ton (14,6 milyon varil/gün) olarak verilmektedir. 2030 yılı için AB (büyüyen AB) petrol tüketiminin, 14 milyon varil/gün civarında olması beklenmektedir. Bir diğer ifade ile, 30 yıllık sürede, AB'nin petrol tüketiminin günde 1-1.2 milyon varil artması beklenmektedir. AB'nin asıl tüketim artışı ve artan ithalat bağımlılığı ise, doğalgazdadır. (Pamir, 2006, s.6-7)

2030 yılına ilişkin yapılan tahminlerde, doğal gaz talebinin % 50 den % 84'e yükseleceği beklenmektedir. AB'nin halihazırda doğalgaz kaynakları; % 46 iç üretimden, % 25 Rusya'dan, % 15 Norveç'ten ve % 14 eşit ağırlıklı olarak Kuzey Afrika, Nijerya ve Orta Doğu'dan ithal edilmektedir. Sınırlı AB doğal gaz kaynaklarının 20 yıllık periyot içerisinde % 50 düşüş göstereceği ve 2005 yılı senaryosuna göre 2030'da ithalatın ikiye katlanarak 275 milyar m³'den yıllık 535 milyar m³'e çıkacağı beklenmektedir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.171) İthalatta Rusya'ya artan bağımlılık, arz güvenliği ve fiyat oluşumu bakımından tedirginlik yaratmakta ve Avrupa Komisyonu, AB üyesi olmayan bir ülkeden

yapılacak ithalatın toplamdaki payının % 30'u geçmemesi için AB'yi uyarmaktadır. AB'nin de, bugün için olduğu gibi, gelecekteki petrol ve gaz ithalatında da, BDT ve Orta Doğu'nun ağırlıklı rollerinin sürmesi kaçınılmaz görünmektedir. (Pamir, 2006, s.9)

2020'de, Avrupa toplam doğal gaz üretiminin 236 milyar m³/yıl'dan 158 milyar m³/yıl'a düşeceği, toplam yıllık tüketimin ise 430 milyar m³'ten 625 milyar m³'e çıkacağı tahmin edilmektedir. Pek çok araştırmaya göre, üretim tahminleri ve mevcut alım-satım sözleşmeleri kapsamında arz-talep dengesine bakıldığında, Avrupa Birliği'nin 2010'da 46, 2015'de 155 ve 2020'de ise 280 milyar m³ düzeyinde giderek artan ciddi bir arz açığı ile karşılaşacağı anlaşılmaktadır. (Pala, Ocak 2006, s.132)

AB enerji ihtiyacının önemli kısmı nükleer enerji, kömür ve yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılandığı halde, petrol ve doğalgazın müteakip on yıllarda önemini kaybetmeyeceği değerlendirilmektedir. AB enerji ihtiyacını karşılamada yakıt payları Tablo.5'te verilmiştir.

Tablo.5. AB Enerji Bilançosunda Yakıt Payları, 2000-2030 (%) (Pala, Ocak 2006, s.118)

ENERJİ CİNSİ	2000	2030
Petrol	41	38
Doğal gaz	22	29
Kömür	16	19
Fosil Yakıtlar	79	86
Nükleer	15	6
Hidrolik + Diğer Yenilenebilirler*	6	8

* Güneş, rüzgâr, gel-git, jeotermal, geleneksel ve modern biyolojik yakıtlar.
(Kaynak: EC, Green Paper, 2000)

AB'nin en fazla dışa bağımlılık yaşadığı kaynak, toplam tüketimin % 76'sının ithalatla karşılandığı petroldür. Özellikle Kuzey Denizi'ndeki rezervlerin 25 yıl içinde tükenecek olması ve yeni bir kaynak tespit edilememesi nedeniyle, bu oranın kabaca korunacağı, hatta biraz daha artacağı öngörülmektedir. AB doğal gaz tüketiminde ithalata bağımlılık oranı ise % 40'lar düzeyindedir. Doğal gaz tüketiminin ithalatla karşılanma oranının da 20-30 yıl içinde yaklaşık % 70'ler düzeyine çıkması beklenmektedir. (Pala, Ocak 2006, s.118-119)

AB üyesi ülkeler arasında yalnız İngiltere, Danimarka, İtalya ve Romanya'da kesin petrol rezervi bulunmaktadır. Avrupa'ya en yakın önemli rezerv ise Norveç'te bulunmaktadır. Avrupa anakarasında petrol ve doğalgazın yeterli miktarda olmaması, en önemli kaynakların yer aldığı Orta Doğu'nun sürekli istikrarsız olması ve RF'ye olan bağımlılık yüzdesinin artması nedenleriyle, Hazar havzası enerji kaynakları AB için büyük önem taşımaktadır.

Halen ihtiyacına göre önemli oranlarda petrol ve doğalgaz ithal eden ve ithalat miktarlarının gelecekte daha da artması beklenen AB, ithalatını çeşitlendirmek zorundadır. Özellikle doğalgazda Rusya'ya bağımlılık, AB'nin enerji alanında aşması gereken ilk sorun olarak karşısına çıkmaktadır.

Rusya, AB için sahip olduğu önemin farkındadır ve bunu gaz fiyatlarına yansıtmaktadır. AB'nin gaz tedarikçisini Hazar havzasından edineceği ortaklarla çeşitlendirmesi iki boyutta fayda sağlayacaktır: Stratejik anlamda Rusya'ya olan bağımlılık azalacaktır. Ekonomik anlamda ise pazarlık gücü artacağından, gazın fiyatı düşecektir. (Bilgin, 2005, s.80) Doğalgazı stratejik bir silah olarak kullanan Rusya, 2007'den itibaren her yıl kış aylarında Ukrayna'nın doğalgazını kısmış ve karşılığında çeşitli taleplerde bulunmuştur. Bunlar arasında doğalgazın fiyatının artırılması da bulunmakla birlikte, Rusya'nın gerçek amacı, eski başlısı Ukrayna'ya, hâlâ kendisine bağımlı olduğunu hissettirmektir. Ukrayna'ya giden gazın kısılması, bu ülke üzerinden Avrupa'ya giden hatta da kesintiye sebep olunca, AB olayın öneminin farkına varmıştır.

Bu itibarla, AB enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve buna yönelik boru hatlarının inşası en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Esasen,

Kuzay Denizi ve Hazar enerji kaynaklarını Avrupa'ya ulaştırmak üzere çeşitli projeler hazırlanmış ise de, çeşitli nedenlerle bunlar hayata geçirilememiştir.

Avrupa Komisyonu, enerji kaynaklarını yapılacak boru hatları ile çeşitlendirmek maksadıyla Trans Avrupa Enerji Hatları (TEN) adlı bir proje yürütmektedir. Komisyonun bunu yapmaktaki asıl amacı öncelik verilen boru hatlarına politik ve mali destek sağlamaktır. Komisyon, Avrupa Birliği'nin enerji yatırımlarının %20'sinin bu hatlara ayrılmasını önermektedir. Doğal gaz altyapısına 20 yıl için yapılacak olan yatırım yaklaşık 100 milyar avro olarak tahmin edilmektedir. Bunun içerisinde boru hatları ve LNG projeleri için yapılacak yatırımların ise 23 milyar avro civarında olacağı beklenmektedir. (Gökçegöz, Gv.Str.Der., Haziran 2007, s.172)

Farklı ulusal ve bölgesel pazarların, Avrupa'ya, boru hatlarının uzatılması ile sağlanacak kaynak çeşitliliği, AB için en önemli kaynak güvenliğini oluşturacaktır. TEN projeleri kapsamında beş ila on yıllık periyotlar içerisinde ilave ithalat kapasiteleri sağlayacak projeler mevcuttur. Bunlar;

- Norveç-İngiltere boru hattı,
- Baltık Boru Hattı,
- İtalya, İspanya, İngiltere ve muhtemel diğer ye ülkelere yapılması planlanan LNG terminalleri,
- Nabucco Projesi,
- Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı Projesidir. (Gökçegöz, Gv.Str.Der., Haziran 2007, s.172-173)

AB'nin Hazar ve Kafkasya bölgesinde varlığı, alternatif petrol ve doğal gaz boru hatlarının inşası için verdiği ekonomik destekten görülmektedir. Avrupa Birliği Komisyonu INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) ve TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia) projelerini uygulamaya koyarak enerji için alternatif altyapı ve boru hatları inşasını amaçlamaktadır. (Kır, 2007, s.26)

TRACECA aynı zamanda AB'nin Orta Asya'ya yönelik 3 önemli bölgesel işbirliği programından biridir. Diğerleri, bölgedeki su kaynaklarına yönelik program

ve uyuşturucu trafiğini önlemeye yönelik programlardır. Bahsi geçen 3 program için 2002-2004 yılları arasında AB bütçesinden ayrılan ödenek 24 milyon Avro'dur. (Kök, 2005, s.161) Çok taraflı enerji nakliye projelerine yeterli finansman sağlanmasında TRACECA etkili olmuştur. Bütün bu projelerin toplam maliyeti 110 milyon Avro civarındadır. (Karaca, 2007, s.52) TRACECA programının temel faaliyet alanı Orta Asya'dan Karadeniz'e kadar uzanan ülkeler arasında ulaştırma (boru hatları, karayolları, demiryolları, limanlar, sınır geçiş kolaylıkları gibi) ve haberleşme ağını sağlamaktır. Bu program çerçevesinde 2000 yılı itibariyle 35 milyon € harcanmış olup, Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası (EBRD)'nin yanı sıra özel finans piyasalarından da istifade edilmiştir. (Kök, 2005, s.162)

AB destekli diğer bir proje olan INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe (Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Doğalgaz Nakliyesi)), TACIS kapsamında yer alan ülkelerin altyapı fonlarından yararlanmasını sağlamaktadır. INOGATE Hazar bölgesiyle Avrupa arasında hidrokarbon yollarının geliştirilmesi işini geniş tabanlı bir ortaklık kurmuştur. Ayrıca INOGATE Türkiye-Yunanistan arası bir doğal gaz boru hattı planının öncü çalışmasını hazırlatmıştır. (Karaca, 2007, s.52)

Orta Asya ülkeleri ile AB arasında planlanan en önemli enerji projesi olan Nabucco boru hattı projesi, Hazar bölgesi doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını öngörmektedir. Projeye göre Hazar bölgesinden Türkiye'ye girecek doğalgaz sırasıyla Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'dan geçerek terminal ülke olan Avusturya'ya ulaşacaktır. Bilahare Avusturya'dan tüm AB ülkelerine dağıtılacaktır. Proje için oluşturulan konsorsiyumda, sayılan dört ülkenin doğalgaz dağıtım şirketleri ile birlikte Türkiye'den BOTAS % 20'lik paylarla eşit ortaktır. Tamamı 3300 km. olarak planlanan hattın inşasına 2010'da başlanması ve 2013'te tamamlanması, hattın 2020 yılında 31 milyar metreküp doğalgaz taşınması planlanmaktadır. AB'nin büyük doğalgaz tedarikçisi RF'ye alternatif olması nedeniyle AB açısından projenin tamamlanması oldukça önemlidir ve ABD de projeyi desteklemektedir.

RF'nin daha önce Ukrayna ile yaşadığı doğalgaz krizinin ardından, 2008 yılında Gürcistan'a müdahalesi, AB'yi, RF'ye çok da güvenmemesi konusunda

uyandırmış ve Nabucco projesinin önemini artırmıştır. Ancak, pek çok uzmana göre, İran ya da Rusya gazı geçmeden kârlılık içermeyen Nabucco projesinin en büyük sorunu finansman ve fon bulunmasıdır. Nabucco tamamlandığında, Türkiye için de stratejik önemde bir hat olacaktır.

AB'nin, Orta Asya ile ilgilenmesinin en önemli sebebi bölgenin büyük petrol ve doğalgaz kaynakları ve bu kaynaklardan istifade ederek enerji çeşitliliğini sağlama gerekliliği olmakla birlikte, Afganistan başta olmak üzere bölgedeki terör ve uyuşturucu kaynaklarının kurutulması da önemli bir faktördür. Diğer bir sebep ise, ABD, RF ve Çin gibi küresel güçlerin mücadelesine sahne olan bölgede etkisiz kalmama çabasıdır.

11 Eylül sonrası ivme kazanan Amerikan askeri tek taraflılığının tesisi girişimleri, Atlantik'in iki yakasını bir ayırmanın eşiğine getirdiği gibi, Avrupa kıtasını da eski-yeni Avrupa şeklinde ikiye bölünmenin eşiğine getirmiştir. Diğer bir anlamda, AB'nin dünya siyaseti içerisinde "ekonomik dev, siyasi cüce" rolünün değişmesi gerektiği dayatılmıştır. (Aras, Mart 2004, s.5) AB, bu maksatla kendi Avrasya politikalarını geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak, ABD, RF ve Çin ile birlikte birçok bölgesel gücün yerlerini aldığı satranç tahtasında AB'nin işi biraz zor görünmektedir.

Bağımsızlıklarını kazanan genç cumhuriyetlerin Batı'ya entegre olmalarını sağlamak amacıyla, ABD'nin finansman ve desteği ile oluşturulan GUAM'ın önemli diğer bir destekçisi AB'dir. GUAM üyesi ülkelerin en önemli özelliklerinden biri, Hazar bölgesinden Avrupa'ya giden hatta arka arkaya sıralanmış şekildeki coğrafi konumlarıdır. AB'nin Orta Asya ile ilişkilerini geliştirmek istemesi iki ana nedene dayanmaktadır. Birincisi, enerji kaynaklarına avantajlı ve emniyetli şakildesahep olma arzusudur. Diğer neden de, dünyanın tüm büyük ülkelerinin mücadele ettiği Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde mücadeleye dahil olmaktır.

1991 sonrasında özellikle Balkanlar'da yaşanan istikrarsızlığın giderilmesi, bilahare yaşanacak gerginliklere askeri ve sivil anlamda müdahale edebilme kabiliyeti oluşturulması amacıyla, AB desteğinde "Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi (GAİP)" oluşturulması düşünülmüştür. Böylelikle GAİP, AB'nin çağrısı

üzerine bir araya gelen AB üyeleri, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Romanya, Hırvatistan, Slovenya, Macaristan ve Makedonya'dan oluşan Orta Avrupa ve Balkan devletlerinin yanı sıra Türkiye, ABD, Kanada, Japonya, RF dışişleri bakanları ile birçok uluslar arası kuruluş ve bazı yerel inisiyatif temsilcileri tarafından, bölgede sürekli barış, refah ve istikrar oluşturmak amacıyla 1 Haziran 1999'da Bonn'da kurulmuştur. (Bilgin, 2008, s.381-382)

AB'nin, yakın ve uzak çevresine müdahale edebilmek, anakarası dışında politikalar üretebilmek üzere oluşturduğu bir diğer birlik "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)"dir. 1975'te, soğuk savaşın iki kutbu arasında ilişkileri yumuşatmak ve toplumsal bazı alanlarda işbirliği yapmak maksatlarıyla toplanan Avrupalı devletler önce "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)"i oluşturmuşlardır. 1986'daki Avrupa Silahsızlanma Konferansı ile Güven ve Güvenlik Artırıcı önlemler müzakerelerinin hayata geçerek, 'Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Anlaşması'nın (AKKA) imzalanmasına giden süreci AGİK başlatmıştır. 1990 Paris zirvesi 'Yeni bir Avrupa' fikri odağında AGİK'i, "Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı"na (AGİT) dönüştürmüştür. (Bilgin, 2008, s.383-385).

Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin tamamının üye olduğu teşkilatın özellikle önem verdiği bölgeler arasında Kafkasya ve Orta Asya da bulunmaktadır. AGİT, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde toplumsal faaliyetlerde bulunmakta, insanların eğitiminden seçimlerde medyanın rolünün nasıl olması gerektiğine, insan haklarından demokrasiye birçok alanda sivil faaliyetlerde bulunmaktadır.

ABD'nin tek kutuplu düzeninde istediği şekilde davranmasından rahatsız olan ülkeler yalnız RF ve Çin değildir. AB'nin iki lokomotif ülkesi Fransa ve Almanya, ilk Körfez harikatından bu yana uluslar arası birçok alanda ABD'nin karşısında yer almışlardır.

2003 Ocak ayı başında iki yıllığına Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği'ne kabul edilen Almanya, Irak'a karşı bir savaşı onaylayacak BM kararına destek olmayacağını bildirmiştir. BM Güvenlik Konseyi Daimi Üyesi olan Fransa da benzer bir tavır içinde olacaktır. Ayrıca, Fransa ve Almanya arasındaki

federatif yapıda bir bütünleşme yolunda atılan adımlar (iki ülkenin bakanlar kurulunun belirli aralıklarla birlikte toplanması, iki ülkenin bakanlıklarında karşılıklı olarak birer yetkili bulundurulması, işbirliğini güçlendirmek için karşılıklı olarak baş müsteşar atanması, daha yakın askeri işbirliği vb.) ABD yönetimi tarafından bir tehdit olarak algılanma potansiyeline de sahiptir. Ancak tehdit, tüm Avrupa'nın Almanya ve Fransa'nın etki alanına girme durumu söz konusu olursa daha da artacaktır. (Yapıcı, 2004, s.50-51)

6.3. Rusya Federasyonu (RF)

Dünyanın en güçlü iki ülkesinden biri iken 1991'de dağılan SSCB'den onbeş ayrı bağımsız ülke ortaya çıktı. Sovyetler Birliği'nin çöküşü muazzam bir jeopolitik kargaşa yarattı. SSCB'nin yaklaşan dağılmasından dış dünyanın olduğundan daha az haberdar olan Rus halkı, neredeyse iki hafta içinde, artık kıtalararası bir imparatorluğun sahibi olmadıklarının, Rusya'nın sınırlarının Kafkasya bölgesinde 1800'lerin başındaki haline, Orta Asya'da 1800'lerin ortalarındaki haline, Batı sınırlarının -daha ani ve acı verici olan da buydu- yaklaşık 1600'lerdeki, Korkunç İvan'ın hükümlerinin sonrasındaki konumuna geri döndüğünün farkına vardılar. (Brzezinski, 1997, s.129) 1600'lerden itibaren sürekli büyüttükleri ve zenginleştirdikleri imparatorluklarının bir anda çözülmesi ile Rus milleti, Avrasya'nın bir ucundan diğerine iki kıtada süren hakimiyet yerine Rusya Federasyonu ile yetinmek zorunda kalmıştır.

SSCB'nin çekirdeğini oluşturan RF, dünyanın neredeyse bir yarısını kontrol ettiği o parlak yılları yaşamaktadır. Doğu Avrupa'daki eski özerk cumhuriyetleri ile müttefiklerini AB'ye kaptıran RF, eski gücüne kavuşmanın öncelikli şartının eski topraklarını yeniden kontrol etmekten geçtiğini bilmektedir. SSCB'nin dağılmasının Ruslar açısından da olumlu ve olumsuz tarafları bulunmaktadır.

Kuşkusuz SSCB'nin çöküşü, Rusya'nın jeopolitik konumunu büyük ölçüde değiştirmiştir. Olumsuz sonuçların değerlendirilmesi yapılacak olursa, şu noktalar öne çıkartılabilir.

- Rusya 17-18. yüzyılın sınırlarına dönmüştür. (kayıplar: yüzölçümün %25'i, nüfusun %50'si);
- Rusya, limanların çoğunluğunu kaybederek, yalnız Karadeniz ve Baltık Denizi aracılığı ile sınırlı bir ölçüde çıkışa sahip bulunmaktadır,
- Rusya'nın bazı zahire ambarları (Kazakistan ve Ukrayna) ve kaplıca bölgeleri (Gürcistan ve Ukrayna) ülkenin sınırları dışında kalmıştır;
- Rusya daha kuzey ülkesi olmuş ve bazı uluslararası ulaşım yollarından uzaklaşmıştır (Boğazlar, Süveyş);
- Ülke, sözde "korunma kılıfının" (Doğu Avrupa) jeopolitik ekseninin yönünün değişmesi ve BDTde başlayan dezenteegrasyon süreci nedeni ile, büyük ölçüde jeopolitik etkinliğini kaybetmiştir;
- Ülke sınırları yapılanmamış bir şekildedir ve birde eksklav alanı (Litvanya'nın içerisinde kalan ve Rusya'ya bağlı olan Kaliningrad ili) ortaya çıkmıştır;
- Hudutların dışında yaşayan etnik Ruslar milli azınlıklara dönüşmüşlerdir. Ülkeye gelen Rus göçmenlerin ve yurtdışından geri çekilen askeri birliklerin sorunları halen çözüm beklemektedir;
- Sınırlarında (Abhazya, Güney Osetya) ve ülke kenarlarında (Çeçenistan) sıcak noktalar meydana gelmiştir;
- Rusya ekonomik bakımdan halen zayıf bir ülkedir. Ordusu çağdaş taleplere uymamaktadır. Oysa güçlü strateji, nükleer ve füze sistemlerine sahip olmasından dolayı ülke bunların denetimi sorunu ile karşı karşıyadır. Özellikle nükleer malzemelerin korunması konusu (mevcut alanlarda organize suç örgütlerin aktif faaliyetleri nedeniyle) oldukça büyük önem taşımaktadır. (İbrahimov, Kış 2002)

Öte yandan, SSCB'nin 1991 yılında dağılması, azımsanamayacak sayıda Rus tarafından memnuniyetle karşılanmış ve bu durum kendilerine tarih boyunca yük olmuş "safralardan kurtularak" yeniden dirilen müreffeh bir RF'ye kavuşma imkânı olarak telâkki edilmiştir. (Oğuz, 2003, s.24) Kayıpların olumlu sonuçları ise aşağıdaki tezler etrafında toplanmaktadır:

- Rusya'da diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerine nazaran daha kaliteli ve dünya piyasasında rekabetçi olan doğal kaynaklar kalmıştır;
- Burada eski SSCB'nin en kuvvetli bilim potansiyeli toplanmıştır;

- Karasallığı büyüse de hala Karadeniz'e (Novorosissk) ve Baltık Denizi'ne (St-Petersburg) çıkışlarını muhafaza etmektedir. Hem de limanlar Rusya Federasyonuna bağlı olan ve geniş özerkliğe sahip cumhuriyetlere değil, iller dahilinde yer almaktadırlar. Rusya 20300 km. kara sınırına, 38200 km. deniz sınırına sahiptir. Bu rakamlar bize deniz sınırlarının kara sınırlarına oranla fazla olduğunu gösterir. Bununla birlikte büyük ölçüde buzkıran donanmaya sahip olmasına rağmen kendi ticari çıkarları için Rusya, Avrupa ve Japonya arasında en kısa su yolu olan “Kuzey deniz hattını” bugüne kadar kullanmamaktadır;

- Rusya komşusu olan tüm gelişmiş ülkeler ile temasları korumuştur;
- Ülke Avrasya içindeki “emsalsiz transit koridoru konumunu” korumuştur;

- Olumlu ve olumsuz özellikleri karşılaştırsak görürüz ki, olumlu sonuçlar sayıca daha az ve somut değildir. Bu durum biraz abartılıdır. Burada yaklaşım biraz farklı olmalıdır. Yani eskiye dönük değil, daha çok yeni jeopolitik durum üzerine yorum yapılmalıdır. (İbrahimov, Kış 2002)

1991 sonrası Rus dış politikası iki döneme ayrılabilir. Bu iki dönemin ayrım noktası ise 1999'da Putin'in Rusya Federasyonu Başkanlığına seçilmesidir. Putin öncesi Rusya'nın başta Kafkaslar olmak üzere bütünlüklü ve tutarlı bir politika izlediğinden söz etmek mümkün değildir. (Gökırmak, 2005, s.241) Dağılma sonrası bir süre yönünü tespit etmekte zorlanan, ekonomik sıkıntılarla boğuşan RF'nin başına 2000 yılında genç bir lider geçti. Ülkenin istihbarat servisi KGB'de yetişen Vladimir Putin ülkenin yönetimini devraldığı anda adeta bir enkaz buldu. % 500 enflasyonlarla boğuşmuş ve bütün stratejik kurumları özelleştirilmiş bir ekonomik yapı, özellikle nüfuz alanlarından çekilmiş bir siyasi yapı, çürümeye, çağın gerisinde kalmaya yüz tutmuş bir ordu, yılmış bir halk, mafyadan geçilmeyen sokaklar vs. Aslında yıllardır devletin çeşitli kademelerinde yer alan bu genç adam, bunları biliyordu. Bu sert bakışlı ve soğuk adam, Mart ayına kadar vekaleten yürüttüğü Devlet Başkanlığı görevini, 26 Mart'ta yapılan genel seçimlerin ardından % 53'lük bir oyla asaleten almıştı. (Aydın, 2008, s.520)

Boris Yeltsin döneminin ilk yılları Rusya'nın Kafkaslar ve Orta Asya'daki çıkarlarının Batı'ya doğru yaklaşma çabası içinde ikinci plana atıldığı bir dönem

olmuştur. Putin ilk görev süresi içinde her şeyden önce Kafkaslar'ın dağılmasını engelleyen ve Çeçenistan'ın üçte ikisini tekrar kontrol altına alan lider olarak öne çıkmıştır. Ancak bundan da öte, Yeltsin döneminde başlayan liberal kadrolaşma hareketlerini dizginleyerek, ayrılıkçı Cumhuriyetler'deki hareketleri büyük ölçüde önlemiştir. (Gökırmak, 2005, s.241-242) Putin'in ilk yıllarının ana eksenini dış politikadan önce iç politikaya yönelik adımlar oldu. Yeltsin döneminde gayrimeşru yollardan zenginleşen mafya babalarıyla mücadeleye başladı. (Aydın, 2008, s.520) 'Rus oligarkları' olarak adlandırılan birkaç zengin ülkeye dışına kaçması ve mal varlıklarında önemli kayıplarla neticelenen mücadeleleri kazanan Putin, artık içte ve dışta daha güçlüydü. Sonraki hamlesi, dünyanın tek kutuplu siyasi sisteminin kabul edilemez olduğunu açıkça ilan etmek oldu.

Özellikle Rusya Federasyonu'nun merkezi yetkilerini güçlendirmek adına, idari bölgesel yapıları askeri sisteme bağlayarak Federal merkeze bağlı yöneticiler idaresinde stratejik federal bölgeler yaratmış; kamuoyu, hükümet ve devlet başkanı üzerinde son derece etkili olabilen oligarşik yapıyı etkisiz hale getirmiş ve BDT çerçevesinde oluşturulan Gümrük Birliği'ni, "Avrasya Ekonomik İşbirliği"ne çevirirken, diğer yandan da RF, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Kazakistan'ı içeren "Ortak Ekonomik Bölge"nin kurulmasını ilan etmiş, Milli Güvenlik Konsepti ile "çok kutuplu dünya" tezinde ısrarlı olacağını göstermiştir. Ancak bu politikalarına rağmen şu anda ikinci dönemine giren Putin'in gelecekte ne şekilde davranacağı, özellikle ABD ile ilişkilerinde kararlı bir tavır sergileyip sergileyemeyeceği tartışılmaktadır. (Gökırmak, 2005, s.241-242)

Yeltsin'in daha önceki iki başbakanı Sergey Stepaşin ve Yevgeni Primakov gibi bir "eski istihbaratçı" olan Putin'in, Kremlin'i vekaleten devralmasının ikinci haftasında açıklanan yeni Rus Ulusal Güvenlik Doktrini de "Moskova'nın Batı'ya güvensizliğini" belgelemişti. Bu yeni doktrine göre, 1993 ve 1997 tarihlerini taşıyan önceki iki güvenlik belgesindeki "nükleer silah kullanımı senaryoları" belirgin biçimde genişletilmekteydi. Yeni doktrin ile, "herhangi bir askeri saldırının püskürtülmesi başka yollardan mümkün olmazsa nükleer silah kullanılabilir". (Gökırmak, 2005, s.242)

Aslında Vladimir Putin, Rusya Devlet Başkanı olmasından itibaren Çeçenistan sorunu ile bağlantılı olarak terörizme karşı global anlamda ortak bir kampanyaya başlatılması fikrini ileri sürmeye başlamış, ancak 11 Eylül sonrasına kadar bu girişimi uluslar arası kamuoyunda pek de fazla yankı bulmamıştı. 11 Eylül ertesi ortaya çıkan tabloda ise, tüm dünya bu sorunun farkına varmıştı. Bu ortamda da, Rusya ile ABD işbirliği çerçevesini, ortak çıkarlara dayalı daha pragmatik bir yaklaşım şekillendirmeye başlamış ve bu yaklaşım da ABD Başkanı Bush ve Rusya Devlet Başkanı Putin'in 24-28 Mayıs 2002 tarihleri arasında gerçekleştirdikleri Moskova Zirvesi sonrası yayınlanan Ortak Bildiri'de somutlaştırılmıştı. (Hatipoğlu, 2005, s.337-338)

Bin küsur yıllık tarihi boyunca ilk kez kendi yöneticilerini seçme şansını yakalayan Rusya'nın demokrasiyi ve pazar ekonomisini yerleştirmek hususunda çok zor bir dönemden geçtiği bilinmektedir. Rusya'nın dünya ile entegrasyonunu demokrasi, insan haklarına saygı, birlikte yaşama ve çalışma ve pazar ekonomisi gibi ortak değerleri benimseyerek gerçekleştirmesi, Türkiye'nin ve Batılı müttefiklerinin ortak menfaatinde. Rusya ile Avrupa arasında stratejik ilişkilerin geliştirilmesi, yeni Avrupa güvenlik mimarisinin temel taşlarından biridir. Rusya'nın Avrupa Birliği ile ilişkilerinin artması, NATO ile kurucu senet imzalaması ve Barış İçin Ortaklık düzenlemesine katılma noktasına gelmesi, G-7 ülkelerine G-8 olarak katılması gibi gelişmeler cesaret vericidir. (Buttanrı, 2004, s.87-88)

RF'nin Avrasya'daki en önemli politikalarından biri, ABD'nin Avrasya'nın neresinde olursa olsun etkinleşmemesini sağlamaktır. Bu açıdan RF, yeni oyunun en önemli oyuncularından biridir. Esasen, Türk Cumhuriyetlerinin enerji kaynaklarını yönetme arzusu, Çin ile işbirliği ve ŞİÖ'nün kurulması, hep bu ana politikanın uzantısıdır.

SSCB'nin dağılmasının ardından, Rus etkisindeki Avrupa ülkelerinin AB üyesi olmaları, Ukrayna ile Moldova'nın da Batı'ya yönelik politikaları nedeniyle, RF Avrupa'dan bir nebze uzaklaşarak Asya'ya yaklaşmıştır. Bu şekilde RF'nin Atlantik penceresi daralırken, Asya-Pasifik bölgesinin önemi artmıştır. Rusya İmparatorluğu dağıldığında, her ne kadar sınır değişiklikleri veya siyasi değişiklikler olmadıysa da, Uzakdoğu'da da kötü sinyaller veren yeni bir jeopolitik durumla karşı

karşıyaydı. Yüzyıllar boyunca Çin, en azından siyasi ve askeri alanlarda, Rusya karşısında daha zayıf ve geri olmuştu. Ülkesinin geleceğinden endişe duyan ve şu onyıllın değişikliklerinden şaşkınlığa uğramış hiçbir Rus, Çin'in Rusya'dan daha ileri, daha dinamik ve daha başarılı bir devlet olma yolunda ilerlediği gerçeğini görmezden gelemez. Çin'in 1,2 milyar insanının dinamik enerjisinde birleşen ekonomik gücü, iki ülke arasındaki tarihi dengeyi tersine çevirmektedir. Sibirya'nın boş bölgeleri adeta Çin'in sömürgeleştirilmesi için göz kırpmaktadır. (Brzezinski, 1997, s.137)

Rusya nüfusunun giderek azalması ülkenin önemli sorunlarından biridir. Bunda, gençler arasında cinsel hastalıkların yaygınlaşması, doğurganlıkların azalması ve gerçekleşen doğumların yüksek oranda hastalıklı (anomali) olmasının etkisi vardır.

Bakü Devlet Üniversitesi'nden Dr.Elman Nasırov, "Rusya'nın Jeopolitik Seçimleri" başlıklı makalesinde, Rusya'nın nüfusunun son on yıl içinde 148 milyondan 143 milyona düştüğünü belirttikten sonra, "En iyimser tahminlere göre, Rusya nüfusu önümüzdeki 25 yıl içerisinde 10-15 milyon kadar azalacaktır. Rusya'nın nüfusunun 2050 yılında 75 milyona ve 2075 yılında 55 milyon seviyelerine düşeceği tahmin ediliyor. 2025 yılında Çin'in 1,5 milyara, Hindistan'ın 1,6 milyara ve ABD'nin 325 milyona ulaşacağı göz önünde bulundurulursa, bu durumda Rusya da antik uygarlıkların kaderini tekrar edebilir" demektedir. (Bulut, 2005, s.190)

İki ülkenin hızla gelişen siyasi ve ticari ilişkilerine karşılık, Rus karar alıcılar Çin'in uzun vadede bir tehdit oluşturabileceğinin farkındadır. Nitekim Rusya'nın Çin ile ilgili endişelerinin en somut hali, Sibirya gibi Uzak Doğu toprakları konusunda gözlemlenmektedir. Çin için Moğolistan'dan sonraki genişleme alanının Rusya olabileceği bildirilmekte ve Çin'in hızlı kalkınmasının beraberinde Rusya'nın Uzak Doğu bölgelerinin Çinliler tarafından "istila"sına neden olabileceği savunulmaktadır. Bu çerçevede Çin'in Rusya için gelecekte bir tehdit olacağını düşünenlerin sayısı artmaktadır. Moskova bu nedenle, bir taraftan Çinlilerin Rusya'ya göçlerini zorlaştırmak için önlemler alırken, diğer taraftan da Uzak Doğu'daki topraklarının kalkınması için gayret etmektedir. Rusya'nın toplam yer altı zenginliklerinin yüzde

75'ine sahip olan ve 15 milyon kilometrekarelik bir alana yayılan Uzak Doğu bölgesinde sadece 20 milyon insan yaşamaktadır. (Kamalov, Temmuz 2007, s.77-83)

Dünyanın bugünkü siyasi konjonktüründe ortak olan iki ülke, diğer yandan birbirlerine temkinli yaklaşmaktadırlar. Rusya, Çin'in küresel güç olma isteğinin geleceğe dönük ortaklıklarında sıkıntılar yaratabileceğinin değerlendirmektedir.

Tarihte iki düşman olan, İkinci Dünya Savaşı sonrası ideolojik müttefik olan RF ile Çin arasındaki ortaklık özellikle ŞİÖ düzleminde artarak devam etmektedir. 1996'daki Yeltsin-Zemin görüşmesi ile başlayan ilişkilerde bugüne kadar iki ülke arasındaki sınır sorunu çözüme kavuşturulmuş, enerji alanında işbirliğine gidilmiş ve Rus gazının 2011 yılında Çin'e iki ayrı boru hattından taşınması karara bağlanmıştır. Silah teknolojisi ve enerji alanındaki işbirliğinin yoğunluğu, Rusya ile Çin arasındaki ticaret hacminin artmasında önemli bir etkidir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Rusya-Çin arasındaki ilişkilerinin üst düzeyde olmasını uluslar arası siyasi iklimin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. (Kamalov, Temmuz 2007, s.77-83)

SSCB döneminde Moskova merkezli bir politika izlenmiş ve tüm cumhuriyetler, ekonomik anlamda tek başlarına ayakta kalmaları mümkün olmayacak şekilde yönetilmişlerdir. Bu politikanın bir sonucu olarak, yeni cumhuriyetlerin pek çok konuda RF'ye veya birbirlerine bağımlılıkları devam etmektedir. Örneğin; Hazar'ın doğusundaki ülkelerin tüm petrol ve doğalgaz boru hatları Rus ortak sistemine bağlı olup, Moskova'da toplanmaktadır. Özellikle Kazakistan ve Türkmenistan petrol ve doğalgazlarını dünya piyasalarına aktarabilmek için RF'ye bağımlıdır. Halen Kazak petrollerinin büyük kısmı RF üzerinden Karadeniz'deki Novorosisk limanına, oradan da dünya piyasalarına ihraç edilmektedir. Türkmen doğalgazının da neredeyse tamamı RF'nin boru hatlarıyla ihraç edilmektedir.

RF ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ilişkilerinin temel noktası 'enerji'dir. Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Batılı şirketlerle üretim ve taşıma projeleri geliştiren bu ülkeler, eski taşıma hatları itibariyle RF'ye bağımlı durumdadır. RF'nin bu konudaki ana stratejisi, kendisini devre dışı bırakacak projelere engel olmaya çalışmak ve kendi çıkarlarına uygun alternatif planlar üretmektir. Başta BTC petrol

boru hattı olmak üzere, Hazar bölgesi kaynaklarını Rus toprakları dışındaki güzergahlardan Batı'ya taşımaya yönelik projelere her zaman karşı çıkmıştır. BTC projesinin tamamlanmasını engelleyemeyen RF, AB'nin enerji güvenliği için hayati önemdeki Nabucco projesine de karşı çıkmaktadır.

RF'nin elde tutmak için en fazla mücadele ettiği ülkeler Ukrayna, Gürcistan, Moldova ile Orta Asya Cumhuriyetleridir. ABD'li Soros'un açık toplum faaliyetlerinin bu ülkelerde tüm hızıyla devam ettiği bilinmektedir. ABD ve AB'nin Batı bloğuna çekmek istedikleri bu ülkelerde sivil toplum örgütlerinden istihbarat örgütlerine pek çok mücadele yöntemi kullanılmakta, ileride bu ülkelerde yönetici olmaları için birileri hazırlanmaktadır.

Gürcistan'ı demokrasiden uzak bir anlayışla, tüm siyasi ve ekonomik mekanizmaları elinde toplayarak yöneten Şevardnadze, 2003 yılı sonunda, altyapısının ABD'li Soros vakıflarınca hazırlandığı bir devrim ile koltuğunu kaybetmiş, yerine ABD tarafından yetiştirilmiş olan Mihail Saakaşvili cumhurbaşkanı olmuştur. Eskiden olduğu gibi silahlarla değil, insan hakları, demokrasi gibi söylemlerle gerçekleşen bu devrim literatüre "Kadife Devrim" olarak geçmiştir.

Bir sonraki silahsız devrim, yine aynı güçlerin eliyle ve aynı söylemlerle Ukrayna'da sahnelenmiştir. 31 Ekim 2004'te Ukrayna'da yapılan devlet başkanlığı seçiminde adaylardan hiçbiri yeterli oyu alamayınca ikinci tur seçimler yapılmış; bu sefer de seçim sonuçlarına hile karıştığı iddiaları ile sokaklara dökülen onbinlerce muhalefet yanlısının ülkede yarattığı kargaşa bir devrimle sonuçlanmıştır. "Turuncu devrim" olarak bilinen bu sürecin sonunda, ABD'nin desteklediği muhalif lider Viktor Yuşçenko devlet başkanı olmuştur. Ukrayna'daki seçimlerde yarışan iki partiden biri ABD, diğeri RF yanlısı ve desteklidir. Seçim sonuçlarında ilk turda RF yanlısı partinin kazanması, ABD yanlısı muhalefetin halkı kışkırtmasıyla başlayan olaylar sonrası az bir farkla ABD destekli Yuşçenko'nun başbakan olması, bu ülkede halkın siyasi görüşünün doğu-batı ayrımı bakımından dengede olduğunu göstermektedir.

Renkli devrimler ile yönetimlerin değiştiği bu ülkelerdeki durum yalnız ABD'nin operasyonlarının başarısı ile açıklanamaz. Eski Sovyet sisteminin temsilcisi durumundaki yöneticilere karşı da halktan büyük tepki vardır. Halk daha fazla özgürlük, demokrasi, şeffaflık istedikçe, bu söylemleri dilinden düşürmeyen ve büyük maddi imkanlarla beslenen yönetici adayları ABD tarafından ortaya çıkartılmaktadır.

Ukrayna'da yönetimin el değiştirmesinin RF tarafından karşılıksız bırakılması düşünülemezdi. Nitekim bir yıl sonra hem ekonomik, hem de siyasi sonuçları ile tüm Avrupa'yı da etkileyen doğalgaz krizi yaşanmıştır.

2005 yılında Rusya, gazın bin metreküpünü Ukrayna'ya 50 Dolara satmıştır. Rusya, bu düşük fiyatı sadece Ukrayna'yla Beyaz Rusya'ya uygulamıştır. Bunun nedeniyse, Rusya'nın bu ülkelerle olan ilişkilerinde, hem "akrabalık bağlarını" göz önünde bulundurması, hem de bunlarla Slav Birliği kurma hayalleri gütmesidir. Ancak, bir yıl önce Ukrayna'da "Turuncu Devrim" in gerçekleşmesi ve Yuşçenko'nun bundan sonra Ukrayna'nın dış politikasının temelinde AB ve NATO üyeliği olduğunu açıklaması Rusya'yı kızdırmıştır. Yuşçenko her fırsatta, Ukrayna'nın aslında bağımsızlığa yeni kavuştuğunu dile getirerek, Rusya karşıtı açıklamalar yapmaktan çekinmemiştir. Nitekim Putin, Ukrayna'nın Batılı ülkelerden ve "sivil toplum örgütleri"nden milyarlarca dolar yardım aldığını ve bu nedenle Rusya'dan gazı artık uluslararası fiyatlardan alabileceğini bildirmiştir. Sorunun ve görüşmelerin başlarında Rusya, Ukrayna'nın alacağı gazın fiyatının 160 Dolara, transit parasınınsa Avrupa'da geçerli fiyatların seviyesine çıkarılmasını talep etmiştir. Ukrayna buna razı olmamış ve Rusya'nın Ukrayna'daki deniz üssünün varlığını tartışmaya açmak ve BDT'den çıkmak gibi "karşı kartları" kullanmaya çalışmıştır. Ukrayna'nın böyle bir yola başvurması ve görüşmeleri devamlı erteleme çabasında olması, Rusya'yı kızdırmış ve Gazprom, "artık Ukrayna'ya Avrupa ülkelerine uygulanan fiyatın uygulanacağını ve bu konuda geri adım atılmayacağını" bildirmiştir. (Pamir & Kamalov, 2006, s.19)

Ukrayna'nın tavrı, Avrupa ülkelerini de zor durumda bırakmaktadır. Zira Rusya'nın Avrupa'ya ihraç ettiği gazın yüzde 80'i Ukrayna üzerinden geçmektedir. Bu konuda Ukrayna, Avrupa ülkelerinin Rusya'ya baskı uygulayacağını

düşünmüştür. Ancak, AB'nin komşu ülkelerle ilişkilerinden sorumlu Benita Ferrera Valdner, sorunun iki ülke arasında çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. AB, Ukrayna'yı Rus gazının transferiyle ilgili sorun çıkarmaması konusunda da uyarmıştır. AB Dönem Başkanlığı, 1 Ocak 2006 tarihinden itibaren, Ukrayna üzerinden ihraç edilen Rus gazına yüzde 50 oranında bağımlı olan Avusturya'ya geçmiştir. Bunun da, aslında Rusya'nın işine yaradığını söylemek mümkündür. Sonuçta, AB'nin de baskısıyla, 3 Ocak 2006 tarihinde Rus Gazprom Şirketi'nin Başkanı Aleksey Miller'le Ukrayna Naftogaz Şirketi Başkanı Aleksey İvçenko, anlaşmaya varmışlardır. Buna göre Rusya, Ukrayna'ya bin metreküp gazı artık 230 dolardan satacak (bilahare RF tarafından 95 dolara indirilmiştir), Ukrayna'ya ödenen transit fiyatı da bin metreküp gazın her 100 kilometresi için 1,09'dan, 1,61 Dolar'a çıkarılacaktır. (Pamir & Kamalov, 2006, s.19)

Bu siyasette RF'nin amacı, hem eski müttefiklerine, hem de AB'ne karşı oynayabileceği kartları göstermektir. Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğalgazı üzerindeki hakimiyetini korumak da çok önemlidir. Aynı doğalgaz krizi 2007'de ve sonraki yıllarda da benzer sebeplerle yaşanmıştır.

Rusya, bağımsızlıklarını ilan eden eski "uydu"ları, kendisinin istemediği dış politika uygulamalarına yöneldiklerinde, kimi zaman elektriklerini ya da gazlarını keserek, kimi zamansa petrol ya da gaz ihraç yollarını "teknik" gerekçelerle engelleyerek "yola getirme"yi, her zaman en önemli dış politika enstrümanı olarak kullandı. Daha yalın bir anlatımla, bugün yaşanan olaylar, ilk değil ve görünen o ki, son da olmayacaktır. (Pamir & Kamalov, 2006, s.23)

RF ile ilişkileri en gergin BDT üyesi olan Gürcistan, bir yandan AB destekli bir örgüt olan GUAM'a üyedir, diğer yandan NATO'ya üyelik yolunda ilerlemektedir. Baltık ülkelerinin ardından Ukrayna ile birlikte Gürcistan'ın siyasi ve askeri anlamda AB yörüngesine kayması, RF için kabul edilemez bir durumdur. Rus etkisinden çıkmaya çabalayan Gürcistan'ın, pek çok açıdan RF'ye bağımlılığı devam etmektedir. İki ülke arasındaki ithalat-ihracat dengesi RF lehinedir. Öte yandan, BTC hattı geçene kadar Gürcistan'ın tek doğalgaz hattı Gazprom'un elinde idi. 2006 yılındaki bir gerginlik sonrası Putin, RF'den Gürcistan'a para transferini dondurmıştır. Yalnız bu hamle bile, ülke ekonomisini etkilemeye yetmiştir.

Gürcistan'ın, Temmuz 2008'de, ülke içinde bir özerk bölge olan Güney Osetya'ya, Güney Osetya güçlerinin bir kontrol noktasına saldırması gerekçesiyle müdahale etmesi yeni bir kriz nedeni olmuştur. Öteden beri Gürcistan içindeki Güney Osetya ve Abhazya özerk bölgelerindeki ayrılıkçı güçleri destekleyen RF, Gürcistan'a geri çekilme çağrısı yapmasının ardından Güney Osetya'ya girip Gürcü kuvvetlerinin geri çekilmesine sebep olmuştur. RF silahlı güçleri daha da ileri giderek Gürcistan'ın güvenlik güçlerine ait pek çok bölgeyi tahrip etmişler, Poti limanını ve daha birçok tesisi kullanılmaz hale getirmişlerdir.

Batı'nın desteğinin daha fazla olacağını bekleyerek, anlamsız bir operasyon ile ordusunu Güney Osetya'ya sokan Saakaşvili, ABD ve AB'den fiili destek alamayınca zor durumda kalmış, hem iç, hem de dış politikada prestij kaybetmiştir. Ancak, en önemli konu, öteden beri ayrılıkçı hareketlere sahne olan Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinin tek taraflı bağımsızlıklarını ilan etmeleridir. RF, yeni ülkelerin bağımsızlıklarını tanıdığını açıklamış, ŞİÖ'nün 28 Ağustos 2008'deki toplantısında tüm ŞİÖ üyesi ülkeler ile Belarus, Venezuela gibi bazı ülkeler RF'yi desteklediklerini açıklamışlardır.

Rusya'nın, Asya'nın bir diğer güçlü ülkesi Hindistan ile ilişkileri son dönemde iyiye gitmektedir. Rusya ile Hindistan arasında sınır ve toprak bütünlüğü sorunlarının olmaması ve iki ülkenin de tek kutuplu dünya düzenine karşı çıkması yakınlaşmalarını kolaylaştırmıştır. Öyle ki, Hindistan'ın Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesi komşu Müslüman ülkelerin ve Çin'in bölgeye olan ilgisini dengelediği için Rusya tarafından olumlu karşılanmaktadır. Rusya ile Hindistan arasındaki işbirliğinin en önemli ayağı hiç şüphesiz Rus askerî teknolojisidir. Son on yıl içinde Rusya Hindistan'a 7 milyar dolarlık silah satmıştır. Ayrıca taraflar 10 milyar dolar değerindeki Rus silah sistemlerinin Hindistan'a ihraç edilmesi konusunda da anlaşmaya varmışlardır. Rusya'nın Hindistan atağında, bölgedeki en büyük rakipleri olan ABD ve Çin'in Hindistan'la ticaret hacimlerinin 20 milyar dolar düzeyini aşması etkili olmuştur. Rusya'nın söz konusu ülkelere göre Hindistan'la ilişkilerini geliştirme konusunda bir adım önde olduğunu söylemek mümkündür. Hindistan'ın eski müttefiki olan Rusya, bu ülkenin her geçen gün artan enerji ihtiyacını en iyi karşılayan ülke konumundadır. Hindistan bu konjoktüre uygun

olarak ABD ve Çin ile ilişkilerinde Rusya'yı rahatsız etmemeye özen göstermekte ve Rusya-Pakistan yakınlaşmasına neden olacak tutumlardan kaçınmaktadır. (Kamalov, Temmuz 2007, s.77-83)

6.3.1. Rus Siyasetine Yön Veren Temel Görüşler

Rusya, çok köklü bir devlet geleneğinin temsilcisi olarak, eski şaşaalı günlerini aramaktadır. Dağılmanın ardından, Yeltsin döneminde Batıya dönük bir siyaset izleyen Rusya, Putin döneminde daha dengeli politikalar üretmektedir. Rusya'nın yüzünü Avrupa'ya mı, Asya'ya mı dönmesi gerektiği konusunda ülke içinde önemli tartışmalar yaşanmaktadır. Putin döneminde 'milliyetçi' ve dengeli bir çizgi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Yeni Rus milliyetçiliği içinde adını en fazla duyuran Vladimir Jirinovski'nin fikirlerinin üzerinde durulmasının gerektiği değerlendirilmektedir. Babası Musevi, annesi Ukraynalı bir Rus olan Jirinovski, 1990 yılında Liberal Demokrat Parti'yi kurmuş; 1993'ten itibaren partisini meclise sokmayı başarmış, 7 Aralık 2003 seçimlerinde ise LDP, % 11,7 oy oranı ile parlamentoda 37 sandalye kazanmıştır. (Caşın, 2006, s.300) Yarı Musevi olmakla birlikte aynı zamanda Musevi aleyhtarı olan Jirinovski, kendisini ateist olarak tanımlamaktadır.

Jirinovski, İslami yayılma tehlikesinin üç tehlikeli ülkesi olarak tanımladığı Afganistan-İran-Türkiye'nin kontrol edilmesinin gerekli olduğunu ileri sürmektedir. "Yeni Dünya Düzeni" önündeki engel olarak tanımladığı İslam ve terörün yayılması tehlikesinden kurtarılmasında Rusya'nın "tarihi bir görev" rol oynayabileceğini savunan Jirinovski, bu maksatla Rusya'nın Asya'da mücadele etmesi hipotezini savunmaktadır. O'na göre, Eski Sovyetler Birliği'nin tüm "alanı"nın Rusya'ya ait olduğunu ve Rusya'nın hepsini geri almak zorunda olduğunu savunmaktadır. Bu yeni Rus İmparatorluğu'nun ismi "Rus" olmasına rağmen Çarlık İmparatorluğu'nda olduğu üzere, birçok etnik grubu da bünyesinde barındıracaktır. Bu takdirde Rusya'nın güneyden gelen öldürücü tehdidi o bölgeden bir kerede ve tümünden ortadan kaldırabilmek için "Güneye doğru son hareket"i yapması tamamen meşrudur. Bu

hareketin sonucunda üç ülke, İran, Türkiye ve Afganistan zorla Rusya'ya dahil kılınacaktır. (Caşın, 2006, s.300-303)

Kafasında yarattığı planda, Almanya'ya Polonya'dan bir parça toprak ile Çek Cumhuriyeti'nin tamamen verilmesi, Almanya'daki Türklerin, Rusya'ya tabi olacağını düşündüğü Türkiye'ye gönderilmesi, Fransa'ya Kuzey Afrika'nın nüfuz alanı olarak verilmesi gibi ilginç fikirleri de bulunan Jirinovski, nefret ettiğini gizlemediği ABD'nin XXI. yüzyılda iç borçları yüzünden parçalanacağını, tüm ülke topraklarının “Bağımsız Amerikan Devletleri” topluluğuna dönüşeceğini, etnik ve ırksal savaşlar ile bölünmüş olacağını ileri sürmektedir. (Caşın, 2006, s.303-304)

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla strateji boşluğu yaşayan Rusya Federasyonu (RF); bir yandan Rusya'nın Avrupalı olduğunu savunanların, diğer yandan, Batı ile Doğu'yu bir araya getiren Rusya'nın Avrasyalı bir kimliğe sahip olduğunu iddia edenlerin, öte yandan da Slav-milliyetçi çizgiyi savunanlar arasındaki rekabete sahne olmuştur. (Akgül, Mart 2008, s.29)

Rus dış politikasına yön veren iki temel görüş vardır: Bunlar, “Avrasyacılar” ve “Atlantikçiler” olarak adlandırılmaktadır. Adlarından da anlaşılacağı üzere, Avrasyacılar Rusya'nın yüzünü Doğu'ya, Atlantikçiler ise Batı'ya dönmesi gerektiğini dikte etmektedirler.

Atlantikçiler, Rusya'nın Batı Avrupa Topluluğu'na mümkün olan en kısa zamanda katılmasını istemektedirler. Bu görüşü savunanlar kariyerlerini “perestroika” altında yapmış olan, Gorbaçov'un başlattığı “yeni düşünce” politikasını devam ettirmek isteyen demokratik fikirli diplomatlardır. Atlantikçiler'in politik-ekonomi alanındaki temel sayıtlısı Doğu-Batı arasındaki karşılaşmanın, Kuzey-Güney arasında bir karşılaşma şekline dönüşme sürecinde olduğudur. Bu görüşe göre, gelecekte Kuzey ülkeleri olarak Avrupa ve Rusya benzer konumda olup, benzer tehditlerle karşı karşıya olacaklardır. Örneğin göç, terörizm, fundamentalizm ve hattâ güneyden gelecek askeri saldırı tehditleri, Rusya'yla Batı'nın birlikte karşı gelmeleri gereken şeylerdir. Bu görüşe göre Rusya'nın mevcut ekonomik, siyasi her tür problemleri Rusya'nın Batı medeniyetinin bir parçası olması yoluyla çözülebilecektir. (Yapıcı, 2004, s.74-75)

Batı karşısındaki tavırları bu yönde olan Atlantikçiler, Rusya'nın gelecekte sanayileşmiş yediler grubuna katılacağı düşüncesini savunmaktadırlar. Onlara göre bu amacı gerçekleştirebilmek için, Batılı büyük sanayileşmiş ülkelerle birlikte BM, AGİK, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası örgütlerde önemli roller oynamak ve sonunda da NATO'ya üye olmanın yollarını bulmak gereklidir. (Rahr; Göka & Yılmaz; 1998, s.44 - (Rahr; Göka & Yılmaz; 1998, s.44 – Yapıcı, 2004, s.75)

Avrasyacılar ise Batıyla entegrasyon sürecinin hızlı işlenmesine ve bunun da ötesinde hızlı bir Batılılaşmaya karşıdırlar. Rusya'nın Asya'daki tarihsel ve kültürel köklerini açığa çıkartma amacını güderek, Rusya'nın Avrupa ve Asya arasında bir köprü olarak belirgin bir jeopolitik rol oynamasını savunurlar. Rusya'nın Avrupa ve Asya ile olan ilişkilerinin sadece siyasal değil, kültürel boyutlarının da olduğu gerçeğinden yola çıkan Avrasyacılar göre Rusya hiçbir zaman Batılı siyasal ve kültürel geleneklere yakın olmamıştır. Buna ek olarak, Rusya çağımızda gelişmekte olan pek çok ülke ile benzer sorunlara sahiptir. Bu yüzden bu ülkelerle bağlantısını koparmamalıdır. Sanayileşmiş zengin ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında bir çeşit arabuluculuk ve köprülük rolünü üstlenmelidir. (Rahr; Göka & Yılmaz; 1998, s.41 – Yapıcı, 2004, s.75-76)

Rusya'da soğuk savaş sonrası hakim konumdaki Neo-Avrasyacılık, felsefi temellerini 1800'lü yıllarda ortaya atılan Klasik Avrasyacılık'tan almıştır. Bu düşünce akımı; siyasi ve güvenlikle ilgili algılamalarında homojen, geleneksel olarak tanımlanmış jeopolitik menfaat kalıplarına bağlı, Büyük Rusya kurma eğilimlerinin daha güçlü olduğu, 'Avrasya'ya hakim olan dünyaya hakim olur.' düşüncesinin yeni ve gelişmiş bir versiyonudur. Neo-Avrasyacılığa göre; Rusya yakın çevresindeki bağımsız devletlerle ittifak kurmalı, gerektiğinde yakın çevresinde askeri ve ekonomik araçları kullanarak stratejik baskı uygulamalıdır. Bu akımın önemli bir sözcüsü ve temsilcisi olarak Rus jeopolitikçisi Aleksandr Dugin gösterilmektedir. (Akgül, Haziran 2007, s.132)

1993 yılında açıkladığı "Yeni Dış Politika Doktrini" çerçevesinde eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin oluşturduğu kuşağı ve bu meyanda Orta Asya ve Kafkasya'yı "Yakın Çevre" olarak niteleyerek, bu bölgeyi dış politikasının en öncelikli sahası

olarak tanımlamış ve bu bölgedeki gelişmelerde Rusya'nın birinci derecede söz sahibi olduğu iddiasıyla ortaya çıkmıştır. (Yanar, 2002, s.98) Bu dönemde Türk-Rus ilişkileri daha rahat bir nitelik kazanmasına rağmen, Rusya Türkiye'nin eskiden Rus hakimiyetinde olan bölgelerde yeni stratejik rol üstlenmesini kabul edememektedir. Rusya eski imparatorluğa dahil olan tüm Müslüman bölgeleri Türkiye'ye bırakmaya hazır değildir. Türkiye ve Rusya arasında Balkanlar'da ve özellikle Kafkasya ve Orta Asya'da nüfuz alanları mücadeleleri devam etmektedir. (Yanar, 2002, s.100-101)

Orta Asya Rusya için aşağıdaki sebeplerle çok önemlidir:

- Orta Asya üzerinde etkinlik Rusya'nın dış politikası için bir jeopolitik ihtiyaçtır.
- Başka güçlerin Orta Asya üzerinde etkin olması Rusya'ya tehdit yaratır; Rusya'ya etnik sızmalar, göç ve terör olasılıkları artar.
- Orta Asya ülkelerinde, özellikle Kazakistan'da Rus yatırımları, Rus malları ve Rus hakları bulunuyor.
- Bölgedeki Rus azınlıkların korunması.
- Bölgede bulunan petrol ve doğalgaz kaynakları ve bunların Rusya üzerinden, Rusya'nın kontrolünde bölge dışına taşınması. (İlhan, 2004, s.143)

Yeltsin'den Putin'e değişen Rus dış politikasında, Yeltsin'in başbakanı Primakov'un görüşlerini de ifade etmek gerekir. 1996'dan itibaren Başbakan Yevgeni Primakov'un çabaları ve izlediği politikalar ile birlikte yeniden çok kutupluluğu tartışmaya başlamıştı. "Primakov Doktrini" olarak tarihe geçen ve çok kutupluluğun ön plana çıktığı teori, Rusya'nın 2000'li yıllardaki temel politikası olmuştur. Özellikle Mart 2000'de Rusya'nın başına geçen Vladimir Putin, bu politikanın temel uygulayıcısı olmuştur. (Bozkurt, 2007)

Putin Yönetimi tarafından uygulanmakta olan dış politika, 10 Ocak 2000 tarihli 'Yeni Ulusal Güvenlik Doktrini' ve 10 Temmuz 2000 tarihli 'Yeni Dış Politika Doktrini'ne uygun şekilde yürütülmektedir. Ulusal Güvenlik Doktrini'nde; Rusya Federasyonu'nun varlığına, devletin ve toplumun güvenliğine yönelik her türlü iç ve dış tehdide karşı alınacak önlemlerin bir bütünü oluşturulmuştur. Dış Politika Doktrini'nde ise; ayrılıkçı hareketler ve terörizmin artışı, küreselleşen ekonomi

içerisinde dışa bağımlılığın artması ve devlet egemenliğine karşı yeni aktörlerin ortaya çıkması önemli tehlikeler olarak algılanmış, bu tehlikelerin giderilmesi için hem Batı hem de Doğu ile işbirliği yapılarak dengeli bir dış politika izlenmesi, ekonomik çıkarların ülke dışında da savunulması öngörülmüştür. (Akgül, Haziran 2007, s.132-133)

6.3.2. Rusya'nın Enerji Politikaları

Dünya petrol ve enerji üretiminde ikinci büyük üreticiyken doğalgaz rezervi ve üretiminde birinci sırada yer almasıyla, GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla)'sının %25'ini, ihracat gelirleri ve bütçesinin de yarısını enerji gelirlerinin oluşturmasıyla tam bir enerji ihracatçısı olan Rusya aynı şekilde elindeki enerji kozuyla dünya politikasını belirleyebilecek siyasi bir konum edinmektedir. 2003'te son halini alan "2020'ye Rus Enerji Stratejisi"ni uygulamaya koyan Rusya, enerjiyi siyasi ve ekonomik hedeflerinin aracı yaparak enerji merkezli bir dış politika oluşturmakta ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinin bağımlılıklarıyla birlikte Hindistan, Çin ve Japonya gibi yeni taliplerin artan enerji taleplerini dış politika silahında araç olarak kullanmaktadır. Ayrıca özellikle geliştirdiği boru hattı projeleri ile enerjinin jeopolitik arenasında önemli bir oyuncu olma iddiasındadır. (Çelikpala, 2007, s.12-13)

Bölge aktörlerinden en önemlisi olan Rusya'nın ekonomisi, ağırlıkla petrol ve doğal gaz ihracatına dayanmaktadır. Rusya'nın ham petrol üretiminin %70'ten fazlası dışarıya ihraç edilmektedir. Rusya'nın büyüyen petrol üretimine oranla ihraç kapasitesinin artırılması da önem kazanmaktadır. Boru hatları ile ihraç yapılması Rus devletinin bir şirketi olan Transneft'in tekelinde olduğundan kendi başına verimli olamamaktadır. Transneft sisteminin darboğazı, şirketin petrol üreticilerinin ihraç isteklerini karşılama kapasitesinde olamamasıdır. Rusya günlük 7 milyon varil petrol üretmesine rağmen bunun sadece 4 milyon varili boru hatları ile taşınabilmektedir. Diğerleri tren yolu ve nehir yolları ile taşınmaktadır. Bu eksiklikten dolayı Rusya, alternatif güzergahlar tesis etmeyi ve mevcut olanları da geliştirmeyi istemektedir.

Bu bağlamda doğu-batı koridorunda yapılması planlanan boru hatlarında kontrol sahibi olmak istemektedir. (Gökçeğöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.163)

1990 yılından itibaren Rusya Federasyonu'nun siyaseti, SSCB'deki enerji kaynakları üzerindeki en büyük kontrole sahip olma yollarını aramak temeline oturtulmuştur. Bu, bölgedeki batı şirketlerinin ve batının etkisini kısıtlamak ve Rus boru hattı ağı ile nakil yapabilecek Orta Asya devletlerinin, özellikle Kazakistan'ın petrol üretimini sınırlamak olarak algılanmıştır. (Bluth, 2004, s.174)

Dünyada küreselleşmeye paralel olarak yaygınlaşan özelleştirme ve şirket birleşmelerinin aksine; Putin'in Lukoil ve Gazprom gibi enerji şirketlerini dış siyasetin önemli bir aktörü haline getirmesi, Rusya'ya diğer büyük güçlere karşı avantaj sağlamıştır. (Stulberg, 2005, s.3; Akgül, Haziran 2007, s.133) Çünkü Putin'e göre küresel enerji; toplumsal ve ekonomik gelişimin en önemli itici gücünü oluşturmakta, küresel enerji sorunu, dünyadaki milyonlarca insanın refahını doğrudan etkilemektedir. Diğer taraftan; enerjinin paylaşılması ve güvenliğini dünya medeniyetine yapılacak bir katkı olarak gören Putin Yönetimi'nin aksine, bazı akademisyenler Rusya'nın bu yeni enerji politikasını "neo-emperyalizm" olarak nitelemişlerdir. (Büyükakıncı, 2004, s.161; Akgül, Haziran 2005, s.134)

Putin; 2005'te Orta Asya gazının Özbekistan ve Kazakistan üzerinden geçirilmesiyle ilgili yaptığı anlaşmayla, bu ülkelerin Moskova'yı devre dışı bırakacak ittifaklar yapmasını ve Rusya'nın enerji politikalarına Türk Cumhuriyetleri'nin müdahalesini engellemiştir. (Pamir & Kamalov, 2006, s.23-24) 2006 yılı içerisinde, bu ülkelerin sınırları içerisindeki doğal gaz sistem ve tesisatının kullanımını Rusya'ya devretmesi konusunda anlaşmaya varılması, Rusya'nın Orta Asya'da doğal gaz konusundaki hakimiyetini artıran diğer bir gelişme olmuştur. (Akgül, Haziran 2007, s.136)

Bugün Rusya, Orta Asya kaynaklarının pazarlara ulaştırılmasında en önemli paya hâkim durumdadır. Putin, politikalarında öncelikli yeri olan enerji kaynaklarının denetimi ve taşınması konularında, özellikle Orta Asya'daki doğalgazın batıdaki büyük Avrupa pazarına taşınmasında attığı kısa ve uzun vadeli adımlar sayesinde, öncelikli aktör olmuştur. 2007 Aralık'ında imzaladığı anlaşma ile

Kazakistan ve Türkmenistan doğalgazlarının Avrupa'ya satılması yetkisine sahip olan Rusya, kendi jeopolitik konumuna benzer tek köprü ülke olan Türkiye'yi de bertaraf etmiştir. Türkiye'nin son derece umut bağladığı Türkmen gazının Türkiye üzerinden batıya taşınması üzerine kurulmuş olan NABUCCO projesinin de bu anlaşma ile zora girdiği anlaşılmaktadır. (Çınar, 2008, s.30)

Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, enerji kaynaklarının milli güvenlikleri için önemini belirterek bir "Enerji Güvenliği Doktrini" yayınlamıştır. Buna göre;

- Rusya enerji taşıyıcıları için güvenilir dış ticaret kapılarının genişletilmesi ve açık tutulması,
- Rus şirketlerinin yabancı ülkelerin enerji kaynaklarına ulaşmasına imkan sağlanması,
- Dış ülkelerin enerji sektörlerinde Rus sermayesinin payının artırılması,
- Yabancı sermaye ve tecrübenin ülkeye akışının teşvik edilmesi,
- Rus enerji taşıyıcılarının transit geçişini temin edici tedbirlerin alınması şeklinde konunun ana hatları çizilmiştir. (Yüce, 2006, s.205)

Yaklaşık 45 trilyon metreküp rezerviyle dünyanın en büyük gaz üreticisi ve ihracatçısı olan Rusya'nın; Putin Dönemi'nde, AB ve özellikle Baltık ülkelerine karşı enerji silahını başarıyla kullandığı söylenebilir. Gazprom'un açıkladığı fiyat listelerindeki ülkelere göre farklı doğal gaz satış rakamları ve yıllara göre (siyasi gelişmelere göre) farklı artış oranları bile bu fikri desteklemektedir. Rusya ve AB arasında, 1997 yılında imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA:Partnership and Cooperation Agreement) ile başlatılan enerji diyalogu; Putin Dönemindeki enerji stratejisiyle AB aleyhine Rusya'ya ekonomik olduğu kadar siyasi bağımlılık da getirecek boyuta ulaşmıştır. (Akgül, Haziran 2007, s.142) Avrupa'nın doğalgaz talebinin % 25'ini karşılayan Rusya, ülke içinde bin metreküpü yaklaşık 25 dolardan satılan gazı Avrupa'ya 100-125 dolar / bin metreküp fiyatla vermektedir. ABD bu farklı fiyat uygulamasını şiddetle eleştirmekte ve RF'yi kendi sanayisine haksız rekabet ve dolayısı ile ihracatta avantaj sağlamakla suçlamaktadır. (Caşın, 2006, s.502)

Rusya, AB'ye yönelik enerji politikasını üç gruptan oluşturmaktadır. İlk grupta enerji ihtiyacını %50'den fazla oranda Rusya'dan karşılayan Baltık ve Doğu Avrupa ülkeleri bulunmaktadır. Bu ülkelerin enerji konusundaki bağımlılıkları, Rusya'nın çıkarlarına uygun politikalar izleme zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Örnek olarak; tükettiği petrolün % 70'ini ve gazın % 99'unu Rusya'dan ithal eden Finlandiya, Rusya'nın AB'ne açılan bir köprüsü veya tampon bölgesi görünümündedir. Bu ülke AB ve NATO'ya üyelik gibi konularda Rusya'nın baskısı nedeniyle tam anlamıyla bağımsız bir politika izleyememektedir. Bu bakımdan, Dugin'in "tüm Avrupalıları Finlandiyalılaştırma" düşüncesi Rusya'nın dış politikasına da yansımaktadır. Rusya; Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkeleri ikinci grupta görmekte ve bu ülkelerle enerji işbirliklerini sürekli artırmak istemektedir. Ayrıca Rusya'dan bağımsız enerji politikaları üretebilen AB ülkeleri de mevcuttur. (Akgül, Haziran 2007, s.142-143)

Doğalgaz ihracatının % 75'ini Avrupa'ya yapan Rusya, OECD Avrupa bloğunun gaz ihtiyacının % 25'ine yakınına karşılıktaştırılmaktadır. Rusya ayrıca 2008 başında da bu enerji-jeopolitiğinde monopolleşme çalışmalarını stratejik hamlelerle sürdürmüş, Bulgaristan ile Karadeniz üzerinden Burgaz Limanı'na doğalgaz taşınması için anlaşma imzalamış, ardından Gazprom Sırbistan devlet doğalgaz şirketine ortak olmuştur. NABUCCO'nun stratejik depoları olması beklenen Baumgarten'deki doğalgaz depoları da Avusturya'nın büyük enerji şirketi OMV'yi alan Gazprom'un eline geçmiştir. Gazprom şu anda Macar enerji şirketi MOL'u almaya çalışmaktadır. Bir yandan kaynaklara sahip ülkelerin Avrupa'ya satış haklarını ele geçiren, diğer yandan Balkanlar'ı kuzeyden çevreleyen Rus firmaları Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğalgaz satışında hem kaynak, hem taşıma konusunda rekabeti tamamen ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla Rusya enerji hamlelerinde jeopolitiğin önceliğini tekrar canlandırmaktadır. (Çınar, 2008, s.30-31)

AB, doğal gaz ihtiyacının önemli bir kısmını Ukrayna-Slovakya-Avusturya-Almanya doğal gaz boru hattı üzerinden sağlamaktadır. Rusya, bu hatta ilave olarak; kuzeyde Beyaz Rusya-Polonya üzerinden, güneyde Ukrayna-Romanya-Bulgaristan-İtalya ya da Ukrayna-Moldova-Romanya-Bulgaristan üzerinden Yunanistan ve İtalya'ya doğal gaz ihraç etmeyi planlamaktadır. Bundan başka; Rusya ile Almanya,

Kuzey Buz Denizi altından 1200 km.lik hatla Almanya'ya doğal gaz ihraç edilmesine yönelik Kuzey Boru Hattı projesi konusunda anlaşma yapmışlardır. Rusya, Avrasyacılık görüşüne de paralel olarak AB içerisinde Almanya ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. (Akgül, Haziran 2007, s.143)

Etkisi henüz anılardan silinmemiş olan Rusya-Ukrayna doğal gaz savaşı, özellikle Avrupa gaz tüketici ülkelerini Rus doğal gazına alternatif aramaya yöneltmiş ve Hazar doğal gazının Rusya'yı by-pass ederek Avrupa'ya ulaştırılması projesi gibi projeleri tekrar canlandırmıştı. Avrupa ülkeleri ve Rusya arasındaki enerji kaynakları alanında kurulan karşılıklı bağımlılığın her durumda işlemediği anlaşılmış, karşılıklı bağımlılıktan çok, Avrupa ülkelerinin Rusya enerji kaynaklarına olan bağımlılığından bahsedilmeye başlanmıştı. (Somuncuoğlu, 03.04.2006)

2006 yılında, Rusya'dan Çin'e petrol, doğal gaz, elektrik enerjisi satışı konusunda bir dizi anlaşma imzalanmış, nükleer enerji konusunda işbirliğinin daha da geliştirileceği yönünde bazı işaretler verilmiştir. Rusya ve Çin'in devlet elektrik enerjisi şirketleri arasında imzalanan ön anlaşmaya göre Rusya, yılda 60 milyar kilovat saatlik elektrik enerjisini Çin'e ulaştırabilmek için hazırlık yapacaktır. Rusya'nın Sibirya'daki bütün elektrik santrallerinin yılda 32 milyar kilovat saatlik elektrik enerjisi ürettikleri hesaba katılırsa, planların boyutları ortaya çıkacaktır. Ortadoğu petrolüne olan bağımlılığını azaltmak isteyen Çin, on beş yıl içerisinde yaklaşık olarak otuz yeni nükleer reaktör inşa etmeye planlamaktadır. Çok kutupluluk söylemini benimseyen ve ŞİÖ çerçevesinde Avrasya bölgesinde ABD karşıtı kamp oluşturmaya çalışan Çin ve Rusya'nın enerji işbirliğinin geliştirilmesi konusunda da önemli atılımlarda bulunmaları dünya siyaseti ile yakından bağlantılı bir meseledir. ABD ve AB ile ilişkilerinin kötüleştiği bir ortamda Rusya'nın biraz daha Çin'e yaklaşması ve onun temel enerji sağlayıcılarından birisi olmaya razıymış gibi görünmesi, Batı'yı endişelendirmektedir. (Somuncuoğlu, 03.04.2006)

Alternatiflerin harıl harıl arandığı bu dönemde Rusya, enerji kaynaklarını bir milli güç unsuru olarak kullanma stratejisi çerçevesinde birkaç yönden birden önemli atılım sağladı. Rusya hem Avrupa'ya yapılan doğal gaz ve petrol ihracat güzergahlarını çeşitlendirme yönünde çalışmalarını sürdürüyor. hem de Güney Avrupa enerji piyasasında varlığını genişletme ve İsrail'e doğal gaz sağlama

projelerini hızlandırıyor. Son dönemde Gazprom'un birkaç yeni alanda aktifleşmesi ise Batı ülkelerinde endişeyle izleniyor. Bir taraftan Avrupa'nın sınıvlaştırılmış doğal gaz sağlayıcısı Cezayir ile Rusya arasında enerji işbirliği gündeme geldi, diğer taraftan İran-Pakistan-Hindistan doğal gaz boru hattı projesine Rusya'nın da katılması Hindistan tarafından önerildi. Küresel enerji sağlayıcısı rolüne soyunan Rusya, dördüncü nesil nükleer santrallerini geliştirme çalışmalarına yöneliyor, bir taraftan yurtiçinde nükleer enerji üretimini artırmaya çalışıyor, diğer taraftan da nükleer yakıt sağlama konusunda çalışmalarını sürdürüyor. (Somuncuoğlu, 03.04.2006)

6.3.3. Rusya'nın Yeni Dış Politika Anlayışı

Yeni Rus dış politikası, Çarlık ve Sovyet mirasının birlikte kullanımı gerekli kılan, ancak Soğuk Savaş'ın süper güç mantalitesi yerine, "Büyük Güç" olabilmenin gereklerine cevap verebilen bir sürekli yapılanma dinamizmini sergilemiştir. Jeostratejik olarak bakıldığında, Sovyetler Birliği'nin dağılması, ülkenin dış politika stratejileri ve takip olunacak politik önceliklerin de değişimine yol açmıştır. (Caşın, 2006, s.309) Rus imparatorluk stratejisinin jeopolitik penceresinden bakıldığında, yeni Rusya Federasyonu'nun, beş ayrı parametrede sınıflandırılabilir bir yaklaşımı benimsediği gözlemlenmektedir:

İlk olarak, öncelikle Rusya, Sosyalist Enternasyonal ideolojisini terk ederek pragmatik dış politika önceliklerine yönelmiştir. Dış çevresel çemberde yer alan III. Dünya ülkeleri ile olan ilişkilerdeki liderlik önceliği terk edilerek G-7'ler içerisinde 8. aktör sıfatıyla daha uzlaşmacı ve işbirliğine dayalı "yeterlilik" düzeyini yansıtan nitelikte ekonomik-politik kavram esas olarak benimsenmiştir. (Caşın, 2006, s.311)

İkinci olarak, Rusya'nın Avrupa'da sahip olduğu "tampon bölge"yi terk etmek zorunda kalması, Avrupa'da güçlenen "Orta Avrupa" kültürüne önderlik eden "Atlantikötesi" çekim gücünün dışında kalmasına sebebiyet vermiştir. Varşova Paketi'nin dağılmasının ardından, eski müttefikler Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın NATO üyeliğine kabulü; NATO'nun -eski Sovyet müttefiklerini içine

alacak şekilde- doğuya doğru genişleme eğilimi, Kremlin'i kaygıya sevk eden en tehlikeli girişim olarak algılanmaktadır. (Caşın, 2006, s.312)

Üçüncü olarak, Rusya, Varşova Pakti'nin stratejik kavramındaki çekim gücünü oluşturan ve artık rağbet görmeyen "Sosyalist İdeoloji" kartını ortadan kaldırarak, "Slavizm" ve "Ortodoks İttifakı" kartlarını özenle "yakın çevre" doktrininin mantıksal kalıbı içerisine yerleştirmiştir. (Caşın, 2006, s.312)

Dördüncü olarak, Batı'nın Doğu'ya doğru artan nüfuzuna karşılık, Beyaz Rusya-Ukrayna'nın dış kalkandaki ilk kontakt noktaları olarak Avrupa'nın muhtemel ani ataklarına karşı, yeni bir savunma mekanizmasının geliştirilmesi Rusya tarafından tasarlanmıştır. Doğuya doğru "yükselen" bir Almanya ile "Avrasya içlerine çekilen" yeni Rusya'nın menfaatlerinin, Doğu Avrupa, Balkanlar, Kafkaslar ve Avrasya eksenlerinde "işbirliği" ya da "rekabet üstünlüğü" yarışına girmesinin XXI. yüzyılda kaçınılmaz olduğu değerlendirilmektedir. Polonya içinde giderek güçlenen Almanya'nın, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Avusturya ve Macaristan üzerinde de giderek artan ekonomik hakimiyetinin ikinci adımının Beyaz Rusya ve Ukrayna olduğunu çok iyi kestirebilen Rusya, dış politika öncelikleri içerisinde tarihsel imparatorluk stratejisine karşı giderek güçlenen dinamik bir gelişim olduğunu terzinin kefesinden açıkça görebilmiştir. (Caşın, 2006, s.312-313)

Beşinci olarak, Rusya'nın Batı Avrupa medeniyet çizgisinin dışında kalıp kalmayacağı sorusuna verilecek cevabın gri olmasıdır. Brzezinski'ye göre, yeni Avrupa'daki en önemli kamplaşma çizgisinin "Batıcılar" ya da "Avrupacılar" çizgisinin tarihsel ve coğrafi eksenleri olduğundan hareketle, bu kampın diğer yanındaki değerlerin "Antiavrupacılar" ve "Antibatıcılar" olarak tanımlanacağı için, muhtemel hattın boyutları Rusya tarafından tepki ile karşılanmaktadır. (Caşın, 2006, s.315-316)

Putin tarafından 2000 yılında onaylanan "Rusya Dış Politika Konsepti Belgesi", Rusya'nın tek kutuplu bir dünya düzeninin karşısında konumlanacağını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu belgede Rusya'nın, uluslar arası ilişkilerde çok kutuplu bir dünya düzeninin kurumsallaşması için çalışacağı belirtilmektedir. Çok kutupluluğun kurumsallaşmasının yolu ise "eşitler arasında işbirliği"dir. Bu belgede

Rusya Federasyonu'nun tehdit algılamalarına da yer verilmiştir: Bölgesel aktörler arasındaki askeri – siyasal husumet ve etnik - dinsel ayrıkçılık, içişlerine müdahale, uluslar arası terörizm, ulus aşırı organize suçlar (yasadışı silah ve eroin kaçakçılığı vb.) Rusya'nın tehdit algılamalarında ilk sıralarda yer almaktadır. Bu belgede dikkat çeken bir başka konu da, Rusya Federasyonu'nun, devletlerin BM Anlaşması'nı ihlal eden tek taraflı müdahalelerine karşı olduğu görüşüdür. Bu demek oluyor ki, Rusya “insani müdahale” ya da “sınırlı egemenlik” kavramları ile meşrulaştırılmak istenen tek taraflı müdahaleleri kabul edilemez olarak görmektedir. Rusya ayrıca NATO ile ilişkilerinde “yapıcı bir etkileşime” açık olduğunu vurgulamıştır. (Yapıcı, 2004, s.48-49)

Kimi gözlemcilerin “Soğuk Savaş'ın kabullerinden beter” saydığı bu yeni doktrine üç husus etkide bulunmuştur: İlk olarak, güvenlik doktrininin taslağı, NATO'nun Rusya'yı fazlasıyla kaygılandığı Kosova harekati sırasında hazırlanmıştır. Üstelik tam da Çeçen krizi ile Batı'nın bu konuda Moskova'ya yönelik eleştirilerinin yeniden tırmandığı bir dönemde. Dolayısıyla yeni doktrinin ana sebebini “Kosova artı Çeçenistan formülü” açıklamaktaydı. İkinci unsur, Rusya'nın konvansiyonel silah gücünün aslında ne denli zayıf olduğunun, 1994-1996 Çeçen hareketinden sonra bir kez daha görülmesidir. Birbuçuk milyon kişilik düzenli Rus ordusu, her ne kadar sayıca ABD ordusunu geride bıraksa da, Rus askeri yetersiz eğitim görmekte, kötü beslenmekte ve son derece düşük maaş almaktaydı. Buna karşın Pentagon'un 2000'de kullanacağı 284 milyar dolarlık bütçeye karşılık Rus ordusuna harcanacak para ise ancak 4 milyar dolar civarındaydı. Bir bakıma, Rusya'nın halen “askeri bir güç” olarak kabul görmesinin tek nedeninin nükleer envanteri olması nedeniyle, nükleer gücün kullanımına ilişkin vurgular da “ulusal özgüven” arayışıyla açıklanmaktaydı. Üçüncü unsur ise, yeni Rus belgesinin bir bakıma Kremlin'in ve büyük bir ölçüde de Rus kamuoyunun “psikolojisini” yansıtmasıdır. Belgenin “dış tehdit algılaması” konusundaki bölümleri de bu nedenle önemliydi. Yeni doktrini 1993 ve 1997'deki belgelerden ayıran en belirleyici fark, Batı'nın tehdidine ilişkin cümlelerdeydi. Önceki belgeler “Rusya'nın dışarıdan ciddi bir tehdit altında olmadığı” ifadesine yer verirken, yeni belge “askeri alanda tehdidin düzeyi ve ölçüğü artıyor” ifadesini kullanmaktaydı. (Gökırmak, 2005, s.242-243)

Eğer Rusya, ahlakçı politika uyarınca Asya'dan çekilirse, sonunda kaçınılmaz olarak bir Orta Avrupa ülkesi ya da bir nevi Avrupa'nın arka bahçesi olacaktır. (Caşın, 2006, s.319)

Rusya'nın, kuvvetli bir Asya-Pasifik gücü olarak tanımlanması, Rusya'nın Avrupa karşısında gücünü artırmaktadır. Diğer yandan, Rusya'nın jeopolitik gücü Çin, Japonya, Kore, Moğolistan ve Hindistan ile ilişkilerinde saygınlığını artırmaktadır. (Caşın, 2006, s.320)

Rusya'nın Avrasya'da dış politikasını belirleyen iki önemli unsur petrol ve güvenlidir. Gerçekten de ihracatının % 80'i petrol ve doğalgazdan oluşan Rusya için Hazar bölgesi ve Kafkasya hem ekonomik, hem de -bu bölgeler Rusya'nın güneyden güvenliğini sağlayan doğal savunma duvarı konumunda oldukları için- güvenlik açısından hayati önemdedirler. (Yanar, 2002, s.133)

Bugün Rusya'nın asıl meselesi, topraklarını parçalamaya karşı korumaktır. ABD, SSCB'nin dağılışımdan sonra Rusya'yı bir kez daha dağıtmaya çalışmaktadır. Yani Rusya, parçalanmaya çalışılan bir ülkedir. Bu parçalanmaya karşı koymanın en iyi yolunun da, Avrasya'da aynı tehditle karşı karşıya bulunan ülkelerle omuz omuza vermektir geçtiğini görmektedir. Putin'in önde gelen kurmayları Yeni Dünya Düzeni'ne karşı ancak böyle direnebileceğini söylemektedir. Dugin'in 20 Temmuz kutlamaları dolayısıyla KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'a gönderdiği mesajda bu açıkça dile getirilmektedir. Rusya bu sebeple "Avrasya'nın sınırları KKTC'den geçiyor" demektedir. Rusya'nın önemli konularda Türkiye'ye yakınlaşması bundandır. İran ile zaten geleneksel olarak yakın konumdadır. (Büze, Özcan; Çeçen, 2007, s.585)

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile ABD Başkanı George W.Bush'un 24 Mayıs 2002'de Moskova'da bir araya gelerek "stratejik nükleer silahların azaltılması" anlaşması imzalamalarından dört gün sonra Roma'da yapılan NATO zirvesinde "NATO-Rusya Ortaklık Konseyi"nin kurulmasını öngören Roma Bildirgesi imzalandı. NATO'nun 19 üyesiyle Rusya'yı bir araya getiren Konsey ile Rusya NATO'nun karar mekanizmalarında söz hakkına sahip oldu. Ancak, Rusya'nın veto yetkisi bulunmamaktadır. (Yapıcı, 2004, s.85) Başkan Putin, ABD-

Rusya ilişkilerinde başlangıç sayılabilecek farklı adımlar atmıştır. Bu cümleden olmak üzere, Küba ve Vietnam'daki Rus askeri üslerinin kapanması, Soğuk Savaş'ın son çarpıcı simgelerini silmiştir. Ayrıca en önemli değişim olarak, Afganistan harekatında, ABD ile askeri işbirliğine giderek, Orta Asya'da bu ülkeye askeri üsler vermesi, Putin'in idealist yaklaşımlarını Batı kamuoyunun benimsemesini sağlamıştır. Putin, başlattığı "Mekik Diplomasisi" ile ekonomik argümanları ön plana çıkarmayı planlamış ve bu pazarlık paketlerinin açılmasında, yine yeni dış politika öncelikleri gereği, ABD ve AB'yi Asya-Pasifik ile dengelemeyi hedeflemiştir. (Caşın, 2006, s.415)

Roma Bildirgesinde, Orta ve Yakın Asya ile Kafkaslar'da düzenlenecek olası askeri müdahalelerde NATO ile Rusya'nın ortak hareket edebilmeleri hedefi vurgulanmaktadır. Bildirgede ayrıca, kitle imha silahlarının azaltılması, NATO'nun yürüteceği "insani yardım operasyonları"na Rusya'nın da dahil olması, NATO'nun siyasal gündemine Rusya'nın da alınması ve NATO'nun karar mekanizmalarında Rusya'nın dinleyici olarak dahil edilmesi yer almaktadır. (Yapıcı, 2004, s.85)

Başkan Putin, NATO'nun genişlemesi ve balistik füze savunma projeleri hakkında birlikte hareket edilmesinin gerekli olduğunu; bu maksatla tehdidin bir kez daha tanımlanarak nasıl bir cephe oluşturulması gerektiği konusunda tekrar düşünülmesinin ortak çözümün ilk koşulu olduğunu ileri sürmüştür. (Caşın, 2006, s.563)

Soğuk Savaş döneminde ciddi stratejik ve ideolojik rekabet içerisinde olan SSCB ve Çin arasındaki, 1965-1985 gerginlik döneminde, Moskova sınır muhafızları ordusunu 170 binden 500 bine çıkarmış ve Pasifik Donanması'nı caydırıcılığın deniz boyutu olarak muhafaza etmiştir. (Caşın, 2006, s.459-460) Rusya-Çin sınırındaki anlaşmazlıklar, 1997 yılında ŞİÖ vasıtasıyla çözümlenmiştir.

RF; uygulamaya başladığı "Liberal İmparatorluk Konsepti" çerçevesinde "stratejik ortak" olarak nitelendirdiği Çin'in bölgedeki etkinliğini kontrol etmek ve bölgeye özellikle iktisadi anlamda hakim olmasını önlemek maksadıyla savunma ve enerji alanlarında Çin'i kendine bağımlı hale getirmeyi, Çin'e karşı verdiği ticari açığı dengelemeyi, Avrupa'nın kendisine olan enerji bağımlılığını azaltmak için

yaptığı alternatif enerji koridorlarına karşı, kendi pazarını çeşitlendirme adına Asya'ya da enerji ihracatına başlamayı, Asya'da BDT coğrafyası dışında da etkin olmayı, büyük bir pazar olan Çin'e, silah ve enerji dışında hantal olan Rus sanayi mallarını pazarlamayı, Çin'in yapmayı planladığı 30 veya daha fazla nükleer reaktörlerin inşasının Rus şirketler tarafından yapılmasını sağlamayı, bu yolla ABD - Hindistan arasında imzalanan nükleer enerji anlaşmasına karşılık vermeyi hedeflemektedir. (Karaca, 2007, s.47)

6.4. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)

Dünyanın yüzölçümü itibariyle en büyük dördüncü ülkesi olan Çin, 1,3 milyarı geçen nüfusu ile aynı zamanda dünyanın en kalabalık ülkesidir. Tarihin en eski medeniyetlerinden biri olması, bu anlamda derin bir tarih, kültür ve geleneğe sahip olması itibariyle de dünyanın en dikkat çekici ülkelerinden biridir. Başkenti Pekin'dir.

Büyük bir hızla büyüyen ekonomi, 1,3 milyara ulaşan nüfus potansiyeli, on milyon kilometrekarelik geniş bir coğrafyayı kapsayan jeostratejik konum, bölge ülkeleriyle 2800 kilometreye ulaşan doğrudan komşuluk ilişkisi ile birlikte neredeyse bin yılı aşan tarihsel bir geçmiş, Çin'e bölgesel rekabette büyük avantaj sağlayan etmenlerdir. (Andican, 2006, s.10)

Mao'dan sonra uzun yıllar ekonomik ve siyasi açıdan içine kapanık olarak yaşayan Çin, özellikle Deng Xiaoping'in 1982 yılından itibaren başlayan kademeli açılımları ve atılımları ile ekonomik bağımsızlığını kazanmaya başlamıştır. Sosyalist sistemini örnek aldıkları SSCB'nin dağılması ile birlikte, dünya piyasalarına açılma ve entegrasyon çalışmalarına da hız verilmiştir.

Çin anakarası 14 ülkeyle komşudur ve kara sınırları 22 bin kilometreyi aşmaktadır. Orta Asya ülkeleri ile olan sınırları Kazakistan 1533 km., Kırgızistan 858 km. ve Tacikistan 414 km. olmak üzere toplam 2805 km.dir. Rusya ile olan 4300 km. buna eklenirse, Çin ile eski Sovyet Cumhuriyetleri arasındaki sınırların uzunluğu

7105 km.ye ulaşmaktadır. Çin'in diğer ülkelerle olan sınırları şöyledir: Afganistan 76 km., Pakistan 523 km., Hindistan 3380 km., Nepal 1236 km, Butan 470 km, Burma 2185 km., Laos 423 km., Vietnam 1281 km., Kuzey Kore 1416 km. ve Moğolistan 4677 km. (Andican, 2006, s.10)

DTÖ üyeliği, ayrıca, Çin'in ihracatını artırmış, örgütün bütün üyeleri Çin'e en çok kayırılan ülke statüsü tanımıştır. Ayrıca, Çin'le ticaret konusunda ABD'nin engellemeleri ortadan kalkmış, Çin'in eşit şartlarda dünya rekabetine katılabilmesi sağlanmıştır. (Karaca, 2003, s.84)

Sınır sorunları, özellikle ŞİÖ vasıtasıyla büyük ölçüde halledilmiştir. 1998'de yapılan antlaşmayla, Kazakistan ile Çin arasında anlaşmazlık konusu olan yaklaşık 1000 kilometrekarelik bölge, iki ülke arasında (Kazakistan yüzde 56,9 ve Çin yüzde 43,1) paylaşıldı. Kırgızistan – Çin sınır anlaşmazlığının çözümlenmesinde ise daha sancılı bir süreç yaşandı. 2002'ye kadar devam eden görüşmeler sonrasında Akayev yönetiminin 125.000 hektar büyüklüğündeki bir bölgeyi Çin'e terk etmesiyle sorun halledilmiş oldu. Fakat söz konusu toprak transferi, daha sonraki dönemde Kırgız Cumhurbaşkanı Akayev'in kendi parlamentosu tarafından “vatana ihanet” suçlamasıyla karşı karşıya kalmasına neden olacaktı. (Andican, 2006, s.12)

Geleceğin çok kutuplu dünyasında önemli rol oynayacağı değerlendirilen Çin dünyada yükselen bir güçtür. Kalkınma hızı oldukça yüksek, teknolojik açıdan olsun sanayileşme açısından olsun büyük hamleler içerisinde olan bir ülkedir. Ancak küreselleşme kapsamında sıkıntıları vardır. Bunların başında, küreselleşme olgusu içinde yabancı sermayeyi yüksek oranda içine kabul etmesi, kalkınmasını yabancı sermayeye bağlı olarak sürdürmesi gelmektedir. Çin, yönetimde Maoist, ekonomide liberal ve küreselleşmenin etkisi altında olan bir ülkedir. Dolayısıyla, demokratik düzende liberal ekonomiyi ve küreselleşmenin gereklerini uygulaması mümkün görülmemektedir. 1 milyar 350 milyon insanı demokratik düzende yönetmek oldukça zordur. Fert başına düşen milli gelir yeterli değildir. Belirli bölgeleri kalkınırken, bazı bölgeleri kalkınmadan nasibini alamamaktadır. (Kuloğlu, 27.08.2007)

Önemli sorunlarından biri nüfusunun fazlalığı olan Çin, uzun yıllardır “tek çocuk” siyaseti uygulamakta, bu kapsamda ailelerin birden fazla çocuk sahibi

olmamaları için ağır baskılar uygulamaktadır. Artan nüfusun istihdamı ve idamesi büyük sorun olduğu gibi, başta Uygur Türkleri olmak üzere Tibetliler vb. etnik grupların çok yüksek olan nüfusları da ayrı bir kırılganlığa neden olmaktadır.

Çin'in bölgeye nüfus bakımından yayılımı ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Rusya'nın Sibiryaya bölgesiyle, Kazakistan ve Kırgızistan bu tehdit altındadır. Her iki bölge de nüfus sıkıntısı yaşamaktadır, dolayısıyla göçe uygundur. (Karaca, Ocak 2008, s.36)

Çin'deki en büyük endişe, bölgeler arasındaki dengesizliğin, sosyal patlamaya yol açabileceği ihtimalidir. Çin, bu patlamayı önlemek amacıyla geri kalmış bölgelerde kalkınma projeleri yürütmeye ve uygulamaya çalışmaktadır. Çin'in ileriki yıllarda geri kalmış bölgelerde yaşayan insanların da hayat seviyelerini bu endişeyi önleyebilecek ölçüde normal standarda getirebilmesi halinde, tedricen demokratik düzene geçmesi beklenebilir. Ancak yüksek nüfus Çin'i rahatsız etmekte, bu nedenle tek çocuk politikası uygulanmaktadır. (Kuloğlu, 27.08.2007)

Çin nüfusu yaşlanmaktadır. 2020 yılında çalışan nüfusun yaşlı nüfusa oranı 2 ye 1 olacaktır. Sosyal güvenlik sisteminin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu da bütçeye çok büyük yük getirecektir. Diğer önemli sosyal sorunlar ise sağlık hizmetleri, salgın hastalıklar ve eğitimde eşitsizliktir. (Karaca, 2007, s.77) Tek çocuk politikası Çin'in başına gelecekte ciddi sorunlar açacak gibi görünmektedir. Burada sadece paylaşmayı bilmeyen, her evin prensi ya da prensesi olarak yetiştirilen şımarık ve bencil yeni bir nesilden söz edilmemektedir. "4-2-1" denilen 4 büyük anne-baba, 2 anne-baba ve 1 çocuk olgusu, aynı zamanda nüfusun yüzde 14'ünün 60 yaş üzerine çıkması ile de sonuçlanmıştır. Önümüzdeki çeyrek yüzyıl içinde bu oranın yüzde 25'e yükselmesi beklenmektedir. Tartışılan kısmi çözümlerden biri emeklilik yaşının kadınlarda 55, erkeklerde 60'dan 65'e çıkarılmasıdır. (Öğütçü, 2006, s.40)

Çin ile ilgili parıltılı istatistikler, şu temel gerçeği unutturmamalıdır: Çin halkının önemli bir bölümü, hâlâ yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Dünya Bankası, 350 milyon Çinlinin yoksulluk çizgisi (günde 1 dolar) altında yaşadığını tahmin etmektedir. Bu durum, yaşam standartlarındaki uçurumun giderek daha da

genişleyeceği, bunun da potansiyel bakımdan tehlikeli toplumsal gelişmelere yol açabileceği korkusunu artırmaktadır. (Öğütçü, 2006, s.44)

Önümüzdeki on yılın liderleri olarak Hu Jintao cumhurbaşkanlığına, Zeng Qinghong (Jiang Zemin'in yönetimdeki adamı olarak bilinmektedir) yardımcılığına ve Wen Jiabao da başbakanlığa seçildi. Üçü de dış dünyada pek bilinmeyen ve milliyetçi söylemleri artan ölçüde ağır basan bu liderlerin her adımı ve gelecek vizyonu dışarıda yakından izlenmektedir. (Öğütçü, 2006, s.41)

Çinli kimliği benimseyen ülkeleri, Çinli azınlıkların buldukları ülkelerle birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü Çin'de görülen gelişme; Çinli kimliğini, dışarıdaki Çinliler arasında çekim odağı haline getirmiştir. Çinlilere göre; Çinliler aynı ırktan, kültürden, kandan gelen insanlardır. Başka bir ülkenin yurttaşı olsalar bile Çin ulusunun üyesidirler, Çin yönetiminin otoritesine tabidirler. Güneydoğu kaplanları olarak isimlendirilen dört ülkeden üçü Çinlidir. Doğu Asya ekonomisi zaman geçtikçe Çin odaklı olmaktadır. Bugün için bölgede sadece Kore ve Japonya ekonomileri Çin merkezli değildir. (İlhan, 2004, s.82-84)

1990'lı yıllardan bu yana Orta Asya ülkelerine yönelik Çin politikalarının dört temel alana yönlendiği görülmektedir. Bu hedefler "sınır güvenliğinin sağlanması, Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketinin kontrol altında tutulması, bölgede ekonomik hegemonyanın gerçekleştirilmesi ve enerji güvenliğinin sağlanması" şeklinde sıralanabilir. (Andican, 2006, s.11)

6.4.1. Çin'in Ekonomik Göstergeleri ve Gelişimi

Dünya nüfusunun % 22'sini barındıran Çin'de son 10 yılda ortalama büyüme hızı % 10 civarındadır. Hızlı kentleşme, giderek artan milli gelir ve sanayileşmede gelinen nokta, bugün Çin'i dünyanın en önemli ekonomik aktörlerinden biri konumuna getirmiştir. Çin dünyanın en çok enerji üreten birinci, en fazla enerji tüketen ikinci ülkesidir. Ülkede kişi başına düşen enerji tüketiminin hâlâ dünya ortalamasının altında olması da ülkenin gelişme potansiyelinin iyi bir göstergesidir.

Kendi içerisinde büyük hamleler yapan ve planlı bir kalkınma ve büyüme stratejisi izleyen Çin, komşusu bulunduğu Japonya ve Rusya gibi büyük ekonomilerin desteği ile öncelikle Asya kıtasında söz sahibi olmaya başlamış ve giderek dünyaya açılmaya başlamıştır.

Çin hükümetinin, 1980'lerden itibaren bazı sektörlerde yabancı sermaye girişine izin vermesinin ve farklı vergi tarifelerinin geçerli olduğu "özel ekonomik bölgeler" yaratmasının ekonomik büyümedeki rolü çok büyüktür. Kasım 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasının ardından, hükümet tarafından bir dizi ekonomik yasa çıkarılmış, bu yasalar özellikle yabancı sermayenin cesaretlenmesine ve artmasına sebep olmuştur.

Sosyalist sistemden dünya ekonomik sistemine entegre olmak o kadar da kolay olmamıştır. Ancak, Çin'in ekonomik kararlarının çok yerinde olduğunu ve başarılı şekilde uygulandığını kabul etmemiz gerekir.

1998 Mart ayında toplanan Halk Kongresi'nde 118,000 devlet işletmesi için üç strateji belirlenmiştir. Bu stratejiler; büyük ve ekonomik yönden stratejik öneme sahip 880 işletmenin devlet mülkiyetinde kalması veya devletin şirketlerin çoğunluk hisselerini elinde bulundurması, stratejik öneme sahip olmayan orta veya büyük boy işletmelerin birleşmelerinin sağlanarak limitet şirkete dönüştürülmesi ve 102,300 devlet işletmesinin özelleştirilmesidir. Bu program sonrasında iktisadi reformların başladığı 1978 yılında devletin işletmede % 78 olan payı, 2006 yılında yaklaşık % 26'ya inmiştir. Bu ekonomik strateji; yeni ticari banka yasası değiştirilmesi, mülkiyeti koruma yasasında değişiklik yapılarak kişilere mülkiyet hakkı getirilmesi, KOBİ'lerin yeniden yapılandırılması, küçük ölçekli kuruluşların birleşmeleri için % 23 vergi indirimi uygulanması ve ithalattan alınacak vergi oranının düşürülmesi ile desteklenmiştir. Yukarıda belirtilen ekonomik reformlar ile ÇHC hükümeti ekonomiyi hantal, merkeziyetçi Sovyet modelinden; daha dışa açık, yatırım yapılabilecek, serbest ama komünist sistemin siyasi kontrolünde, üretken bir şekle getirmiştir. (Karaca, 2007, s.23)

Ayrıca, 1998 yılında başlatılan yönetim reformuyla 40 bakanlık 28'e düşürülmüş, bu bakanlıklardan sekiz tanesini ekonomik konularla ilgili bakanlıklar

oluşturmuştur. Bu bakanlıkların haricinde idari yetki alanı enerji, kömür, kimya, metalürji, dahili ticaret, tütün, hafif sanayi, tekstil ve makine sanayilerini kapsayan bir süper bakanlık kurulmuştur. İktisadi programın hızlı yürüyebilmesi maksadıyla iktisadi alanda bütün izinlerin alındığı Planlama Komisyonunun yetkileri yalnızca makro alanlar ile sınırlandırılmıştır. (Karaca, 2007, s.23) Bu ekonomik ve siyasi kararların sonuçları kısa sürede alınmaya başlamıştır.

Devlet sektörünün ekonomide hâlâ ağırlığını koruduğu Çin, Aralık 2001’de Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ/WTO) üye olmuştur. (Dokuzlar & Yılmaz & Pala, 2006, s.299)

Çin’in yıllık GSMH büyüme hızı 2003- 2006 yıllarında sırasıyla 10.0, 10.2, 10.5, ve 10.7 olmuştur. (Karaca, 2007, s.26)

Hiçbir ülke dünya ekonomi tarihinde Çin kadar süratle büyümemiş, çeyrek yüzyıl içinde insanların yaşam standardını bu kadar yükseltmemiştir. Yerküre üzerinde yaşayan her beş kişiden birine ev sahipliği yapan Çin, sadece uluslararası ticaret ve yatırımda değil, küresel jeopolitik kartların yeniden karılıp rol dağıtımını yapılmasında, çevre ve enerji güvenliği senaryolarında ve de yeni toplum mühendisliği çabalarında dünyamızın dengelerini temelden etkilemekte, yeniden biçimlendirmektedir. Genel değerlendirmeye bakılırsa, Çin’in ekonomik başarısı büyük ölçüde istikrarlı hükümetlere, yüksek tasarruf ve yatırım oranlarına, dinamik (devlet destekli) ticaret, yatırım ve sanayi politikalarına, sabırlı ve stratejik planlamaya, aile bağlarına dayalı disiplinli iş ve ahlak anlayışına, enflasyonun ve kamu açıklarının kontrolüne ağırlık veren makroekonomik politikalara dayanmaktadır. (Öğütçü, 2006, s.39)

Çin, bugün nominal fiyatlarla 1,3 trilyon dolarlık bir ekonomidir. (ABD, \$11,2 trilyon). Ancak bu rakam yanıltıcıdır, çünkü Çin’deki birçok piyasa ABD’dekinden daha büyüktür. Aradaki muazzam fark önemli ölçüde değişik fiyatlandırmadan kaynaklanmaktadır. Satın alım gücü paritesine (SAGP) göre Çin’in mevcut ekonomisi Amerika’nın yüzde 60’ı büyüklüğündedir. OECD’de yapılan projeksiyonlar, halen SAGP temelinde dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü olan bu ülkenin 2020’ye kadar “yeni ekonomik süper güç” olabileceğini ortaya

koymaktadır. Goldman Sachs'ın bir çalışmasında, 2050'de 44 trilyon dolarlık GSMH büyüklüğüne ulaşarak Çin'in -çok ciddi bir siyasi-ekonomik bunalım ya da doğal felaket çıkmaması ve büyümesini "sürdürülebilir" kılması kaydıyla- ABD'yi geride bırakacağı öngörüsünde bulunmaktadır. (Öğütçü, 2006, s.40) Diğer bir görüşe göre, eğer Çin ekonomisi 20 yıl boyunca son senelerdeki büyümesini sürdürürse, 2020 yılında ABD ekonomisini satın alma gücü bakımından geride bırakabilecektir. (Karaca, 2003, s.32)

Çin'in kalkınma stratejisinin en temel dayanağı "yabancı sermaye"dir. Yabancı sermayenin Çin'e yatırımının temel nedenleri ise Çin'in büyük bir pazar oluşu ve sermayenin emek – yoğun teknolojilerle Çin'in ucuz emeğini kullanarak yüksek kâr etme istekliliğidir. (Yıldırım, 2001, s.258-262; Yapıcı, 2004, s.110-111)

1990 yılların başından itibaren gelişmekte olan ülkelere yapılan yabancı yatırımlar incelendiğinde; 1979 - 2005 yılları arasında Çin'in toplam 657 milyar Dolarlık yatırımla ilk sırayı aldığı görülecektir. Dünyada hızla artan ve ağırlaşan rekabet ortamı, Çin ekonomisi açısından büyük bir avantaj yaratmaktadır. Ülkede iş gücünün son derece ucuz olması üretim maliyetlerini düşürmektedir. Temel olarak yabancı sermayenin Çin'e yatırım yapması, ÇHC'nin sahip olduğu büyük pazar potansiyeliyle Çin'de mevcut olan ucuz emeği kullanarak fazla bir ek yatırıma gitmeden, yüksek kar elde etme düşüncesinden kaynaklanmaktadır. (Karaca, 2007, s.29) Çin'de halen 450.000'in üzerinde yabancı şirket faaliyet göstermektedir. Bunlar Çin'in toplam ihracatının yarısından fazlasını gerçekleştirmektedir. Çin'in GSMH'sinde yabancı yatırımların payı 1980'de sadece yüzde 3,1 idi. 2000'de yüzde 32,3'e çıktı. Sabit sermaye oluşumunda yabancı yatırımın payı ise yüzde 10,5 civarındadır. Aslında Çin'in uluslararası yatırımlardan aldığı pay bugün aşağı yukarı yüzde 7'dir. 1995'te bu rakam yüzde 13 idi. Kişi başına düşen yabancı sermaye de sanıldığı kadar yüksek değildir (30 dolar civarında). Çin'e giren yabancı sermayede OECD ülkelerinde kurulu çokuluslu firmaların payı oldukça düşüktür. Halihazırda ağırlığı, Güneydoğu Asya'dan, Tayvan ve Hong Kong'dan gelen ve de pek kaliteli olarak nitelendirilemeyecek yabancı yatırımcılar oluşturmaktadır. (Öğütçü, 2006, s.43)

Dünya demir cevheri üretiminin yüzde 27'den fazlasını Çin alıyor. Bakır'da 1990'da dünya üretiminin yüzde 6'sını kullanırken, 2000'de yüzde 12, şimdi ise yüzde 22'sini hazmediyor. Alüminyum ve çimentoda ise dünya birincisidir. 330 milyon sigara tiryakisi, 250 milyon da cep telefonu kullanıcısı vardır. Güç kapasitesi 430 GW olmasına rağmen, Çinliler geçen yaz en kötü elektrik karartmasını yaşadı. Dünyanın en uzun ekspres otoyoluna sahip Çin'in yollarında 96,5 milyon araç dolaşiyor. Her yıl 2 milyon yeni araba üretiliyor, 130.000 de ithal ediliyor. Şimdilik her bin kişiye 6 araba düşüyor; bu rakam Kore'de 197, ABD'de ise 513'dür. Özellikle getireceği enerji tüketim patlaması ve iklim değişikliği yansımaları nedenleriyle genişleme potansiyelini tahmin etmek bile ürkütücüdür. (Öğütçü, 2006, s.42)

Çin 2005 yılında, ABD ve Almanya'dan sonra dünyanın üçüncü büyük tüccar ülkesi durumuna gelmiştir. Dış ticareti 1970'lerin sonunda 20 milyar dolar iken, 2000'de 475 milyar dolar, 2004 sonunda da 1.1 trilyon dolara fırlamıştır. Dünya ticareti yıllık yüzde 6.6 ile 6.4 kat büyürken, yıllık ortalama yüzde 16.8 büyüme ile, 1978'den 2004'e Çin'in dış ticaretinde 56 kat artış gerçekleşmiştir. (Öğütçü, 2006, s.42)

Dünyanın en kalabalık nüfusunu kapsayacak bir serbest ticaret bölgesi kurulması yolunda Asya'da Kasım 2004'te imzalanan Mal Ticareti Antlaşması'nın uygulanması çerçevesinde 7.000'den fazla sanayi malında tarifeler düşürülmektedir. Bu adım adım liberalizasyon uyarınca, önce 2010'a kadar ASEAN'in en gelişmiş altı üyesi -Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland- ile gümrük tarifeleri kaldırılacak, ardından Laos, Kamboçya, Vietnam ve Myanmar 2015'e kadar bu duruma uyum sağlayacaktır. Böylece, 1,7 milyar nüfusluk bölgede 2 trilyon dolarlık GSMH büyüklüğü ve 1,2 trilyon dolarlık ticaret hacmi olan bir ekonomik entegrasyon gerçekleşecektir. (Öğütçü, 2006, s.48)

Avrupa Birliği de Çin pazarında en büyük oyuncu olmak, bu ülkenin dinamizminden yararlanmak peşindedir. AB, ABD'yi bu yıl geçerek Çin'in en büyük ticaret ortağı olmayı başarmıştır. Çin, bugün AB'nin ikinci büyük ticaret ortağıdır. 2005 yılında toplam ikili ticaret hacmi 174 milyar euroya ulaşmıştır; AB'nin Çin ile olan ticaretindeki açık ise 78 milyar eurodur. (Öğütçü, 2006, s.49)

Çin'in satın alma gücü bakımından milli geliri bir yıl öncesine göre iki trilyon dolarlık bir artış göstermiştir. Çin'in nüfusunun ABD nüfusu kadar olması durumunda kişi başı düşen satın alma gücü paritesinin 33.000 dolara ulaşacağı görülecektir. Bunun yanında izlediği nüfuz politikaları nedeniyle 2025 yılında Çin nüfusunun bir milyar dörtyüzelli milyona ulaşması beklenmektedir. Söz konusu yılda satın alma gücü bakımından milli gelirin ise ABD'nin de üstüne çıkarak 25 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir. (Karaca, 2007, s.27-28)

6.4.2. Çin'in Askeri Gücü ve Güvenlik Anlayışı

Çin hükümeti tarafından basılan 2006 beyaz kitapta; ulusal güvenliği ve birliği ayakta tutarak, ulusal gelişimi garanti altına almak, ilerlemeyi devam ettirerek Çin'in ulusal savunma ve silahlı kuvvetlerinin sürdürülebilir bir gelişim sağlamasını düzenlemek, bilgiyi temel kriter olarak silahlı kuvvetlerin performansını artırmak, aktif savunma anlayışına sahip bir askeri strateji yaratmak, meşru müdafaa amaçlı nükleer stratejisini sürdürmek ve bölgesel güvenliği teşvik ederek Çin'in barışçıl gelişimine yardımcı olmak yeni yüzyılda ortaya konulan Çin'in ulusal güvenlik politikasını oluşturmaktadır. (Karaca, 2007, s.11)

Bu politikanın temelini ulusal güvenliği ve birliği ayakta tutarak, ulusal gelişimi garanti altına alma düşüncesi oluşturmaktadır. Bu düşünce; saldırıya karşı korunmayı veya direnmeyi, Çin'in kara, deniz ve hava sınırlarını savunmayı, Tayvan'ın bağımsızlığını isteyen bölücülerle birlikte, terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılığa karşı koymayı hedeflemektedir. (Karaca, 2007, s.11)

Çin Dışişleri tarafından ABD'ye kıyasla Çin'in savunma harcamalarının çok düşük olduğu; 2004'te Pekin savunmaya 25,6 milyar dolar harcarken, Washington'un 18 kat daha fazla, yani 456 milyar dolar aktardığı ifade edilmiştir. (Öğütçü, 2006, s.52) 2000'lerin başlarında 30-40 milyar dolar civarında olan Çin askerî harcamaları günümüzde 100 milyar doları aşmıştır ve hızla artmaya devam etmektedir. Bütün bu gelişmelerin ışığında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ulusal

Güvenlik Stratejileri açısından Tayvan konusunun birinci önceliğe sahip bir sorun olduğunu söylemek mümkündür. ABD-Japonya Güvenlik İşbirliği ve Deniz Enerji Yollarının Güvenliği gibi konular bunu izlemektedir ve bu sorunların tümü de ABD ile yakından ilgilidir. Böylesi bir ortamda ABD'nin fiziki olarak Orta Asya'ya girmesi Çinli yöneticilerde kuşatılmışlık duygusu uyandırmıştır. (Andican, 2006, s.28)

Aktif savunma anlayışına sahip bir askeri strateji yaratmak maksadıyla Çin ordusu, yeni tehditlere karşı çabuk karşı koyabilecek mobil bir savunma sistemini hayata geçirmeye çalışmaktadır. Buradaki amaç hızlı saldırı ve özel operasyonlar gerçekleştirebilecek bir güç yaratmaktır. Çin, enerjisini aldığı Orta Asya'daki enerji kaynaklarını savunma gibi bir misyon belirlediği gibi Tayvan, Kore Yarım Adası ve Güney Çin Denizi'nden gelebilecek krizlere karşı deniz ve hava gücü kabiliyetini artırmaya çalışmaktadır. (Karaca, 2007, s.12)

Öyle görünüyor ki, yegâne süper güç ABD ile yeni süper güç olma yolundaki Çin, sadece ekonomik alanda değil, askerî cephede de rekabeti -beklenmedik sürprizlere yer vermeyecek ve her iki başkentteki şahinleri geri plana itecek şekilde çok dikkatli yönetmek zorundadır. Aksi taktirde askerî gerginliğin tırmanması sadece bu ülkeyi değil, dünyanın geleceğini temelden etkileyecektir. (Öğütçü, 2006, s.52)

Orta Asya'daki ABD varlığı Çin Halk Cumhuriyeti için birçok yönden güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Bölgedeki otokratik yönetimlerin ABD yardımıyla demokratikleşerek, Ukrayna- Gürcistan örneğinde olduğu gibi, Batı-ABD kampına dahil olması, Çin'i kendi sınırları içine kapanmaya zorlayacak ve Orta Asya ile ilgili uzun vadeli siyasi, ekonomik ve askerî çıkarlarını gerçekleştirmesini engelleyecektir.

- ABD'nin bölgede kalıcı olması ve Orta Asya enerji kaynaklarının dış dünyaya açılım yollarını belirlemesi durumunda Çin'in Orta Asya merkezli "enerji kaynaklarını çeşitlendirme" stratejisi başarısızlığa uğrayacaktır. Ayrıca Orta Doğu enerji kaynaklarının Orta Asya üzerinden ülkesine taşınması şeklindeki uzun vadeli arzusu da ütopya haline dönüşecektir.

- Orta Asya ülkelerinde ve Afganistan'da kalıcı bir ABD, Çin'in ekonomik büyümesinin ve istikrarının engellenmesini gerekli gördüğü dönemde

“Doğu Türkistan Kartı”nı oynamaya karar verebilir ve gerek Doğu Türkistan içinde mücadele eden gerek komşu ülkelerde konuşlanan bağımsızlık yanlılarını destekleyerek Çin açısından ölümcül bir iç güvenlik sorunu yaratabilir.

- ABD bölgede oluşturacağı askerî üsler sayesinde Çin anakarasının her noktasına ulaşabilecek bir saldırı yeteneği elde etmiş olacaktır. Bu durumda Çin’in Orta Asya sınırları bütünüyle güvenliksiz bir hale dönüşecek, şu anda 200 bin civarında asker bulundurmakla yetindiği batı bölgelerinde (Doğu Türkistan) çok daha nitelikli ve ekonomisine büyük yükler getirecek pahalı savunma sistemleri kurmak zorunda kalacaktır.

- Hegemon olmak iddiasındaki iki gücün doğrudan komşuluk ilişkisi, beklenmeyen bazı krizlerin ortaya çıkmasıyla sıcak çatışma ihtimalini gündeme getirebilir. Böylesi bir durum ise Çin yönetiminin şimdilik hazır olmadığı ve belki de en son isteyeceği şeydir. ABD’nin bölgedeki varlığının sona ermesi durumunda bu ihtimal de ortadan kalkmış olacaktır. (Andican, 2006, s.28-30)

Silah tedarikinde RF’ye bağımlı olması ve atıl durumda çok fazla silah sistemine sahip olmasına rağmen Çin, nükleer anlamda çok büyük bir güçtür. ABD’deki Savunma İstihbarat Ajansı (Defense Intelligent Agency) Çin’in nükleer gücünün 45 uzun menzilli füze, 12 denizaltı füzesi ve 100 kadar kısa menzilli füzeden oluştuğunu, bu gücün 2020 yılında 220 uzun menzilli füze, 44 denizaltı füzesi ve 200 kısa menzilli füzeyle erişeceğini açıklamıştır. (Gertz, 2006; Karaca, 2007, s.13)

Ekonomik açıdan bir dev olmayı başaran Çin’in askerî gücünü artırma yoluna gitmesi, ABD’nin tepkisine neden olmaktadır. ABD’nin bu tepkisi, artan Çin askerî gücünün, dar bir çerçeveden bakıldığında Tayvan’a karşı tedbir olarak görünmesine karşılık, uzun vadede tüm Asya-Pasifik Bölgesi’ni kontrol altına almayı hedeflediği düşüncesinden kaynaklanıyor. Çin’in savunma bütçesinin, aslında, resmî kaynaklar tarafından bu yıl içerisinde açıklanan rakamlardan çok daha büyük oranda artış gösterdiği öne sürülmektedir. 2007 yılında resmî kaynaklarca 45 milyar dolar olarak açıklanan Çin askerî bütçesinin gerçeği yansıtmadığını iddia eden ABD, Çin’in askerî modernleşme ve güçlenme çabasının “Soğuk Savaş düşüncesinin bir ürünü” olduğunu ve diğer ülkeler tarafından da bir tehdit olarak algılanması gerektiğini belirtmektedir. (Lee, 2007, s.6-17)

6.4.3. Çin'in Dış Politika Anlayışı

Çin ile ABD arasındaki ilişkiler ne “stratejik husumet” olarak adlandırılabilir kadar kötü, ne de “stratejik ortaklık” denilebilecek kadar iyi durumdadır. Şöyle ki, gerçek bir stratejik ortaklık, dünya görüşleri, stratejik çıkarlar, politik sistemlerdeki benzerlikler, istihbaratın paylaşımı ve askeri ilişkilerin kurumsallaşması ile karakterize edilmekte olup; Çin - ABD ilişkileri bu koşulları sağlamaktan uzaktır. Bu durumda iki ülke arasındaki ilişkileri “stratejik rekabet” terimiyle ifade etmek daha uygundur. (Yapıcı, 2004, s.116-117) Özellikle 1980’lerden bu yana iki ülke ilişkilerinin iyi yolda olmadığı söylenebilir. Eylül 1991’de Deng Xiaoping iki ülke arasındaki çatışmaların yeni bir soğuk savaş başlattığını söylemiştir. Ağustos 1995’te de Başkan Jiang Zemin “Batılı güçler, ülkemizi batılılaştırma ve bölme planlarını bir an bile terk etmediler” diyordu. 1995 yılında liderler ve akademisyenler arasındaki ortak kanı, “ABD’nin Çin’i bölgesel olarak bölmeye, politik olarak yıkmaya, stratejik olarak denetim altına almaya ve ekonomik açıdan yıldırma” yöneliktir. Ne Çin, ne de ABD birbirlerinin liderliğini kabul etmekte; ABD Çin’in yükselişini ABD’nin evrensel egemenliğine karşı bir başkaldırı olarak görmektedir. (İlhan, 2004, s.85)

Devam eden yüksek büyüme hızı ile 2020’de ABD’yi ekonomik olarak yakalaması beklenen Çin’in, küresel liderliği de alıp almayacağı tartışma konusudur. Ekonominin yanı sıra askeri ve siyasi olarak da güçlenen Çin için Brzezinski’nin yorumu karamsardır: “Çin, yüksek oranlı büyümesini ve iç siyasi istikrarını korumayı başarabilse bile (ikisinin de gerçekleşmesi kesin olmaktan uzaktır), en iyi ihtimalle yoksullaştırılmış nüfusu, çağdışı altyapısı ve dünya çapındaki sınırlı cazibesinden ötürü kısıtlanmış, bölgesel bir güç olabilecektir. Aynı olay, tüm bunlara ilave olarak uzun vadeli ulusal bütünlüğüyle ilgili belirsizliklerle karşı karşıya olan Hindistan için de geçerlidir.” (Brzezinski, 2004, s.16)

Çin’in “olması gereken yeni dünya düzeni” konusundaki görüşleri Çin’in dış politika hedeflerini açıklaması bakımından önemlidir. Buna göre Çin’in alternatif yeni dünya düzeninde temel ilkeler şunlardır: Egemenlik ve toprak bütünlüğü,

karşılıklı saldırmazlık ve içişlerine müdahale etmeme, uluslar arası sorunların barışçı yoldan çözümü; güçlü ya da zayıf, zengin ya da fakir tüm dünya devletlerinin eşit egemenliği; her ülkenin kendi sosyal sistem ve gelişme yolunu seçebilme hakkı; karşılıklı fayda sağlayan işbirliği. (Yapıcı, 2004, s.47-48)

Pekin hükümetinin üç aşamalı büyük stratejik planında ilk aşamada, kısa vadede ekonomisini güçlendirmek, ikinci aşamada orta vadede özellikle enerji ve strateji bakımından önemli olan Güneydoğu Asya bölgesindeki çıkarları elde tutmak, üçüncü aşama ise, uzun vadede askeri ve ekonomik güce dayalı 21. yüzyılın süper gücü olmaktır. Çin'in bu büyük stratejik planına göre, ana hedef Çin'in doğusu ve güneyi, yani Asya Pasifik bölgesi olacaktır. Ancak bu ana hedefe ulaşabilmek için Çin'in batıya açılan tek doğal kapısı olan Doğu Türkistan'daki hakimiyetini sağlamlaştırmak, arka bahçesi olarak telakki ettiği Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve kuzeyden gelebilecek tehlike olarak gördüğü RF ile olan ilişkilerini emniyete alma zorunluluğu vardır. (Akçin, 2003, s.11)

Çin'in doğusunda yer alan beş ülkenin 1967 yılında kurdukları Güneydoğu Asya Devletleri Birliği (ASEAN)'ın halen on üyesi bulunmaktadır: Bu ülkeler, Brunei, Birmanya, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam'dır. Tamamı düşünüldüğünde Doğu ve Güney Asya dünya nüfusunun % 55'ini, dünya gayrisafi yurt içi hasılasının % 23'ünü ve küresel askerî harcamaların % 18'ini teşkil etmektedir. (Tonnesson, 2004, s.136)

ASEAN, Güney Doğu Asya'da istikrarın korunması, üye ülkeler arasında ikili ve çok taraflı işbirliği ve dayanışmanın teşvik edilmesi, ekonomik sosyal ve kültürel etkileşimin artırılması amacıyla kurulan, ekonomik gelişmeyi hedef alan, uyumsuzlukların barışçı yöntemlerle çözümlenmesi ve iç işlere karışmama ilkesini esas alan bir kuruluştur. Daha çok sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı hedef alan örgütün bir maksadı da, bölgede Çin ve Japonya dahil hiçbir ülkenin lider ülke olarak ortaya çıkmamasını sağlamaktır.

Başta ASEAN ülkeleri ve Hindistan olmak üzere komşuları Çin'in bölgedeki amaçları ve niyetleri konusunda her zaman kuşkuludur. Dış politikasının, çevresinde en azından 2040-2050 dönemine kadar sürdürülebilir kalkınmaya uygun bir barış

kuşağı (ya da Çin siyasi literatüründeki deyimiyile “barışçıl güçlenme”) yaratmayı hedeflemesi komşularını şimdilik rahatlatmış görünmektedir. Çin, özellikle Tayvan, Güney Çin Denizi, Orta Asya ile sınır ihtilafları, enerjiye artan ölçüde bağımlılığın yarattığı ikmal güvenliği kaygıları ve de Çin liderliğinin artan milliyetçi söylemleri nedenleriyle, siyasi ve askerî bir tehdit olarak belki orta ve uzun vadede yeniden gündeme gelecektir. (Öğütçü, 2006, s.52)

Güney Doğu Asya ülkelerini de kapsayan bir diğer birlik Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (Asia Pasific Economic Cooperation-APEC)’dir. 1989’da bölgede bir ekonomik işbirliği olarak kurulan teşkilatın üyeleri ABD, Avustralya, Brunei, ÇİN, Endonezya, Filipinler, Güney Kore, Hong Kong, Japonya, Kanada, Malezya, Meksika, Papua Yeni Gine, Singapur, Şili, Tayland, Tayvan, Yeni Zelanda, Peru, Rusya ve Vietnam’dır. Birliğin, üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, ülkeler arasında mal, hizmet ve teknoloji akışının artmasını sağlamak gibi hedefleri bulunmaktadır.

Soğuk savaş süresince, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliğinin başlıca amaçları Vietnam’ı kontrol altına almak ve komünizmin Güneydoğu Asya’da yayılmasını engellemektir. Soğuk savaşın sonunda ise Vietnam güçlerinin Kamboçya’dan çekilmesiyle ve 1991 yılında uluslararası alanda tanınan Kamboçya Koalisyon Hükûmetinin kurulmasıyla Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği, Güneydoğu Asya’nın bütününde bölgesel iş birliği konusunda başarılı bir kuruluş hâline gelmiştir. (Tonnesson, 2004, s.137)

Çin’in, komşusu ve dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi Hindistan tarihten gelen sebeplerle ilişkileri iyi değildir. RF, Çin’den kaynaklanan çekinceleri nedeniyle Hindistan’ı ŞİÖ’ne davet etmiş; Çin de karşılık olarak Hindistan ile rakip durumdaki Pakistan’ı örgüte davet etmiştir. Ancak, son yıllarda Çin-Hindistan ilişkilerinde olumlu gelişmeler olmuştur. 2005 yılında imzalanan ‘stratejik ortaklık’ anlaşması ile iki ülke ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesi hususlarında bir dizi önlemler almışlardır. Nüfus itibarıyla dünyanın üçte birini oluşturan iki ülkenin insanların hayat standartları ve beklentilerindeki küçük değişiklikler bile dünya piyasalarını büyük ölçülerde etkileyecektir. Ucuz emeğin yanı sıra yüksek teknolojiye de

yönelmiş olan bu ülkeler ekonomik olarak yeni bir blok oluşturmaya adaydırlar. Çin mal üretiminde, Hindistan ise hizmet sektöründe (bilişim) dünyada söz sahibidir.

Çin'in dış politikada bir diğer önemli açılımı, ABD'nin şer eksenini ilan ettiği İran ve Kuzey Kore ile yakın ilişkiler geliştirmek olmuştur. Çin'in İran ile enerji konusunda birçok anlaşması bulunmaktadır.

6.4.4. Çin'in Enerji Görünümü ve Enerji Politikaları

Tüm ülkeler gibi Çin için de enerji güvenliği, ulusal güvenliğin en yaşamsal gerekliliklerinden birini oluşturmaktadır. Bu gerçek, 1978 ile 2000 yılları arasında ekonomisi dört kat büyüyen ve önümüzdeki 20 yılda da aynı oranda büyümeyi hedefleyen 1,3 milyar nüfuslu Çin için çok daha yıkıcı, çok daha yaşamsal olarak öne çıkmaktadır. Çin'in böylesine "ihtiraslı" bir büyümeyi gerçekleştirebilmesinin olmazsa olmaz koşullarından biri de, kesintisiz enerji sağlayabilmesine olanak verecek, enerji güvenliğini ön planda tutacak, kapsamlı bir enerji stratejisini yaşama geçirebilmesi ve buna bağlı olarak da enerji verimliliğini mevcut olumsuz durumundan çok daha iyi düzeye getirebilecek, tutarlı ve sürekli enerji politikalarını uygulayabilmesi olacaktır. Dikkat çekilmesi gereken olgulardan bir diğeri ise, Çin'in geçtiğimiz 20 yıllık süreçte ekonomisini 4 kez büyütürken, enerji tüketiminin yalnızca 2 kat artmış olmasıdır. Ekonomik büyüme ile enerji talep artışı arasında benzer bir oransal ilişkinin beklendiği önümüzdeki on yıl içinde, enerji verimindeki artış beklentisi nedeniyle, gerçek enerji talep artışının, geçen döneme oranla daha fazla olacağı şeklinde bir sonuç ortaya çıkmaktadır. (Pamir, 2005, s.64)

Halen zengin kömür kaynaklarının varlığı nedeniyle çok sınırlı miktarda doğalgaz ve nüfusuna kıyasla az petrol tüketen Çin'in, önümüzdeki yıllarda özellikle petrol talebinin hızla artması beklenmektedir. Dünya petrol rezervlerinin % 1.4'üne (17,1 milyar varil) sahip olan Çin, 2004 yılında dünya petrol tüketiminin % 8.2'sini (6,7 milyon varil/gün) gerçekleştirmiş, aynı yıl üretim miktarı ise 3,6 milyon varil olmuştur.

Yaklaşık 15 yıl önce enerji konusunda kendine yetebilen Çin, 1993'te petrol ihracatçısı haline gelmiş, 2003'te Japonya'yı da geçerek, ABD'den sonra en fazla petrol ithal eden ülke olmuştur. Çin, aynı zamanda dünyanın bir numaralı kömür, çelik ve bakır üreticisidir. (Pehlivan Türk, 2007, s.80)

Çin'in petrol tüketimi 1990 yılında 2,1 milyon varil iken, 1997 yılında 3,5 milyon varil, 2001 yılında 4,6 milyon varil olmuştur. (Karaca, 2003, s.131) Çin'in petrol tüketimi için 2025 yılı tahminleri ise, 13 milyon varil/gün civarındadır.

1996 yılında dünyadaki enerjinin % 9.6'sını tüketen Çin'in, 2020 yılında dünyadaki enerjinin % 16.1'ini tüketmesi beklenmektedir. (Karaca, 2007, s.62)

Çin'in enerji tüketiminde, en ağırlıklı kaynak yüzde 69 ile kömürdür. Bunu yüzde 22 ile petrol izlemektedir. Doğal gaz, yüzde 2 ile ihmal edilebilir düzeydedir. Ülkenin ispatlanmış doğal gaz rezervleri 2,2 trilyon metre küptür. Üretilen yıllık 41 milyar metreküp gazın tamamı tüketilmektedir. Çin, 114 milyar ton kömür (antrasit, bitüm, bitüm altı ve linyit) rezervi ile dünya toplam kömür rezervlerinin yüzde 13'üne sahiptir. Yılda 990 milyon ton üretim, 960 milyon ton kömür tüketimi gerçekleştirmektedir. (Pamir, 2005, s.67)

Dünya petrol rezervlerinin yüzde 1,7'sine (18,3 milyar varil) sahip olan Çin, 2002 yılında dünya petrol tüketiminin yüzde 6'sını gerçekleştirmiştir. 2000'de 227 milyon ton (Türkiye tüketiminin yaklaşık 10 katı) olan Çin petrol tüketiminin, 2010'da 355 milyon ton ve 2020'de ise 506 milyon tona çıkacağı tahmin edilmektedir. Halen yılda 162 milyon ton petrol üreten Çin, dünyanın en önemli petrol ithal eden ülkeleri arasında yer almaktadır. Çin'in 2000 yılına ait 88,3 milyon ton düzeyindeki ithalatının, 38,4 milyon tonu (yüzde 43,5) Orta Doğu (Basra Körfezi) kaynaklıdır. Çin petrol ithalatının, 2010'da 95 milyon ton ve 2020 yılında ise 140 milyon ton düzeyine ulaşması beklenmektedir. Çin'in ithal enerjiye bağımlılığı 2030'a kadar ciddi biçimde artacaktır. 2002'de kullandığı petrolün yüzde 34'ünü ithal eden Çin için söz konusu oranın 2010'da yüzde 55'e, 2020'de yüzde 68'e ve 2030'da yüzde 74'e kadar çıkacağı öngörülmektedir. (Dokuzlar & Yılmaz & Pala, 2006, s.300)

BP rakamlarına göre, 2005 yılı sonu itibarıyla Çin'in 2,35 trilyon m3 (TCM) düzeyinde ispatlanmış doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Çin 2005 yılında, 50 milyar m3 (BCM) gaz üretmiş ve 47 BCM civarında bir tüketim seviyesi yakalamıştır. Çin, 2010 yılında yaklaşık 60 BCM ve 2020'de ise 100 BCM civarında doğal gaz üretmeyi planlamaktadır. Çin doğal gaz üretimi öngörülen hedeflere ulaşsa bile, 2010 yılında en az 20 BCM/yıl, 2020 yılında ise 50-80 BCM/yıl civarında korkunç düzeylere erişmiş ithalat yapması beklenmektedir. ABD Enerji Bakanlığı (EIA) ise 2025'li yıllarda Çin doğal gaz ithalatının 140 BCM/yıl düzeyine sıçrayabileceğini belirtmektedir. Yatırımlarda Çin'in değişik bölgelerinden sorumlu olan üç önemli doğal gaz şirketi vardır: Bunlar "Chinese National Petroleum Company (CNPC)", "Sinopec" ve "China National Offshore Oil Company (CNOOC)"dir. Bunlardan, CNPC ülkenin batı ve kuzeyinden sorumlu olan en büyük üretici; Sinopec Güney bölgelerinden sorumlu olan ve ayrıca Sichuan Bölgesinde CNPC ile ortak çalışmalar yapan şirket ve CNOOC ise deniz alanlarındaki yatırımlardan sorumlu şirkettir. (Dokuzlar & Yılmaz & Pala, 2006, s.301-302)

Çin, ayrıca çok zengin hidroelektrik kaynaklarına sahiptir. Bu kaynaklardaki hızlı gelişim neticesinde, 2000 yılından beri hidroelektrikte fazlalık meydana gelmektedir. Kömürün ülke içinde nakliyesi maliyetli olmakta, demiryolu kapasitesinin % 60'ı kömür taşımacılığına ayrılmaktadır. Enerji üretiminde kömür kullanılması, aynı zamanda hava kirliliğine de sebep olmaktadır. (Karaca, 2003, s.36)

Hidroelektrik konusunda kaynak sıkıntısı çekmemektedir. 1997'de başlayan ve başlangıçta 2009'da bitirilmesi öngörülen 'Three Gorges (Üç Vadi)' adı verilen muhteşem bir baraj projesine sahiptir. (Karaca, a.g.e., s.38-39) "Üç Boğaz" projesi de denilen ve toplam 75 milyar dolara mal olacak olan projenin 2013 yılında bitirilmesi planlanmaktadır. Her biri 700 megawatt kapasiteli 28 adet jeneratörün bir araya getirilmesi ile, toplam 18,2 gigawatt kapasiteye ulaşacak olan bu dev projenin yanı sıra, gene oldukça büyük çaplı hidroelektrik santrallerinin inşası devam etmektedir. (Pamir, 2005, s.69) "Üç Boğaz" projesi tamamlandığında, insanoğlunun hayata geçirdiği en önemli projelerden biri olacaktır.

Çin yönetimi, 1998'den bu yana, çoğunluğu devlet şirketlerinden oluşan çok sayıdaki petrol şirketini, iki petrol şirketi olarak (China National Petroleum

Corporation-CNPC ve China Petrochemical Corporation-Sinopec) birleştirdi. Söz konusu birleşmeler öncesi, CNPC arama ve üretim, Sinopec ise rafinaj ve dağıtım alt sektörlerinde faaliyet göstermekteydi. Yeni yapılanma sonrasında, CNPC'nin kuzey ve batıda, Sinopec'in ise, daha ziyade güneyde etkinlik gösterdiği; eski "uzmanlık alanlarını" kısmen korumakla birlikte, daha çok bölgesel çapta çalışmaya başladıkları bir süreç başladı. Bu iki şirketin yanı sıra, Çin petrol üretiminin yaklaşık yüzde 10'unu sağlayan ve deniz alanlarında etkinlik gösteren China National Offshore Oil Corporation- CNOOC de, üçüncü büyük entegre şirket olarak devreye girdi. Söz konusu şirketler, azınlık hisselerini uluslar arası borsalarda satışa çıkardılar ve ExxonMobil, Shell ve BP gibi uluslararası petrol devleri bu hisselerin önemli paydaşları oldu. Ancak Çin yönetimi, bu hisselerin "azınlık" hisseleri olması ve satın alan şirketlere yönetimde söz (sandalye) verilmemesi konusunda kararlı davrandı. (Pamir, 2005, s.68)

Petrol miktarının yeterli olmaması, kömürün yüksek maliyetli bir enerji kaynağı olması nedenleriyle, Çin hükümeti enerjide çeşitliliğe yönelmeye başlamış ve gelecek yıllar için doğalgaz yatırımlarını artırmıştır. Çin, Güney Çin Denizi'nin yanı sıra Erdos, Sichuan, Tarım Havzası, Junggar ve Qaidam bölgelerinde oldukça bol miktarda doğalgaz rezervlerine sahiptir. Çin hükümeti Sinopec ve CNOOC'nin Xihu havzasındaki Chunxiao doğalgaz alanını beraber geliştirmeleri için görüşmelerde bulunmuştur. Pekin, Sincan'ın kuzeybatısındaki gaz rezervleri ile şanghai arasında 4000 km.lik boru hattı yapmayı planlamaktadır. Günde 34-54 metreküp gazın taşınmasının planlandığı ve 4,8 milyar dolar değer biçilen bu boru hattı için Exxon Mobil-HongKong'dan CLP ile, Royal Dutch Shell HongKong Oil and Gas ile, Rus Gazprom ve Stroitrangas firmaları teklif vermiştir. (Karaca, 2003, s.135)

1.5 milyon km²'den fazla alanı, 20-25 milyon civarında Türk nüfusuyla Çin'in işgali altında olan Doğu Türkistan, petrol ve doğal gaz bakımından hayli zengin bir bölgedir. Uzmanlar Çin'in ürettiği petrolün %20'sinden fazlasının Doğu Türkistan Bölgesi'nden olduğunu ifade etmektedirler. Özellikle Doğu Türkistan'ın Junggar, Tarım ve Turfan Bölgeleri petrol üretim merkezleridir. Tahminlere göre bu bölge, 2010 yılından sonra Çin'in en büyük ikinci petrol ve gaz üreticisi olacaktır. (Aynural & Kesici, 2005) Sincan'ın ülkenin altıda birlik kısmını kapsayan en büyük

bölge olması, Çin'in yeraltı zenginliklerinin dörtte üçünün bu bölgede bulunması, Sincan'ın kuzeyindeki Tarım Havzası'nda petrol ve doğal gaz yataklarının bulunması, Kazakistan'dan petrolünü taşıyan boru hattının bu bölgeden geçiyor olması Sincan'ı Pekin açısından gerçekten vazgeçilmez kılmaktadır. (Dokuzlar & Yılmaz & Pala, 2006, s.310)

Çin'in yerli petrol üretiminin yüzde 85'i karasal sahalardan yapılmaktadır. Toplam 3,6 milyon varil/gün düzeyindeki üretimin 900 bin varil/günlük kısmı, kuzeybatıdaki tek bir sahadan (Daqing) yapılmaktadır. Ülkenin batısında ve denizel alanlarda yoğun arama çalışmaları sürmektedir. Deniz alanlarında, ABD'li ConocoPhillips, ChevronTexaco, Kerr-McGee ve Kanada'lı Husky Oil, önemli yatırımcılar arasındadır. Vietnam ile de ortak çalışmalar sürdürülmektedir. Çin petrol şirketleri son yıllarda çok akılcı ve kararlı bir politika dahilinde, uluslararası arenada, sadece acil gereksinimleri için değil, gelecek nesilleri için de yaşamsal gördükleri petrol ve gazın elde edilebilmesi için, yoğun bir arama-üretim çabası içindedirler. (Pamir, 2005, s.69)

Örneğin CNPC, Sudan'daki bir proje kapsamında, 1999'dan beri ihracat yapmaktadır. Halen Çin şirketinin payı günde 150.000 varildir. Çin'in diğer şirketi Sinopec ise, İran'ın Yadavaran sahasının geliştirilmesi projesinde pay sahibidir. Sahanın en tepe noktada günde 300.000 varil üretmesi beklenmektedir. Çin'in petrol gereksinimi açısından, Rusya'nın Uzak Doğu sahaları ayrı bir cazibe merkezidir ve bu bölgedeki sahalardan Çin'e petrol ithalatını sağlayacak boru hatları konusundaki fizibilite çalışmaları sürdürülmektedir. Biri Yukos, diğeri Transneft ile imzalanmış olan iki ayrı iyi niyet protokolü söz konusudur. Bunlar yaklaşık 1 milyon varil/gün kapasiteli boru hattı projeleridir. (Pamir, 2005, s.69)

Petrol ithalatında Orta Doğu bölgesinden Suudi Arabistan ve İran öne çıkarken, Afrika'da Sudan, Angola ve Kongo ön plana çıkmaktadır. ABD tarafından sakıncalı ilan edilen Sudan ve İran ile 11 Eylül sonrasında El - Kaide örgütüyle iş birliği yaptığını iddia ettiği Suudi Arabistan'ın Çin'in petrol ithalatındaki toplam paylarının % 36'lara ulaştığı görülmektedir. (Karaca, 2007, s.72)

Çin'in petrol ithalatının % 80'i deniz yoluyla sağlanmaktadır. Bu bağlamda Çin, enerjiyi sorunsuz elde etmenin önündeki en önemli engelin Basra Körfezinden Tayvan Boğazına kadar olan bölgeyi kontrol eden ABD deniz gücü olduğunu düşünmektedir. Özellikle Malakka Boğazı Çin için stratejik önem kazanmaktadır. Boğazın kontrolünün ABD tarafından yapılması ve Tayvan konusunda oluşabilecek en ufak bir Çin - ABD gerginliğinde ABD'nin Çin'e olan petrol akışını kesebilecek olması, Çin'i enerjiyi elde etme konusunda tedirgenliğe itmektedir. Çin bu durumu; ABD kadar bir deniz gücüne sahip olmasıyla ya da enerji kaynaklarını karadan elde etmesiyle çözebilecektir. Nitekim Çin yönetimi İran, Türkmenistan, Kazakistan ve RF ile yaptığı petrol ve doğal gaz boru hattı anlaşmalarıyla karadan enerjiyi elde etme girişimlerini hızlandırmıştır. (Karaca, 2007, s.73)

Enerji alanında işbirliğine gidilen bir diğer ülke Kazakistan'dır. Çin'in durdurulamaz ekonomik büyümesi ve buna mukabil enerji ihtiyacı, Kazakistan'ın petrolünü satmak isteyeceği alternatif pazar ihtiyacı ile birleşince, enerji konusunda iki ülke arasında ilişki ve yatırımlar kaçınılmaz olmuştur.

Haziran 1997'de, CNPC, Kazakistan'ın Aktubinsk petrol şirketinin yüzde 60 hissesini 4,3 milyar dolara satın almış ve Zhanazhol ile Kenkiyak petrol alanlarının imtiyaz haklarını ele geçirmiştir. Ayrıca, Çin ile Kazakistan arasında Batı Kazakistan ile Çin'in Sincan bölgesini bağlayacak 3000 km'lik bir petrol boru hattının yapımına da karar verilmiştir. Kazak petrolünün, Rusya topraklarını kullanmadan boru hatlarıyla bir başka ülkeye ihracına imkân verecek bu boru hattına, ileride Rusya petrol boru hattı sisteminden de bağlantı yapılması planlanmıştır. 3000 km'lik boru hattının Kazakistan bölümünün ikinci etabını oluşturacak 998 km'lik Atasu-Alaşanko petrol boru hattının, Kazakistan'ın batısından orta kesimlerine uzanan ve yapımı 2003 yılında tamamlanan ilk etap Atrau-Kenkiyak boru hattı ile Atasu'da birleşerek, Çin'in Kazakistan sınırında yer alan Alaşanko sınır kapısına kadar uzatılması hedeflenmiştir. Atasu-Alaşanko bölümünden Mayıs 2006'da petrol sevkiyatına başlanmıştır. Atasu-Alaşanko hattı ile ilk aşamada yılda 10 milyon ton petrol taşınacak olup, 2011 yılına kadar ana hat uzunluğunun 3.000 km'ye tamamlanması ile kapasitenin 20 milyon tona çıkarılması hedeflenmektedir. 3000 km'lik boru hattı toplam inşaat maliyetinin 3 milyar dolara ulaşacağı

hesaplanmaktadır. Söz konusu petrol boru hattının, Çin yıllık petrol ithalatının 1/6'sını karşılayacağı öngörülmüştür. (Dokuzlar & Yılmaz & Pala, 2006, s.306)

CNPC aynı zamanda Kazakistan ve Türkmenistan arasında da boru hattı kurmak için anlaşma yapmıştır. Eğer Türkmenistan ve İran hükümetleri anlaşırsa bu boru hattı Türkmenistan'dan İran'a kadar uzatılabilecektir. 1996 yılında Çinli petrol uzman grubu Doğu Asya'nın petrol ihtiyacının karşılanması için "Pan-Asya kıtasal petrol köprüsü" kurulması için taslak bir plan açıkladılar. Bu petrol köprüsü Ortadoğu, Orta Asya, Rusya, Çin ve büyük ihtimalle Güney Kore ve Japonya'yı birbirine bağlayan boru hatları projesinden oluşuyordu. Bu petrol köprüsünün, Doğu Asya'nın petrol ihtiyacının % 20'sini karşılayacağı tahmin edilmektedir. (Karaca, 2003, s.175)

Mayıs 2007'de, Gazprom ile Şubat ayında yapılmış olan anlaşmaya rağmen Çin'in Milli Petrol Şirketi (CNPC) ile 151 milyar dolarlık bir gaz arama anlaşması yapılmıştır. Buna göre CNPC, Günorta Eloten sahasında 12 araştırma kuyusunu 3 yıl içinde açacaktır. Bu anlaşma her ne kadar Çin'e, Türkmen gazının alımı konusunda bir garanti vermiyorsa da önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu adım, 2006 yılında Türkmenbaşı'nın Çin ziyaretiyle yapılmış olan ve Türkmenistan'ın Çin'e 30 yıl boyunca yılda 30 milyar metreküp gaz satımıyla ilgili anlaşmanın da bir teyidi ve devamıdır. Söz konusu anlaşma ile Türkmen gazı, 2009 yılına kadar tamamlanması beklenen, Kazakistan ve Özbekistan üzerinden geçen boru hattına verilecektir. Ayrıca, Ağustos 2007'de Çin'in CNPC şirketi ile Amu-Derya Gaz sahasının sağ sahiliyle ilgili arama ve geliştirme projesi resmen başlatılmıştır. Bu bölgede yıllık 17 milyar metreküp gaz üretilmesi beklenmektedir. (Külebi, 10.12.2007)

Son yıllarda, Çin'in elektrik üretimi için yöneldiği en önemli kaynakların başında nükleer kaynaklar gelmektedir. 2002 yılında toplam 2 gigawatt kapasitesi olan nükleer santraller, 2005 yılı ortalarında 15 gigawatt toplam kapasiteye erişmiştir. Çin, 2020 yılına kadar, bu kapasiteye 27 gigawattlık yeni nükleer santral kapasitesi eklemeyi hedeflemektedir. (Pamir, 2005, s.69)

Kazakistan'ın Atasu bölgesinden Çin'in Sincan bölgesine uzanan 1000 km'lik boru hattı, 700 milyon dolara mal olmuştur. Kazakistan ile yapılan anlaşma çerçevesinde, Çin ilk kez başka bir ülkeden boru hattı ile petrol satın almıştır. Çin için İran ve Suudi Arabistan da önemli kaynaklar arasındadır. Ancak, mevcut konjonktürde bu alanlarla ilgili artan güvenlik kaygıları nedeniyle Pekin, zorunlu olarak alternatif kaynak arayışına girmiştir. Son yıllarda Avustralya, Nijerya, Sudan, Suriye ve Kenya ile de enerji antlaşmaları imzalayan Çin, 24 milyar varillik petrol rezervi bulunan Kazakistan'da pek çok yatırıma da imza atmaktadır. (Dokuzlar & Yılmaz & Pala, 2006, s.307)

Dünyada bilinen petrol rezervlerinin % 65'ine sahip olan Ortadoğu bölgesi, halihazırda Çin'in petrol ithal ettiği en önemli bölge durumundadır. Çin'in Ortadoğu'dan en çok petrol ithal ettiği ülkeler Suudi Arabistan, Umman, Yemen, İran'dır. Ancak, petrolün yoğun olarak çıktığı Ortadoğu bölgesinin bitmek bilmeyen siyasi dalgalanmaları ve karışıklıklar, Çin'i, petrolü sürekli ve sorunsuz tedarik edebileceği farklı ülkelere yöneltmiş; Çin, Afrika'dan son yıllarda önemli miktarda petrol elde etmeye başlamıştır. 2006'nın sonlarında Nijerya ve Kenya'yı ziyaret eden Çin'in lideri Hu Jintao, 2007'nin Ocak ve Şubat aylarında da sekiz Afrika ülkesini; Mısır, Gana, Kongo Cumhuriyeti, Angola, Sudan, Güney Afrika, Tanzanya ve Uganda'yı ziyaret etmiştir. Bu geziler 2006'yı "Afrika Yılı" olarak ilan eden Çin'in Afrika'ya verdiği önemin bu yıl da devam ettiğini göstermektedir. Çin'i bölgeye iten güç ABD'nin dünyadaki etkinliğini kısıtlayarak çok kutuplu bir dünya yaratma çabası ve daha önemlisi hızla büyüyen ekonomisinin enerji güvenliğini sağlama isteğidir. (Pehlivantürk, 2007, s.79-80)

2007'de Angola, Suudi Arabistan'ı aşağıya iterek Çin'in bir numaralı petrol sağlayıcısı durumuna gelmiştir. 2006 Ocak-Mayıs aylarında Çin, petrolün % 46'sını Ortadoğu'dan, % 32'sini de Afrika'dan sağlamıştır. Çin'e Afrika petrolü sadece Angola'dan değil, Sudan, Çad, Nijerya, Cezayir, Gabon, Ekvatorial Gine ve Kongo Cumhuriyeti'nden de gelmektedir. CNOOC, 2,27 milyar dolara Nijerya'daki offshore petrol alanının % 45 hissesini alacağını açıklamıştır. (Pehlivantürk, 2007, s.80)

CNPC ve CNOOC, Orta Doğu ülkeleri ve özellikle Sudan, Malezya, Meksika, Nijerya, Pakistan ve Venezuela gibi çok sayıda ülkenin yanı sıra Rusya, Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelerde faaliyet göstermektedir. Hem bir dünya gücü olmak hem de enerji açlığını daha güvenli şekilde doyumak isteyen Çin, bugün, dünya petrol ve doğal gaz piyasasındaki yatırım hamleleri ile çok önemli bir oyuncu olma yolunda somut adımlar atmaktadır. (Dokuzlar & Yılmaz & Pala, 2006, s.303)

Günümüzde Rusya Federasyonu ve Orta Asya ülkelerinde yer alan beş ana bölgeden, Çin ve Pasifik ülkelerine çekilmesi planlanan doğal gaz boru hattı projeleri mevcuttur. Bu bölgeler; Rusya Federasyonu'nun Sakha, Kovykta ve Doğu Sibirya sahaları; Kazakistan'ın Karacaganak sahası; Türkmenistan'ın ise Devletabad-Denmez sahalarıdır. Projelerden biri, Türkmenistan kaynaklarından çekilen doğal gaz boru hattının, Özbekistan ve Kazakistan'ı kat ettikten sonra Çin'e ulaştırılmasıdır. Rusya'dan gelen üç hat ise, ayrı ayrı olarak Kazakistan, Moğolistan ve doğrudan Çin üzerinden Pasifik bölgesine ulaşmaktadır. (Dokuzlar & Yılmaz & Pala, 2006, s.308)

Doğal gaz, Çin enerji tüketimindeki yüzde 2'lik payı ile, hâlen çok önemsiz bir konumdadır. Bu kaynak, uygulamada elektrik üretiminden daha çok, gübre üretiminde kullanılmaktadır. Ülkenin gaz rezervlerinin önemli bölümü batı ve kuzey batıdadır. (Pamir, 2005, s.69)

Türkmenistan Cumhurbaşkanı Niyazov'un Nisan 2006'daki Çin ziyareti sırasında Türkmen doğal gazını Çin'e taşıyacak 4000 kilometrelik bir boru hattı kurulması konusunda antlaşma imzalanmıştır. 2009 yılında başlaması düşünülen bu proje ile 30 yıl boyunca her yıl 50 milyar metreküplük doğal gaz taşınacaktır. Çin'in Özbekistan ve Türkmenistan'daki çabalarının sonuç vermesi halinde, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve taşıma yollarını güvenceye almak amaçlı enerji güvenliği stratejisi, en azından Orta Asya boyutunda başarılı olacaktır. Türkmenistan'dan başlayıp Özbekistan ve Kırgızistan üzerinden Çin'e ulaşan bir enerji hattının gerçekleşmesi durumunda, buna İran enerji kaynaklarının da katılmasıyla Çin, enerji güvenliği konusunda büyük ölçüde rahatlamış olacaktır. Bu aslında Çin yönetiminin daha 1990'lı yıllarda gündeme getirdiği Orta Doğu

petrollerinin Asya kıtasını boydan boya geçerek Çin üzerinden Japonya'ya ve diğer Pasifik ülkelerine ulaştırılmasını hedefleyen "Pan Asya Kıtasal Petrol Köprüsü" (Pan-Asian Continental Oil Bridge) hayalinin gerçekleşmesi anlamına gelecektir. (Andican, 2006, s.23-24)

6.4.5. Çin'in Avrasya ve Orta Asya Politikaları

Çin açısından Avrasya, liderliğini göstereceği veya ilan edeceği bir coğrafya olmaktan çok Çin'in küresel güce giden yolda ihtiyaç duyduğu yer üstü ve yeraltı bakır kaynaklara sahip olan bir alan olarak değerlendirildi. 2000'li yıllarla birlikte Çin, Avrasya'da etki sahası kurabilecek güç düzeyine ulaştı. Bir zamanlar, çok etkin bir şekilde bu coğrafyada bulunan ABD, 11 Eylül ile birlikte girdiği yeni süreci iyi yönetemeyerek, gerek Asya-Pasifik bölgesinde, gerekse Avrasya coğrafyasında büyük mevziler kaybetti. ABD'nin terk etmek zorunda kaldığı mevziler Çin tarafından derhal dolduruldu. Avrasya'da mevcut konumunu korumak için Çin, birtakım politikaları da devreye soktu. Özellikle 2000'li yıllar Çin'in Avrasya politikaları açısından dönüşüm yılları oldu. (Adıbelli, 2007, s.7)

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin gündeme gelmesi, bu ülkelerden üçüyle doğrudan sınır komşuluğu olan Çin açısından, dış politikada ciddi bir değişim sürecinin başlaması anlamına geliyordu. Bağımsızlıklarına kavuşan yeni cumhuriyetler, 1978'den itibaren başlatılan liberalleşmenin etkisiyle, hızlı büyüyen Çin ekonomisi için yeni fırsatlar sunmaktaydı. Çin, Orta Asya'nın stratejik önemini hemen kavramış, özellikle enerji kaynaklarının zenginliğiyle dünya dengelerinde önemli rol oynayacak bir bölge olduğunu algılamıştı. Çin yönetimi bölgenin sadece bir ekonomik genişleme alanı olmadığını, ayrıca Avrupa ve Orta Doğu ile kendi arasında siyasal, ekonomik ve hatta kültürel bir köprü görevi görebileceğini fark etmişti. (Andican, 2006, s.8)

Çin'in Orta Asya'dan beklentileri şunlar olabilir:

- Dış güçlerin Orta Asya'ya egemen olmamaları, bölgede istikrarlı durum yaşanması,

- Bölgedeki enerji kaynaklarının dış güçlerin kontrolünde olmaması, petrol ve doğalgazın Çin'in kontrolünde Pasifik Okyanusu'na aktarılması,
- Orta Asya ile yakın ekonomik işbirliği tesisi,
- Bölgesel anlaşmalarla amaçlarını güvenceye almak,
- Sincan (Uygur Bölgesi, Doğu Türkistan) bölgesindeki sorununu dış müdahale olmadan yaptığı büyük göçlerle çözmek. (İlhan, 2004, s.144-145)

2001 sonrası dönemde Çin'in Orta Asya ilişkilerinin büyük ölçüde ŞİÖ çerçevesi içinde şekillendiği görülmektedir. Özellikle güvenlik alanındaki ilişkilerde söz konusu örgütün bir araç olarak kullanımı, Çin yönetimine, artık bir bölge gücü haline dönüşen ABD ile doğrudan sürtüşmemek ve her türlü işbirliğine rağmen Orta Asya konusunda Rusya ile devam etmekte olan rekabetin açığa çıkmasını engellemek gibi avantajlar sağlamaktadır. Bu dönemde gündeme gelen bir diğer önemli gelişme de, hızla büyüyen Çin ekonomisinin, enerji güvenliği açısından, başta Kazakistan olmak üzere enerji zengini Orta Asya ülkelerini hedef seçmesidir. (Andican, 2006, s.9-10)

Orta Asya'yı Batı'ya açılımın kapısı olarak gören Çin, bölgenin ekonomisine hakim olarak bölge ülkelerini kendine bağımlı hale getirmeye çalışmaktadır. 2005 yılı rakamlarına göre, Çin'in ŞİÖ'nün diğer beş resmi üyesi arasındaki ticaret hacmi 40 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakam, örgütün kurulduğu 2001 yılına göre iki kat artmıştır. (Karaca, Ocak 2008, s.31)

Orta Asya cumhuriyetleri ile sınırlara sahip olması ve Orta Asya ile Çin anakarası arasında geçiş bölgesi olması nedeniyle Doğu Türkistan (Çinlilerin tanımlamasıyla "Sinkiang"), Sovyet sonrası oluşan yeni uluslar arası ortamda jeostratejik konumu en çok değişen bölgelerden birisi olmuştur. Tarih boyunca çok sayıda Türk devletinin kurulduğu bu bölge, çeşitli dönemlerde Çin işgaline uğramış, 1933 ve 1944 yıllarındaki iki bağımsızlık girişiminin başarısızlığa uğramasından sonra Sinkiang (yeni toprak) adı altında ve otonom statü verilerek Çin devletinin bir bölgesi haline dönüştürülmüştür. Bölgedeki 16 milyonluk nüfusun büyük bir kısmını Uygurlar oluşturmaktadır. Ayrıca 1 milyon civarında Kazak, 140 bin dolaylarında Kırgız, 35 bin civarında Tacik ve 15 bin dolaylarında Özbek nüfus bulunmaktadır.

Çin'in uzun bir süreden bu yana uygulamakta olduğu göç politikaları nedeniyle bölgedeki Çin nüfusu Uygur nüfusuna yaklaşmış durumdadır. (Andican, 2006, s.12-13)

Çin açısından bölgeyle ilgili stratejik konular ve hedefler şu şekilde sıralanabilir:

- Bölge, Çin nüfusunun taşınarak yerleştirilebileceği yaklaşık iki milyon kilometrekarelik bakir bir alandır. Dolayısıyla Çin'in asimilasyon politikalarının hedefidir.

- Doğu Türkistan'da Turpan, Cungar ve Tarım gibi petrol sahaları vardır. Özellikle Tarım Havzası'nın 180 milyar varil potansiyeli olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca bölgeden 10 milyon tona yakın kömür ve giderek artan miktarlarda doğal gaz üretilmektedir. Çin'in en büyük uranyum ve altın madenleri bu bölgede bulunmaktadır. Bütün bu özellikleriyle Doğu Türkistan, Çin ekonomisi ve enerji güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır.

- Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarına kavuşmaları sonrasında Orta Asya – Çin ticaretinin büyük bir kısmı bölge üzerinden yapılır hale gelmiştir. 2004 yılı itibarıyla Doğu Türkistan ile Orta Asya cumhuriyetleri arasında 22 gümrük kapısı açılmıştır. 2003 yılı boyunca Çin ile Orta Asya cumhuriyetleri arasında yapılan ticaretin yüzde 60'ı Doğu Türkistan üzerinden yapılmıştır. Şu anda Orta Asya'dan, gelecekte ise İran ve Kafkasya'dan ithal edilecek enerji kaynakları bölge aracılığıyla Çin anakarasına gönderilecektir. Ayrıca Çin'in enerji güvenliği açısından çok önem verdiği ve ülkenin batısından doğu sahillerine kadar uzanacak olan enerji boru hatları bu bölgeden başlayacaktır.

- Bölgeyi bağımsız yaparak Çin'den ayırmak ve böylece "Tek Devlet" ideolojisini yıkmak isteyen ayrılıkçı güçler nedeniyle Doğu Türkistan, Çin için önemli bir iç güvenlik sorunudur. Doğu Türkistan örneğinin başarılı olması durumunda Tibet, İç Moğolistan ve Mançurya problemleri sırada beklemektedir.

- Bölgenin Orta Asya cumhuriyetleri ile çok yoğun tarihî, etnik, kültürel ve sosyal bağları vardır. Dolayısıyla bu cumhuriyetlerde istikrarı bozacak her türlü gelişme kaçınılmaz biçimde Doğu Türkistan'ı da etkileyecektir. Çin yönetimi Orta Asya'da giderek yükselen kökten dinci akımlar, uyuşturucu trafiği, silah ticareti,

yasadışı göç ve AIDS hastalığının yayılması gibi konuların Doğu Türkistan'da ve dolayısıyla Çin'de yapacağı etkilerden kaygılanmaktadır.

- Orta Asya cumhuriyetlerinde, büyük bir kısmı Doğu Türkistan'dan gitmiş olan ciddi boyutlarda bir Uygur diasporası yaşamaktadır. 2003 yılı Çin verilerine göre bu rakam 250 bin civarındadır. Çoğu 1969 Çin-Rus anlaşmazlığı sırasında Doğu Türkistan'dan gelen bu Uygurlar, o dönemde Doğu Türkistan'daki Çin yönetimine karşı çalışmalar yapmak konusunda Sovyet yönetimi tarafından teşvik edilmiştir. Seksenli yılların sonlarına doğru Sovyetlerde başlayan demokratikleşme rüzgârları Orta Asya cumhuriyetlerindeki Uygurları da etkilemiş ve yaşadıkları cumhuriyetlerde Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını hedefleyen örgütlenmeler oluşturmuşlardır. 1990'lı yıllarda Doğu Türkistan'da Çin yönetimi tarafından başlatılan baskı döneminde, çok sayıda Uygur milliyetçisi Orta Asya cumhuriyetlerine geçmiş ve bu bölgelerde çalışmalarını sürdüreceği uygun ortam yaratmaya çalışmıştır. 2002 tarihli Çin verilerine göre, Türkistan cumhuriyetlerinde, Uygurlar tarafından kurulan en az 11 aktif organizasyon vardır ve bunların dört tanesi silahlı güç kullanarak Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını kazanmak amacıyla olduklarını açıkça ilan etmiştir. Çin yönetimi, Orta Asya cumhuriyetlerindeki bu organizasyonların çalışmalarını iç güvenliği açısından önemli bir tehdit olarak algılamakta ve Doğu Türkistan bölgesindeki bağımsızlık yanlısı örgütlerle diasporadaki organizasyonlar arasındaki temasları engellemeğe çalışmaktadır. (Andican, 2006, s.13-14)

Günümüzde Çin yönetimi, Doğu Türkistan meselesi ile ilgili stratejisini Orta Asya bağlamında üç temel yaklaşım üzerine oturtmuş görünmektedir. Bunlar sırasıyla;

- Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı yönünde faaliyet gösteren tüm kişi ve organizasyonları "terörist" olarak tanımlamak ve "teröre karşı ortak mücadele" kavramı içinde uluslararası destek sağlamak,
- Doğu Türkistan'da bağımsızlık mücadelesi veren güçlerin Orta Asya cumhuriyetlerini üs olarak kullanmasını engellemek,
- Orta Asya cumhuriyetlerinde yaşayan Uygur diasporası tarafından kurulan bütün organizasyonların çalışmalarını engellemek ve bunların teröristlerle

bağlantıları olduğu iddiasıyla bölge yönetimleri tarafından kapatılmasını sağlamak şeklinde özetlenebilir. (Andican, 2006, s.15)

Kendi mallarının alınabilmesi için Orta Asya ülkelerine kredi veren Çin, karşılıklı ticaretin artırılabilmesi için büyük çaba sarf etmektedir. 2004 verilerine göre Çin, Kırgızistan'ın ithalat sıralamasında yüzde 26,3 ile birinci sırada, ihracatında ise yüzde 12 ile üçüncü sıradadır. Kazakistan için de benzer bir tablo söz konusudur. Bu ülkenin ithalatında Çin, yüzde 15,4 ile ikinci sırada iken ihracat sıralamasında yüzde 9,9 ile dördüncü sıradadır. Tacikistan – Çin ilişkilerinde benzer bir artış görülmemektedir. Çin, Tacikistan'ın 2004 yılı ithalatında yüzde 4,8 ile ancak altıncı sırayı alırken ihracat sıralamasında çok gerilerde kalmıştır. Özbekistan ile ortak bir sınırı olmamasına karşın bu ülkenin ihracatında yüzde 14,7 ile Rusya'dan sonra ikinci sırayı almaktadır. İthalatta ise yüzde 4,8 ile beşinci sıradadır. Coğrafi olarak Çin'den en uzak Orta Asya cumhuriyeti olan Türkmenistan'ın dış ticaretinde Çin'in payının neredeyse yok denilecek düzeyde olduğu görülmektedir. (Andican, 2006, s.17)

Aslında Avrasya bölgesindeki Çin politikalarına bakıldığında, ilişkilerin İran ve Kazakistan üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Geçmişten beri uyumlu bir siyaset içerisinde olduğu İran'la, özellikle askeri alanda gerçekleştirdiği işbirliği dikkati çekmektedir. Böylece Çin, İran üzerinden bölgedeki etkinliğini arttırmaya yönelik politikalar uygulayabilmektedir. Son yıllarda Kazakistan'la yaptığı çeşitli enerji anlaşmaları ile de bölgedeki ağırlığını gittikçe hissettiren ülke, her yıl artan enerji ihtiyacını karşılamak adına gereksinim duyduğu petrol ve doğal gaz'ın büyük bölümünü İran'dan temin etmektedir. (Yüce, 2006, s.209; Özdemir, 2007, s.110)

Söz konusu beş Orta Asya cumhuriyetinin 2005 yılı dış ticaret hacimleri toplamı yaklaşık 70 milyar dolar civarındadır. 2004 yılındaki ticaret oranlarının 2005 yılında da korunduğu varsayımıyla hesaplandığında Çin ile Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki ticaret hacminin 7,1 milyar dolar (yüzde 10,1) civarında olduğu ortaya çıkmaktadır. Ülke sıralamasında ise Kazakistan yaklaşık olarak 5,755 milyar dolarla birinci sırada, Özbekistan 963 milyon dolarla ikinci sırada ve Kırgızistan 334 milyon dolarla üçüncü sırada yer almaktadır. Ülkelerin ayrı ayrı toplam dış ticaret hacimleri göz önüne alınarak oranlama yapıldığında ise Kırgızistan'ın dış ticaretinin yüzde

20'sinin, Kazakistan dış ticaretinin yüzde 12'sinin, Özbekistan dış ticaret hacminin yüzde 10,9'unun ve Tacikistan ticaret hacminin yüzde 2,7'sinin Çin'e ait olduğu görülecektir. (Andican, 2006, s.17-18)

6.4.6. Çin – Kazakistan İlişkileri

Kazakistan, halihazırda Çin'in Orta Asya'daki en büyük ticari partneri durumundadır. Alma Ata - Urumçi tren yolunun açılması, Çin'in Kazakistan'a dış dünyayla ticaret yapabilmesi için Lianyungang limanını açması ve Kazakistan'daki petrol yatakları için büyük yatırımlar yapması, Çin'in Kazakistan için ekonomik önemini gözler önüne sermektedir. Çin, Kazakistan'daki önemli enerji sanayi yatırımlarını üstlenmekte ve Kazakistan'a mallarını dünya pazarlarına taşıyabileceği Rusya'dan geçmeyen bir ulaşım koridoru sağlamaktadır. Kazakistan'a yatırım yapan pek çok Batılı uluslar arası şirkete rağmen, 4 Temmuz 1997'de Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC), Amerikan ve Rus rakiplerinden daha yüksek fiyat vererek Batı Kazakistan'daki Uzen petrol yataklarının işletim hakkını 20 yıl süreyle alarak, 4 milyar dolarlık bir anlaşmayla, Kazak şirketi olan Aktobemunaigaz'ın % 60'ına sahip olmuştur. (Karaca, 2003, s.175)

Kazakistan ile ilişkilerini gün geçtikçe geliştirme yönünde adımlar atan Çin, Kazakistan ile ilk olarak 1996 yılında 3000 km uzunluğundaki petrol boru hattının inşası görüşmelerine başlamıştır. 2003 yılı Haziran ayı başında projenin hayata geçirilmesi için anlaşmaya varılmıştır. Anlaşma, Kazakistan devlet şirketi KazMunaiGaz ve CNPC arasında yapılmıştır. Kazakistan'dan Çin'e petrol taşıyacak bu boru hattından 2006 tarihi itibarıyla petrol pompalanmaya başlanmıştır. Çin'in yıllık ithalat gereksiniminin altıda birini karşılayacak boru hattının bin kilometrelik bölümü 700 milyon dolara mal olmuştur. (Karaca, 2007, s.137) Söz konusu proje Kazakistan'ın Hazar bölgesinde bulunan zengin petrol yatağı olan Atyrau'dan başlayarak Atasu bölgesi üzerinden Doğu Türkistan'ın Dushanzi şehrine ulaşmaktadır ve tam kapasitede Çin'in ihtiyacının % 15'ini karşılayacaktır.

2004'te inşasına başlanarak Kazakistan'ın Atasu bölgesiyle Çin'in Doğu Türkistan kesimindeki Alaşankau bölgesini birleştiren ve 700 milyon dolara mal olan 988 kilometrelik petrol boru hattı, neredeyse rekor sayılabilecek bir hızla, 10 ay içinde tamamlandı. Bu hattan başlangıçta yılda 10 milyon petrol sevk edilecektir. Daha önce inşa edilen Kenkiyak-Atırâu hattının bu boru hattına bağlanarak 2010'lu yıllarda 20 milyon ton/yıl gibi bir kapasiteye ulaşılması hedeflenmektedir. Bu boru hattının tam kapasiteyle çalışması durumunda, 2010'lu yıllarda Çin petrol ihtiyacının 200 milyon tona ulaştığı varsayılırsa, sadece Kazakistan, Çin petrol ithalatının yüzde 10'unu sağlamış olacaktır. Çin, ayrıca, Atasu-Alaşankau Petrol Boru Hattı'na paralel bir de doğal gaz hattı inşa etme projesini gündeme getirmiş durumdadır. (Andican, 2006, s.22-23)

Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao'nun Taşkent ziyareti sırasında Uzbekneftgaz ile Çin Milli Petrol Şirketi arasında gaz ve petrol arama konusunda işbirliği antlaşması imzalanmış, Haziran 2006'da Çin Petrol ve Gaz Şirketi'ne 5 bölgede gaz ve petrol arama ruhsatı verilmiş, 12 bölgede de kuyuların modernizasyonu antlaşması yapılmıştır. (Andican, 2006, s.23)

Çin yönetimi Kazakistan'da petrol alanları için bugüne kadar 5 milyar doların üzerinde yatırım yapmıştır. Boru hatları inşası nedeniyle neredeyse 9 milyar dolara ulaşan yatırımlar projelendirilmiş ve bunlardan ikisi (Atasu-Alaşankau, 800 milyon dolar, Atırâu-Kenkiyak, 400 milyon dolar) sonlandırılmıştır. Son olarak 22 Ağustos 2005'te Çin Milli Petrol Şirketi (CNPC), Kazakistan'ın en büyük petrol şirketlerinden PetroKazakistan'ı 4,2 milyar dolar ödeyerek satın almıştır. (Andican, 2006, s.18-19) CNPC aynı zamanda Kazakistan ve Türkmenistan arasında da boru hattı kurmak için anlaşma yapmıştır. 15 Aralık 2005 tarihinde CNPC, Kazakistan'dan Kuzeybatı Çin'e uzanan bir petrol boru hattı açmıştır. Başlangıçta günde 200,000 varil kapasitesindeki yeni boru hattından pompalanan petrolün yarısı RF'den gelecektir. Bu ise bir Çin - Kazakistan - RF enerji iş birliği anlamına gelmektedir. Bu hattın kapasitesinin öncelikle 10 milyon sonrasında ise 20 milyon tona çıkarılması amaçlanmaktadır. Görüldüğü gibi Çin için planlanan boru hatlarının inşası edilmesi büyük önem taşımaktadır. (Karaca, 2007, s.138)

Kazakistan'ın tam olarak kanıtlanmış uranyum kaynakları 800 bin tonu bulurken, toplam uranyum kaynaklarının 1,6 milyon ton civarında olduğu tahmin edilmekte, bu ise dünya uranyum rezervlerinin % 20'sini oluşturmaktadır. 2005 yılında 4.300 ton uranyum üreten Kazakistan, önceki yıla göre üretimini % 30 artırmış bulunmaktadır. Çin 2004 yılından başlayarak uranyum üretimi konusunda Kazakistan ile iş birliği içerisinde ve bu yıldan itibaren de ülkeden uranyum ithal etmektedir. 2030 yılına gelindiğinde uranyumun dünyanın temel yakıtı haline geleceği düşünüldüğünde Çin'in bu girişimlerinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. (Karaca, 2007, s.140)

Pekin için Kazakistan, ilişkilerin sadece enerji alanında sınırlı tutulduğu bir ülke değildir. Birçok alanda iş birliği geliştirilmeye çalışılmaktadır. Kazakistan halihazırda Çin'in Orta Asya'daki en büyük ticari ortağı durumundadır. İki ülke arasında ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla iki ülke sınırında "Korgas" adı verilen serbest bir ekonomik bölge ve uluslararası iş birliği merkezi oluşturulması konusunda anlaşma imzalanmıştır. Korgas gümrük bölgesinde oluşturulacak ve Çin'in kendi topraklarından 130 hektar, Kazakistan'ın ise 70 hektar dolayında bir arazi tahsis edeceği bölge, iki ülke ticareti ve uluslararası ticaret açısından oldukça önemli bir projedir. İki ülke arasındaki karşılıklı ticaret hacminin 2005 yılında bir önceki yıla göre % 51.4 artarak 681 milyon dolara ulaşması ve bu rakamın diğer Orta Asya ülkeleri ile yaptığı karşılıklı ticaret toplamının yaklaşık 4,5 katına denk gelmesi de iki ülke arasındaki ticaret hacminin ileriki dönemlerde daha fazla artacağını bir göstergesidir. Kazakistan Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Çin ve Kazakistan'ın ikili ilişkilerini stratejik ortaklık olarak nitelendirmektedirler. 2002 yılı Aralık ayında imzalanan İyi Komşuluk, Dostluk ve İş Birliği Anlaşması'ndan sonra aynı yıl içinde iki ülke yetkilileri 2003 - 2008 Ortak İş Birliği Programı'nın altına imza atmışlardır. (Karaca, 2007, s.141)

Günümüzde iki ülke arasındaki tüm ilişkileri bu belgeler düzenlemektedir. Kazakistan ve Çin arasında 160'tan fazla anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaların arasında 2005 yılının Temmuz ayında Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'nun Astana'ya yaptığı ziyaret sırasında imzalanan ve Kazakistan - Çin stratejik ortaklığının oluşturulması ve geliştirilmesini amaçlayan Stratejik Ortaklık Bildirisi ayrı bir önem taşımaktadır. Çin ve Kazakistan arasında 2002 yılında imzalanan anlaşmayı

pekiştiren bu bildiride “iki ülkenin 21. yüzyılın sürekli ve sağlam iş birliğinin somut hedefleri” belirlenmiştir. Günümüzde 1500 Kazakistanlı genç Çin’de eğitim görmekte, aynı şekilde Çinli gençler de Kazakistan’da okumaktadırlar. Ayrıca Çin’de 2007 yılı Kazakistan yılı ilan edilmiştir. (Karaca, 2007, s.142)

6.5. İran

İran, birbirinden farklı kültürlere sahip yedi ülke ile çevrili bir Ortadoğu ülkesidir. Yüzölçümü 1.648.000 kilometrekare olan ülkenin nüfusu 70 milyondur. Nüfusun % 40’ını Farslar, % 32’sini Azeriler ve kalan % 28’ini diğer etnik gruplar oluşturur. Başkenti Tahran’dır. Nüfus genellikle ülkenin kuzeyinde ve batısında yoğunlaşmıştır.

İran, binlerce yıllık Pers kültürünün mirasçısı olarak yüksek bir devlet geleneğine sahiptir. Ortadoğunun en önemli ülkelerinden biridir. Nüfusunun hemen hemen tamamı Müslüman olup, çok büyük kısmı Şii’dir.

Nüfusunun dörtte birinden fazlasının (bazı kaynaklara göre yarısı) Türk (Azeri) olması ülkenin en kırılgan yanını oluşturmaktadır. Tebriz şehri merkez olmak üzere ülkenin kuzeybatısında Azeriler o kadar yoğundur ki, Azerbaycan’da bu bölge gelecekte kuzey ile birleşeceği değerlendirilen ‘Güney Azerbaycan’ olarak adlandırılmaktadır.

Bu kırılganlık İran’ın dış siyasetinin de uzun yıllar en önemli noktasını oluşturmuştur. İran, Güney Kafkasya’daki gelişmeleri dikkatle izlemekte ve olaylarda söz sahibi olacağı bir pozisyon almaya çalışmaktadır. Azerbaycan’a her zaman mesafeli bir siyaset izleyen İran’ın genelde ortak hareket ettiği ülkeler RF ve Ermenistan olmuştur.

İç politikadaki en önemli sorunlardan biri, yirmi yıldan fazla süredir hakim olan dinî rejimin toplumun önemli kısmının beklentilerine cevap vermemesine bağlı olarak rejime aleyhtarlığın yükselmesidir.

ABD'nin yeni güvenlik doktrini ile Bush tarafından şer ekseninin bir ülkesi ilan edilen İran, uranyum zenginleştirme faaliyetlerini açıkladığında, nükleer silah imal ettiği suçlaması ile karşılaşmış ve uluslararası alanda bu konu ile uzun süre mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte özellikle Batı dünyası ile uluslar arası bazı örgütlerle ilişkileri iyice gerginleşen İran, uygulanan ambargo ile birlikte izole hale gelmiştir. İran, uluslar arası alanda yeni ilişkiler geliştirebileceği açılımlara ihtiyaç duymaktadır.

Devlet başkanı Ahmedinecad liderliğinde ABD karşıtı politikaları daha da sertleşen ülke, ŞİÖ toplantılarına gözlemci olarak iştirak etmektedir. İran'ı ŞİÖ'ne davet eden, ABD'nin Asya'daki faaliyetlerinden rahatsız olan Çin'dir.

Çin'in ABD karşıtlığı İran kadar net olarak dile getirilmese de, bu politikada iki ülkenin ortak olduğu söylenebilir. Çin'in İran ile ilgili bir diğer beklentisi, İran'ın zengin enerji kaynaklarını ileride Çin'e ulaştıracak boru hatlarını inşa etme olasılığıdır. Bu hatların Orta Asya'dan ya da Hindistan üzerinden geçme ihtimalleri bulunmaktadır. Halihazırda İran ile Çin arasında çeşitli enerji anlaşmaları bulunmaktadır. CNPC İran'da petrol arama faaliyetlerinde bulunurken, Sinopec İran'dan 25 yıl boyunca sıvılaştırılmış doğalgaz alım anlaşması yapmıştır.

İran'ın, eski kuzey komşusu RF ile ilişkilerinde ortak bazı çıkarlar önemli rol oynamaktadır. Bunlardan en önemlisi, her iki ülkenin Türk fobisidir. İran'ın nüfusunun yarısına yakınının Türk olması ve bu nüfusun Azerbaycan'ın alt kısmında bulunuyor olması, ayrımcı girişimlere karşı özel bir dikkat izlemesini zorunlu kılmaktadır. Diğer yandan, Hazar'ın doğusundaki yeni cumhuriyetler iki ülke arasında yeni nüfuz mücadelesi başlatmıştır.

İran, Suudi Arabistan'dan sonra en büyük petrol rezervlerine, Rusya Federasyonu'ndan sonra en büyük doğalgaz rezervlerine sahip ülkedir. İki temel enerji kaynağında en zengin ikinci ülke olması, İran'ı tam bir enerji ülkesi yapmaktadır.

2006 itibariyle 137,5 milyar varil petrol rezervi bulunan İran, dünya toplam rezervlerinin % 11,5'ine sahiptir. Bu rakamlarla dünyanın en zengin ikinci petrol ülkesi olup, 2006'da günlük 4 milyon tonun üzerinde üretim gerçekleştirmiştir. (Balkan, 2007, s.11-12) Aynı zamanda RF'nin ardından en zengin doğalgaz rezervleri de yine İran'dadır. 2006 itibariyle 26,74 trilyon metreküp olan doğalgaz rezervi ile dünya toplam rezervinin % 14,9'una sahiptir. (Şehitoğlu, 2007, s.48)

İran'ın doğalgaz üretim ve tüketim durumu Tablo.6'da belirtilmiştir.

Milyar Metreküp	1995	1997	1999	2001	2002	2003	2004	2005
Üretim	35,3	47,0	56,4	66	75	81,5	84,9	87,0
Tüketim	35,2	47,1	58,4	70,2	79,2	82,9	86,5	88,5

Tablo.6. İran'ın Doğalgaz Üretim – Tüketim Durumu

(Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.175)

(Kaynak : BP Statistical Review of World Energy 2006)

Sahip olduğu muazzam enerji zenginliğine rağmen, İran'ın da Orta Asya enerji rezervleri ile ilgili politika ve projeleri bulunmaktadır. Türkmenistan gazının İran üzerinden taşınmasına ilişkin proje önemli aşamaya gelmişken, Türkmenistan'ın RF ile yaptığı 25 yıllık anlaşma ile gündemden düşmüştür.

İran, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerinde Türkiye'den daha fazla söz sahibi olduğunu düşünmektedir. Orta Asya devletlerinin ECO (EİT) örgütüne kabul edildikleri Şubat 1992'deki toplantıda Rafsancani'nin şu ifadeleri bu ülkenin niyetini açıkça ortaya koymuştur: "İran ECO ülkelerini birbirine bağlamaktadır ve iş birliği mutlaka İran üzerinden olmalıdır. Kuzey-güney, doğu-batı, Orta Asya-Avrupa bağlantıları, petrol ve gaz boru hatları, demiryolları, haberleşme ağları ve uluslararası havayolları mutlaka İran'dan geçmelidir". (Dikkaya, 1999, s.206) Ancak, Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarının ilk yıllarında devamlı Türkiye'yi örnek almışlardır.

2000'li yıllara kadar Özbekistan ve İran arasındaki ilişkiler daha çok ekonomik alanda cereyan etmiştir. İran yönetimi Özbekistan'ın Tahran yönetiminin siyasal İslam ihracı çalışmalarından hissettiği rahatsızlığın farkındadır. Bu yıllarda Özbekistan Cumhurbaşkanı birçok kez yinelediği sözleriyle sosyo-ekonomik ve siyasal gelişme stratejilerinde "Türkiye Modelini" benimsediklerini vurgulamıştır. (Çolak, 1999, s.218) Ancak, Özbek liderin ve Özbekistan'ın Türkiye'ye bakışı ve Türkiye'ye yönelik politikaları 2001'den itibaren değişerek soğukluk dönemine girmiştir.

İran'ın jeopolitik üstünlüğün yakınlık kurma yönünde bir avantaj olamadığı tek ülke Kırgızistan olmuştur. Kırgızistan'ın Hazar Denizi'ne kıyısı olmaması Tahran'a Kırgız ekonomisini dünyaya bağlayan kapı siyaseti izlemesine izin vermemektedir. Bu alanda beliren coğrafi dezavantaj, Hazar'a kıyısı olan diğer üç ülke ile olduğu gibi stratejik fırsatlar sunmamaktadır. Kırgızistan'ın, diğerlerine oranla küçük ekonomisi ile Rusya ve Türkiye ile olan sıcak ilişkilerinin de ortak girişimlerin gelişmesini engellediği belirtilebilir. (Çolak, 1999, s.219)

İran kendisine göre çok basit, anlamlı ve herkesin menfaatine olduğunu düşündüğü bir tür takas yöntemiyle Hazar petrollerinin taşımacılığında etkin olmayı istemektedir. İran büyük petrol kaynaklarına sahip olsa da, bu kaynakların hepsi ülkenin güneyinde bulunmaktadır. Oysa ki petrolün büyük kısmı, halkın %80'ini oluşturan 70 milyonluk nüfusun yaşadığı kuzey kesiminde tüketilmektedir. Bu petrol kuzeye çöllerden geçen boru hatları vasıtasıyla ulaşmakta ve bu da karmaşık ve maliyetli bir süreci gerektirmektedir. Petrol takası olması hâlinde, tanker gemileri, Kazakistan'dan aldıkları ham petrolü Hazar Denizi'ni geçerek İran limanı Neka'ya ulaştıracak, bu petrol rafinerilerde işlenerek kuzeyde yaşayan kalabalık nüfusun, özellikle Tahran'ın 14 milyonluk nüfusunun tüketimine sunulacaktır. Aynı zamanda Kazak bandıralı tankerler aynı miktardaki ham petrolü İran Körfezi'nden alacak ve dünya piyasalarına dağıtacaktır. Böylece İran'ın kuzeyi petrole daha kolay ulaşırken Kazakistan da pahalı boru hatlarının yapımını beklemeyecektir. Bu takas (swap) yöntemi ile 2003 yılında 50.000 varil/gün petrol taşınmıştır. Swap tekniği ile taşınan petrolden İran varil başına 1.5-2 dolar arasında gelir elde etmektedir. (Yılmaz, 2005, s.12)

Doğal gaz alanında İran, Türkmen gazının kendi toprakları üzerinden taşınarak Türkiye'ye (olursa daha sonra da Avrupa'ya) satılmasını önermektedir. Burada Türkmen gazının İran içinde kullanılıp, eş değer miktarda İran gazının Türkiye'ye satılması mümkün olabileceği gibi (takas), Türkmen gazının İran'dan transit geçerek Türkiye'ye yeniden ihracı da (re-export) söz konusu olabilecektir. ABD yaptırımları kapsamında bu proje devreye sokulamamışsa da, İran ile Türkiye arasında imzalanan gaz alım satım anlaşması kapsamında, gecikmelerle de olsa İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı tamamlanmıştır ve 2001 yılı sonunda işletmeye alınmıştır. Bu da bir anlamda, Türkmen gazının İran'dan Türkiye'ye taşınması anlamını taşımaktadır. Ancak, bu proje ile (İran-Türkiye Gaz Hattı), Türkmenistan gazı doğrudan Türkiye'ye ulaşmadığından, İran'a stratejik ve ekonomik avantaj verilmiş olmaktadır. İran-Türkiye gaz hattının kapasitesi 10 milyar metre küp/yıl olarak belirlenmiştir. (Yılmaz, 2005, s.13)

İran, SSCB'nin etkisi altında ilişki kuramadığı bu cumhuriyetlere karşı yeni politikalar izlemeye başlamış ancak, tarihi ve kültürel yakınlık sebebiyle Türkiye gibi bir rakiple karşı karşıya kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri ile Türkiye'nin potansiyel yakınlaşması, Rusya ve İran'ı rahatsız etmiş, bu kapsamda İran ve Rusya Arasında stratejik bir ortaklık oluşmuştur. (Aras, O.N., 2001, s.243; Özdemir, 2007, s.111)

İran'ın son yıllarda artan doğal gaz ihracı bölgeye olan ilgisinin de artmasına neden olmaktadır. İran, aralarında Türkiye, Ukrayna, Hindistan, Pakistan, Ermenistan, Azerbaycan, Tayvan, Güney Kore ve Çin'in bulunduğu birçok ülkeye gaz ihraç etmektedir. Ayrıca İran Çin'le Ekim 2004'de 100 milyar dolarlık 25 yıllık LNG anlaşması yapmıştır. Bu projeye yıllık 10 milyon ton doğal gaz Çin'e satılacaktır. İran Millî Gaz İhraç Şirketi (National Iranian Gas Export Corp.) ile Hindistan Gaz Şirketi GAIL (Gas Authority of India Ltd.) Ocak 2005'de İran'ın Hindistan'a 30 yıllığına 7.5 milyon ton/yıl LNG satışı için bir anlaşma imzalamışlardır. İhracın 2009-2010'da başlayacağı değerlendirilmektedir. (Yılmaz, 2005, s.13)

İran, Çin'in Orta Doğu'da müttefik olarak elinde tutabileceği tek ülke konumundadır. ABD'nin İran'a, Irak benzeri bir hareket düzenlemesi ve bu ülkeye

yerleşme düşüncesi kesinlikle Çin tarafından kabul edilmeyecektir. Her iki devlet aynı zamanda uluslararası ve bölgesel konularda da anlaşmalar yaparak, bölgede “yabancı güçlere” karşı olduklarını ve ABD’nin insan haklarını bahane ederek iç işlerine karışmasını kabul etmediklerini beyan etmişlerdir. Bu durum stratejik hedeflerin ön plana çıkarılması ile gelişen Çin - İran ilişkilerinin motive edici temel unsuru haline gelmiştir. İnsan hakları ve müdahale konusunda İran’ın tepkisi Çin’in tepkisinden çok daha fazla olmakta ve Çin’e ABD tehdidine karşı gelmek için daha fazla iş birliği çağrısı yapmaktadır. (Karaca, 2007, s.113)

7. TÜRKiYE’NİN DURUMU VE DİĞER ÜLKELER İLE İLİŞKİLERİ

Sahip olduğu jeostratejik konum Türkiye’ye uluslararası ilişkiler ve politika alanında önemli bir siyasi güç bahşetmektedir. Türkiye, Balkanlar, Kafkaslar, Karadeniz, Orta Doğu, Akdeniz ve Orta Asya ile Avrupa’nın doğal kesişim noktasında bir istikrar unsuru olması itibariyle öncelikle bölgesel, sonrasında uluslararası istikrarın sağlanmasında kilit bir konumda bulunmaktadır. (Bayar, 2006, s.143) Doğu Avrupa ve Batı Asya alt sistemleri ile Körfez, Doğu Akdeniz, Balkanlar ve Kafkasya bölgelerinin kesişme noktasında olan Türkiye, uluslar arası sistemde meydana gelen değişikliklerin birer uzantısı olan dönüşümlerle beslenen bu coğrafyadaki köklü değişikliklerden önemli ölçüde etkilenmiştir. (Yapıcı, 2004, s.204)

Soğuk Savaş döneminde SSCB’ye karşı NATO’nun ileri karakolu konumunda bulunan Türkiye’nin, SSCB’nin dağılması sonrası tehdit algılamalarında değişiklikler meydana gelmiştir. Soğuk Savaş döneminde özellikle kuzey ve batısından gelebilecek tehditlere karşı mekanizmalar geliştiren Türkiye, günümüzde asıl tehdidi güneyinden almaktadır.

Türkiye’nin yeni güvenlik algılamaları; Rusya Federasyonu’nun Kafkaslardaki askerî gücünün oluşturabileceği tehdit, Yunanistan ile Ege ve Kıbrıs merkezli sorunlar, Körfez Savaşını müteakip teröre zemin hazırlayan ortam, Irak’ın Kuzeyindeki Kürt siyasal oluşumu, İran ile olan gerginlikler, iç güvenlik tehditleri ve bunların dış bağlantıları, NATO’nun genişlemesi ve Batı Avrupa Birliği’ne Türkiye’nin dâhil edilmesi odağında gerçekleşmiştir. (Altunışık, 2000, s.325) Türkiye’nin Soğuk Savaş döneminde de devam eden Yunanistan ile Ege Adaları ve kıta sahanlığı sorunları ile ilgili ilerleme sağlanamamış iken, Güney Kıbrıs Rum Kesimi’nin AB üyeliğine kabul edilmesi Türkiye adına daha büyük bir sorunun başlangıcı olmuştur. AB’nin, GKRY’ni tanıma konusunda Türkiye’ye yaptığı baskı ve kriterler arasında olmamasına rağmen AB’nin birtakım yetkili ağızlarının bu yöndeki gayri ciddi açıklamaları Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği sürecinde önüne konan yeni engellerdir.

Bunların yanı sıra, Türkiye'nin kuzey doğusunda yer alan Kafkasya'da, büyük güçlerin mücadelesinden ortaya çıkan istikrarsızlıklar (2008 yılındaki Rusya-Gürcistan gerginliği ve Gürcistan'a bağlı özerk bölgelerin bağımsızlık talepleri vb.) ile İran'ın nükleer programının Türkiye'yi tehdit etme ihtimali de komşulardan kaynaklanan diğer sorunlu konulardır.

Ancak, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu en önemli ve güncel tehdit Irak'tan kaynaklanmaktadır. ABD'nin Irak harekatı sonrası istikrarın sağlanamadığı ülkede Kürtler, Türkmenler ve Şii Araplar olmak üzere başlıca üç büyük halk yaşamaktadır. ABD'nin politikalarının etkisiyle, diğer gruplar pasifize edilirken Kürtler yönetimde üstünlük kurmuşlardır.

Günümüzde, Irak toprakları üzerinde yeni bir siyasal yapılanma süreci yaşanmaktadır. Bu süreci yönlendiren ise yine bölge dışı bir güçtür. ABD'nin Irak'ın geleceğine ilişkin hesaplarının, son derece karışık olan nüfus yapısından ve Kürtlerle Araplar arasındaki tarihsel düşmanlıktan yararlanarak ülkeyi bölmek ve kuzeyde bütünüyle kendisine bağımlı yeni bir yapay devlet yaratmak olduğu anlaşılmaktadır. (Kaymaz, 2005, s.8) Irak'ın kuzeyindeki yeni oluşum, Türkiye'nin onlarca yıldır hem maddi, hem manevi kayıplarına sebep olan terör örgütü PKK için de yaşam alanı olmuştur. PKK'nın himaye edildiği açıkça ilan edilmemekle birlikte, bir Kürt bölgesel yönetiminin oluşturulduğu Kuzey Irak, Türkiye için en önemli tehdit haline gelmiştir.

Brzezinski, Türkiye'nin rolünü tarif ederken, Karadeniz bölgesinde istikrarı sağlamakta, Akdeniz'e geçişi kontrol etmekte, Rusya'yı Kafkaslarda dengelemekte, hala İslâmi kökten dinciliğe karşı bir panzehir oluşturmakta ve güneydeki dayanak noktası olarak NATO'ya hizmet etmekte olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, AB'ye giremeyen Türkiye'nin İslami dünyaya yöneleceği, ABD'nin buna izin vermemesi gerektiğini söylemektedir.

Üç ana kıtanın kavşağında ve son derece duyarlı bir bölgede yer alan Türkiye için bu jeostratejik konum birçok sonucu da beraberinde getirmekte; çok boyutlu, dengeli ve sorunlara çözüm üreten bir dış politika izlemesini gerekli kılmaktadır. Her

biri farklı özelliklere ve tarihe sahip sekiz komşusu olan Türkiye, gerek ikili ilişkiler gerekse yer aldığı çok taraflı örgütler kanalıyla siyasi istikrara katkıda bulunmaya yönelik aktif bir dış politika izlemek durumundadır. (Bayar, 2006, s.143) Bu durumun getirdiği zaruret ile Türkiye, cumhuriyetin ilanından itibaren çeşitli ekonomik ve askeri teşkilatlara katılmak suretiyle uluslar arası sisteme entegre olmaya çalışmıştır.

Günümüzde Türkiye'nin üye olduğu uluslar arası kuruluşlar; Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), D-8, katılım müzakereleri devam eden Avrupa Birliği, daimi gözlemci statüsünde olduğu Amerika Devletleri Örgütü, Karayip Devletleri Birliği ve Afrika Birliği'dir. (Bayar, 2006, s.143) NATO, OECD, AGİT ve DTÖ üyelikleri, Türkiye'nin Batı'ya dönük dış politikasının sonuçları olarak değerlendirilebilir ve Türkiye'nin çağdaş dünyada yer alması adına çok önemli kazanımlar sağlamaktadır.

Diğer yandan, Türkiye'nin, yüzü hem doğuya, hem de batıya bakan çift başlı Selçuklu kartalı gibi özel bir medeniyete sahip olduğunun göstergeleri ise İKÖ, EİT ve nispeten KEİ üyelikleridir. Türkiye, AB'ne üyelik görüşmelerine devam eden ve Hıristiyan olmayan tek ülkedir. Üyesi olduğu Batılı teşkilatlarda önemli roller edinmeyen Türkiye, bu üç teşkilat içinde oldukça etkili bir ülkedir.

Türkiye'nin öncülüğünde kurulan önemli işbirliği teşkilatlarından biri Karadeniz İşbirliği (KEİ)'dir. Arnavutluk, Azerbaycan, Ermenistan, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, RF, Ukrayna ve Türkiye arasında kurulan bölgesel işbirliği şemasının stratejik açıdan taşıdığı önem izahtan varestedir. Türkiye'nin girişimiyle kurulan bu işbirliği alanı 9 saat dilimi altında 20 milyon kilometrekare yüzölçümü ile Avrupa-Asya ve Orta Asya-Orta Doğu transit yollarını kontrol altında bulundurmakta, 400 milyonluk bir pazarı temsil etmekte, kullanılabilir 200 milyar petrol rezervi ile Körfez bölgesinden sonra dünyanın ikinci petrol ve tabii gaz rezervlerini barındırmakta, zengin maden ve sair yer altı servetlerinin yanı sıra kalifiye işgücü, eğitilmiş insan kaynaklarıyla önemli bir güç

oluşturmaktadır. (Bleda, 2001, s.495-496) Bu yapıya AB, NATO ve ABD'nin artan ilgisiyle Rusya'nın KEİ'ye daha olumlu bakmaya başlaması eklendiğinde,, KEİ'nin Avrasya'daki güç mücadelesinin işbirliği platformu olarak yükselmeye başladığı düşünülebilir. (Bilgin, 2008, s.477)

Türkiye, Kafkasya bölgesiyle şu nedenler yüzünden ilgilenmek zorundadır:

- Bölge ve bölge halkı ile olan bölgesel, tarihi, kültürel ve ekonomik bağları: Kafkasya'da bağımsız bir Türk varlığının bulunması her şeyden önce Türkiye için büyük bir moral kaynağıdır. Tarihi bağlardan kan bağına kadar uzanan ortak unsurlar Azerbaycan Cumhuriyeti'ni Türkiye için vazgeçilmez özel bir siyasi varlık konumuna getirmiştir.

- Rusya'nın bölgede tekrar güçlenmesi ve bu nedenle doğu sınırlarının güvenliğini sağlama mecburiyeti: Bölgedeki istikrar ortamına Ermenistan'ın da katılmasının sağlanması ile Türkiye'nin güvenliğine yönelik Rus yayılmacılığına karşı tam bir tampon bölge oluşturulabilecektir. Bu istikrar ortamı İran'ın Türkiye'ye yönelttiği irticai tehdide karşı da bir set oluşturacaktır.

- Orta Asya ve diğer bölgelerdeki Türk ve Müslüman ülke ve topluluklar ile ilişkilerin güçlendirilmesi: Kafkasya bölgesi, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında bir geçiş kapısıdır. Bu kapının en önemli kilidi ise Azerbaycan olmakta ve Türkiye ile birlikte coğrafi konumu ve şive yakınlığı nedeniyle daha çabuk uygulama ve sonuç alma avantajını vermektedir.

- Türkiye'nin bölgesel ve uluslar arası alanda ekonomik ve siyasi ağırlığının artırılmasında önemli yer tutan büyük projelerin hayata geçirilmesi: Kafkasya'nın özellikle Azerbaycan'ın tabii kaynaklarından, en çok olarak da petrolünden karşılıklı ve dengeli ekonomik ilişkilerle yararlanacak olan Türkiye'nin enerji ihtiyacı garantili şekilde karşılanabilecektir.

- Bölgede Rusya dışında, İran ve diğer ülkelerin güç kazanmasının engellenmesi: Türkiye ile Azerbaycan arasındaki yakınlaşma sonucunda ortaya çıkan imkanlardan faydalanmak isteyen Gürcistan'ın da iyi ilişkiler içine girmesiyle bölgenin istikrarı sağlanabilecek ve bölgedeki olumsuz Ermeni politikalarının tesiri azaltılabilecektir.

- Bölgesel bir güç olarak Türkiye'nin yerine getirmek zorunda olduğu insani sorumluluklar ve görevler: Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Karabağ

sorununun çözüme kavuşturularak Ermenistan'ın yayılmacı siyasetinden vazgeçirilmesiyle tam bir istikrar ortamına kavuşacak olan bölgede Türkiye ile Azerbaycan arasında Ermenistan'dan geçen en kısa yol Türk ekonomisinin Kafkasya'ya tam olarak açılmasını sağlayacaktır. (Yanar, 2002, s.80-81)

Türkiye Türk Cumhuriyetleri ile ne kadar sıkı işbirliği içerisine girerse, Türk Cumhuriyetleri'ni ne kadar çok kendi arkasına alabilirse, Türkiye'nin AB ve ABD ile ilişkileri de o denli sağlam olacaktır. (Oğan, Ağustos 2007, s.31)

7.1. Türkiye - Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (OATC) İlişkileri

SSCB sonrasında Türkiye açısından en önemli husus yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri ile olan ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve askeri ilişkilerin bütün yönleriyle faaliyete geçirilmesi, yeni politikalar geliştirilmesi olmuştur. (Yanar, 2002, s.97)

Türkiye, bu yeni devletlere ilgisini, bu ülkeleri ilk tanıyan ülke olması ile açıkça göstermiştir. Daha sonra ilk olarak diplomatik girişimlerde bulunarak Cumhuriyetlere olan ilgisini iyice belli etmiştir. Siyasi ilişkilerin ekonomik ilişkiler olmadan sağlıklı yürüyemeyeceği gerçeği altında, daha sonra ekonomik ilişkiler başlatılmıştır. Bu noktada Türkiye, Avrupa ve ABD tarafından da desteklenen model olma özelliğini de kullanarak bu ülkelere demokrasi ve piyasa ekonomisi tecrübelerini aktarmaya çalışmıştır. Bunun için bu cumhuriyetlerden binlerce öğrenci getirilerek, ülkenin yeniden yapılanması için gerekli olan beşeri sermayenin oluşumuna katkıda bulunulmuş, kamu kurumlarının karşılıklı işbirliği içine girmeleri sağlanmış ve bu ülkelerin, piyasa ekonomisinin getirdiği kurumları oluşturmaları konusunda yardımcı olunmuştur. (Dikkaya, 1999, s.196-197)

Ancak, dönemin önde gelen politikacılarından birçoğunun, özellikle de Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "21. Yüzyılın Türklerin yüzyılı olacağı" savının bir boyutunu teşkil eden Türkiye'nin Orta Asya politikası, başlangıçtaki tüm olumlu

beklentilerin aksine başarılı bir grafik çizememiş ve 1990'ların ortalarından itibaren de ivme kaybetmeye devam etmiştir. (Hatipoğlu, 2005, s.331-332)

Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelişi ile özetlenebilecek hızlı değişime Türkiye hazırlıksız yakalanmıştır. Bu hazırlıksız yakalanış özellikle Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve partisinin bölge hakkında bilgi ve vizyon eksikliği nedeniyle uygun dış politika alternatiflerini zamanında üretememeleri gerçeğiyle kendini göstermektedir. Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akaev'in Türkiye'yi "Türki Cumhuriyetlere yol gösteren bir seher yıldızı" olarak tanımlamasından birkaç ay önce Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın sırf Şii olduğu için yanı başındaki Azerbaycan ile bile ilgilenmediğini açıklaması Türk dış politikasında bu dönemde görülen aksaklıklara ilginç bir örnek teşkil etmektedir. (Yapıcı, 2004, s.206-207)

Graham E.Fuller, Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra Türkiye'de başlayan erken heyecan dalgası ile yeni bir "Türk yüzyılı" beklentilerinin ve Pan-Türkî vizyonun ciddi olarak başarılmasını üç nedene bağlamaktadır: "Birincisi, Türkiye, çoğunluğu Türk olan yeni cumhuriyetlerin gelişmesinde ve finanse edilmesinde ciddi rol oynayabilecek ekonomik ağırlık ve altyapıdan yoksundu. İkincisi. Taktiksel ve psikolojik olarak, Türkiye başlangıçta biraz küçümser biçimde bu cumhuriyetlere karşı yeni bir "büyük birader" gibi davrandı, aslında bu cumhuriyetler bazı açılardan Türkiye'den daha gelişmişti. Son olarak üçüncüsü, bu yeni devletlerin otokratik liderlerinin olağanüstü huysuz, paranoyak ve güvenilmez olduğu ortaya çıktı. Mesela, Özbekistan'ın İslam Kerimov'u, en küçük bir iç muhalefet belirtisine kafasını özellikle takmış durumdadır; hattâ Türkiye'yi kendisini devirmek için hem laik hem de İslamcı güçleri desteklemekle suçlamış, bu durum iki ülkenin eğitim alanında sahip olduğu yakın ilişkileri koparmış ve Türkiye'deki bütün Özbek öğrencilerin geri çağırılmasıyla sonuçlanmıştır." (Fuller, 2008, s.246-247)

Türkiye, 1996 yılına kadar insani yardım çerçevesinde, Azerbaycan'a 51, Kırgızistan'a 18,5, Türkmenistan'a 6 milyon dolar yardımda bulunmuştur. Aynı şekilde, mal ihracı ve proje / yatırım kredisi olarak 1995'in ikinci yarısına kadar Kazakistan'a 110, Özbekistan'a 300, Kırgızistan'a 25 ve Türkmenistan'a 88 milyon dolar kredi kullanılmıştır. (Dikkaya, 1999, s.197-198)

İkili ilişkiler ilk yakınlaşmanın vermiş olduğu heyecanla 1991 yılında yoğun bir şekilde başlamış ve Türkiye'ye gelen Türk Cumhuriyetlerin liderlerine sayısız destek ve yardım sözleri verilerek, 1993 yılına kadar olan iki senelik dönemde 140'dan fazla anlaşma imzalanmıştır. 1992 yılı ortalarına gelindiğinde Türkiye bölgede etkili olabilmek ve liderliğe oynayabilmek amacıyla siyasi, iktisadi, kültürel, askeri ve mali alanlarda ciddi adımlar atmıştır. Büyük miktarlarda Exim-Bank kredisi açılarak, bu devletlerle yapılan dış ticaret teşvik edilmiş, büyük holdinglerin yanı sıra, çok sayıda küçük işletmenin de bölgede ticaret ve yatırım yapması sağlanmıştır. (Demirağ, 2003)

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi, Türk dış politikasının önemli ve öncelikli bir amacı haline gelmesine rağmen, bölge hakkındaki bilgi ve tecrübe eksikliği, Türkiye'nin yerinde, kapsamlı, tutarlı, akılcı, gerçekçi ve başarılı sonuçlar verebilecek politikalar üretememesine sebep olmuş ve bu durum 1990'ların başından itibaren Türkiye'nin bölgedeki imajını olumsuz yönde etkilemiştir. Öte yandan, politika oluşum ve uygulama sürecine birbirinden çok farklı aktörlerin (farklı bakanlıklar, hükümet dışı aktörler, Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, etnik ve iş dünyasına ait lobiler, aşırı milliyetçi gruplar, Fethullah Gülen okulları vs.) katılımı ve bu aktörlerin farklı çıkarlarının uyumlaştırılmaması ve çoğu zaman bilinçli ya da bilinçsiz olarak kontrol edilememesi de önemli bir sorundu. (Hatipoğlu, 2005, s.332)

Orta Asya ülkelerinin sosyal, siyasi ve ekonomik gerçekleri, dinamiklerini anlamak yerine, özellikle de Türkiye'deki belli çevrelerin etkisiyle takınılan yeni "büyük ağabey" tavırları da Türkiye'ye karşı bir antipati oluşmasına sebep olmuştu. Dahası, bu ülkelerin Türkiye ile ilişkilerinde de sorunlar yaşanmaktaydı. Örneğin, Özbekistan, 1999 Şubatında Özbekistan'da meydana gelen terörist saldırının Türkiye topraklarında hazırlandığını öne sürmüştü ve bunun karşılığı olarak Özbekistan'daki Türk işyerleri ve okullarını kapatmıştı. (Hatipoğlu, 2005, s.333)

Türkiye, 1991 Körfez Savaşı sonrası aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Özal, 21. yüzyılın Türklerin yüzyılı olacağını ifade ederek, Türkiye'nin yeni aktivizminin Orta Asya ve Kafkasya boyutunun da olduğunu dile getirmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri

için bir model oluşturup oluşturamayacağı entelektüel düzeyde yurt içi ve yurt dışında tartışılmaya başlanmış, siyasi partiler programlarını bu değişimlere bağlı olarak güncellemişler, diğer bir taraftan, ortaya çıkan devletlerle ilk resmi temaslar gerçekleştirilmiştir. (Yapıcı, 2004, s.207)

Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarıyla işbirliği sağlamak ve geliştirmek için T.C. Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) kurulmuştur. Bu kurumun bünyesinde yapılan faaliyetlerle Türk Cumhuriyetleri'nin piyasa ekonomisine ve demokrasiye geçiş sürecinde yardımcı olunması hedeflenmiştir. Bu kurum Orta Asya ülkelerinde küçük ve orta ölçekli işleri finanse etmektedir ve bu çerçevede yapılan birçok önemli girişime imza atmıştır. (Dikkaya, 1999, s.196-197) Türkiye'nin özellikle bağımsızlığa kavuşan Türk Cumhuriyetlerine kültür, eğitim, teknoloji ve ekonomi alanlarında verdiği desteğin organizasyonu ile ilgilenen kurum, yardım çalışmalarını sosyal, mali ve daha ziyade teknik yardımlar sağlayarak sürdürmektedir. TİKA'nın yardım çalışmaları içinde eğitim programları, uzman temini ve ekipman yardımları da bulunabilmektedir. (Yapıcı, 2004, s.228-229)

Türkiye-Türkmenistan ilişkilerinde bugün gelinen nokta, adeta donma noktasına gelen ilişkiler ile ortaya çıkmaktadır. Maalesef geçmiş yıllarda Rusya ile hızla alalecele yapılmış doğalgaz anlaşmalarının Türkmenistan ile ilişkilerimizin bozulmasında en önemli husus olduğu konusunda tespitler vardır. Yine Ruslar'ın etkisiyle Trans-Hazar hattının adeta unutturulması, doğalgaza ucuz ve güvenilir bir şekilde gereksinim duyan ülkemiz açısından zararlı olmuştur. Türkmenistan'ın bu günlerde değişmeye başlayan dış politikaları bağlamında başlatılan dışa açılım süreci ise belki de önümüzde, yeni ilişkiler kurmak için bir fırsat yaratabilecektir. Kaldı ki Berdimuhammedov'un söylemleri de Türkmenistan'ın Rusya'ya verdiğiinden daha iyi fiyatlardan Avrupa Birliği ülkelerine gaz satma amacında olduğunu göstermektedir. Bu konu da Trans-Hazar'ı ve Türkiye üzerinden geçecek boru hatlarını yeniden gündeme getirmesi bağlamında Türkiye açısından fırsat zemini yaratabilecek bir durum olarak değerlendirilebilir. (Külebi, 10.12.2007)

Türkiye'nin stratejik geleceği ile yakından ilgili olan konuların en önemlilerinden biri de Hazar petrollerini dünya pazarlarına taşıyacak olan boru

hatlarını kimin kontrol edeceği sorunudur. Bu sorunun çözümü bir taraftan Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin geleceğini, diğer taraftan uzun vadede Türkiye'nin ekonomik ve politik parametrelerini belirleyecektir. Çünkü boru hatlarının ve enerji kaynaklarının kontrolü aynı zamanda Türkiye'nin dünya devleti olma sorunudur. (Yanar, 2002, s.132)

Özbekistan ile Türkiye arasında var olan adı konulmamış gerginlik politikasının da kademeli olarak terk edilmesi ve karşılıklı güvenin yeniden tesis edilmesi beklenilmektedir. Nitekim, seçim döneminde Kerimov Türkiye'ye de yeşil ışık yakmıştır. Basın özgürlüğü ve gazetecilerin eğitilmesinin yeni hedefleri içinde yer aldığını ifade eden Kerimov, Türkiye'nin tecrübelerinden yararlanmak istediklerini söylemiştir. Kerimov, "Türkiye, kardeş devlet; diliyle de gönlüyle de bize yakın" ifadesini kullanmıştır. Günümüzde Özbekistan'ın dış ticaretinde Türkiye 6. büyük ortaktır. Türkiye-Özbekistan arasındaki dış ticaret hacmi 700 milyon dolara ulaşmıştır. Son beş yıl içinde iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi beş kat artmıştır. Özbekistan'da yabancı ortaklı firmalar arasında Türk ortaklı şirketler birinci sıradadır. Ülkede 353 Türk şirketi bulunmaktadır. Bu işletmelerin 273'ü ortak şirket olup geri kalanı tamamen Türk sermayelidir. Toplam Türk yatırım hacmi ise 1 milyar dolar civarındadır. Türk yatırımcıları ağırlıklı olarak tekstil, inşaat, gıda, ticaret ve hizmet alanlarında bulunmaktadır. (Kanbolat, 21.01.2008)

Türkiye Cumhuriyeti Eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 1992 yılında yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri ile ilgili olarak "Türkiye'nin bu devletlere yardımını bir Pan-Türkizm politikası gütmek ya da bölgede nüfuzunu artırma gayreti olarak değerlendirmek fevkalade yanlış olur. Unutulmamalıdır ki, Türkiye Kafkaslar ve Orta Asya'daki yeni bağımsız devletlerin birçoğu için bir kültürel merkez ve çekim merkezidir. Türkiye bu ülkeler üzerinde tekelci hegemonya ilişkileri kurma peşinde değildir. Bilakis, bu ülkelerin dış dünya ile olan bağlarını artırmaya çalışmaktadır. Kısacası Türkiye, çoktandır zamanı gelmiş olan dünya ile bütünleşme çabalarında bu ülkelere yardım edebileceği inancındadır ve aynı zamanda kendi ayakları üzerinde durmalarına yardımcı olmak istemektedir." (Gökırmak, 2005, s.248-249)

Elbette ki, “Türklük” ya da “Türk Dünyasının Entegrasyonu” adına bir politik strateji geliştirmenin zorlukları, yalnızca bağımsızlığını yeni kazanmış, Türk kökenli eski Sovyet Cumhuriyetlerinin sırtına yüklenemez. Türkiye de, Sovyetler Birliği’nin dağılması esnasında yaşadığı kısa bir “heyecan” dönemi dışında, etnik temel üzerinde düşünülen entegrasyon projelerinden özenle kaçınmış ve Kafkaslar – Orta Asya politikalarını mümkün olduğu kadar tüm bölgesel güçlerin içinde olabileceği platformlara taşımıştır. Bunun en önemli örnekleri, üyelerini Türkiye, Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Pakistan ve Azerbaycan’ın oluşturduğu “Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO)” ve çok daha geniş sayıda ve çeşitlilikte üyeyi barındıran “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”dür. Dolayısıyla Türkiye devletinin resmi dış politikasının zaten “Türklüğü” esas alan bir etnik bakış açısı yoktur. (Gökırmak, 2005, s.251)

7.2. Türkiye - Rusya Federasyonu İlişkileri

Türkiye ile RF, Avrasya tarihine damga vurmuş, tarihin her döneminde devlet kurmayı başarmış iki önemli ülkedir. Türkler ve Ruslar, kurdukları devletler ile hem Asya, hem de Avrupa’da iz bırakmış iki millettir.

Bu iki ülkeyi bir araya getiren bazı özellikler vardır. Birincisi - bu iki ülke medeniyetlerin çarpışma kesitlerinde yer almaktadır. Örneğin; Merkezi ve Batı Avrupa veya Kuzey Amerika medeni ve siyasi kültür bakımından homojen alan gibi görülmektedir. İkincisi - bu iki ülke içeriği farklı olan ortak jeostrateji hedefleri için mücadele etmektedir. (Kafkasya, Karadeniz Bölgesi, Balkanlar, Merkezi Asya ve Orta Doğu) Üçüncüsü -kıyaslanamayan kendi siyasi kodlarına rağmen iki ülkede Avrasyalılık anlayışı jeopolitik düşünceyi büyük ölçüde etkilemektedir. Dördüncüsü ise -her iki ülkede etnik ayrımcılık konusu dış jeostratejiler üzerinde etkileyici güce sahiptir vb... Fakat bir özellik var ki Rusya'yı hem Türkiye'den hem de bazı büyük devletlerden ayırır: "iç jeopolitik". Bu nadiren görülen bir olaydır. Bunun nedeni ise medeniyetler arası çatışma hattının ülke içinden geçmesi ile bağlantılıdır. Hattın oluşumu ise, mekânsal yansıması olan ülke içi siyasi kültürel farklılıkla ilgilidir. Bu farklılık toplumsal düşünceye etki göstererek, jeopolitik dahil olmak üzere sosyal

bilimde geniş yelpazenin şekillenmesine neden olur. Esas “sürtüşme” Batıcılar ile Avrasyalılığın savunular arasındadır. Aralarında ortak bakışları destekleyen kesimler de yer almaktadır. Bu durum son zamanlarda özellikle 11 Eylül olaylarından sonra güçlenen bir akımdır. (İbrahimov, Kış 2002)

Çoğu zaman hem Doğu'nun, hem de Batı'nın potansiyel tehlike olarak gördüğü ve bu anlamda ortak kaderi paylaşan Rusya ve Türkiye Avrasya bölgesinin en önemli aktörleridir. Her iki ülke de bu bölgede ayrıcalıklı stratejik öneme sahip kilit ülke konumundadır. Rusya için Avrasya coğrafi olmanın dışında ideolojik bir kavramdır. Rusya bölgedeki etkin gücünü her zaman muhafaza etmek amacındadır. Türkiye ise, Avrupa ve Asya'da bir bağlantı noktası olmanın yanında Karadeniz'de istikrarı sağlamakta, Rusya ve Kafkaslar'da denge unsuru oluşturmakta, Akdeniz'e geçişi elinde bulundurmakta ve bütün bunların ötesinde bölgede demokratik yönetimi ve liberal ekonomisi ile bir model oluşturmaktadır. Türkiye'nin AB'ne yakınlığı ve güvenlik sağlama ve koruma gücüne sahip olması da bölgedeki özel konumunu belirleyen önemli faktörlerdendir. (Aras, G., 2005, s.37)

Türk-Rus ilişkilerini dört safhada ele almak mümkündür:

İlişkilerin birinci safhasının temel görüşüne göre Rusya Bizans'ın halefidir ve Üçüncü Roma İmparatorluğu'nun kurucusu olacaktır (1550-1800). Rusya'nın Roma ve Bizans Devletleri'nin topraklarına hakim olması temel düşüncedir. Dini amaç, Ortodoksluğun merkezi olan İstanbul'un ele geçirilerek, Slavların öncülüğü ve yönetiminde eski Roma'nın hakimiyet alanlarını da içine alacak şekilde bir Ortodoks Slav İmparatorluğu kurulmasını sağlamaktır. Bu dini kaynaklı “Moskova-Üçüncü Roma” görüşü, daha sonra Rusya'nın siyasi ve ekonomik hedefleriyle birleştirilerek sistemleştirildi. Bu düşüncenin en önemli özelliği veya hedefi, Türklerin Avrupa'dan atılması görüşünün kabul edilmesiydi. (Yanar, 2002, s.88-89)

İlişkilerin ikinci safhasındaki görüşe göre; Slavizm adı altında oluşturulan ırk ve kök esasına bağlı olarak, Orta Avrupa'da, Balkanlar'da, Avrupa'nın güneyinde ve kuzeyinde yaşayan Slavlar bir bütündür. Bunların varlıklarını devam ettirmeleri ve gelişmeleri ancak Rusya'ya bağlanarak bir Slav İmparatorluğu kurulması ile mümkün olabilecektir (1800-1917). Rusya bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ile

girdiği dört savaşı kazanmış, topraklarını genişletmiş, Karadeniz'e inmiş, Kafkas bölgesinde etkin bir güce ve hudutlara sahip olmuştur. (Yanar, 2002, s.91)

İlişkilerin üçüncü safhasındaki temel görüşe göre, Rusya'nın varlığı, gelişmesi ve devamlılığı kapitalizm ve emperyalizmin yok edilmesi ile mümkündür. Komünizm tüm dünyada yaygınlaştırıldığı takdirde, Rusya'nın dünya hakimiyeti de gerçekleştirilmiş olacaktır (1917-1991). Türk-Rus ilişkilerinin üçüncü safhası, Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı mücadelesi döneminde başladı. Çeşitli aşamalardan geçti. Rusya'da SSCB'nin dağılıp çözülmesine kadar devam etti ve nihayet 1991 yılında son buldu. (Yanar, 2002, s.93-94)

Üç aşama da birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. Her aşama, önemli bir dünya sorunuyla ve uluslar arası ilişkiler düzeniyle ilgili olarak gelişmiştir. Değişmeyen tek temel unsur veya politika, SSCB'nin Türkiye üzerindeki çıkar ve beklentilerinde veya çıkar ve rekabet mücadelelerinde çarlığın tarihi emellerinin korunması ve Büyük Petro'nun vasiyetindeki isteklerin gerçekleştirilmesi çabalarıydı. (Yanar, 2002, s.94)

İlişkilerin dördüncü ve halen devam eden safhasındaki düşüncede, Rusya'nın çıkarları bütün insanlığın çıkarları ile bütünleşmiştir. Rusya'nın ideali; insanlığın dünya çapında örgütlenmesi ve hukuka dayalı bir dünya devletler topluluğunun kurulmasıdır. Buna göre devletler ve toplumlararası ilişkilerde ideolojilere yer yoktur. İnsanlığın önemli sorunlarına, silahlanmaya, çevre sorunlarına, yoksullukla mücadeleye ancak birleşerek çözüm bulunabilir. Bu tarihten itibaren Doğu Anadolu'da Rusya'nın yerini Gürcistan, Ermenistan ve Nahçıvan almıştır. Komünist ideolojiyi terk eden Bulgaristan ve Romanya'nın Türkiye'yi tehdit eden durum ve konumu kalmamıştır. (Yanar, 2002, s.96)

Avrasya coğrafyasının iki hükümler gücü olarak Türkiye ve Rusya Federasyonu; gerek Çarlık Rusya'sı döneminde, gerekse Soğuk Savaş'ın baş aktörlerinden biri olan SSCB döneminde sürekli birbirlerine karşı bir tehdit algılaması ve rekabet duygusu içinde olmuştur. SSCB'nin dağılması, bu mücadelenin sona ereceği yönünde umutlar doğurmuşsa da, iki ülke Avrasya bölgesinde üstünlük

sağlama uğrunda yeni bir çıkar mücadelesine girişmişlerdir. (Oğan, Aralık 2004, s.27)

2000’li yılların başlarına kadar devam eden bu mücadele, aslında her iki ülkeye de faydadan çok zarar getirmiş ve diğer ülkeler bu mücadeleden faydalanarak başta petrol alanları olmak üzere bölgede önemli kazanımlar elde etmişlerdir. 11 Eylül saldırıları sonrası her iki ülkede de rekabet yerine işbirliği yapabilecekleri alanları ön plana çıkarma yönünde yeni fikir ve istekler ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak, 16 Kasım 2001’de Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile Rus Dışişleri Bakanı İgor İvanov tarafından NewYork’ta “Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı : İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa” isimli belge imzalanmıştır. Bu belge, yalın bir ifadeyle, iki ülke arasında sorun haline gelen ve sürekli rekabetin yaşandığı Avrasya coğrafyasında “çok boyutlu işbirliğini” öngörmektedir. (Oğan, Aralık 2004, s.27)

2001’de her iki ülkenin Dış İşleri Bakanları tarafından imzalanan protokol; ticaret, kültür ve turizm konularında işbirliğini içermektedir. Müşterek ekonomik çıkarlar, bölgesel güvenlik kaygıları ve politik gelişmeler; tüm dünyanın dikkatini çeken Türkiye Rusya yakınlaşmasının temel nedenleri olarak görülebilir. (Akgül, Haziran 2007, s.146)

Türkiye ile Rusya ilişkileri, 1990’lı yılların başında, özellikle 1993’te Rusya’nın “Yakın Çevre Doktrini”ni devreye soktuğu günlere kadar ılımlı denebilecek bir düzeyde idi. Sonrasında Türkiye Batı tarafından, bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelere bir model olarak sunuldu. Zira bu ülkelere bölgedeki Pakistan, Afganistan, İran ve Suudi Arabistan kendi modellerini sunmak istemekteydi. Türkiye’nin model olma girişimi başlangıçta Rusya’dan destek görüyordu. 1993’ten sonra Türkiye’nin orada ağırlığının artmasının Rusya’nın bölgedeki etkisini kıracağı değerlendirilmeleri yapıldı ve sonrasında Türkiye ile Rusya 1993 ile 1999 yılları arasında çok ciddi bir rekabete girişti. Bu rekabette en önemli noktalardan birisi enerji politikaları, özellikle de enerji kaynaklarının Batı pazarlarına nasıl aktarılması gerektiği hususuydu. Bu rekabet içerisinde kimi zaman Çeçenistan-PKK denklemi kuruldu ve bu şekilde 1997 senesine gelindi. 1997 yılında iki ülke arasında imzalanan Mavi Akım doğalgaz anlaşmasıyla rekabetten belli alanlarda işbirliğine geçiş sağlanmış oldu. (Oğan, Ağustos 2007, s.28)

ABD; Avrasya'da uluslararası egemenliğini askeri tedbirlerle kurmaya çalışırken, Rusya bölgedeki etkinliğini ekonomi ve enerji konusundaki politikalarıyla korumakta ve bunda da başarılı olmaktadır. Avrasyacı bakış açısını enerji politikalarına da yansıtan Putin Yönetimi; Hazar Havzası ve Kafkasya'da, Türkiye'nin enerji güvenliğini ve bölge politikalarını tehdit etmektedir. Buna karşın; Orta Doğu'da Türkiye ve Rusya'nın siyasi ve ekonomik çıkarları örtüşmektedir. Bu bakımdan Orta Doğu'da enerji konusunda yapılacak işbirliğiyle Türkiye Rusya ilişkileri geliştirilebilir. Rusya'nın AB'ne yönelik politikaları ise; enerji politikalarının çatışması nedeniyle Türkiye Rusya ilişkilerini olumsuz etkilemekteyse de Türkiye'nin alternatif bir enerji transfer bölgesi olarak öne çıkması açısından yararlı olmuştur. Gelecekte Türkiye'nin, Rusya'ya olan bağımlılığının azalacağı ve bölgede enerji konusunda etkin konuma geleceği öngörülmektedir. (Akgül, Haziran 2007, s.131)

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin her alanda geliştirilmesi gerektiği pek çok uzman tarafından ifade edilmektedir. İlişkilerin geliştirilmesinde, her iki ülke adına önemli kazanımlar ortaya çıkabilecektir. İlişkilerin geliştirilerek stratejik ortaklığa varan bir sürece ilerletilmesini öngören Rus görüşlerinin arkasında genelde Rus Avrasyacılık ekolünün temsilcileri bulunmaktadır.

Bugün Avrasyacılık fikrinin Rusya'daki öncüsü Aleksandr Dugin'dir. Rusya Federasyonu'ndaki Avrasya Hareketi Başkanı olan Dugin, Rusya'nın Avrasya hareketi ile kurtulacağını ümit ettiği ve Türkler olmadan bunun başarılmasının mümkün olamayacağını gördüğü için Türkiye'ye sıcak mesajlar vermektedir. (Bulut, 2005, s.190)

Rus jeopolitikçisi Dugin; 2003 yılına kadar, Türkiye'yi "Atlantikçi ittifakın bölgedeki en tehlikeli temsilcisi" olarak görmüş ve Rusya-Türkiye çıkar çatışmasının jeopolitik tarafından belirlendiğini yazmıştı. (Dugin, 2005, s.79; Akgül, Haziran 2007, s.146) ABD ile ilişkilerin gerginleşmesi ve Rusya'yla diyalogun ilerletilmesinden sonra bu düşüncelerini değiştiren Dugin; Türkiye'nin güçlü "Avrasya Stratejik İttifakının" kurulmasında çok büyük, hatta başlıca rolü oynayabileceğini belirtmiştir. Bu çelişkiyle birlikte, göz önünde tutulması gereken

diğer husus; Dugin'in, Avrasya kıtasında ABD etkisinin kırılmasından sonra, çok kutuplu yapının oluşacağını, çıkar çatışmalarının yaşanacağını ve bu çıkar ayrılıklarının jeopolitik tarafından belirleneceğini savunmasıdır. (Dugin, 2005, s.97; Akgül, Haziran 2007, s.146) Bu açıdan bakıldığında, Dugin'in Avrasyacı jeopolitik yaklaşımı, Türkiye ve Rusya'nın ancak kısa süreli ve taktik işbirliği yapabileceğini ortaya koymaktadır. Putin Dönemi'nde uygulanan dış politika incelendiğinde, Avrasya kıtasında Rusya'nın zayıf ortağı olunmasının, uzun vadede Türkiye'nin özellikle Kafkasya ve Orta Asya'daki çıkarlarına ters düşeceği gözlemlenmektedir. (Akgül, Haziran 2007, s.146)

Dugin, "Türkiye'nin toprak bütünlüğü, egemenliği büyük oranda Rus dış politikasının ne ölçüde Avrasya kökenli olduğuna bağlıdır. Rusya'nın Kafkaslardaki durumu da Türkiye'nin Avrasya Stratejik Birliği'ni ne ölçüde düşündüğüne bağlıdır" (Bulut, 2005, s.191) diyerek iki ülkenin birbirine olan ihtiyacını ifade etmektedir. Tabii, gözden kaçırılmaması gereken bir husus da, bu açıklama içinde Türkiye'nin varlığı ve bekası ile Rusya'nın yalnız bir bölgedeki hak ve menfaatlerinin karşılaştırılmış olmasıdır. Dugin, bu ölçsüz karşılaştırmayı özellikle yapmıyorsa, Türkiye'nin böyle bir birliğe olan ihtiyacının daha elzem olduğunu ifade etmek istemektedir.

Türk-Rus ekonomik ilişkilerinin geleceği konusunda Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Başkanı Rıfat Hisarcıklıoğlu şu görüşü ile oldukça ümitlidir: "Günümüzde Türk-Rus ilişkilerini Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi sınırlandıracak hiçbir engel kalmamıştır. Türkiye ve Rusya, geçmişte Almanya ve Fransa'nın başardığını başarabilir" (Kınıklıoğlu, 2006, s.105)

Derinleşen Türk-Rus ilişkilerinin ardındaki itici güç, sürekli büyümekte olan ticaret hacmidir. İkili ticaretin gelişmesi 1984 yılında imzalanan doğalgaz anlaşmasına dayanmaktadır. Rusya Federasyonu, Türkiye'nin Almanya'dan sonra en büyük ikinci ticaret ortağı olmuştur. Bunun yanı sıra, Türk inşaat firmaları son 16 yıl içinde Rusya'da toplam değeri 14 milyar dolar tutan 700'ü aşkın proje tamamlamıştır. (Kınıklıoğlu, 2006, s.105)

Rusya Federasyonu eski Ankara Büyükelçisi Albert Çernişev de Dugin'i destekleyen ifadelerle Türk-Rus işbirliğinin lüzumunu ortaya koymaktadır: "Dünyanın en zengin kaynakları Avrasya'da. Petrol ve gaz yönünden Araplardan da zenginiz. ABD, AB ve Çin Avrasya ile ilişkiye girmeden işlerini yürütemezler. Dolayısıyla biz, el kaldırıp da, bizi AB'ye alın dememeliyiz. Kendimize yetecek güçteyiz. Türkiye ve Rusya, Avrasya'nın lokomotifi olmalıdır. İki ülke arasında basit bir komşuluk ilişkisi olmamalıdır. Artık somut olarak işe başlamalı ve birlikte çalışmalıyız." "Rusya ve Türkiye, 'Avrasyacılık'ın iki önemli ülkesidir. Türkiye, Avrasya için en nüfuzlu ülkedir. Bu zeminde başarılı olacak bir işbirliği istiyoruz. Rusya, Türkiye ve diğer komşular yeni bir güç merkezi oluşturmalıdır." (Bulut, 2005, s.191)

Rusya Başbakanı Vladimir Putin'in sözcüsü Dimitriy Peskov, Rusya'nın Sesi Radyosu'nun Türkçe Bölümü programcılarında Dr. Serhat Samancı'nın gündemdeki sorunlarla ilgili sorularına Türkçe verdiği yanıtta şunları ifade etmiştir: "Rusya, Türkiye ve İran ile birlikte aynı bölgede çok güçlü oyuncu olan ülkelerdir. Özellikle bugünkü son derecede çalkantılı bir ortamda biz aynı sandaldayız. Potansiyel olarak da üçümüz de çok güçlü ülkeleriz. Hiç şüphem yok ki geleceği parlak ülkelerdir. Boşuna rekabet yerine, uyumlu bir işbirliği ve karşılıklı bağımlılık esasında her üçümüz için de çok önemlidir. İşbirliği potansiyelimiz çok geniş. Enerji alanı bu açıdan son derece önemli. Çünkü enerji alanındaki işbirliği üçüncü ülkelerde de mümkün. Ve üçüncü ülkelere enerji güvenliğini sağlayabilecek vasıftayız. Gerek Rusya, gerekse İran ve Türkiye kısmen Avrupa'da, kısmen Asya'da bulunan, yani Avrasya bölgesinde bulunan, iki kıtayı birleştiren ülkelerdir. Köprü rolünü oynayan ülkeler. Üzerinde çalıştığımız projeler birçok diğer ülkelerin menfaatlerine değmektedir. Dolayısıyla bu açıdan da bu işbirliğinin rolü çok önemli. Üçümüz üzerinde yatan sorumluluk da çok önemli. Enerji alanındaki işbirliğine gelince şunu ifade etmem gerekiyor ki bir takım projeler gündemde. Bu sadece enerji kaynaklarının nakli ve gaz ve petrol çıkarılmasıyla sınırlı değildir. Nükleer alanındaki işbirliği söz konusu. Bu tür işbirliğinin perspektifleri de çok geniş." (Hürriyet Gazetesi 22.03.2009)

Putin'in 2004'teki Türkiye ziyaretinde Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasında Dostluk ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine Dair Ortak

Deklarasyon imzalanmıştır. Deklarasyon, geniş bir ortak çıkarlar yelpazesine atıfta bulunmakta ve özellikle, son yıllarda taraflar arasında kurulan güven ve mahremiyetin arttırılmasını vurgulamaktadır; ilişkilerin derinleştirilmesi arayışları kapsamında, aktörlerin çeşitlendirilmesini öngörmekte ve her iki ülkenin de güvenlik ve istikrara değer veren Avrasyalı güçler olduğunu belirtmektedir. (Kınıklıoğlu, 2006, s.101)

Türkiye ve Rusya kendi bölgeleriyle ilgili görüşlerinde tam bir mutabakat içindedir. Ankara ve Moskova, ABD'nin İran, Irak ve Suriye'ye ilişkin tutumları konusunda aynı endişeleri paylaşmaktadır. İki taraf ta İsrail-Filistin çatışması, Irak'ın toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin korunması gerektiği, Kafkasya'da istikrarın sürdürülmesi ve Karadeniz'in güvenliğinin kıyıdaş devletler tarafından sağlanması konularında her açıdan hemfikirdir. Bu dört konunun hepsinde de, Türk ve Rus görüşleri ABD politikası ile ya taban tabana, ya da belirli bir derece karşıtlık arz etmektedir. İki tarafın Karadeniz/Kafkasya bölgesine özel önem verdiklerinin açık bir işareti olarak, taraflar bölge konusunda düzenli siyasi istişarelere paralel olarak çalışacak ayrı bir alt grup oluşturmuştur. (Kınıklıoğlu, 2006, s.101-102)

Dugin, Rusya'nın Avrasyacılık düşüncesi ile ilgili olarak, "Rusya, ya büyük Avrasyacı kıtasal imparatorluk olacak, ya da hiç varolmayacaktır" demektedir. Türkiye için Avrasyacı yaklaşımı ise, Türkiye'nin Anglo-Sakson ittifakına sırtını dönmesi, AB'ye giriş için önüne konan Türkiye'ye özgü engelleri kabul etmemesi ve Asya merkezli politikalara yönelmesi konularında odaklanmaktadır.

Bugün Türkiye bölgede aktif rol oynamaya aday ülke durumundadır. Bu bölge, Avrasya'nın merkezindeki Türkiye'nin jeostratejik konumu belirleyici önemli bir faktör olduğu gibi, jeoekonomik konumu için de önemli avantajlar sağlamaktadır. Türkiye'nin bölgedeki özellikli konumu aynı zamanda tarihten gelen ortak paylaşımlar tarafından da belirlenmektedir. Rusya Türkiye'nin bu potansiyelini görmekte, fakat bunun açığa çıkmasını engellemek için çabalamaktadır. Başka bir ifade ile, 'arka bahçesinde' başka gücün etkinliğini istemeyen Rusya, bu noktada Türkiye ile çatışmaktadır. Yapılması gereken belki de 'çatışma içinde uzlaşmaya' gidilmesidir. (Aras, G., 2005, s.44-45) Türkiye, Rusya'yı bölgemizin ortak refahı ve

istikrarı doğrultusunda, karşılıklı yarar ve çıkar ilkeleri zemininde, 21'inci yüzyılda birlikte çalışacağı bir ortak olarak görmektedir. (Buttanrı, 2004, s.87-88)

Birçok işbirliği ve ortaklık alanına rağmen Türk-Rus ilişkileri sorunsuz değildir. Ana sorunlar öncelikle siyasi alanda mevcuttur. 2004 yılının Nisan ayında BM tarafından hazırlanan Annan Plan'ına ilişkin Kıbrıs referandumuna günler kala, Rusya Kıbrıslı Rumların güvenlik endişelerini hafifletmeyi amaçlayan bir kararı engellemek üzere veto hakkını kullanmıştır. Güneydeki Ortodoks dindaşlarına olan sadakati ile Türkiye'nin beklentilerini yerine getirmek arasında gidip gelen Moskova, en azından Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili endişeleri konusunda bir şeyler yapmaya çalıştığı izlenimini vermek istemektedir. (Kınıklıoğlu, 2006, s.119-120)

Diğer sorunlu bir konu da, Rusya Parlamentosunun Nisan 2005'te Ermeni "Soykırımı"na ilişkin kararıdır. Türkiye söz konusu kararı kınayarak, kararın "1915 yılında neler olup bittiğini en iyi bilmesi gereken bir ülkenin parlamentosu" tarafından alınmış olmasındaki ironiyi vurgulamıştır. Buna ek olarak, kararın her alanda gelişmekte olan ikili ilişkilerin ulaştığı seviye ile bağdaşmadığı ifade edilmiştir. (Kınıklıoğlu, 2006, s.120)

PKK terör örgütünün de halen Rusya Federasyonu terör listesinde yer almaması ikili ilişkilerde sorun olmaya devam etmektedir. Özellikle PKK kaynaklı terör eylemlerinin arttığı ve iç güvenlik ortamının tekrar gerildiği bugünlerde Moskova'nın PKK'yı terör örgütü listesine almaması anlaşılabilir değildir. (Kınıklıoğlu, 2006, s.120-121)

Rusya, arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya'ya iktisadi, siyasi ve kültürel bakımdan herhangi bir ülkenin girmesine karşıdır. Bunda da en ön sıradaki ülke Türkiye'dir. Bunun yanında, BTC petrol boru hattının açılmasıyla birlikte Türkiye ile rekabete girmiştir. Çeçenistan sorununda da Türkiye'yi taraf görmektedir. (Karaca, Ocak 2008, s.38)

Yirmibirinci yüzyılda Rusya mutlaka "Çarlığı" kurmaya çalışacaktır. Nitekim bunu son dönemde etkili olan stratejisti Aleksander Dugin'de görmek mümkündür. Dugin, Rus stratejisini kademeli genişleme politikasına dayandırır.

Anti-Atlantikçi (Anti-Amerikancı) yapıyı bir araya getirmeye çalışır. Bunun için de Tokyo (Pekin), Tahran, Berlin eksenini kurar. Bu eksenin Avrupa ayağının derinliğinde Paris yer alır. 21. yüzyıl Rus stratejisi Avrasya merkezlidir. Avrasya hattında anti-Amerikancı kitleyi buluşturduktan sonra Orta Asya'da Çin'le nüfuz alanları içerisinde ittifaklar yapar. Kafkasya'da ise İran derinliğine kadar nüfuz eder. Balkanlarda ise eski alanlara dönülmeye çalışır. Rusya'nın Avrasya derinliğinde tanımladığı düşman ABD değil, Pan-Türkizm yani Türkiye'dir. (Günay, 2005, s.281)

Genel olarak; Rusya Türkiye ilişkileri, eğer Türkiye alternatifleri iyi değerlendirir ve Rusya'nın dışa açılan kapısı haline gelirse, enerji konusunda Rusya'ya bağımlılık olmaktan çıkarak karşılıklı bağımlılık haline dönüşebilir. Fakat bunun sağlanabilmesi için proje anlaşmalarında çok dikkatli olunmalı ve çok yönlü düşünülmelidir. Türkiye'nin bölgedeki güç mücadelesinde taraf olmaktan çok, aktif ve pragmatik bir dış politika izleyerek enerji konusunda tüm ülkelerle işbirliğini sürdürmesi önem arz etmektedir. (Akgül, Haziran 2007, s.153)

7.3. Türkiye - Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri

Orta Asya'yı terk eden atalarımızdan bugüne, bu coğrafyayı devamlı olarak geri planda gördüğümüz, oradaki insanları tanımak, kendimizi anlatmak adına hiç çaba sarf etmediğimiz, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile doğu ile batı arasındaki köprüyü oluşturabilmek, 11 Eylül olayları ile değişen dünyanın geleceği hakkındaki senaryolara kendimizi dünya devletleri arasında daha etkili kılabilmek için Türkiye adına çok uğraş vermediğimiz ve çaba harcamadığımız bir gerçektir. Türkiye, yıllardır Uzak Asya'ya ait yeterli bir siyaset üretemediği gibi, Asya'nın giderek artan önemini hep Avrupa-ABD merkezli bir yaklaşımla ikinci planda görme yanlışlığına düşmüştür. Uzun bir süreden beri AB'ye girmek için uğraşlarımızın hâlâ sonuçlanamadığını düşünürsek, Asya'yı daha yakından takip etmemiz gerektiği ortaya çıkar. Bu takibin ana merkezini Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, tarih boyunca büyük bir güç olmuş ve Asya kıtasına rengini vermiş, dünyada egemen güç olmak isteyen Çin Halk Cumhuriyeti'nin oluşturması gerekir. (Karaca, 2003, s.17)

Çin'in Kafkasya siyasetini, Orta Asya siyasetinden ayırmak yanlış olacaktır. Ayrıca, Çin'in Kafkasya siyasetini parametre olarak belirtirsek üç tane parametre vardır: Biri güvenlik, birisi enerji ve bir diğeri de iktisadidir. Çin Kafkasya'da Ermenistan'a oynamaktadır. Güvenlik konusunda Çin'in Ermenistan'a oynama ya da Ermenistan'la beraber neden İran oynama nedeni Pantürkizm korkusu, yani Doğu Türkistan korkusu ile açıklanabilir. Dünyada Çin'in iktisadi açıdan dengeli olduğu hiçbir ülke yokken, yalnız Ermenistan istisnadır. Çin Ermenistan'a 1.000.000 dolarlık ihracat yaparken, Ermenistan'dan 6.600.000 dolarlık ithalat yapmakta, Ermenistan'ı resmen kollamaktadır. (Karaca, Aralık 2004, s.29-30)

Rusya'nın bölgede zayıflamasından rahatsızlık duyan Erivan, Çin'in Kafkaslara girmesini kolaylaştırıcı politika da izlemektedir. Pekin, Ermenistan'ı destekleyerek Azerbaycan'ın güvenliğini tehdit etmekte ve jeopolitik önemini azaltarak, Batının Orta Asya'ya girmesini engellemek amacıyla Kafkaslarda etkili olma isteğindedir. Çin'in rahatsızlığının bir diğeri Türkiye'nin gelecekte Orta Asya'da etkinlik koyma olanaklarıyla bağlantılıdır. Diğeri bir ifade ile Ankara'nın Doğu Türkistan'a yönelik açılımlarından korkan Pekin, "Pantürkizm"i Kafkaslarda Dağlık Karabağ sınırlarında durdurmayı hedeflemektedir. (Gül & Ekici, 2001, s.391)

Çin'in Türkiye'ye bakışında tedirginliğe sebep olan konu şüphesiz Uygur Türklerinin yaşadığı Doğu Türkistan'dır. Doğu Türkistan meselesi Çin hükümetleri tarafından iki ülke arasında kurulacak ilişkilerin hep ilk meselesi olmuştur. Türkiye'nin her iyi niyetli girişiminin önüne Çin hükümetleri hep bu mesele ile çıkmışlardır. (Karaca, 2005, s.359-360)

Çin'in Türkiye'nin Kıbrıs siyasetini desteklememesinin en büyük nedeni kendi ülkesinde azınlıklarla yaşadığı sorunlardır. Kıbrıs'ta iki ayrı devletin ÇHC tarafından tanınmamasının, Çin'in içindeki azınlıkların da devlet kurabileceği ve başka güçler tarafından desteklenebileceği anlamı taşıması, Çin'in Kıbrıs konusunda tarafsız kalmasına yol açmaktadır. Özellikle Tayvan modelinin Tayvan modelinin Kıbrıs'ta uygulanması düşüncesinin gündeme getirilmesinden ve kalıcı bir model olarak uluslar arası kamuoyuna sunulmasından ötürü ÇHC çok büyük rahatsızlık duyacaktır. (Karaca, 2005, s.363)

Çin'in Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne ithalatı 2006 yılında 3 milyon dolar olurken, ihracatının 351 milyon dolar olduğu görülmektedir. Son üç yıl baz alındığında taraflar arasındaki ticaret hacminin neredeyse % 100 arttığı ve ticari ilişkilerin gelişmesiyle birlikte taraflar arasında siyasi görüşmelerin de sıklaştığı görülmektedir. (Karaca, 2007, s.164) Çin, Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni Kıbrıs'ın tek devleti olarak tanımaktadır ve ilişkileri oldukça iyi seviyededir. Kıbrıs sorununu ilgilendiren uluslar arası tartışmalarında GKRY'nin her zaman Çin desteği ve oyu bulunmaktadır.

Çin, PKK terör örgütü için hiçbir zaman bölücü ya da terörist terimlerini kullanmamıştır. PKK meselesini hep Doğu Türkistan meselesinin karşılığı olarak görmüştür. (Karaca, 2005, s.364) Iraklı Kürt liderler ile oldukça iyi ilişkileri bulunan Çin, bu sayede Irak'tan çeşitli petrol imtiyazları ve sözleri almıştır.

Çin'in Irak'taki Kürt gruplar dışında Türkiye'nin iç siyasetini ilgilendiren bölücü gruplara yönelik politikalar izlediği de görülmektedir. İlk olarak bu gruplarla ilişkiyle Çin, Türkiye'ye karşı Uygur konusunda bir avantaj elde etmeyi hedeflemektedir. (Karaca, 2007, s.175)

Türkiye ile Çin arasında siyasi açıdan rekabet yaratabilecek en önemli bölge Orta Asya'dır. Çin'in Orta Asya ve RF'ye karşı uyguladığı siyaseti dört başlıkta toplayabiliriz: Sınır bölgelerindeki istikrarın sağlanması, ülke içindeki belirli bölgelerin ekonomik gelişiminin artması, artan enerji ihtiyacı ve Soğuk Savaş sonrası beliren stratejik pozisyonun korunması. (Karaca, 2005, s.364)

Çin, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu tüm ülkeler ve oluşumlarla iyi ilişkiler içindedir. Çin'in Kuzey Irak'taki Kürt bölgesel yönetimi, PKK terör örgütü, GKRY ve Ermenistan'la sıcak ilişkileri Türkiye'yi rahatsız etmelidir. Çin'in, tüm dünyada olduğu gibi Türk ekonomisini de ele geçiren ucuz ve kalitesiz malları da ayrı bir tehdit yaratmaktadır.

Bunların yanı sıra, iki ülke arasındaki ticaret, 1992 yılından itibaren önemli derecede artış göstermiştir. 1992 yılında 316 milyon dolar olan dış ticaret hacmi, 2006 yılında 10 milyar doların üzerine çıkmıştır. Ticaret hacminde görülen bu

olumlu gelişme 1992 ve 1993 yılları haricinde Türkiye için sürekli büyüyen bir dış ticaret açığını ifade etmiştir. Dış ticaret açığı 2006 yılında yaklaşık 9 milyar dolara ulaşmıştır. (Karaca, 2007, s.181)

7.4. Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri

Türkler bin yılı aşkın süredir Avrupa'yı tehdit eden kaynağın ana unsuru olarak görülüyor. Avrupa için, zaman zaman Museviler, Araplar, Ruslar, hattâ Yunanlılar "öteki" idiler. Türkler ise Avrupa için daima "öteki"dir. Avrupalılar Haçlı seferlerini Türklerle yapmış, yüzlerce yıl Avrupa ortalarında Türklerle savaşmışlardır. (İlhan, 2004, s.34)

20. yüzyılda dünyanın % 92'sini kontrol altında tutan Batı dünyasına karşı ilk antiemperyalist mücadeleyi Türkler verdiler. Türkler 1920'lerde gerçekleştirdikleri bağımsızlık savaşı ile Batı'nın kontrolündeki dünyaya bağımsızlıkları yönünde örnek ve öncü oldular. Batı egemenliğindeki Müslümanlara ait toprakların % 92'den % 13'e inmesine sebep oldular. (İlhan, 2004, s.34)

Türkiye, 31 Temmuz 1959'da o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) yaptığı üyelik başvurusu ile AB serüvenini başlatmıştır. Aradan geçen elli yılda Avrupa ve dünyada pek çok şey değişmiş, AET AB haline gelmiş, ancak Türkiye'nin AB'nin bekleme odasındaki yeri hiç değişmemiştir.

Türkiye açısından ise, Türk iç politikasında AB hakkında tartışmalar, özellikle Türkiye'nin AB'ye aday ülke olarak kabul edildiği Aralık 1999 tarihli Helsinki AB Zirvesi'nden bu yana, birbirinden tamamen farklı iki çizgide ele alınıyor. Bu gruplardan ilki Türkiye'nin AB'ye üyeliğini oldukça güçlü bir şekilde savunuyor ve AB'yi sihirli bir sopa olarak algılıyor. Bu grup, Türkiye'nin kendi sosyopolitik ve ekonomik dönüşümünü sağlayacak iç dinamiklerinden yoksun olduğunu ya da yetersiz olduğunu düşünüyor. Diğer grup ise AB'yi büyük bir "öcü" olarak nitelendiriyor ve AB'nin Türkiye'yi bölmek için insani yüzünün arkasında gizli bir ajandası olduğu görüşünü savunuyor. Bu grup ayrıca, AB'nin Türkiye'yi asla

ve asla üye olarak kabul etmeyeceğini düşünüyor ve bu süreçle birlikte AB'nin Türkiye'de dini ve etnik çatışmaları, ayrımcılıkları destekleyeceğinin altını çiziyor. (Akdemir, 2007)

Bu çerçevede her iki grubun da AB'ye yönelik tavırları uçta bir bakış açısına sahip. Bu iki grubun AB'yi algılayış tarzları ise büyük bir sabır ve emek isteyen sürecin tam olarak kavranamamasına ve AB'nin gündelik iç politik tartışmalar çerçevesinde ele alınmasına neden oluyor. Grupların konuya bu tür bir yaklaşım tarzı ile bakmaları, onların AB'ye verdikleri tepkilerinin de sağlıksız olmasına yol açıyor. (Akdemir, 2007)

Rusya ve Türkiye gibi büyük devletlerin içine girerek dengelerini bozmasını önlemek isteyen Avrupa; Türkiye, Ukrayna ve Rusya gibi ülkeleri bölerek, parçalayarak, küçük devletler haline getirerek küçük Avrupa eyaletleri biçiminde içine almak istemektedir. Atlantik'ten Urallar'a kadar Büyük Avrupa hedefine yönelerek, ABD'yi devre dışı bırakarak, Avrupa merkezli bir dünya kurmaya yönelik AB, Türkiye üzerinden Kafkasya ve Orta Asya'ya girmek istemektedir. Bu politikanın temelleri, Almanlar'ın "Ostpolitik" dediği ve 1870'li yıllarda II. Wilhelm zamanında hazırlanmış olan Büyük Almanya projesine dayanmaktadır. Büyük Almanya projesi; Osmanlı İmparatorluğu'nu, İran'ı, Kafkasya'yı ve Orta Asya'yı içine alan bir Alman-İslam İmparatorluğu kurmaya ve oradan Hindistan'a müdahale ederek Doğu'daki İngiliz üstünlüğünü devre dışı bırakmaya yönelikti. Almanya'nın kendi başına gerçekleştiremediği Alman-İslam İmparatorluğu projesini, Avrupa'yı arkasına alarak gerçekleştirmek istediği, önce bir Büyük Avrupa kurup ondan sonra da bunu Avrasya'ya taşımayı hedeflediği görülmektedir. (Çeçen, 2007, s.224)

Türkiye, Avrupa gündeminin, Avrupa'nın geleceğine ilişkin tartışmaların tam merkezinde duruyor. Avrupa kendini tartışırken de Türkiye'nin üyelik sürecine ilişkin sorular, sorunlar ve açılımlar gündeme geliyor. Örneğin, Türkiye-AB ilişkilerinin geleceği Fransa ve Hollanda'da yapılan AB Anayasası referandumlarında sıkça dile getirildi; özellikle bazı Anayasa muhalifleri kamuoyunun Türkiye karşıtlığını kullanarak popülitelerini artırmaya çalıştı. En son, Almanya seçimleri de Türkiye'nin Avrupa'daki yerinin tartışıldığı bir sürece dönüştü. Türkiye'ye "özel statü" politikasının mimarı Merkel'le Türkiye'nin tam

üyeliğine destek veren Schröder arasında sıkı Türkiye tartışmaları yaşandı. Seçim sonuçları iki tarafın tezlerinin birbirlerine karşı tam da bir üstünlük kuramadıklarını gösteriyor. Her durumda, Avrupa'daki Türkiye tartışmaları incelendiğinde, Türkiye'nin AB üyeliği kadar "nasıl bir Avrupa?" sorusuna da cevap arandığı anlaşılacaktır. (Dağı, 2005, s.54)

Müslümanlar ve Müslümanlık olgusu artık Avrupa'nın bir gerçeği olup, Avrupalıların "öteki"lerle yaşamayı öğrenmesi hem Avrupa'da, hem de uluslararası alanda barışa hizmet edecektir. Bu anlamda "Müslüman ve demokratik" pratiği içselleştirdiği varsayılan "Türk modeli" Türkiye ve AB ilişkilerinde stratejik bir değer olma özelliği kazanmaktadır. (Dağı, 2005, s.57)

Avrupa'yı din eksenli bir kültür, tarih ve gelenek içine hapsedmektense; seküler bir değerler bütünü olarak görenler, Türkiye'nin üyeliğini Avrupa'nın farklı kültürlerle buluşması için bir fırsat olarak kabul etmektedirler. Türkiye'nin katılımının Birliğe ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Türkiye'nin üyeliğiyle liberal-demokratik değerlerin sadece AB içinde değil, global anlamda da güçleneceği beklentisi mevcuttur. (Dağı, 2005, s.58)

Türkiye'nin üyeliğinin AB'ye sağlayacağı "küresel bir güç olma" imkânı Avrupa'daki tartışmalarda gündeme getirilmektedir. Türkiye, içinde bulunduğu stratejik konumu, 70 milyonu aşan nüfusu ve NATO'nun ikinci büyük ordusu olması itibarıyla, uluslararası alanda Avrupa'nın önemli bir stratejik kutup olmasına katkıda bulunacaktır. Avrupa, Türkiye'nin üyeliği ile Karadeniz, Kafkasya, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de daha da güçlenecek ve böylece AB'nin uluslararası alanda etkinliği artacaktır. (Dağı, 2005, s.59)

Türkiye'nin Müslüman kimliğinin yanı sıra, Ortadoğu'ya komşu olması, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan doğal bağı gibi nedenlerle AB'ye katkı sağlayabilecektir.

Türkiye'nin AB üyeliğine kültürel faktörlerin yanı sıra ekonomik kaygılarla da karşı çıktığı bilinen bir gerçektir. Türkiye'nin ekonomik yapısı Avrupalı çevrelerce farklı yorumlanmaktadır. Bir kısmı Türkiye'nin potansiyelinin yeterli olmadığı görüşünü dile getirirken, diğerleri Türkiye'nin AB için yeni dönemde büyük bir şans olduğunu belirtmektedir. (Dağı, 2005, s.60-61)

Türkiye'nin enflasyon, büyüme göstergeleri ve satın alma gücü bakımından diğer AB adayları Romanya ve Bulgaristan'dan daha iyi olduğu genel olarak kabul görmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Doğu Avrupa ülkelerinin aksine kolektivist bir geçmişe sahip olmamasından ötürü, küçük ve orta boy işletmelerden oluşan güçlü bir özel sektöre sahip olduğu da vurgulanmaktadır. Güçlü, derin ve yaygın bir özel sektörün varlığı, yabancı yatırımları da teşvik eden bir unsur olarak değerlendirilmektedir. (Dağı, 2005, s.61)

Türkiye'nin nüfusunun büyüklüğü, elbette Avrupa kamuoyunu tedirgin eden önemli bir başka faktördür. Özellikle 20 yıl içinde nüfusu en büyük ülke olarak karar alma mekanizmalarında Almanya, Fransa ve İngiltere'den daha fazla güce sahip olacağı beklentisi Türkiye karşılığında önemli bir rol oynamaktadır. (Dağı, 2005, s.62)

Avrupa'nın Türkiye'ye bakış açısı kesinlikle Sevr haritası ve Sevr Antlaşması'ndaki ilkelere dayanmaktadır. Ama Türkiye Cumhuriyeti, Sevr Antlaşması'nı yırtan Türk Milleti'nin, Ulusal Kurtuluş Savaşı sonucunda kurmuş olduğu bir milli devlettir. Bu durumda Türkiye, bir milli devlet olarak, ulusal, üniter ve cumhuriyetçi yapısı ile Avrupa Birliği içerisinde yer almalıdır. Bunun için çaba sarf edilmelidir. Avrupalılar bunu görmek istememektedirler. Yani Türkiye, Lozan'dan gelen statüsüyle Avrupa'nın içerisinde yer almak istemektedir. (Çeçen, 2007, s.225)

AB'nin bugün, bir yandan genişleme ile diğer yandan da kendi iç reformlarının gerçekleştirilmesi ikilemi ile karşı karşıyadır. Bu nedenle de 27 üyeye ulaşmış bir AB'nin kendi işleyiş yöntemlerini oturtmadıkça genişleme politikasının nasıl sağlıklı bir şekilde süreceği yanıtlaması zor bir soru olarak görünmektedir.

Özellikle, olası yeni bir genişlemeden önce AB'nin kendi yapısal reformlarını tamamlaması gerektiği üzerinde giderek artan söylemler genişleme konusunun gündemin arka sıralarına atılmasını sağlıyor. (Akdemir, 2007)

Son yıllarda AB genişlemesinin hız kazanması Avrupa halkları arasında korkuya, endişeye ve genişlemeye karşı tepkiye yol açtı. Ayrıca, kıtanın Euro'ya geçişi ile birlikte yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve 1 Mayıs 2004'te üye olan on ülkenin getirdiği ekonomik ve siyasi yükler de bu korkunun, endişenin ve genişlemeye karşı tepkinin artmasına neden oldu. Bu tepki ise kendini 29 Mayıs ve 1 Haziran 2005 tarihlerinde AB'nin iki kurucu ülkesi olan Fransa'nın ve Hollanda'nın AB Anayasası'nı reddetmesiyle gösterdi. (Akdemir, 2007)

21. yüzyılın başında yeryüzü, Batı'nın yavaş yavaş infilaka gittiğini görüyor. Son elli senedir Batı'da ortaya çıkmış dünya tarafından benimsenecek ne bir şair var, ne bir romancı var, ne bir müzisyen, ne de bir mucit var. Sadece bilgisayar üzerinde oyunlar oynuyorlar ve bunları dünyaya yutturmaya çalışıyorlar. Meseleye geniş açıdan baktığımız takdirde, dünyanın kaderinde bir değişme var. Dünyaya zaman zaman bu taraf, zaman zaman o taraf hakim oluyor. Batı artık hakimiyetini barışçı yollardan koruyamayacak halde. Tam vaziyete hakim olduğunu sanıyor, olmuyor; bir şey çıkıyor, ondan sonra işler yine karışıyor. (İlhan, A., 2005, s.9)

AB kurumları açısından konuya yaklaştığımızda da AP içerisinde en büyük siyasi grup olan ve üye ülkelerin siyasi yelpazelerinde önemli yerlerde bulunan Hıristiyan Demokratlar'ın büyük bir bölümü ve aşırı sağcılar, Türkiye'nin müzakere sürecini durduramayacaklarını bildikleri için, Türkiye'nin masadan kalkmasını sağlama amacıyla "ellerinden gelen her şeyi yapma" hevesindeler. Bunu başarmak için de Türkiye-AB ilişkilerini yapay gündemlerle tıkamaya çalışıyorlar. Bu yapay gündemlerin başında ise, AP başta olmak üzere birlik genelinde Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan aşırı sağ Hıristiyan cephenin Türkiye'ye yönelik Güney Kıbrıs Rum Kesimi bandıralı uçak ve gemilere Türk limanlarını açması ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni tanınması baskısı yer alıyor. Ayrıca, AB'de köktendinci Hıristiyan, ırkçı aşırı sağ partiler ile yabancı düşmanı çevreler Türkiye'nin müzakere masasından kendiliğinden kalkmasını sağlamak için sözde Ermeni, Süryani, Pontus soykırımı gibi konuları da yapay gündem olarak kullanıyorlar. (Akdemir, 2007)

AB, Türkiye'den çok sonra üyelik başvurusu yapmasına rağmen süratle tam üye yapılan birçok ülkenin önüne konmayan kriterlerle karşı karşıya bırakılmıştır. AB üyesi ülkeler, Kıbrıs Rum Kesimi'nin tek Kıbrıs olarak tanınması, sözde Ermeni soykırımının -hattâ yeni icat edilen Pontus soykırımının- kabul edilmesi, Fener Rum Patrikhanesinin "Ekümenik"liğinin kabul edilmesi, Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması gibi Lozan'da kabul ettikleri birtakım kazanımları bu masada geri almak niyetindedirler.

7.5. Türkiye - ABD İlişkileri

Türkiye'nin ABD ile ilişkileri sağlıklı değildir. İniş-çıkışlar göstermekte, özellikle son yıllarda ittifak ilişkileri gözetilmemektedir. Tek taraflı, sadece Amerikan çıkarlarını ön plana çıkaran bir durum almıştır. Bu da iki ülke arasında güven bunalımına yol açmıştır. Diğer yandan Türkiye-AB ilişkilerinde de, AB sürekli olarak Türkiye'den güvenliğimize olumsuz yönde etki eden konularda taviz istemektedir. Önümüzdeki 20-25 yıl içinde dünya düzeninin tek odaklılıktan çok kutupluluğa doğru kayacağını da dikkate alarak Türkiye'nin bu yeni oluşuma hazırlıklı olması, kendisini merkeze alarak çok kutuplu düzene uyum sağlaması, milli güç unsurlarını ve jeopolitik avantajını çok iyi kullanarak, bölgesinde güç odağı olmayı hedeflemesi gerekir. Bu durum, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini durdurmasına değil, yeniden düzenlemesine ve sürdürmesine, AB ve diğer Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini kesmesine değil, ekonomik ve kültürel ilişkiler başta olmak üzere güvenlikten taviz vermeden devam ettirmesine engel değildir. Uygulanması gereken, Türkiye'nin uygulamak zorunda olduğu çok yönlü politikanın gereğidir. (Kuloğlu, 27.08.2007)

Türk-Amerikan gerginlikleri geçmişte belirli bir yol izlemiş ve genel olarak şu konularla ilgili olmuştur:

- Washington'ın Ortadoğu'ya yönelik amaç ve politikaları ile Türkiye'nin kendi çıkarları arasındaki farklılaşmaya ilişkin Türk kaygıları,

- ABD'nin Ortadoğu'da Türk kontrolü dışında gerçekleştirdiği siyasi, ekonomik, askeri ve stratejik eylemlerin etkisi yüzünden egemenliğin kaybedilmesi konusundaki Türk kaygıları,
 - ABD'nin Türk milli onur ve haysiyetine önem vermediği algısına dayanan Türk kaygıları,
 - ABD ile kurulacak yakın stratejik bağların, Türkiye için bölgedeki öteki seçeneklerin önünü tıkadığına ilişkin Türk kaygıları,
 - Girdiği ittifakların sebep olduğu karışıklıkların, Türkiye'yi istenmeyen bölgesel çatışmalara sürükleyebileceği endişesi,
 - Herhangi bir verili zaman diliminde, özellikle de ABD çıkarlarına aykırı düşünüldüğü anda, ABD güvenlik taahhütlerine ne derece güvenilebileceğine ilişkin Türk kaygıları. (Fuller, 2008, s.276)

Türk ve Amerikan çıkarlarının en sorunlu olduğu alan, Müslüman dünyaya ilişkin meselelerdir. Yükselen bir bölgesel güç olarak Türkiye, artık ABD'nin müdahalelerinden rahatsızdır; özellikle de bu müdahaleler Ankara'nın kendi inisiyatifleriyle çatışıp menfaatlerini zedelediği zaman. Esasen bugün Türkiye, Ortadoğu'da baş istikrarsızlaştırıcı faktör olarak ABD'yi görmektedir. Bunun sonucu olarak, Türk siyaset yelpazesinin büyük bölümünde ABD'nin politika ve eylemlerine yönelik rahatsızlık, ihtiyat ve hattâ kuşku giderek artmaktadır. (Fuller, 2008, s.31)

Bunun kanıtı olarak, Uluslararası Stratejik Araştırma Örgütü'nün (International Strategic Research Organisation – ISRO) 2004'te yaptığı, Türklerin algılarına ilişkin saha araştırmasında ortaya çıkan çarpıcı sonuçlara göz atalım:

- ABD, Türkiye'ye yönelik bir numaralı “tehdit” olarak sıralanmıştır; bunu Yunanistan, Ermenistan ve İsrail takip etmektedir. Rusya yedinci, İran dokuzuncudur.
 - ABD, Türkiye'ye en dost ülkeler sıralamasında yedincidir.
 - Türkiye'nin potansiyel uzun dönem ortağı Avrupa Birliği birinci sırada gelirken, ABD, İslam Dünyası'nın bir basamak altında, beşinci sırada yer almıştır.
 - Dünya barışını en çok tehdit ettiğine inanılan ülkeler sıralamasında ABD açık ara ilk sırada yer almış, ABD'yi İsrail ve İngiltere izlemiştir.

- Buna rağmen, ilginç bir şekilde, kriz zamanlarında (deprem, iç savaş vb.) Türkiye'nin en çok güvenebileceği ülkeler sıralamasında ABD ilk sırada yer almıştır. (Fuller, 2008, s.31-32)

Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra, yeni bağımsızlığa kavuşan, Orta Asya'daki Türkî devletlerle etnik bağları, Türkiye'nin stratejik önemini artırmıştır; aynen Hazar ve Orta Asya petrol ve doğalgazının dağıtımında bir geçiş güzergahı olma planlarının da ülkenin stratejik önemini artırdığı gibi. (Fuller, 2008, s.35)

Washington'ın bakış noktasından Türkiye, bugün artık çok daha zor, bağımsız düşünen, daha önceki on yıllara kıyasla çok daha az güvenilir bir mütteftir; hattâ bazıları Türkiye'nin kaybedildiğini bile söyleyebilir. Açıkçası, bugün Türkiye'nin jeopolitiği çeşitlenmekte, genişlemekte ve rüşüne ermektedir. Bundan dolayı, gelecekte Türk-Amerikan ilişkilerini daha iyi sevk ve idare edebilmek için her iki tarafın da çok daha karmaşık yetilere ve karşılıklı duyarlılıklara sahip olması gerekecektir. (Fuller, 2008, s.39)

ABD'nin BOP'tan sonraki yeni açılımı olan "Yeni Osmanlılık" üzerinden Türkiye'ye yeni roller biçen, "ılımlı İslam" modelini Ortadoğu'ya yerleştirmek adına Türkiye'yi örnek gösteren CIA Türkiye Masası Eski Şefi Graham E. Fuller bile Atatürk ve dönemine ait icraatların hakkını teslim etmektedir: "Bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün Batılılaştırma süreç bile Batının Türkiye ve menfaatlerine yönelik niyetleri konusunda kuşkuyla yüklüdür. Dahası, Atatürk'ün reform yaklaşımı, kendi sağlığında gayet canlı iken, ölümünden sonra donup bir "-izm"e dönüşmüştür. Bunun sonucu olarak reformlar, halefleri tarafından belki Atatürk'ün kendisinin bile tasvip onaylamayacağı yollarla uygulamaya sokulmuştur. Daha önemlisi Kemalizm, onu kendine mal eden, her biri diğeriyle rekabet halinde, milliyetçi, solcu ve hattâ İslami, oldukça farklı ideolojik kollara ayrılmıştır." "Batılı güçler yeni doğan Türkiye Cumhuriyeti'ni bile ortadan kaldırmaya gayret etmişlerdir; şayet Atatürk'ün dört ülkenin kuvvetlerini Anadolu'dan söküp atan dahice generalliği olmasaydı, bu amaçlarını gerçekleştirmeleri mümkün olabilirdi." (Fuller, 2008, s.47-48)

7.6. Türkiye - ŞİÖ İlişkileri

Türkiye, uzun yıllar boyunca Asya'yı ihmal ettiği gibi, günümüzde de yüzünü yalnız Avrupa'ya dönmüş olarak, Batı dünyasına tabi bir dış politika izlemektedir. Dünya ŞİÖ düzleminde yeni bir kutup yaratırken, Türkiye bu oluşuma da uzak kalmış görünmektedir.

Sinan Oğan, Türkiye'nin ŞİÖ ile yeterince ilgilenmemesini eleştirmektedir: "Türkiye ŞİÖ'nün tam üyesi olmadığı gibi, gözlemci üyesi bile değildir. Rusya, geneli Hıristiyan olan bir ülke, her ne kadar içerisinde 20 milyon Müslüman olsa da, ama buna rağmen 120 milyon vatandaşı Hıristiyan. Rusya gelip İslam Konferansı Örgütü'ne gözlemci üye olabiliyor. Ve bunda da herhangi bir sorun görmüyor; ama Türk Cumhuriyetleri coğrafyasında var olan bir örgüte siz ne tam üye, ne de gözlemci üye oluyorsunuz. ŞİÖ'ne üye olursak acaba Avrupa'yı korkutur muyuz, acaba Amerika buna ne der, acaba biz Batı hedefinden sapmış olur muyuz?" endişesi taşıyorsunuz. Bu endişeyle bölgede çok fazla yol kat etmeniz mümkün değil. Dolayısıyla Türkiye'nin öncelikle korkularını bir tarafa bırakması lazım." (Oğan, Ağustos 2007, s.31)

Çevremizdeki ülkelerle ilişkileri ihmal etmeden, Kafkasya'yı da ön planda tutarak, ŞİÖ ile iletişim içine girmek, bu bölgede de kendini göstermek, Türkiye'nin menfaatinidir. Türkiye'nin ŞİÖ'de başlangıçta gözlemci ülke sıfatıyla yer alması söz konusudur. Türkiye'nin bu örgüt ile yakın teması geçmesi yönünde Çin ve Rusya beklenti içindedir. Türkiye'den böyle bir teklif bekledikleri konusunda bir takım imalar, bazen de ifadeler yer almakla birlikte, tarafların samimiyeti henüz anlaşılammıştır. Çünkü Çin, Türkiye'nin ŞİÖ'de gözlemci üye olması ve tam üyeliğe doğru adım atması halinde, Türkiye'nin Doğu Türkistan'daki Türklerle daha yakın ilişki içerisine girebileceği ve Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketin Çin'in aleyhine durum yaratacağı korkusunu taşımaktadır. Diğer taraftan Rusya da, Türkiye'nin ŞİÖ'ye gözlemci üye olup bu yolda ilerlemesi halinde, Orta Asya ülkelerindeki ırk, tarih, kültür ve gelenek beraberliğini kullanmak suretiyle, o ülkeler üzerinde etkinlik sağlayabileceği ve kendi etkisinin zayıflayabileceği endişesi taşımaktadır. Bu

nedenle, Türkiye'nin ŞİÖ'ye gözlemci üye olarak girmesi, Türkiye'nin menfaatine bir durum yaratmakla birlikte, Çin ve Rusya bu konuyu arzu ediyor gibi görünse de, kendi açılarından yukarıda belirtilen endişeleri taşımaktadır. Türkiye'nin bu endişeleri kırıp, örgüte gözlemci üye olarak girmesi ve zamanla politikasını gelişen duruma göre düzenlemesi, değişen dünya ortamında menfaatlerimize uygun bir hareket tarzıdır. Bu gelişme Türkiye'ye hem, değişen ve çok kutupluluğa giden "yeni dünya düzeni"nde Çin ve Rusya gibi yeni güç odakları ile birlikte hareket ederek bölgesinde güç kazanma imkânı yaratacak, hem de Kafkasya üzerinden Orta Asya'ya açılarak, çoğu ile akraba olduğu devletlerle daha yakın ilişkiler kurabilmenin yolunu açarak, etkinliğini artırmasına yardımcı olacaktır. (Kuloğlu, 27.08.2007)

ŞİÖ örgütüne üyeliğini Türkiye'ye hedef olarak gösterenlerin yanı sıra, buna karşı olan ya da mümkün olmadığını düşünenler de bulunmaktadır.

Son zamanlarda Türkiye için bir başka seçenek olarak ŞİÖ gösterilmekte, hattâ örgütün iki önemli üyesi Rusya ve Çin'in, Türkiye'nin örgüte üyeliğini desteklemekte olduğu yazılmaktadır. Ancak kuruluş amacı, yapısı ve faaliyetlerine bakarsak, bunun pek de öyle olmadığı ve Rusya ile Çin'in Türkiye'nin örgüte üyeliğini çok istemeyeceği görülecektir. Bu noktada, böyle bir birliğe Türkiye'nin ne kadar ihtiyacı olduğu iyi değerlendirilmelidir. Sonuç itibariyle Rusya ile Çin'in, Türkiye'nin üyelik başvurusunu sabırsızlıkla beklediğini veya Türkiye'nin bu üyeliğe ihtiyacı olduğunu söylemek mümkün değildir. (Karaca, Ocak 2008, s.38)

Türkiye, örgüte gözlemci ya da üye olarak katılmak yerine karşılıklı yarar ilkesi çerçevesinde örgütü oluşturan ülkeler, gözlemci statüsündeki ülkeler ve Türkmenistan ile ayrı ayrı ilişkilerini geliştirmelidir. Bunu yaparken de özellikle ekonomik ve ticari ilişkilere ağırlık verilmeli, ASEAN ve ŞİÖ ile yaratılan "serbest ticaret bölgesi" çok iyi değerlendirilmeli, çıkabilecek seçenekler ve açılımlar çok daha kapsamlı belirlenmelidir. (Karaca, Ocak 2008, s.39)

2004 yılından beri gündemde olan Türkiye'nin resmi olmayan ŞİÖ üyeliği konusunda, Çin ve Rus yetkililerinin iyi niyet dileklerinin dışında bir gelişme olmadığı bilinmektedir. Diğer taraftan ise ŞİÖ içindeki Çin'in ve Rusya'nın

Türkiye'nin üyeliğine bazı sebeplerden dolayı sıcak bakmadığı bilinmektedir.
(Çağlayan, Mart 2008, s.51)

Rusya ile diğer ülkelerin Çin'in gerek iktisadi, gerekse askeri gücünü dengelemek amacıyla bölge ile ilişkileri iyi olan ülkelerin (Türkiye, Azerbaycan) ŞİÖ'ye üye olarak kabul edilmesine olumlu yaklaşabilecekleri düşünülmektedir.
(Karaca, Ocak 2008, s.36)

8. TÜRKİYE'NİN ENERJİ OYUNUNDAKİ YERİ

Ortadoğu ve Kafkasya gibi iki önemli petrol ve doğalgaz bölgesine komşu olan, Hazar enerji kaynaklarının ise oldukça yakınında bulunan Türkiye'de, kendi ihtiyacını karşılayacak miktarda petrol ve doğalgaz bulunmamaktadır. Bu yüzden, uzun yıllardır ana enerji kaynakları kömür ve hidroelektrik olmuş; petrol ve doğalgaz arama faaliyetleri ise çeşitli sebeplerle yeterli seviyede yapılamamıştır.

Halen dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerinin % 62'si Ortadoğu'da bulunmakta, RF ve Hazar bölgesi dikkate alındığında ise bu rezervlerin yaklaşık % 73'ü ülkemizin bulunduğu coğrafyada yer almaktadır. Dünyadaki doğalgaz rezervlerinin ise % 26'luk pay sahibi olan RF dahil yaklaşık % 35'i RF ve Hazar bölgesinde olup, Ortadoğu ülkeleri dikkate alındığında dünya rezervlerinin yaklaşık % 76'sı ülkemizin bulunduğu coğrafyada yer almaktadır. (BOTAŞ, 2007, s.6)

2004 yılı itibariyle Türkiye'de tüketilen enerji miktarı 87,8 milyon TEP (petrol eşdeğeri ton)'tir. Türkiye, toplam enerjisinin % 37,5'ini petrolden, % 25,1'ini kömürden, % 23,3'ünü doğalgazdan elde etmiştir. Bitkisel-hayvansal ürünlerden elde edilen enerjinin payı % 6,9, sudan elde edilen enerjinin payı ise % 4,5'tir. (Soylu, 2006, s.23)

Türkiye, 2004 yılında kendi öz kaynaklarıyla 24,3 milyon TEP enerji üretmiştir. Bu bağlamda, 2004 yılı itibariyle, enerji ihtiyacının ancak % 27,7'sini kendi öz kaynakları ile karşılayabilmiştir. (Soylu, 2006, s.24)

Türkiye'nin nüfus artışına ilişkin öngörüler, 2005 yılında 69.828 milyon olan Türkiye nüfusunun 2010 yılında 74.115 milyon ve 2022 yılında 83.421 milyon olacağı şeklindedir. Nüfus artış oranı 2005 yılında yüzde 1.3 iken bu oran 2022'de yüzde bire gerileyecektir. Nüfus artışının yanı sıra özellikle doğudan batıya olmak üzere hızla artan bir iç göç de söz konusudur. Yine ekonomide her şey yolunda giderse, 2005 yılında yüzde 6,7 olan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) artışı hızının 2010 yılında yüzde 7,7 ve 2022 yılında yüzde 6,8 olacağı öngörülmektedir. Bütün bunlar Türkiye'nin birbirine paralel olarak artan nüfusuna ve kalkınma hızına uygun

olarak geliştirilmesi gereken hizmetler ve sanayi sektörlerinin ihtiyaç duyacağı enerjinin sağlanmasındaki aciliyeti göstermektedir. (Külebi, 06.11.2006)

Enerji talebi ele alındığında, genel enerji tüketimimizin 2010 yılında 126 milyon TEP'ye, 2020 yılında ise 222 milyon TEP'ye ulaşması beklenmektedir. 2004 yılı sonu itibarıyla 150 milyar kWh olarak gerçekleşen brüt elektrik enerjisi talebinin 2010 ve 2020 yıllarında sırasıyla yüksek senaryoda 242 milyar kWh ve 499 milyar kWh, düşük senaryoda ise 216 milyar kWh ve 406 milyar kWh civarında olması beklenmektedir. (Külebi, 06.11.2006)

Türkiye enerji talebinde, üretiminde ve dışalımında yıllara bağlı olarak bir artış, talebin yerli üretimde karşılanma oranında ise azalma görülmektedir. 1990 yılında % 47,7 olan enerji talebinin yerli üretimle karşılanma oranı 2000 yılında % 33 olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti 100. yılına ulaştığında, talep - üretim açığı 278,92 milyar TEP olurken, yerli üretimin toplam birincil enerji talebini karşılama oranı % 34,2 den % 23,6'ya düşecektir. (Karaosmanoğlu, 2006, s.10)

Gelişen ekonomisi ve artan nüfusu ile Türkiye'nin, önümüzdeki yıllarda enerjiye daha fazla ihtiyaç duyacağı muhakkaktır. Enerji konusunda yapılması gereken hususların ve izlenmesi gereken politikaların sağlıklı olarak belirlenmesi için, Türkiye'nin rezerv ve üretim miktarları, boru hatları ve diğer hususları incelemek gerekmektedir.

8.1. Türkiye'nin Enerji Görünümü

İki kıtayı birleştiren konumu ile jeostratejik anlamda önemli bir coğrafyada bulunan Türkiye enerji bakımından dışa bağımlı bir ülkedir. Ortadoğu ve Kafkasya gibi hidrokarbon rezervleri açısından zengin bölgelere yakın olmasına rağmen, Türkiye'de kendine yetecek petrol ve doğalgaz bulunmamaktadır.

Türkiye'nin birincil enerji kaynaklarının toplam enerjideki payları Tablo.7'de gösterilmiştir.

Enerji Kaynakları / Yıllar	2010 (%)	2020 (%)
Petrol	26,1	21,6
Doğalgaz	29,3	25,2
Kömür	37,3	42,5
Hidroelektrik	3,3	2,8
Diğer	4,0	7,9

Tablo.7. Enerji Talebinde Türkiye'nin Enerji Kaynaklarının Dağılımı (2010 – 2020)
(Kaynak : BOTAŞ, 1999, s.30)

Tabloya göre, ihraç ürünleri olan petrol ve doğalgaza bağımlılığın gittikçe azalacağı, yerli üretimle karşılanan kömür ile alternatif (diğer) enerji kaynaklarının payının artacağı öngörülmektedir. Türkiye'de kullanılan alternatif enerji kaynakları rüzgar enerjisi, jeotermal enerji, güneş enerjisi, biyomas ve biyogazdır. Türkiye'nin birincil enerji kaynaklarının rezerv, üretim, tüketim ve dışa bağımlılık rakamları Tablo.8'de gösterilmiştir.

ENERJİ CİNSİ	PETROL (varil)	DOĞALGAZ (metreküp)	KÖMÜR (Taş kömürü + Linyit) (ton)
İspatlanmış Rezerv	300 milyon	8,5 milyar	8,735 milyar
Üretim	49.000 v/gün	368 milyon metreküp/yıl	75 milyon t/yıl
Tüketim	653.000 v/gün	17,6 milyar metreküp/yıl	90 milyon t/yıl
Net Dışalım	604.000 v/gün	17,3 milyar metreküp/yıl	15 milyon t/yıl

Tablo.8. Türkiye Enerji Rakamları (Kaynak : Balkan, 2007)

Petrol, Türkiye'nin enerji ithalatında önemli yer tutan ve gelecekte de bu önemini koruması beklenen bir enerji kaynağıdır. 1954 yılından itibaren, yerli ve yabancı özel sermayenin de iştirak etmesi suretiyle, petrol arama ve işletme faaliyetleri başlamıştır. (Soylu, 2006, s.24)

Petrol aramacılığının teknolojik önemi bilgi, teknoloji ve insan kaynaklarındaki gelişmeyi kapsar. Arama faaliyetlerinin bir özelliği de, sürekli bir bilgi birikimi sağlamasıdır. Elde edilen veriler, zaman içinde teknik gelişmeye rağmen değerini yitirmeden gelecekteki arama faaliyetlerinde de kullanılmaktadır. (Atalay, 2003, s.177)

Petrol aramacılığının diğer bir önemi de ekonomik boyutudur. Petrol arama ve üretim faaliyetleri, yarattığı istihdam, katma değer ve vergiler yoluyla ekonomik bakımdan önemlidir. Petrol sektöründe kullanılan sanayi ürünleri ve ara mallar için pazar oluşturduğu gibi, yabancı sermayenin yurda girişinde de önemli rol oynayabilmektedir. Fakat arama faaliyetlerinin asıl ekonomik önemi, bu faaliyetler sayesinde bulunacak yeni petrol rezervinin büyüklüğüyle ortaya çıkmaktadır. yeni petrol rezervinin büyüklüğüyle ortaya çıkmaktadır. Bugün keşfedilecek ve 100 milyon varil petrol üretimini önümüzdeki 10 yılda sağlayacak yeni bir petrol sahası, ortalama 25 Dolar/varil fiyat kabul edildiğinde, 2.5 milyar Dolarlık bir değer yaratır. Normal olarak beklenen istihdam ve çeşitli vergilerin dışında, devlete doğrudan aynı veya nakdi olarak verilen % 12.5 oranındaki devlet hissesi 12.5 milyon varil petrol olup 312 milyon Dolar tutarındadır. (Atalay, 2003, s.177-178)

1945 yılından beri Türkiye'de 194 yabancı ile 26 yerli işletme tarafından yapılan petrol arama çalışmaları ile 24 tane petrol bulunabilecek yer belirlenmiştir. Türkiye'de 1945'ten beri açılan kuyu sayısı yaklaşık 3100 tanedir. ABD yalnızca Meksika Körfezi'nde yılda 45 bin kuyu delmektedir. Türkiye'nin elindeki toplam delici sayısı 20 tane olup, bunlardan yalnız 6 tanesi 6,2 km.ye dek kuyu açabilmektedir. Türkiye'de açılan kuyuların ortalama derinliği 2 km. olup, en çok 3,8 km.ye dek üretim yapılmaktadır. Toplam üretim yapılan kuyu sayısı 820'dir. Yıllık üretim 3,5 milyon tondur. (Ercan, 2005, s.27)

Gerek petrol faaliyetlerinin yoğunlaştığı Güneydoğu Anadolu ve Trakya havzalarında, gerekse başta Adana, Tuz Gölü, Antalya ve Doğu Anadolu havzaları olmak üzere diğer iç havzalarda petrol potansiyeli mevcuttur. Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye’de deniz arama alanlarının potansiyeli çok az araştırılmıştır. Karadeniz ve Akdeniz’de 1990’lı yıllarda yapılan sismik çalışmalarla karasuları ve açık denizlerin potansiyeli incelenmiştir. Deniz derinliğine bağlı olarak, günümüzde oldukça pahalı olan deniz sondajları, önümüzdeki yıllarda gündeme gelecektir. (Atalay, 2003, s.183)

Türkiye’de yapılan delgilerin % 78’i Güneydoğu Anadolu’da, % 14’ü Trakya’da, % 8’i ise diğer bölgelerdedir. Türkiye’de üretim yapılan alan sayısı yaklaşık 76’dır. Bunların 45’i TPAO, 31’i yabancılardır. Üretimin % 68’ini TPAO, gerisini yabancılar yapmaktadır. Yapılan üretimin % 60’ı Batman, % 39’u Adıyaman bölgesinden, % 1’i ise Paşaeli (Trakya) Yarımadası’ndan sağlanmaktadır. (Ercan, 2005, s.27-28) Bu rakamlarla, Türkiye’de petrol arama faaliyetlerine uzun yıllardır gereken önemin verilmemiş olduğu söylenebilir.

Ülkemizde 1954 yılından itibaren, yerli ve yabancı özel sermayenin de iştirak etmesi suretiyle, petrol arama ve işletme faaliyetleri hızlanmıştır. Bu faaliyetler özellikle Siirt, Batman, Diyarbakır ve Gaziantep illeri civarında yoğunlaştırılmıştır. Ayrıca, Marmara Bölgesi, Hatay, Adana, Konya ve Antalya yörelerinde de bu faaliyetler sürdürülmüştür. Bolu, Ankara ve İzmir’de ise sınırlı ölçülerde aramalar yapılmıştır. Son zamanlarda TPAO; yabancı şirketlerle denizlere doğru açılma stratejisi izlemeye başlamıştır. Buna göre Batı Karadeniz’de ARCO ve Doğu Karadeniz’de BP şirketleri ile arama faaliyetlerini sürdürmekte olup, yurt dışı faaliyetleri kapsamında Türk Cumhuriyetleri ile petrol arama ve işletim ortaklıklarına girmiştir (Çaylı, 2002, s.92; Balkan, 2007, s.43))

Teorik hesaplamalara göre Türkiye petrol rezervi 954 milyon ton olup, bu miktarın 156 milyon tonu üretilebilir durumdadır. 2002 yılı sonuna kadar 117 milyon ton petrol üretilebilmiş olup, geri kalan üretilebilir 39 milyon ton ile bugünkü üretim seviyesine göre yaklaşık 16 yıllık bir ömre sahiptir. (Karaosmanoğlu, 2006, s.10)

Türkiye, 2005 yılında 23,4 milyon ton ham petrol ithal etmiştir. İthal edilen ham petrolün ortalama fiyatı ton başına 367,8 dolardır (1 varil petrolün ortalama fiyatı 49,8 dolardır). Bu bağlamda, 2005 yılında ham petrol ithalatı için 8,6 milyar dolar ödeme yapılmıştır. Petrolün varil fiyatındaki her 1 dolarlık artış yıllık bazda Türkiye ekonomisine 170-180 milyon dolar civarında ilave bir yük getirmektedir. Türkiye ayrıca 3 milyon ton civarında da işlenmiş petrol ithal etmektedir. (Soylu, 2006, s.24)

Türkiye'nin petrol ithalatının toplam ithalatı içindeki payı 1996-1998 boyunca azalarak 1998 yılında yüzde 4,5'a düşmüş, daha sonra artarak 2001 yılında yüzde 9,4 ve 2002 yılında yüzde 9,1 olarak gerçekleşmiştir. (Bilgici, 2005, s.90)

2008 yılında Türkiye'nin petrol faturası bir önceki yıla göre yüzde 24 oranında artarak, 19,2 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye'nin 2008 yılı sonu itibariyle kalan üretilebilir ham petrol rezervi, ancak 15 aylık tüketimi, kalan doğalgaz rezervi ise tüketimin yaklaşık 4 aylık bölümünü karşılayabilecek düzeyde bulunmaktadır. (Gazete Habertürk, 05.04.2009)

Uzun yıllar enerji ihtiyacının önemli kısmını kömür ile karşılayan Türkiye'de, büyük şehirlerde kömür yerine doğalgaz kullanımına geçilmesi nedeniyle son on yılda doğalgaz ihtiyacı artmıştır. Doğalgazın kömüre göre temiz ve kolay bir yakıt türü olması tercih sebebi olurken, son iki yılda artan maliyetler nedeniyle eski usule dönüş yapanların sayısı da az değildir.

14 Şubat 1986'da Sovyetler Birliği ile imzalanan ve yılda 6 milyar metreküp gaz alımını öngören anlaşmanın ardından, 1987 yılından itibaren Türkiye'de doğalgaz kullanımı başlamıştır. 1987 yılında 513 milyon metreküp düzeyinde olan doğalgaz tüketimi, 18 yıl içinde yaklaşık 54 kat artışla, 2005 yılında 27,2 milyar metreküp'e ulaşmıştır. (Soylu, 2006, s.24)

2005 yılı rakamlarına göre toplam doğalgaz ithalatının % 66'sı Rusya'dan yapılmıştır. Türkiye, ithal ettiği doğalgazın % 60'ını elektrik üretiminde, % 20'sini konutların ısıtılmasında, % 18'ini sanayide ve % 2'sini gübre üretiminde kullanmıştır. (Soylu, 2006, s.25)

Türkiye'nin doğalgaz rezervi 22,1 milyar metreküp, üretilebilir toplam gaz ise 15,8 milyar metreküp'tür. (Karaosmanoğlu, 2006, s.10)

Eğer bir ülke doğalgaza yönelecekse, yer altı depolarının önceden yapılması lazımdır. Şu ana kadar yapılmış olan tek deponun 1,6 milyar metreküp'lük kapasitesi bulunmaktadır. Türkiye'nin yılda 25-26 milyar metreküp tükettiği düşünüldüğünde, bu miktar sadece 3 haftalık tüketim ihtiyacını karşılamaktadır. Nisan 2006'da Silivri'de daha önce rezervuar olan bir yapı da depo olarak kullanılacak, Tuz Gölünde de 2010'da depolanmaya başlanacaktır. Bir de Aliğa'da özel bir şirkete ait şimdilik kullanılmayan 10 milyar metreküp'lük bir depo vardır. (Pamir, Ocak 2006, s.107)

Türkiye'nin bilinen doğal gaz üretim alanları Trakya ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunmaktadır. Üretimin % 83'ünden fazlası Hamitabat sahasında yapılmaktadır. Ülkemizde yeni doğal gaz alanlarının bulunması ihtimali mevcuttur. Özellikle, Batı Karadeniz, Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri muhtemel rezerv alanları olarak kabul edilmektedir. 1988 yılında, Silivri açıklarında Marmara Denizi'nde bulunan ve 1997 yılından itibaren günde 1.5 milyon m³ miktarında bir üretim gerçekleştirilen kuzey Marmara doğal gaz sahası, bu konuda ümit vadeden önemli sahalardan biridir. (Balkan, 2007, s.45-46)

Türkiye petrol ve doğal gaz kaynaklarınca zengin bir ülke olmayıp, ana fosil enerji kaynağı kömürdür. Türkiye'de taşkömürü, linyit ve asfaltit üretilerek, tüketilmektedir. Zonguldak ve çevresinde zengin olmak üzere, Batı Karadeniz Bölgesi ile Diyarbakır ve Toros dolaylarında rezerv mevcuttur. Zengin yerli kaynaklarımızdan biri olan linyitin başlıca havzaları Afşin-Elbistan, Muğla, Soma, Tunçbilek, Seyitömer, Konya, Beypazarı, Sivas'tadır. Linyit rezervlerimizin %68'i düşük alt ısıl değere (1000-2000 kcal/kg) sahip olup, %23.5'i 2000-3000 kcal/kg, % 5.1'i 3000-4000 kcal/kg, %3.4'ü 4000 kcal/kg üstünde ısıl değer taşımaktadır. (Karaosmanoğlu, 2006, s.10)

Türkiye'de 1,1 milyar ton düzeyinde olduğu tahmin edilen en önemli taş kömürü rezervi Zonguldak ve civarında bulunmaktadır. Ancak, yıllık ortalama 2,5

milyon ton miktarında bir üretim gerçekleştirilebilmektedir. Türkiye, kendi üretiminin yeterli olmaması nedeniyle yılda yaklaşık olarak 16-17 milyon ton taş kömürü ithal etmektedir. Gelecekte taş kömürü ithalatının yıllar itibariyle artacağı, bu durumun da ülkemize ilave mali yükler getireceği beklenmektedir. (Soylu, 2006, s.25)

Ülkemizin toplam linyit kömürü rezervleri ise 8,3 milyar tondur. Türkiye linyit kömürü rezervleri bakımından % 8,5 payla dünyada yedinci, üretim sıralamasında ise altıncı durumdadır. Arama ve sondaj çalışmaları için yeterince yatırım yapılamadığından, Türkiye’de muhtemel kömür sahalarının % 60’ı ayrıntılı olarak aranmamıştır. Pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede elektrik üretiminde kömürün payı % 50’den fazla iken, zengin kömür kaynaklarına sahip Türkiye’de bu oran 2005 yılı itibariyle % 26 civarındadır. Kömür, arzında sorun yaşanmayan ve fiyatı petrol gibi değişken olmayan bir enerji kaynağı olduğu için, önümüzdeki yıllarda elektrik üretiminde ve sanayide daha yoğun olarak kullanılabilir. Arz ve fiyat avantajları kömürü sürdürülebilir büyümenin sağlanması için çok önemli bir konuma getirmektedir. Kömür kullanımının çevre kirliliğini artırdığı iddiasında gerçeklik payı olmakla birlikte, yeni ve temiz teknolojiler çevre kirliliğine yol açmadan kömürle elektrik üretimine olanak sağlamaktadır. (Soylu, 2006, s.26)

2002 yılında dünyada kişi başına düşen ticari enerji ve elektrik enerjisi tüketim miktarı 2343 kWh iken, Türkiye için bu değer 1817 kWh şeklindedir. (Karaosmanoğlu, 2006, s.10)

Türkiye, jeotermal enerji (doğal sıcak yer altı sularından elde edilen enerji) açısından dünyada yedinci, Avrupa’da birinci sırada yer almaktadır. Türkiye’nin jeotermal enerji potansiyeli yıllık 9,3 milyar dolarlık petrole eşdeğerdir. Potansiyelin tamamının kullanılması durumunda yaklaşık bir milyon konutun ısıtılmasının mümkün olduğu değerlendirilmektedir. Ancak, halen jeotermal enerji potansiyelinin % 5’i kullanılmaktadır. (Soylu, 2006, s.26)

2006 yılı Şubat sonu itibariyle ülkemizin ekonomik olarak yapılabilir hidroelektrik enerji potansiyeli 129,9 milyar kwh/yıldır. Bu potansiyelin % 35,4’ü

işletmede, % 8,1'i inşa halinde ve geri kalan % 56,5'i ise gelecekte inşa edilecek çeşitli proje seviyelerinden oluşmaktadır. Türkiye, enerji ihtiyacının ancak % 4,5'ini hidroelektrikten elde etmektedir. AB&de değerlendirilen hidroelektrik potansiyeli oranı % 72'dir. Türkiye, halen % 35 olan hidroelektrik potansiyeli değerlendirme oranını en az AB seviyesine yükseltmelidir. (Soylu, 2006, s.26)

Gelişmiş ülkelerde enerji ihtiyacının önemli kısmını karşılayan nükleer enerji Türkiye'de henüz kullanılmamaktadır. Ayrıca, güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisi gibi alternatif enerji kaynaklarında da Türkiye'nin yeterince yatırım yapmadığı görülmektedir. Üstelik hem güneş, hem de rüzgâr enerjisi için Türkiye pek çok ülkeden daha avantajlı coğrafik özelliklere sahiptir.

Türkiye'nin Hazar Havzası petrol ve doğal gaz faaliyetlerini TPAO takip etmektedir. TPAO Kazakistan'da ve Azerbaycan'da petrol ve doğal gaz arama/üretim faaliyetlerine katılmakta ayrıca enerji kaynaklarının taşınması için yapılacak boru hatları için kurulan konsorsiyumlarda faaliyet göstermektedir. TPAO Türkmenistan'da da 1993 yılından bu yana kara ve deniz alanlarında petrol ve doğal gaz arama-geliştirmesine yönelik teknik değerlendirme çalışmaları gerçekleştirmiş olup, bugüne kadar imza altına alınmış ticari bir anlaşma bulunmamaktadır. (Yılmaz, 2005, s.193)

TPAO'nun, Kazakistan'daki petrol ve doğal gaz arama, geliştirme ve üretim faaliyetleri, iştiraki Kazaktürkmunay (KTM Ltd.) tarafından yürütülmektedir. Batı Kazakistan'daki Aktau Bölgesinde 3.800 varil/gün ve Aktübinsk Bölgesinde 5.300 varil/gün ile sürekli üretime devam edilmektedir. Azerbaycan'da ise TPAO 3 adet arama, geliştirme ve üretim projesine ortaktır. Bunlar, ACG (Azeri- Çıralı-Günesli) Projesi (%6,75), Şah Deniz Projesi (%9) ve Alov Projesi (%10)'dir. Ayrıca, TPAO Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı Projesini hayata geçirmek amacıyla kurulan BTC Co.'da %6,53, Şah Deniz gazını Gürcistan-Türkiye sınırına kadar taşıyacak Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı Projesinde (SCP) ise %9 hisseye sahiptir. (Yılmaz, 2005, s.193)

Ülkemizde enerji arz güvenliği açısından; özellikle petrol ve doğal gaz yönünden dışa bağımlılığı kontrol edebilme yeterliliğini gösterilebilecek,

politikaların oluşturulması zorunludur. Özellikle Türkiye, ithal gazı dayalı enerji politikası ile büyük mali yük altına sokulmuştur. 25 ila 30 yılı kapsayan doğalgaz anlaşmaları ile gaz fiyatlarının gelecek yıllardaki gelişimi üzerinde, Türkiye'nin hiçbir belirleyici rolünün olmaması ekonomik açıdan büyük bir problemi ortaya çıkarmaktadır. Elektrik üretiminde %50'yi aşmakta olan doğalgazın payı azaltılmalıdır. Aynı zamanda ısı üretiminde doğalgaz kullanan pek çok sanayi kuruluşunun da, özellikle Rusya'nın enerji politikalarına bağlı olarak, artış eğilimi gösterecek fiyatlandırmalara endeksli aşırı yükselecek ısı-buhar maliyetleri karşısında düşeceği zor durum, ülkemizin sanayisini ve ekonomisini negatif olarak etkileyebilecektir. (Atman, 2006, s.68-69)

Bütün bunların yanında yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını istikrarlı olarak arttırabilecek, enerji verimliliği ve tasarrufunun sağlanmasına yönelik bütünleyici AR-GE çalışmalarının yapılması önemlidir. Üniversitelerimiz; yerli kömürlerin uzun ömürlü kullanımını mümkün kılacak başta akışkan yatak teknolojileri olmak üzere, linyitlerin biyokütle ile birlikte yakılabileceği yanma ve yerli linyitlerin kalitesine uygun kombine çevrim teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara yön vermelidir. (Atman, 2006, s.68-69)

Talep tahminlerini, bilimsellikten uzak ve adeta bazı santrallerin yapımını zorunlu hâle getirebilmek için abartan, elektrik üretiminde ulusal kaynaklara ağırlık vermek yerine, neredeyse tamamına yakını ithal etmek zorunda olduğumuz doğal gazı kabul edilmez oranda ağırlık veren, abartılı talep tahminlerine paralel olarak, kullanamayacağımız miktarda gaz ithali için 25-30 yıl süreli "al ya da öde" anlaşmalarını imzalayan, kurulan santrallere hem gaz sağlama, hem de üretecekleri elektriği çok yüksek fiyattan devlet adına satın alma garantisi veren bir enerji yönetiminin yıllardır egemen olduğu Türkiye, bu alanda tam bir çıkmaza sürüklenmiştir. Doğal gaz ithalatında, tek bir ülkeye (Rusya) büyük oranda bağımlılık ise, enerji ve ulusal güvenliğimiz açısından, bir başka yanlış uygulamadır. Tamamı ithal edilen doğal gazın % 67'sini elektrik üretiminde, % 90'ı ithal edilen petrolün % 52'sini ulaştırmada kullanan, kendi ülkesinde arama yapmayan ve dışa bağımlılığın yönetimini kontrol edemeyen bir ülkenin, sağlıklı gelişmesini ve kalkınmasını beklemek gerçekçi değildir. (Atman, 2006, s.61-62)

Ülkemizin, zaman kaybetmeksizin ulusal enerji politikalarını gözden geçirmesinde faydalı olacağı ve enerji politikalarının, ulusal menfaatlerimizi esas alarak, öncelikle mevcut ulusal kaynaklarımızı devreye sokacak şekilde belirlenmesinin, dışa bağımlılığımızı azaltmak için bir zorunluluk olduğu değerlendirilmektedir. (Atman, 2006, s.68-69)

8.2. Türkiye'deki Petrol Boru Hatları

Türkiye'nin doğusunun kuzeyden güneye petrol ve doğalgaz üretim alanları ile dolu olması, batısındaki Avrupa ülkelerinin ise bu enerji kaynaklarına ihtiyaç duyuyor olması nedeniyle, Türkiye doğal bir enerji geçiş hattı konumundadır. Bu jeostratejik avantajı kullanmak isteyen Türkiye, enerji kaynaklarının Batılı ülkelere nakli maksadıyla birçok proje geliştirmiş ve bunlardan bazılarını hayata geçirmiş olup, bazı projelerin tamamlanması için çaba harcanmaktadır.

Hazar doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasında alternatif güzergahlar tartışılmaktadır. Bu planlara göre, Türkiye'ye doğalgaz İran veya Hazar Denizi'nden geçecek bir hat ile ulaşabilecektir. Doğu-Batı enerji koridorunu geliştiren Türkiye ve ABD, tercihini ikinci seçenekten yana kullanmıştır. ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımlar ve Hazar'ın statüsünün belirlenmemiş olması, özellikle Türkmen doğalgazının İran üzerinden Türkiye'ye taşınması konusundaki en önemli engeldir. (Pala, 2005, s.505-506) Hazar geçişli projelerin önündeki en önemli engellerden biri ise Rusya Federasyonu'nun bu konudaki muhalif tavrıdır.

Türkiye'nin ham petrol boru hatları (HPBH) Irak-Türkiye, Ceyhan-Kırıkkale, Batman-Dörtyol ve en önemlisi Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) hatlarıdır. Söz konusu hatların uzunlukları ile 2007 ve 2008 yıllarında hatlardan taşınan ham petrol miktarları Tablo.8'de belirtilmiştir.

HATTIN ADI	Irak - Türkiye HPBH	Ceyhan- Kırıkkale HPBH	Batman- Dört Yol HPBH	Bakü-Tiflis- Ceyhan HPBH	TOPLAM
Hattın Uzunluğu (Km)		448	511	1776 (*)	-
Taşınan Petrol Miktarı (2007) (Bin Varil)	43.700	23.000	12.800	211.200	290.700
Taşınan Petrol Miktarı (2008) (Bin Varil) (**)	121.397	20.704	10.001	224.931	377.033

Tablo.9. Türkiye Ham Petrol Boru Hatları Uzunlukları ve Taşınan Petrol Miktarları
(Kaynak : BOTAŞ)

(*) Hattın toplam uzunluğu 1776 km, Türkiye'deki uzunluğu 1076 km.dir.

(**) Ocak-Kasım 2008 dönemidir (11 Aylık).

Ceyhan-Kırıkkale ve Batman-Dört Yol Ham Petrol Boru Hatları ülke içi taşımacılıkta kullanılmaktadır. Yurt dışından petrol ithalatı yapılan hatlar Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) HPBH ve Irak-Türkiye HPBH olup, bu iki hat ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

8.2.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı

13 Temmuz 2006 tarihinde resmi törenle açılan Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Azerbaycan'da üretilen ham petrolün boru hattı ile Gürcistan üzerinden Ceyhan'daki bir deniz terminaline, buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılmasını amaçlamaktadır. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.165)

10 Mayıs 2005 tarihinde Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'na (BTC) petrol pompalanmaya başlanmıştır. BTC'nin resmen işletmeye açılma töreni ise 25 Mayıs 2005 tarihinde yapılmıştır. (Pala & Kanbolat, Haziran 2005, s.18)

17 Kasım 2005 tarihinde Gürcistan-Türkiye sınırından Türkiye'ye giriş yapan petrol, 28 Mayıs 2006 tarihinde Ceyhan İhraç Terminali'ne ulaşmıştır. 4 Haziran 2006 tarihinde Ceyhan'dan ilk petrol tankeri yüklenmiş ve uluslararası pazara taşınmasına başlanmıştır. 13 Temmuz 2006 tarihinde gerçekleştirilen açılış töreniyle de BTC resmi olarak faaliyete geçmiştir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.166)

BTC, Azerbaycan petrolünü Gürcistan ve Türkiye üzerinden dünya piyasalarına ulaştırma imkanı vermektedir. İstanbul ve Çanakkale boğazlarını by-pass eden BTC'nin inşası, Azerbaycan ile bazı Batılı şirketler arasında 20 Eylül 1994'te imzalanan tarihi anlaşmanın bir nevi devamı olmuştur. Projeyi teklif eden liderlerden biri olan Azerbaycan'ın vefat eden lideri Haydar Aliyev, BTC'yi, Azerbaycan'ın yeni petrol stratejisinin temeli olarak ilan etmişti. ABD, bu projenin gerçekleştirilmesine büyük önem vermiştir. Projeye öncülüğü BP petrol şirketi yapmıştır. RF ise ülkesini by-pass eden BTC'yi çıkarlarına uygun bulmamış ve daima soğuk davranmıştır. Ancak, BTC projesinin gerçekleştirilmesinin başrol oyuncusu Türkiye olmuştur. Böylece, tarih boyunca Asya ve Avrupa arasında stratejik bir köprü işlevi gören ve İpek Yolu'nun en önemli noktalarından biri durumundaki Türkiye, hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması için 21. yüzyılın İpek Yolu olan BTC'yi hayalden gerçeği taşımıştır. (Pala & Kanbolat, Haziran 2005, s.18)

Fizibilite etüdünde projenin toplam sistem için yatırım maliyeti 2,4 milyar dolar olarak hesaplanmış ancak proje sırasında yapılan değişiklikler ile bu maliyet 3 milyar doların üzerine çıkmıştır. Türkiye'nin bu hattan, "Geçiş Vergisi ve İşletmecilik Hizmetleri" karşılığında, taşınacak kapasiteye bağlı olarak, 1-16. yıllar arasında 140 milyon dolar ile başlayıp 200 milyon dolara ulaşan, 17-40. yıllar arasında ise 200 milyon dolar ile başlayıp 300 milyon dolar civarına çıkan bir yıllık gelir elde etmesi beklenmektedir. Ayrıca Türkiye'nin BTC ortaklığında Türk

Petrolleri Anonim Ortaklığı ile % 6,53 payı bulunmaktadır. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.166)

Tablo.10. BTC Proje Kapsamı (Pala & Kanbolat, Haziran 2005, s.18)

Maksimum Kapasite	50 Milyon Ton / Yıl
Toplam Uzunluk	1776 km.
Azerbaycan	440 km.
Gürcistan	260 km.
Türkiye	1076 km.

BTC kapsamında, Bakü'den başlayıp Ceyhan'da son bulacak bir boru hattı ile başta Azerbaycan petrolü olmak üzere bölgede üretilecek 50 milyon ton/yıl düzeyindeki petrolün Ceyhan'a taşınması ve buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılması planlanmıştır. Bu kritik proje, petrolün uluslar arası piyasaya ihracı için kullanılacak emniyetli bir taşıma sisteminin tesis edilmesini amaçlamıştır. Söz konusu proje ile hem ekonomik açıdan uygun, hem de çevresel açıdan sürdürülebilir bir taşıma sisteminin kurulması amaçlanmıştır. (Pala & Kanbolat, Haziran 2005, s.19)

Tablo.11. BTC Kronolojisi (Pala, Ocak 2006, s.126)

Muhtelif Görüşmeler (1992-1997)
İstanbul Mutabakat Zaptı (Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye, Mayıs 1998)
Ankara Deklarasyonu (Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Kazakistan, Özbekistan Devlet Başkanları – ABD Enerji Bakanı şahit Ekim 1998)
İstanbul Protokolü (Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye – ABD Temsilcisi şahit Nisan 1999)
Hükümetlerarası Anlaşma

(Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Devlet Başkanları – ABD Başkanı Şahit Kasım 1999)

İstanbul Deklarasyonu

(Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkiye Devlet Başkanları – ABD Başkanı Şahit Kasım 1999)

Ev Sahibi Ülke Anlaşması(Hga)

(Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Ekim 2000)

Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması (Ekim 2000)

Hükümet Garantisi (Ekim 2000)

Temel Mühendislik (15 Kasım 2000-15 Mayıs 2001)

Detay Mühendislik (19 Haziran 2001-18 Haziran 2002)

Detay Mühendislik – İş Tamamlama Belgesi (28 Ağustos 2002)

Arazi Temin ve İnşaat – İşe Başlama Bildirimi (29 Ağustos 2002)

Arazi Temin ve İnşaat – Resmî Başlangıç Tarihi (10 Eylül 2002)

BTC Temel Atma Töreni-Bakü (18 Eylül 2002)

BTC Türkiye Kesimi Sözleşmeleri İmza Töreni-Ankara (20 Eylül 2002)

BTC Ceyhan Terminali Temel Atma Töreni-Adana (26 Eylül 2002)

BTC Hatta İlk Petrol Pompalanması Töreni-Bakü (25 Mayıs 2005)

BTC hattı içinde ve Ceyhan terminalindeki ham petrol sayesinde, kriz zamanlarında arz esnekliği sağlamak üzere, Türkiye'nin stratejik petrol stok kapasitesi de artacaktır. Proje ile, Ceyhan Terminali önemli bir uluslararası petrol piyasası merkezi hâline gelirken, oluşturulan sinerji ile Mersin ve İskenderun limanları da canlanacaktır. Bugüne kadar siyasi, ekonomik, stratejik ve güvenlik bakımından en uygun çözüm olduğunu ispatlayan BTC, Türk Boğazları'ndaki aşırı trafik yükünden kaynaklanan geçiş risklerinin en aza indirilmesi sayesinde çevresel etkiler bakımından da açık ve önemli bir avantaj sağlayacaktır. (Pala, Ocak 2006, s.129)

Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun en kritik ayağını oluşturan bu proje ile hem Türkiye'nin jeopolitik önemi artacak hem de Azerbaycan ve Gürcistan'ın siyasi ve iktisadi istikrarına katkı yapılacaktır. Proje ile Azerbaycan dünya genelinde sayılı üreticiler arasına girerken, Gürcistan kritik ve önemli bir geçiş ülkesi olarak ön plana çıkacaktır. Hattın geçeceği güzergâh Doğu ile Batı arasında bir enerji köprüsü

oluşturacak ve önemlisi Avrasya bölgesinden dünya pazarlarına ham petrol ve doğal gaz nakledecek diğer boru hattı projelerine öncülük edecektir. (Pala, Ocak 2006, s.129-130)

BTC'nin proje ortaklarından olan BP Amaco şirketinin Kazakistan'daki yatırımda da büyük payı bulunduğundan bu bölgedeki petrolün de BTC'ye aktarılabileceği söz konusudur. 10 Ocak 2005'te Kazakistan'ın Azerbaycan ile yaptığı uzun dönemli devletler arası anlaşma ile BTC boru hattını günlük 600.000 varil ham petrolle desteklemesi kararlaştırılmıştır. Kazakistan bu amaçla halihazırda Hazar'da petrol taşıyan tankerlerini, yapılacak yenileri ile değiştireceğini de açıklamıştır. Mart 2005'te de Kazakistan ve Azerbaycan, Kazakistan'ın Kaşagan deniz petrol sahasından üretilen petrolün, 2008'de Hazar'ın altından geçmesi öngörülen Aktau – Bakü boru hattıyla BTC'ye aktarılması konusunda da anlaşmaya varmışlardır. Diğer taraftan uzmanların görüşüne göre Azerbaycan bütün petrol ihracatını BTC ile sağlayabilirse hali hazırda Bakü–Novorossisk hattından yapılan ihracat miktarı da düşebilecektir. Uzman raporlarına göre Bakü – Novorossisk hattının ters yönde çalıştırılmasıyla günlük 250.000 varillik petrol de BTC hattına aktarılabilmektedir. (Gökçeğöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.167-168)

Projenin başlangıcında görevde olan Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, projenin tahakkukunda dört kişinin belirleyici rol aldığını ifade etmektedir: O'na göre bu liderler; Azerbaycan'ın merhum Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Gürcistan Cumhurbaşkanı Şevardnadze ve kendisidir. Demirel, projenin tamamlanması konusunda ABD'nin hakkını da teslim etmektedir. (Pala & Kanbolat, Haziran 2005, s.20)

BTC hattının geçtiği üç ülke devlet adamlarının projeye katkısı normal olmakla birlikte, projeye dahil olmayan Kazakistan liderinin katkısının büyük olduğunun ifade edilmesi dikkat çekicidir. Kazak petrolünün dünya piyasalarına ulaştırılmasında Türkiye'yi kullanmak isteyen Nazarbayev, projenin açılışında da yer almıştır. Projenin Hazar'ın altından döşenecek hat ile Kazak petrolünü de taşıması hep gündemde olmuştur. Bu ilave hattın yapılması durumunda, taşınan petrol miktarı da önemli ölçüde artacaktır.

BTC hattının faaliyete geçmesiyle, Kafkasya ile birlikte Türkiye'nin de ABD ve AB için önemi bir kat daha artmıştır. Ayrıca, Türkiye Türk Dünyası ile doğrudan temas sağlamıştır. İleride bu hatta Kazak petrolünün de entegre edilmesi ihtimali düşünüldüğünde, Türk Cumhuriyetleri ile gerçekçi bir işbirliğine imza atıldığı görülmektedir.

8.2.2. Irak - Türkiye Ham Petrol Boru Hattı

Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı, Irak'ın Kerkük ve diğer üretim sahalarından elde edilen ham petrolü Ceyhan (Yumurtalık) Deniz Terminali'ne ulaştırmaktadır. 35 milyon ton yıllık taşıma kapasitesine sahip bulunan söz konusu boru hattı, 1976 yılında işletmeye alınmış ve ilk tanker yüklemesi 25 Mayıs 1977'de gerçekleştirilmiştir. 1983 yılında başlayıp, 1984 yılında tamamlanan I.Tevzi Projesi ile hattın kapasitesi 46.5 milyon ton/yıla yükseltilmiştir. I.Boru Hattı'na paralel olan ve 1987 yılında işletmeye alınan II. Boru Hattı ile de yıllık taşıma kapasitesi 70.9 milyon tona ulaşmıştır. Birinci hattın 345 km.'si Irak, 641 km.'si Türkiye olmak üzere toplam 986 km., ikinci hattın ise 234 km.'si Irak, 656km.'si Türkiye de olmak üzere toplam uzunluğu 890 km.'dir. Körfez Krizi sırasında Birleşmiş Milletler'in (BM) Irak'a uyguladığı ambargo nedeniyle Ağustos 1990'da işletmeye kapatılan Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı, Birleşmiş Milletler'in 14 Nisan 1995 tarih ve 986 sayılı kararına istinaden, 16 Aralık 1996 tarihinde, sınırlı petrol sevkiyatı için tekrar işletmeye alınmış olup, altışar aylık dönemler itibariyle petrol sevkiyatına devam edilmektedir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.168-169)

İkinci Körfez savaşından beri bu hat Iraklı direnişçilerin ana hedefi olmakta ve yapılan saldırılar yüzünden zaman zaman kesintilere uğramaktadır. Nominal kapasitesi 1.1 milyon varil/gün ile 500.000 varil/gün arasında olan hatta savaş başladığından beri maksimum akış 750.000 varil/gün olabilmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından Irak'a verilen izinler doğrultusunda 2005 yılında Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı ile taşınan ham petrol miktarı 13.166 bin varildir. 2006 yılında ise bu

rakam 10.900 bin varil olarak gerçekleşmiştir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.169)

Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'na, zaman zaman Kerkük-Hayfa (İsrail) Petrol Boru Hattı'nın alternatif olabileceği öne sürülerek bu hattın işletmeye açılması konusu gündeme getirilmektedir. Bu hat son derece eski, yer yer boruların var olmadığı, çalışmayan ve sadece 5 milyon tonluk kapasiteli bir hattır. Özellikle ABD'nin 2003'te Irak'a müdahalesi esnasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mart tezkeresini onaylamaması üzerine bu hattın tekrar kullanılması gündeme getirilmiştir. Bu hattın işletmeye açılması konusu Türkiye'ye karşı politik bir amaç olarak kullanılmaktadır. (Pamir, Şubat 2005, s.57)

8.2.3. Samsun - Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı

Halen faaliyette olan boru hatlarının yanı sıra, boğazlardaki gemi trafiğini rahatlatmak amacıyla Samsun-Ceyhan HPBH'nin inşası planlanmıştır. Bu proje, %50 ortaklıkla İtalyan Eni Şirketi ile Türk Çalık Enerji şirketi tarafından oluşturulan Trans Anadolu Boru Hattı Şirketi tarafından geliştirilmektedir. İtalyan Eni Şirketi'nin Kazakistan'ın Kaşagan Petrol sahasındaki ortaklıkta % 18 yatırımı bulunmaktadır. Samsun Ceyhan Boru Hattı projesinin ana kaynağının da bu petrol olacağı değerlendirilmektedir. Projeye göre Samsun'dan Kırıkkale'ye uzanan hat, buradan mevcut Kırıkkale-Ceyhan hattına bağlanacaktır. Hattın yaklaşık uzunluğunun 550 km., yıllık taşıma kapasitesinin de 70 milyon ton olacağı öngörülmektedir. Maliyetinin 1.5 milyar dolar olacağı beklenen projenin 2007 yılında inşaatına başlanarak 2010 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Bu hat tamamlandığında, boğazlardaki trafiği %50 oranında azaltması beklenmektedir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.170)

Rusya tarafından da boğazları baypas eden bir projeye başlanmıştır. Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan'la, Bulgaristan'ın Burgaz limanından Yunanistan'ın Dedeağaç limanına kadar uzanan 350 km.lik boru hattı yapılması konusunda 1994 yılında bir protokol imzalanmıştır. Bu alternatifte ham petrol önce Bakü'den

Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Novorossisk'e ya da Gürcistan'daki Supsa çıkışına pompalanacak, buradan da tankerlerle Bulgaristan'ın Karadeniz'deki Burgaz limanına gelecektir. Petrol burada bir kez daha pompalanarak Yunanistan'daki Dedeağaç'a gönderilecektir. (Aras, O.N., 2001, s.119)

Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Türkiye'ye hem ekonomik kazanç sağlayabilecek hem de Kazakistan petrolünün batı pazarlarına ulaştırılmasında alternatif bir yol oluşturabilecek bir hattır. Bunun da ötesinde bu hat boğazlardaki trafiği %50 oranında azaltabilir ve İstanbul'un güvenliğine büyük katkı sağlayabilir. Bunun yanında Samsun'a yapılacak büyük kapasiteli işletmeler sayesinde bölgede ekonomik kazanç ve istihdam da elde edilebilir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.187)

8.3. Türkiye'deki Doğalgaz Boru Hatları

Türkiye'nin doğal gaz tercihinin üç ana sebebi vardır. Birincisi, ülkedeki yaşam standardı yükseldikçe artan elektrik ihtiyacıdır. İkincisi, çevreci kaygılardır. Üçüncüsü, Türkiye'nin enerji merkezi olma planlarıdır. (Dokuzlar, 2005, s.129)

Milyon Metreküp	Rusya Fed.	Mavi Akım	İran	Cezayir	Nijerya	TPAO	TOPLAM
2004	11.106	3.238	3.558	3.237	1.034	-	22.173
2005	12.857	4.969	4.322	3.786	1.013	138	27.167
2006	10.877	6.388	5.452	3.722	1.044	68	27.550

Tablo. 12. Türkiye'nin Doğalgaz ve LNG Alım Miktarları.

(Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.175) (Kaynak : BOTAŞ)

Türkiye'nin yapmış olduğu doğalgaz alım anlaşmaları Tablo.13'te belirtilmiştir.

Mevcut Anlaşmalar	Miktar Plato (m / yıl)	İmzalanma Tarihi	Süre (Yıl)	Başlama Tarihi
Rusya Fed. Batı	6	14 Şubat 1986	25	Haziran 1987
Cezayir (LNG)	4	14 Nisan 1988	20	Ağustos 1994
Nijerya (LNG)	1,2	9 Kasım 1995	22	Kasım 1999
İran	10	8 Ağustos 1996	25	Aralık 2001
Mavi Akım	16	15 Aralık 1997	25	Şubat 2003
Rusya Fed. Batı	8	18 Şubat 1998	23	Mart 1998
Türkmenistan	16	21 Mayıs 1999	30	Askıda
Azerbaycan	6,6	12 Mart 2001	15	2007

Tablo.13. Türkiye'nin Doğalgaz Alım Anlaşmaları.

(Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.176) (Kaynak : BOTAŞ)

Türkiye, doğal gaz alımında büyük ölçüde Rusya ve İran'a bağımlıdır. Rusya'dan arz edilen doğal gaz miktarı, toplam arzın yaklaşık % 65'ini, İran'dan arz edilen ise yaklaşık % 30'unu oluşturmaktadır.

BOTAŞ tarafından yapılan değerlendirmeye göre 2010 yılına kadar yapılan anlaşmalarda doğal gaz arz ve talebi arasında fazla miktarda doğal gaz bulunmaktadır. Türkiye, Rusya ve İran'la yaptığı doğal gaz alım kontratlarında "al veya öde" maddesi uyarınca kullanmadığı doğal gazı, kullanmasa da ödemek zorunda kalmaktadır. Doğal gaz ithalat birim fiyatları gizli olmasına rağmen bilindiği kadarıyla ortalama 250 dolar/1000 metreküp olarak hesaplama yapılırsa, Türkiye'nin yıllık zararı ortalama 2 milyar doları bulabilecektir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.176-177)

Türkiye'de halen faaliyette olan doğalgaz boru hatları RF-Türkiye DGBH, RF-Karadeniz-Türkiye (Mavi Akım) DGBH, Türkiye-İran DGBH, Türkiye-Yunanistan DGBH'dır.

8.3.1. Rusya Federasyonu - Türkiye Doğalgaz Boru Hattı

Rusya, Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'dan geçerek Türkiye'ye ulaşan hat 842 km uzunluğundadır. 14 Şubat 1986 tarihinde Ankara'da BOTAŞ ile Soyuzgazexport arasında 25 yıl süreli doğal gaz alım satım anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında 1987 yılından itibaren artan miktarlarda doğal gaz alımı başlamış olup, 1993'te maksimum miktar olan yıllık 6 milyar m³'e ulaşmıştır. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.177-178; Kaynak : BOTAŞ) 1998 yılında yapılan yeni bir anlaşma ile 23 yıl süre ile 8 milyar metreküp daha doğalgaz alımı kararlaştırılmıştır (Taflan, 2003, s.87). 1988'de Cezayir ile 20 yıl boyunca 2 milyar metreküp sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) alımı için anlaşma yapılmış ve Marmara Ereğli'sinde LNG alım terminali yapılmıştır. 1994 yılında yıllık alınacak LNG miktarı 4 milyar metreküpe çıkarılmış, aynı terminalden alınmak üzere Nijerya ile de 1,2 milyar metreküplük sıvılaştırılmış doğalgaz alım anlaşması yapılmıştır. (BOTAŞ, 2006, s.46)

8.3.2. Rusya Federasyonu – Karadeniz - Türkiye (Mavi Akım) Doğalgaz Boru Hattı

Aralık 1997'de Rusya ile yapılan anlaşmaya göre, 'Mavi Akım' olarak bilinen boru hattından 25 yıllığına yılda 16 milyar metreküp doğalgaz taşınacaktır. Söz konusu proje, halen Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacının en büyük kısmının karşılandığı hattır.

Diğer yandan, Mavi Akım Projesi kapsamında yapılan anlaşma, Türkiye'nin bölge enerji politikaları için en büyük handikap görünümündedir. Mavi Akım hattı 2010 yılında tasarım kapasitesine ulaştığında, anlaşmanın Türkiye üzerindeki ekonomik ağırlığı daha fazla hissedilmeye başlanacaktır. Bu anlaşmayla Türkiye; % 65 oranında Rusya'dan ithal ettiği doğal gaza kullansa da kullanmasa da 25 yıl süreyle para ödemekte, aldığı bu gazı ihracatçı ülkelerin izni olmadan üçüncü bir ülkeye ihraç edememekte ve tesis yetersizliğinden dolayı depolayamamaktadır. Dolayısıyla bu anlaşmanın koşulları; Rusya'ya doğal gaz yönünden bağımlılık, dış

ticaret açığının artması ve yeni enerji projelerinin avantajlarından yararlanılamaması gibi sıkıntılara neden olmaktadır. (Akgül, Haziran 2007, s.147)

Mavi Akım projesi kapsamında Türkiye 2003 yılından bu yana hattan doğal gaz sağlamaktadır. Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAS) tarafından, Rusya Federasyonu'ndan alınacak yıllık 16 milyar m³ ilave doğal gazın, Karadeniz'in tabanından Türkiye'ye taşınabilmesi amacıyla, 15 Aralık 1997'de Rusya Federasyonu ile 25 yıl süreli doğal gaz alım-satım anlaşması imzalanmıştır. Toplam uzunluğu 1265 km olan hat üç ana bölümden oluşmaktadır. Rusya kara bölümü İzobilnoye-Djubga arasında 56 inç (142 cm) çapında 307 km ve 48 inç (122 cm) çapında 65 km uzunluğundaki boru hattı sistemidir. Karadeniz geçişi olarak, Djubga-Samsun arasında yaklaşık 392 km. uzunluğunda 24 inç (60 cm) çapında paralel 2 ayrı hat ve Türkiye topraklarında Samsun-Ankara arasında 48 inç (122 cm) çapında ve 501 km. uzunluğunda olan boru hattı sistemidir. Boru hattının Karadeniz bölümü dünyada 2150 m derinliğe döşenen ilk boru hattı özelliği taşımaktadır. İnşaatın tamamlanmasının ardından boru hattı Aralık 2002'de düzenlenen tören ve teslim protokolü ile faaliyete geçirilmiştir. Hattan ilk gaz Şubat 2003'te Türkiye'ye ulaşmıştır. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.178)

2005 yılında bu hattan Türkiye 12 milyar metreküp gaz ihraç etmiştir. Mavi Akım tam kapasite ile kullanıldığında, Türkiye'nin Rusya'dan yılda 30 milyar metreküp doğalgaz alması beklenmektedir. Rus yetkililer, değeri 3,2 milyar dolar olarak hesaplanan Mavi Akım'ın hayata geçirildiği 1997 yılında, tarafların 2010 yılında Mavi Akım'ı tam kapasite ile kullanmayı düşündüklerini, ancak Türkiye'nin bu kadar gaza ihtiyacı olmadığını bildirmesinden ve fiyatların indirilmesini istemesinden şikayetçidir. Bu nedenle Rusya, Mavi Akım'ın kapasitesini tamamen kullanmak, doğalgaz projelerini çeşitlendirmek ve böylece enerji alanında kendisine bağımlı ülkelerin sayısını artırmak için Mavi Akım'ı İsrail'e uzatmak istemektedir. Nitekim, 19 Mart 2006'da İsrail'i ziyaret eden Gazprom Başkanı Aleksey Miller'in İsrail Başbakanı Ehud Olmert ile yaptığı görüşmede Rus gazının İsrail'e ihracatı konusunda anlaşmaya varılmıştır. İsrail'in gaz ihtiyacı bugün fazla olmasa da, 2025 yılında yıllık 11,5 milyar metreküp seviyesine çıkacağı tahmin edilmekte ve Rusya'nın bu ihtiyacı karşılayabileceği öne sürülmektedir. Mavi Akım'ın İsrail'e

uzatılmasının 2-3 milyar dolara mal olacağı ve inşasının 1-2 yıl süreceği tahmin edilmektedir. (Kamalov, Ocak 2007, s.95; Şehitoğlu, 2007, s.80-81)

Türkiye'nin Mavi Akım projesine öncelik vermesi, öngörülenden daha sınırlı olan Türkiye doğal gaz pazarının Rusya'nın doğal gazı ile doyuma ulaşmasına, Azerbaycan, Türkmenistan ve Irak'tan alınabilecek alternatif doğal gazın ertelenmesine ve alınabilecek miktarların kısıtlanmasına neden olmuştur. Ayrıca anlaşmalarda bulunan şartlar Türkiye'yi ekonomik yönden sıkıntıya sokmaktadır. Rusya, mevcut doğal gaz alım anlaşmalarındaki fiyat veya "al ya da öde" koşulunda kolaylıklar yapılması karşılığında Tuz Gölü'nün altına yapılması planlanan doğal gaz deposunu inşa etmeyi, büyük illerin doğal gaz dağıtım haklarının BOTAŞ'ın her yıl bir bölümünü devretmesi gereken gaz alım kontratlarının kendi şirketlerine verilmesini, Mavi Akım hattının İsrail'e uzatılmasını, Avrupa'ya gitmesi planlanan ek doğal gazın Türkiye üzerinden yine kendileri tarafından sağlanmasını talep etmektedir. (Pamir, Mart 2006, s.157; Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.178-179)

8.3.3. Türkiye - İran Doğalgaz Boru Hattı

İran'la 8 Ağustos 1996 tarihinde yılda 10 milyar m³ olmak üzere 25 yıl süreli doğal gaz alım anlaşması imzalanmıştır. Uzunluğu yaklaşık 1491 km. olan boru hattından Aralık 2001 ayından itibaren doğal gaz alınmaya başlanmıştır. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.179)

İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı ile taşınan Türkmenistan doğal gazı, doğrudan Türkiye'ye ulaşmadığından, İran'a stratejik ve ekonomik avantaj verilmiş olmaktadır. İran-Türkiye hattı, Türkmen doğal gazının Trans-Hazar projesi kapsamında Türkiye'ye ulaşabilmesi şansını azaltan da bir unsurdur. Ancak, bir başka açıdan bakıldığında, büyük oranda Rus gazına bağlı Türkiye için, bu kaynağın varlığı, "kaynak çeşitliliği" anlamında olumlu bir açılım sayılabilir. (Dokuzlar, 2005, s.111)

8.3.4. Türkiye - Yunanistan Doğalgaz Boru Hattı

AB Komisyonu INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) Programı çerçevesinde, Hazar Havzası, Rusya, Orta Doğu, Güney Akdeniz ülkeleri ve diğer uluslararası kaynaklardan sağlanacak doğal gazın Türkiye ve Yunanistan üzerinden, Avrupa pazarlarına nakli için geliştirilen Güney Avrupa Gaz Ringi Projesi projesine göre, Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı'nın Türkiye sınırları içinde kalan güzergahı, mevcut Karacabey Pig İstasyonu'ndan başlayacak ve İpsala/Kipi'de sona erecektir. Marmara Denizi'nde 17 km. uzunluğunda bir deniz geçişi söz konusu olan hat, 209 km.'si Türkiye sınırlarında olmak üzere toplam uzunluğu yaklaşık 300 km olacaktır. 23 Aralık 2003 tarihinde BOTAŞ ve DEPA arasında imzalanmış olup, Yunanistan'a yapılacak gaz arzının 2006 yılında 250 Milyon m³ ile başlaması ve 750 Milyon m³'e ulaşması öngörülmektedir. Yapımına Temmuz 2005 tarihinde düzenlenen Temel Atma ve Kaynak Töreni ile başlanan hattın inşaat çalışmaları tamamlanmış ve 18 Kasım 2007 tarihinde yapılan açılış töreni ile Yunanistan'a gaz sevkiyatı başlamıştır. (BOTAŞ)

INOGATE Programı dahilinde Güney Avrupa Gaz Ringi'nin ilk basamağıolarak yürütülen Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin bir sonraki aşaması olan ve Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı'nın Adriyatik Denizi'nden geçecek bir hat ile İtalya'ya uzatılması amacıyla geliştirilen Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi kapsamında yapılan çalışmalara BOTAŞ, DEPA ve EDISON ile yaptığı anlaşma ile katılmaktadır. Proje kapsamında Yunanistan'a 3,6 bcm/y ve İtalya'ya 8 bcm/y gazın Türkiye üzerinden taşınması planlanmaktadır. Hattın 2012'de devreye alınması öngörülmektedir. (BOTAŞ)

Türkiye ve Yunanistan arasında doğal gaz şebekelerinin birleştirilmesi ve Güney Avrupa Gaz Ringi'nin gerçekleştirilmesi kapsamında başlatılan Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı ile Hazar Bölgesi, Ortadoğu ve Türkiye'ye diğer kaynaklardan sağlanacak doğal gazın Türkiye ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşınması amaçlanmaktadır. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.180) Türkiye ve Yunanistan doğalgaz şebekelerinin enterkoneksiyonu ve Avrupa Birliği

INOGATE programı dahilinde, Güney Avrupa Gaz Ringi'nin ilk basamağını oluşturan söz konusu proje kapsamında, Hazar ve Ortadoğu'dan sağlanacak doğalgazın Türkiye ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşınması amaçlanmaktadır. İki ülke arasında 2003'te imzalanan anlaşmaya göre, 2006 yılında 250 milyon metreküp/yıl ile başlayacak taşıma miktarı 750 milyon metreküp/yıl'a çıkacaktır. Bu yalnızca bir ilk adımdır ve Avrupa'ya gaz satış stratejimiz kapsamında Avrupa kapısının açılması anlamına gelmektedir. (Pala, 2005, s.516)

Projenin İtalya'ya uzatılması ilgili olarak İtalyan-Edison Gas ve DEPA bir anlaşma imzalamışlardır. Projeye finansal destek sağlanması amacı ile AB TEN programı fonuna yapılan başvuru kabul edilmiştir. Türkiye-Yunanistan DGBH projesi kapsamında imzalanan doğal gaz alım-satım anlaşması, projenin İtalya bağlantısı için önemli bir aşama olmuştur. Böylelikle Türkiye-Yunanistan DGBH Projesi, Türkiye-Yunanistan-İtalya DGBH Projesi'ne dönüşebilecektir. Proje ile ilgili çalışmalar BOTAS tarafından sürdürülmektedir. (Dokuzlar, 2005, s.116)

Avrupa doğal gaz pazarı önümüzdeki 20 yılda önemli bir ithalat gereksinimi ile karşı karşıya kalacaktır. 2000 yılında AB ülkeleri ve aday ülkeler toplam gaz kullanımlarının 130 milyar m³'ü Rusya, 50 milyar m³'ü Norveç, 60 milyar m³'ü Cezayir tarafından karşılanmıştır. AB tarafından yaptırılan çalışmalarda, önümüzdeki 20 yılda bu kaynaklara, ekonomik ve güvenli taşıma sistemlerinin kurulması halinde Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Irak ve İran gibi kaynakların da eklenmesi öngörülmektedir. Diğer bir ifadeyle, mevcut Rusya, Kuzey Avrupa ve Kuzey Afrika kaynaklarının yanı sıra, yeni dönemde, Hazar ve Orta Doğu üretimi de Avrupa pazarına girecektir. Bu, Avrupa'nın, artan gaz talebinin karşılanması ile birlikte, büyük önem verilen 'gaz kaynaklarının çeşitlendirilmesi stratejisine' yönelmiş olmasının doğal bir sonucudur. (Engür, 2003, s.41-42)

Bu projede ilk amaç, iki ülke iletim hatlarının enterkoneksiyonunun gerçekleştirilmesidir. Bu bağlantı, Güney Avrupa Gaz Ringi'nin de en önemli ayağını oluşturacaktır. İlgili çalışmaların tamamlanmasını takiben, 2005 yılı içerisinde, Yunanistan'a doğal gaz arzının başlaması planlanmaktadır. Burada kanımızca en önemli husus, AB'nin direkt olarak finansman desteği sağlaması ve

projemizi programlarında 'öncelikli projeler' kapsamına almış olmasıdır. (Engür, 2003, s.44)

Avrupa'nın çok önem verdiği projenin doğalgaz taşıyabilmesi için, Türkiye'nin Şahdeniz ile birlikte Trans Hazar projesini de gerçekleştirmesi gerekmektedir. Rusya'nın tekelinden kurtulmak isteyen Güney Avrupa için bu proje kaynak çeşitliliği sağlamaktadır ve bu sebeple Rusya tarafından karşı çıkmaktadır (Çelikpala, Ocak 2007, s.8; Balkan, 2007, s.112)

Projenin fizibilite ile mühendislik çalışmalarının tamamlanmasının ardından. 23 Aralık 2003 tarihinde Ankara'da düzenlenen bir törenle doğal gaz alım-satım anlaşması imzalanmıştır. Buna göre 750 milyon metreküp ile başlayacak taşıma miktarı 2012 yılında 11 milyar metreküpe ulaşacaktır. Bu miktarın 3 milyar m³'ünün Yunanistan'a, 8 milyar m³'ünün İtalya'ya taşınması öngörülmektedir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.180)

Bu hatların yanı sıra, Türkiye'nin bir enerji terminali olması için ilave projeler bulunmaktadır. Devam eden bu projeler ve halihazır durumları aşağıda kısaca belirtilmiştir.

8.3.5. Azerbaycan - Türkiye (Şahdeniz) Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Azerbaycan'da üretilecek olan doğal gazın Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşınması amaçlanan proje kapsamında 12 Mart 2001 tarihinde BOTAŞ ve SOCAR arasında Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye sevkine ilişkin Doğal Gaz Alım - Satım Anlaşması imzalanmıştır. 15 yıl süreli Doğal Gaz Alım - Satım Anlaşması'nda, alımların 2 Milyar metreküp ile başlaması ve plato periyotta 6.6 Milyar metreküp/yıl'a ulaşması öngörülmektedir. Proje kapsamında inşa edilen ve Gürcistan/Türkiye sınırından Erzurum (Horasan)'a uzanan yaklaşık 225 kmlik hattın yapım çalışmaları tamamlanmıştır. Temmuz 2007 tarihinde başlayan gaz sevkiyatı devam etmektedir. (BOTAŞ) Diğer adı Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) olan

konsorsiyumda, İngiltere'nin BP %25.5, Norveç'in Statoil %25.5, Azerbaycan'ın Socar %10, Rusya-İtalya ortak şirketi LukAgip %10, İran'ın Nico %10, Fransa'nın Total %10 ve Türkiye'nin TPAO %9 şirketleri yer almaktadır. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.181)

Bu hat Türkiye'nin doğal gaz kaynaklarını çeşitlendirmesi ve Rusya'ya olan bağımlılığının azaltılması açısından çok büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu projede alınacak gazın diğer ülkelere de satılabilecek olması Türkiye'nin uzun dönemde satıcı bir ülke konumuna gelmesini de sağlayabilecektir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.182)

Türkiye'nin Azerbaycan'dan alacağı doğal gaz için imzalanan anlaşmada "re-export" hakkı vardır. Diğer yandan bu kaynağın fiyatının da görece ucuz olduğu bilinmektedir. Dolayısı ile arz fazlası olması halinde, üçüncü ülkelere satış açısından, Azerbaycan doğal gazı önemli avantaj sağlamaktadır. Ayrıca, Bakü-Erzurum hattı ile taşınacak gazın % 5'inin (ABD oranının %20 olmasını istemektedir) Gürcistan'a verilmesi, bu ülkenin Rusya'ya olan bağımlılığını da bir oranda azaltacaktır. (Dokuzlar, 2005, s.131)

Doğal gaz kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışan Gürcistan, bu hattın tamamlanmasına büyük önem vermektedir. Rusya'dan yüksek fiyatta aldığı doğal gaz miktarını azaltmaya çalışan Gürcistan'a, Azerbaycan 11 Ocak 2007'den itibaren karayolu ile doğal gaz ihraç etmeye başlamıştır. Şubat ayının sonundan itibaren de Şahdeniz hattından Gürcistan'a doğal gaz pompalanmasına başlanacağı bildirilmektedir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.182)

BTC ile birlikte "Doğu-Batı Enerji Koridoru"nu tesis edecek Şah Deniz Projesi ise sadece Hazar boru hatları denklemini Türkiye lehine değiştirmekle kalmayacak, orijinal planda bu koridorun diğer ayağı olan Hazar Geçişli Doğalgaz Boru Hattı'nın da ilk ayağını oluşturacaktır. Bu hatlar, bugün ikisi de hızla ilerleyen Türkiye-Yunanistan-İtalya ve Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğalgaz Boru Hattı projelerine bağlandığında koridor tamamlanacak ve Türkiye gerek petrol gerekse doğalgazın Batı piyasalarına aktarımı bakımından tam anlamıyla bir enerji terminaline dönüşmüş olacaktır. (Pala, 2005, s.491)

8.3.6. Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa DGBH Projesi

Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi ile Türkmenistan'ın güneyindeki sahalarda üretilen doğal gazın Hazar geçişli bir boru hattı ile Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması amaçlanmaktadır. Bu paralelde, 29 Ekim 1998 tarihinde, Türkiye ve Türkmenistan Devlet Başkanları tarafından Hazar geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin gerçekleştirilmesine yönelik bir Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma'ya göre; 30 Milyar metreküp Türkmen gazının 16 Milyar metreküp'ü Türkiye'ye, 14 Milyar metreküp'ü Avrupa'ya taşınacaktır. 21 Mayıs 1999 tarihinde, BOTAŞ ve Türkmenistan hidrokarbon kaynaklarının kullanımı için Türkmenistan Devlet Başkanı nezdinde yetkilendirilmiş mercii arasında, 16 Milyar metreküp doğal gaz alımı için 30 yıl süreli Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması imzalanmıştır. (BOTAŞ)

Türkmenistan doğal gazının elverişli bir güzergahtan ve herhangi bir kısıtlamaya tabi olmaksızın Türkiye'ye ve Avrupa pazarlarına ihracı konusundaki çalışmalar 1991 yılı sonu itibarıyla başlatılmıştır. Anlaşmaya göre, doğal gaz, Türkmenistan'dan Türkiye-Gürcistan sınırında teslim alınacaktır. Ayrıca, doğal gazı taşıyacak ve Türkmenistan'dan başlayarak Gürcistan sınırına ulaşacak boru hattının bu noktaya kadar yaptırılması ve işletilmesi sorumluluğu tümüyle Türkmenistan tarafına aittir. Boru hattının Türkiye topraklarındaki yapım ve işletimi ise Türkiye'ye aittir. BOTAŞ, özellikle İran hattının çapını 40'inç (100 cm'den) 48'inç (122 cm'ye) çıkararak ve bununla ilgili anlaşmaları imzalayıp inşaatlarına başlanmasını sağlayarak, Türkiye sınırları içinde inşa edilmesi gereken boru hatları için mühendislik, tedarik ve inşaat sözleşmelerinin imzalanması yükümlülüğünün büyük bir bölümünü yerine getirmiş bulunmaktadır. 29 Ekim 1998 tarihinde imzalanan anlaşmadaki ulusal prosedürlerin yerine getirilmesi yükümlülüklerinin tümü Türkiye tarafından tamamlanmıştır. (Gökçeğöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.184-185)

Türkmenistan ve Azerbaycan arasında Türkiye'ye kimin doğal gaz sağlayacağı konusunda çıkan rekabet ve Hazar'daki anlaşmazlıklarından dolayı Hazar Geçişli Türkmenistan Projesi engellenmektedir. Proje aynı zamanda Türkiye'ye doğal gaz sağlayan İran ve Rusya tarafından da engellenmeye çalışılmaktadır. ABD, Rusya ve İran'ı baypas eden bu projeye destek vermektedir. (Gökçeğöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.185)

Projenin askıda kalmasına neden olan sorunlar arasında; "Hazar'ın Statüsü" konusunun çözülememesi, eski Türkmenistan Devlet Başkanı Türkmenbaşı'nın avans isteğinin kabul edilmemesi, Türkiye'nin Mavi Akım Projesi'ne öncelik vermesi ve Azerbaycan'ın kendi satacağı doğal gaza rakip olacak Türkmen doğal gazına "geçiş hakkı" vermeye gönüllü olmaması gibi hususlar sayılabilir. (Dokuzlar, 2005, s.115)

8.3.7. Mısır -Türkiye-Avrupa DGBH Projesi

Doğalgaz arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve doğal gaz arz açığının bir kısmının da Mısır'dan sağlanacak gaz ile karşılanması amacıyla Mısır-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı Projesi geliştirilmiştir. Proje kapsamında 17 Mart 2004 tarihinde Türkiye'ye gaz ithalatı ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz iletimi hususlarına ilişkin Çerçeve Anlaşma imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma uyarınca, Mısır'ın Türkiye'ye yılda 2-4 Milyar metreküp; Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ise yılda 2-6 Milyar metreküp gaz ihraç etmesi öngörülmüştür. 16 Şubat 2006 tarihinde imzalanan Mutabakat Zaptı ile her ülkenin kendi topraklarından geçecek boru hatlarını inşa etmesi ve işletmesi karara bağlanmıştır. Türkiye'ye verilecek gaz miktarı 2011 yılının sonunda 2-4 Milyar metreküp/yıl olabilecektir. (BOTAS)

8.3.8. Irak -Türkiye-Avrupa DGBH Projesi

Irak'ın Kuzey Doğusu'nda yer alan doğal gaz sahalarında üretilen doğalgazın Türkiye'ye ulaştırılması geliştirilen ve saha geliştirme, üretim, gaz işleme, boru hattı

yapımı işlemlerinden oluşan “entegre” bir projedir. Bu proje ile Irak’ın beş sahasında üretilecek yıllık 10 Milyar metreküp gazın bir boru hattıyla Türkiye’ye taşınması amaçlanmaktadır. (BOTAŞ) Ancak, ABD’nin Irak harekatı nedeniyle bu konuda yeni bir gelişme olmamıştır. (Soylu, 2006, s.25)

8.3.9. Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya DGBH Projesi (NABUCCO) Projesi

Ortadoğu ve Hazar Bölgesi doğal gaz rezervlerini Avrupa pazarlarına bağlamayı öngören Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğal Gaz Boru Hattı (Nabucco) ile ilk etapta güzergah üzerindeki ülkelerin gaz ihtiyacının karşılanması, takip eden yıllarda ise Avusturya'nın Avrupa'da önemli bir doğal gaz dağıtım noktası olma özelliğinden de faydalanılarak diğer ülkelerin gaz taleplerindeki gelişmelere göre Batı Avrupa'ya ulaşılması amaçlanmaktadır. Yaklaşık uzunluğunun 3.300 km, kapasitesinin ise 25,5-31 milyar metreküp/yıl olması, 2012 yılında ilk kapasite ile devreye alınması planlanmaktadır. Projenin toplam uzunluğu 2841 km, besleme hatları ile birlikte 3282 km.dir. En uzun kesimi Türkiye’de olup, 1558 km.dir. Projenin finansman modelinin geliştirilmesi ve inşası ile ilgili hususlarda görüşmeler devam etmektedir. (BOTAŞ)

Tablo.14. NABUCCO DGBH ile Taşınacak Gaz Miktarları (milyar metreküp)
(Pala, 2005, s.530)

	2010	2020
Kötümser Senaryo	3,5	18
ANA SENARYO	4,5	25,5
İyimser Senaryo	13	31

Harita.3. NABUCCO Boru Hattı Projesi.

Proje ile Bulgaristan'ın Bulgargaz, Romanya'nın Transgaz, Macaristan'ın MOL ve Avusturya'nın OMV Gas firmaları ile ortaklaşa çalışmalar yürütülmektedir. AB TEN programı fonundan fizibilite için hibe kredi almak amacıyla OMV Gas tarafından başvuru yapılmış ve 15 Temmuz 2003 tarihinde fizibilite çalışmasının yarısının TEN fonundan karşılanması şeklinde karar alınmıştır. TEN'in bu proje için öngördüğü finansman 4.8 milyar avrodur. 1760 mil uzunluğundaki projenin 2008 yılında başlanıp 2011 yılının sonunda tamamlanacağı öngörülmektedir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.182-183)

Çeşitli uluslararası kuruluşlarca gerçekleştirilen projeksiyonlara göre, Türkiye üzerinden Avrupa'ya artan miktarlarda Hazar ve Ortadoğu gazı taşınacak, bu miktar 2010'lu yıllardan başlamak üzere özellikle 2020'lerde oldukça büyük miktarlara ulaşacaktır. Bu kapsamda geliştirilen yeni bir proje ile Bulgaristan'dan başlayıp Romanya ve Macaristan güzergahını izleyerek Avusturya'ya ulaşılması planlanmaktadır. Nabucco Projesi ile Türkiye'den Avrupa'ya 110 milyar m³ gaz pompalanacağı öngörülmektedir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.182)

Nabucco Projesi'nin 2010-2030 yılları arasında Avrupa gaz pazarında ulaşabileceği paya ilişkin pazar araştırması ve yaklaşık maliyet hesabına ait ekonomik modelleme çalışması Boston Consulting Group (BCG) tarafından Temmuz 2003 tarihinde tamamlanmıştır. BCG çalışmasına göre Hazar ve Orta Doğu'da üretilen gazın Avrupa'da 2020 yılı itibari ile 25 milyar metreküp bir pazar payına ulaşabileceği sonucuna varılmıştır. (BOTAŞ, 2004; Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.183)

Bu boru hattıyla Azerbaycan, Irak, İran, Mısır, Türkmenistan ile Kazakistan doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması planlanmaktadır. Rusya'nın AB'ye sattığı doğal gaz miktarının 2010'da 200 milyar metreküp aşabileceği göz önüne alınırsa, Nabucco'nun bir alternatif değil, ancak gerekli çeşitlendirme oluşturacağı açıktır. Buna ek olarak Türk Cumhuriyetlerinin doğal gazı vasıtasıyla AB ülkelerinin Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azaltılması çok önemli bir konu olsa da bu, Nabucco'nun birincil derecedeki önemi değildir. Nabucco'nun esas önemi İran gazından kaynaklanmaktadır. Avrupa Nabucco'nun tam olarak faaliyete geçeceği yıllarda İran ile yaşanan problemlerin bu zaman zarfında halledilebileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla doğal gaz rezervleri açısından Rusya'dan sonra ikinci olan İran doğal gazının Avrupa'ya akması için altyapı hazırlanmış olacaktır. İkinci öncelikli husus ise, Rusya ve İran'ın doğal gaz rezervlerinin yanında küçük kalan Türk Cumhuriyetleri'nin doğal gazının Batı yönünde akmaya başlaması, Rusya'ya olan boru hattı bağımlılığının ortadan kaldırılması için bir fırsat sunmaktadır. Dolayısıyla BTC ve Şahdeniz de olduğu gibi, Nabucco ekonomik öneme sahip olmasının yanı sıra, daha çok jeopolitik önemi öne çıkan bir boru hattıdır. (Balkan, 2007, s.115-116)

AB'nin sadece Nabucco gibi bir projeye 4.8 milyar avro gibi büyük bir bütçe ayırması, Türkiye üzerindeki kısmının inşası sırasında büyük istihdam yaratmasının yanında, yabancı yatırımcılarına bölgeye gelmesini sağlayabilir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.188)

8.4. Enerji Nakil Güzergahı Olmanın Önemi

Türkiye'nin sahip olduğu siyasi güç unsurları konusunda değinilmesi gereken son bir husus ise enerji konusudur. Türkiye, dünya enerji kaynaklarının dörtte üçünün bulunduğu Orta Doğu ve Hazar Denizi havzasına yakın bir coğrafyada yer almakta; bu itibarla 21'inci Yüzyılın İpek Yolu olarak adlandırılan Doğu-Batı Enerji Koridorunda en önemli transit ülkeyi oluşturmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, Hazar Denizi petrol ve doğalgaz rezervlerinin Batılı enerji tüketicisi ülkelere taşınması açısından en kısa, maliyeti düşük, teknolojik ve çevresel açıdan uygun ve güvenilir seçeneği sunmaktadır. Bu özelliğiyle Türkiye, eş zamanlı olarak Hazar Havzası ve Ortadoğu bölgeleri ile Batılı ülkeler arasında bir köprü rolü üstlenmekte, bu bölgede yer alan ülkelerin siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarını konsolide ederek Batı'yla bütünleşmeleri açısından önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Tabiatıyla, bu denli önemli bir role sahip olması, Türkiye'nin gerek bölgesel gerekse küresel anlamda jeostratejik ve buna bağlı olarak dış siyasi gücünü ciddi biçimde artırmasına neden olmaktadır. (Bayar, 2006, s.145)

Orta Asya ve Hazar bölgesinin petrol rezervlerini dünya pazarlarına ulaştıracak boru hatlarının hangi ülkelerin sınırlarından geçeceği, 1990'dan bugüne tartışma konusu olmaktadır. Türkiye, bu tartışmanın içerisinde coğrafi yakınlık açısından Rusya ve İran ile rekabetçi bir rol oynamaktadır. ABD'nin çoklu boru hatları stratejisi ve AB'nin boru hatları konusundaki büyük yatırım programları ile uluslararası petrol şirketlerinin çıkar ilişkileri de hatlarının şekillenmesinde büyük etki göstermektedir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.164)

AB'nin ortak enerji politikası konusunda temel doküman 2000 yılında hazırlanan 'Green Paper (Yeşil Kitap)'tır. Bu belgeye göre AB'nin genel enerji politikası; enerji fiyatlarının artmasının engellenmesi, petrol dağıtımında istikrarın korunması, enerji kaynakları ve enerjinin ithal edildiği coğrafyaların çeşitlendirilmesi, ekolojik dengenin bozulmasını önleyici yönde enerji tasarrufuna gidilmesi, biyoyakıt ve elektrik tüketiminin artırılmasına yönelik projeler geliştirilmesi olarak özetlenebilir. Genişleme sürecinde ortaya çıkacak enerji ihtiyacı için Rusya'ya

giderek artan oranlarda bağımlılık ve enerji arzı riskini ortaya çıkarmaktadır. (Pamir, Kasım 2005, s.75; Akgül, Haziran 2007, s.142)

Tüm bu göstergeler, Türkiye'nin geliştirdiği petrol ve doğal gaz boru hattı projelerini önemli hâle getirmektedir. AB'nin enerji konusunda hazırladığı 'Green Paper'da özellikle petrol ve gaz için muhtemel transit güzergâhlar arasında doğu ve kuzey Avrupa ile Akdeniz'in öneminden bahsedilmektedir. Rapor, bu konuda her biri aday olan Türkiye, Bulgaristan ve Romanya'ya nasıl yardım edilebileceğinin araştırılmasını tavsiye etmektedir. Ayrıca, Yunanistan ile Türkiye arasında doğal gaz boru hattı bağlantısı kurulmasının öneminden söz edilmektedir. Esasen, AB'nin, Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığını azaltmanın yollarından biri, Türkiye'nin, 2001'den bu yana aldığı İran gazının ardından öncelikle Azerbaycan ve Türkmenistan, sonrasında belki Irak, Suriye ve Mısır'dan almayı planladığı doğal gazı Balkan ülkeleri üzerinden Avrupa'ya taşımaya yönelik girişimlere hız kazandırmasından geçmektedir. (Pala, Ocak 2006, s.119)

'Green Paper'dan, genel hatlarıyla AB'nin enerji arz geleceğinde gerek Hazar hidrokarbon kaynaklarının, gerekse en önemli geçiş ülkesi konumundaki Türkiye'nin kritik bir rol üstleneceği anlaşılmaktadır. Fakat bu, tek başına yeterli değildir. Türkiye'nin geliştirdiği projelerin AB enerji açığının kapatılması açısından önemini daha somut veriler ve ayrıntılı analizlerle değerlendiren pek çok çalışma yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu konu, hem Hazar Havzası ülkelerinin geleceği, hem de Türkiye'nin yeni yüzyılın enerji köprüsü görevini üstlenmesi açısından ve Türkiye'nin AB üyeliğine daha hızlı kabul edilmesi sürecinin sağlanması bakımlarından büyük önem taşımaktadır. (Pala, Ocak 2006, s.119)

Hazar konusunda anlaşma sağlandığında Türkmenistan'dan Azerbaycan'a Hazar'ın tabanından yapılacak doğal gaz boru hattı, Nabucco projesine dahil edilebilir ve bu sayede Türkiye ve Avrupa'ya büyük miktarlar da doğal gaz akışı sağlanabilir. Böylece Rusya'ya doğal gazını çok ucuza satan Türkmenistan'a da, uluslar arası rekabetçi piyasa koşullarında doğal gazını pazarlaması imkanı verilebilir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.188-189)

Boru hatları gibi iletim hatlarına sahip olan terminal ülkelerin uluslararası politikada önemleri büyüktür. Çünkü gelişmenin vazgeçilmez unsuru enerjinin, küreselleşen dünyada üretim kaynaklarından talep merkezlerine ulaştırılmasında boru hatları en güvenli ve en verimli yollardır. Yaklaşık olarak dünya petrol rezervinin % 67'sinin ve dünya doğalgaz rezervinin % 40'ının Orta Doğu ve Orta Asya ülkelerinde olduğu düşünülürse, bu zengin rezervleri taşımada bölge ülkeleri ile Avrupa arasında köprü konumuna yükselecek Türkiye'nin önemi artacaktır. (Yapıcı, 2004, s.226)

Avrasya bölgesindeki yeni oluşumlara cevap verebilmek için Doğu-Batı enerji Koridoru Projesi geliştirilmiştir. Bu proje Trans-Hazar ve Trans-Kafkasya petrol ve dogal gaz hatlarının yapımına dayanmaktadır. Koridor, özünde Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarının Batı pazarlarına güvenli ve çeşitli kaynaklardan ulaştırılmasını öngörmektedir. Türkiye'yi bir enerji köprüsü ve terminali yapmaya yönelik bu çabalar ışığında, Bakü-Ceyhan petrol boru hattı projesi, Türkmenistan-İran-Türkiye-Avrupa Dogalgaz Boru Hattı Anlaşması, Ukrayna ile imzalanan Ceyhan-Samsun Petrol Boru Hattı Anlaşması ve Rus dogal gazının Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Orta Doguya sevkine ilişkin projeler sayılabilir. (Balkan, 2007, s.59-60)

Türkiye pazarının ihtiyaç duyduğu an gerekli enerjiye sahip olabilmesini sağlamanın yanı sıra, Batı'ya entegrasyonunda önemli bir katkısı olacak "Doğu-Batı Enerji Koridoru"nun tesis edilmesi sürecinde doğal gazın rolü kesinlikle göz ardı edilemez. Bu çerçevede, Türkiye, bugüne kadar 6 ayrı ülke ile 8 adet uzun dönemli doğal gaz alım-satım anlaşması imzalamıştır. İçinde bulunulan dönem itibarıyla, Türkiye'nin doğal gaz talebi 6 ayrı anlaşma ile karşılanmaktadır. Bunlar, Rusya Federasyonu ile sırasıyla 6, 8 ve 16 milyar m³/yıl için imzalanan üç ayrı anlaşma, İran ile yapılan 10 milyar m³/yıllık anlaşma ve Cezayir ile 4 milyar m³/yıl, Nijerya ile 1.2 milyar m³/yıl olmak üzere doğal gaz eşdeğeri LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) anlaşmalarıdır. (Pala, Ocak 2006, s.131)

ABD'nin büyük desteği ile gerçekleştirilen BTC, bundan sonraki periyotta, çoklu boru hatları stratejisinin somut olarak hayata geçirilmesinin ilk işareti olarak değerlendirilebilir. BTC, ister kar marjı ile isterse de politik amaçla yapılmış olsun,

Türkiye için enerji koridoru olmasında önemli bir adımdır. Rusya'nın boru hatları ile bölgede sağladığı politik gücünü muhafaza etmesine karşın, ABD'nin çoklu boru hatları stratejisi arasında geçen mücadelede uzunca bir dönemde de Türkiye, coğrafi avantajından dolayı büyük kazanımlar elde edebilecek gözükmektedir. (Gökçeğöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.186-187)

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Hazar Bölgesi ve Orta Asya'yı, Türkiye ve Akdeniz'e bağlaması planlanan ve doğu-batı enerji koridoru olarak adlandırılan sağlam bir güvenlik koridorunun ilk ayağını oluşturmaktadır. Bu sayede Avrupa Birliği ve Amerika'nın çok önem verdiği bir mesele olan enerji arz güvenliği açısından sağlam bir temel atılmasını garantilemiş olmaktadır. Diğer yandan BTC ile Türkiye, boğazlardaki aşırı trafik yükünden kaynaklanan geçiş risklerinin en aza indirilmesi açısından da son derece büyük bir öneme sahiptir. BTC'nin tam kapasite ile çalışması sağlanabilirse boğazların üzerinden yıllık 50 milyon tonluk petrol geçişi de önlenebilecektir. (Gökçeğöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.187)

BTC'yi, sırasıyla, Azerbaycan gazını Türkiye ve Avrupa'ya ulaştıracak "Şah Deniz Doğalgaz Boru Hattı Projesi" ve Türkmen gazını Türkiye ve Avrupa piyasalarına taşıyacak "Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı Projesi" izleyecektir. Bu hatlar, bugün ikisi de hızla ilerleyen Türkiye-Yunanistan-İtalya ve Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya (NABUCCO) Doğalgaz Boru Hattı Projelerine bağlandığında koridor tamamlanacak ve Türkiye gerek petrol, gerekse doğalgazın Batı piyasalarına aktarımı bakımından tam anlamıyla bir enerji terminaline dönüşmüş olacaktır. (Pala & Kanbolat, Haziran 2005, s.18)

Avrupa gaz pazarının oluşumu ile birlikte talebin karşılanacağı kaynakların seçimi de, Avrupa enerji gündeminin öncelikli gündem maddeleri arasına girmiştir. Türkiye'de olduğu gibi Avrupa gaz sektöründe de hızlı bir liberalleşme süreci yaşanmaktadır. Bu süreç, AB doğal gaz direktifleri doğrultusunda gerçekleşmektedir ki, bunun en önemli gerekliliklerinden birisi, "doğal gaz kaynakları ve güzergâhların çeşitlendirilmesidir". AB, bu politikalar doğrultusunda doğal gaz pazarına yeni oyuncuların girmesini teşvik etmektedir. Rusya'nın mevcut boru hatlarından ihraç edebileceği gaz ve Kuzey Afrika gazından sonra gerek kaynak zenginliği, gerekse

coğrafi yakınlığı nedeniyle bu pazarın en önemli oyuncusu Hazar ve Orta Doğu gazı olacaktır. (Pala, Ocak 2006, s.132-133)

AB'nin bu süreçte "kilit" bir rolde değerlendirdiği en önemli ülke ise Hazar ve Orta Doğu bölgeleri ile diğer Doğu ve Güney kaynaklarını Batı'ya taşıyacak güzergâh üzerinde yer alan ilk ve en önemli "durak" konumundaki Türkiye'dir. AB gaz stratejisi kapsamında yürütülen çalışmaların sonuçları Türkiye için umut vaadeden bir tablo oluşturmaktadır. Avrupa'ya olası yeni gaz güzergâhlarının taşıma maliyetleri karşılaştırıldığında, Türkiye üzerinden geçecek güzergâhlar diğerlerine oranla çok daha uygun koşullar sağlamaktadır. (Pala, Ocak 2006, s.133)

Putin Yönetimi'nin Orta Asya'da en önemli hedefi, Rusya'nın menfaatine olan daha önceki proje ve anlaşmaları yürürlüğe koymak, ana enerji koridorlarını kendi çözümlerine uygun olarak "kuzey-güney istikametinde" oluşturmaktır. (Stulberg, 2005, s.5; Akgül, Haziran 2007, s.135) Enerji koridorlarını kuzey-güney istikametinde oluşturarak, Rusya'ya karşı yapılabilecek ittifakların önlenmesi düşüncesi, jeopolitiğin temel kurallarından birinin Dugin tarafından Rus jeopolitiğine uyarlanması bir sonucudur. (Dugin, 2005, s.180; Akgül, Haziran 2007, s.135) Bu yaklaşım, her ne kadar doğu-batı istikametindeki Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nı engelleyememiş olsa da gelecekte Türkiye açısından tehlike arz etmektedir. (Akgül, Haziran 2007, s.135)

Rusya'nın enerji kontrolündeki etkinliği, yeni projelerle Rusya'ya bağımlılığın artacak olması ve yaşanan enerji krizleri, AB'nin 2000 yılından itibaren sürdürdüğü projeleri hızlandırmasına ve Türkiye'nin AB açısından öneminin artmasına neden olmuştur. Çoklu boru hatları politikası izleyerek enerji ithalatında kaynak çeşitliliği yaratmayı hedefleyen AB'nin, Hazar Havzası ve Orta Doğu kaynaklarına Türkiye vasıtasıyla ulaşmak istemesi; Türkiye'nin transit ülke konumu gündeme getirmektedir. Bu kapsamda AB tarafından, 2001 yılında kurulmuş olan Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru (TRACECA) için 14 yatırım projesi finanse edilmiştir. Yine aynı maksatla bölgedeki enerji hatlarının entegrasyonuna yönelik projeler üreten ve AB tarafından finanse edilen INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) işbirliği programı tesis edilmiştir. Bu program kapsamında, Türkiye ile Yunanistan'ın doğal gaz şebekelerinin birbirlerine

bağlanması yönünde yürütülen bir proje mevcuttur. 3,398 km. uzunluğunda ve 22 milyar metreküp kapasitedeki bu hatla Hazar bölgesi, İran ve Orta Doğu pazarları Türkiye üzerinden AB'ye bağlanabilecektir. (Akgül, Haziran 2007, s.144)

INOGATE projesi çerçevesinde, Mısır'dan başlayan ve Türkiye üzerinden AB'ye bağlanacak çok sayıda doğal gaz boru hattı seçeneği mevcuttur. Ayrıca, bu hatlara ilave olarak Kuzey Afrika ve diğer Arap ülkelerinden Ceyhan'a uzanacak yeni petrol boru hatlarına yönelik planlamalar da yapılmaktadır. Bu hatların somut projelere dönüştürülmesi, büyük olasılıkla Orta Doğu ve Kafkaslarda istikrarın sağlanmasından sonra mümkün olacaktır. (Akgül, Haziran 2007, s.145)

Türkiye açısından Orta Asya doğal gazı; kaynak çeşitliliği, ucuzluk, arama ve üretimde kendi ulusal şirketi TPAO'nun konsorsiyumlara katılabilmesi nedenleriyle yasamsal değer taşımaktadır. Bunların ötesinde, Rusya'ya bağımlı olmayan güzergâhlardan doğal gaz ihraç ettiklerinde Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi ülkeler kesintisiz ihracat ve bu ihracatı uluslararası piyasa fiyatları ile yapabilme olanağına kavuşabileceklerdir. Bunun sonucunda ekonomileri hızla gelişebilecek ve bağımsızlıkları güçlenecektir. Bu da bölgede istikrarı arttırırken, bölge ülkelerine çeşitli nedenlerle yakın olan Türkiye'nin doğal gaz ile sınırlı olmayan ticaretini, yatırım olanaklarını arttırabilmesine olanak sağlayacaktır. (Dokuzlar, 2005, s.111-112)

Türkiye, Rusya ve İran ile ihtiyacından fazla doğal gaz alım anlaşmaları yapmıştır. Ancak "al ya da öde" koşuluyla yaptığı anlaşmalarda ihtiyacından fazla olan gazı almasa da ödemek zorundadır. Ayrıca anlaşmaya göre fazla doğal gazı tarafların rızası olmadan üçüncü bir ülkeye de satamamaktadır. Bu durumda Türkiye boru hatları tamamlansa bile uzun dönemde sadece geçiş ülkesi olarak kalma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Azerbaycan doğal gazını Türkiye'ye taşıyacak olan Şahdeniz projesi, alınan gazın diğer ülkelere tekrar ihraç edilmesine olanak sağlamaktadır. İleride İran, Mısır, Cezayir, Nijerya ve Rusya'dan alınacak doğal gaz anlaşmalarında da bu koşul sağlanabilirse Türkiye'nin sadece geçiş ülkesi olmakla kalmayıp, satıcı bir ülke konumuna da gelebileceği değerlendirilmiştir. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., 2007, s.161)

İspatlanmış Rezervler 1000 Milyon Varil	1985	1995	2004	2005
Azerbaycan	-	-	7	7
Kazakistan	-	-	39,6	39,6
Türkmenistan	-	-	0,5	0,5
Özbekistan	-	-	0,6	0,6
İran	59,0	93,7	132,7	137,5
Rusya	-	-	72,4	74,4
Toplam Dünya Rezervi	770.4	1027	1194.1	1200.7

Tablo.15. Bölgedeki Ülkelerin İspatlanmış Petrol Rezervleri.

(Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.162)

(Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2006)

Hazar Bölgesi'nde 1995'den beri petrol üretimindeki artış oranı ile en önemli ülkeler, Azerbaycan ve Kazakistan'dır.. 2004 yılında Kazakistan'ın Tengiz ve Karaçaganak bölgeleri, Azerbaycan'ın ise Azeri, Çıraklı, Güneşli petrol sahalarından sağlanan günlük 644.000 varil petrol üretimi, Hazar bölgesinin neredeyse tamamının yarısına denk gelmektedir. Bölgede faaliyet gösteren şirketler 2010 yılında bu rakamın günde 1.7 milyon varile çıkacağını tahmin etmektedir. Her biri en az 10 yıllık olan bu projelerin başarılı olması, yatırım ve altyapı çalışmalarına hız kazandırmaktadır. Bu gelişmelere bağlı olarak elde edilen petrolün ihraç edilmesinin önemi de artmaktadır. (Gökçegöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.162-163)

Üretim (Milyon Ton)	1995	1997	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2004-2005 Farkı (%)
Azerbaycan	9,2	9,2	13,8	14,9	15,4	15,5	15,7	22,4	42,8
Kazakistan	20,6	25,8	30,1	40,1	48,2	52,4	60,6	63	4,3
Türkmenistan	4,1	5,4	7,1	8	9	10	9,6	9,5	-0,5
Özbekistan	7,6	7,9	8,1	7,2	7,2	7,1	6,6	5,5	-16,9
İran	185,5	187	178,1	184,4	168,6	197,9	202,6	200,4	-0,8
Rusya	310,8	307,4	304,8	348,1	379,6	421,4	458,8	470	2,7

Tablo.16. Bölgedeki Ülkelerin Petrol Üretimleri

(Gökçeğöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.163)

(Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2006)

Hazar bölgesindeki ülkelerin doğalgaz üretim miktarları da Tablo.16'da olduğu gibidir.

Üretim (Milyar Metreküp)	1995	1997	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2004-2005 Farkı (%)
Azerbaycan	6,2	5,6	5,6	5,2	4,8	4,8	4,7	5,3	13,9
Kazakistan	5,5	7,6	9,3	10,8	10,6	12,9	20,6	23,5	14,2
Türkmenistan	30,1	16,1	21,3	47,9	49,9	55,1	54,6	58,8	7,9
Özbekistan	45,3	47,8	51,9	53,5	53,8	53,6	55,8	55,7	-
İran	35,3	47,0	56,4	66	75	81,5	84,9	87,0	2,8
Rusya	555,4	532,6	551	542,4	555,4	578,6	591	598	1,5

Tablo.17. Bölgedeki Ülkelerin Doğalgaz Üretimleri

(Gökçeğöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.174)

(Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2006)

Türkiye'nin Mavi Akım Projesi'ne öncelik vermesi, öngörülenden daha sınırlı olan Türkiye doğal gaz pazarının Rus doğal gazı ile doyuma ulaşmasına, Azerbaycan doğal gazının ve diğer alternatif kaynakların (Türkmenistan, Irak ve İran doğal gazları) ertelenmesine ve alınabilecek miktarların kısıtlanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'nin vizyonunu Avrupa'ya yöneltmesi hem arz fazlasını ihraç etmesi hem de enerji köprüsü olması açılarından yeni açılım ve imkânlar sunmuştur. Bu kapsamda geliştirilen projeler arasında ilk basamak Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı Projesidir. Söz konusu proje kapsamında Orta Asya ve Orta Doğu'dan sağlanacak doğal gazın Türkiye ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşınması amaçlanmaktadır. (Dokuzlar, 2005, s.114-115)

Türkiye, Güney Kafkasya ve eski Sovyet cumhuriyetleri arasında yük taşımacılığının ana unsuru olan demiryolu bağlantısının Türkiye-Ermenistan sınırı kapalı olduğu için kesilmesi, iktisadi ilişkilerin belli bir düzeyin üzerine çıkamamasına neden olmaktadır. Bu sebeple Türkiye, Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu (KATB) Projesi ile Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan arasında, Batum-Hopa Demiryolu Projesi ile Türkiye-Gürcistan-Rusya Federasyonu arasında, Samsun-Poti Hattı ile Türkiye-Gürcistan arasında yük taşımacılığına olanak sağlayacak alternatif ağların kurulması çözüm yolları olarak gündeme gelmiştir. (Kanbolat, 2007, s.63)

KATB (Kars-Ahalkalek-Tiflis-Bakü Demiryolu) projesi, Türkiye ile Gürcistan arasında doğrudan demiryolu bağlantısını kurmak ve Gürcistan üzerinden mevcut demiryolu hattı ile Türkiye ve Azerbaycan arasında demiryolu bağlantısını oluşturmak amacı ile planlanmıştır. Söz konusu proje ile;

- İran üzerinden geçen mevcut doğu-batı koridoruna alternatif bir güzergâhın oluşturulması,
- Çin ve Orta Asya'nın Hazar üzerinden Türkiye'ye bağlanması,
- Avrupa ile Çin ve Orta Asya arasında daha kısa ve daha güvenli bir yol üzerinden ulaşımın sağlanması,
- Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan-Türkmenistan üzerinden geçen "Demiryolu-Denizyolu Kombine Taşımacılığı" ile Çin ve Orta Asya'nın Akdeniz'e ve Orta Doğu'ya bağlanması,

- Çin ve Orta Asya ile yapılan transit taşımacılıkta Türkiye'nin önemli bir konuma getirilmesi,
- Rusya Federasyonu ve Ukrayna'nın Türkiye üzerinden Akdeniz'e ve Orta Doğu'ya bağlanması planlanmıştır. (Kanbolat, 2007, s.64)

İki Türk yurdunu Gürcistan üzerinden birbirine bağlayan, Asya-Avrupa ve Asya-Orta Doğu arasında, kuzey-güney ve doğu-batı hatlarında yeni bir ulaşım koridoru oluşturan KATB Projesi bittiği takdirde yılda altı milyon ton yük (yaklaşık dört bin katar) taşınması planlanmaktadır. Kazakistan da bu hata dahil olursa ve taahhüt edilen 10 milyon ton yük gelirse mevcut tek hattın iki hatta çıkarılması planlanmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde Kars hattından yılda yaklaşık iki milyon ton yükün Kars yoluyla Orta Doğu'ya aktarıldığı göz önüne alınırsa Rusya Federasyonu da bu hattı Akdeniz ve Orta Doğu'ya açılım için kullanabilecektir. Çin'in de katılımı ile KATB hattının 2030 yılında yılda 28 milyon ton yük aktarması planlanmıştır. Türkiye'nin 2006 yılında toplam demiryolu yük kapasitesinin 19,5 milyon ton olduğu düşünülürse KATB hattı tek başına Türkiye'nin toplam yük kapasitesini aşabilecektir. (Kanbolat, 2007, s.69)

Türkiye eğer bir enerji köprüsü, bir enerji havzası olmak istiyorsa, mutlaka ve mutlaka Rus gazıyla beraber Rus petrolünün de Türkiye'den geçmesini sağlamalıdır. Bunun için Samsun-Ceyhan son derece önemli bir alternatiftir. Rusya ile yapılacaklar aşağı yukarı bu çerçeveye sığdırılabilir. Ondan önemlisi, Türkiye'nin Türkmenistan ile çok ciddi bir ilişkiye girmesidir. Hazar'ın statüsü önümüzde bir sorun, ama bu statüde neredeyse çözülmeye yakın bir noktaya gelmiştir. Türkiye'nin arabuluculuğuyla Azerbaycan ile Türkmenistan arasındaki sorunlar giderilip, Türkmen gazı Türkiye'ye ve buradan da Batı'ya geçirilmelidir. Türkiye bütün ağırlığını Orta Asya'ya vermelidir. (Oğan, Ağustos 2007, s.32)

Türkmenistan ve Kazakistan ile ilişkilerin yüzeysel kalması sonucunda, Bakü-Tiflis-Ceyhan Hattı (diğer bir deyişle Transkafkas-Türkiye enerji hattı) dünyanın en büyük ve işlevsel enerji terminaline dönüşme imkanından yoksun kalmıştır. Çok iyi bir enerji stratejisi uygulayan RF, Hazar'ın diğer kaynaklarının bu hat üzerinden dünya piyasalarına çıkarılması projesini engellemiş ve Hazar'ın % 70

enerji rezervini kendi kontrolü altına almayı başarmış / başaracak seviyeye ulaşmıştır. (Birsnel, Ağustos 2007, s.38)

Türkiye, enerji konusunda doğru politikalar izleyebilir ve anlaşmalarda kendisine avantajlı roller elde edebilirse, uzun dönemde Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan enerji koridorunda söz sahibi bir ülke olabilecektir. (Gökçegöz, Gv.Str.Der., 2007, s.161)

Orta Asya doğal gazının enerji piyasalarına entegrasyonu Türkiye üzerinden yapılmalıdır. Türkiye topraklarından geçmeyen enerji nakil projelerine sıcak bakılmamalıdır. Anadolu'ya doğal gazın gelebilmesi için ise Gürcistan -Azerbaycan-Hazar Denizi-Türkmenistan veya Kazakistan güzergâhlarının kullanılması öncelikli olarak dsnlmelidir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının basarısı diğerk projeler için bir örnek teskil edeceğinden çok önemlidir. Bu kapsamda Şahdeniz doğal gazının Türkiye'ye getirilmesi ve bu projedeki basarının ardından Türkmenistan ve Kazakistan doğal gazının Dünya piyasalarına sevk edilmesi projeleri gereklestirilmelidir. Orta Asya'nın söz konusu kaynaklarının büyük tüketiciler olan ABD, Avrupa ve Çin-Uzakdoğuya taşınması gerekmektedir. ABD, Orta Asya doğal gazının Avrasya Enerji Koridoru (Eurasian Energy Corridor) kapsamında Akdeniz'e indirilmesi projelerine sıcak bakmaktadır. (Ali Rıza & ifti, 2002, s.5; Dokuzlar, 2005, s.108) Bu koridor ise Hazar Denizi, Güney Kafkasya, Kuzey İnan, Kuzey Irak ve Türkiye zerinden Akdeniz'e uzanan bir alanı kapsayacak gibi görünmektedir. (Larrabee & Lesser, 2003, s.239; Dokuzlar, 2005, s.108) Bu bölgeden ABD ve Çin'e LNG olarak, AB'ye ise boru hatları aracılığıyla taşınmasının Türkiye'nin çıkarına olduğu değerkendirilmektedir. (Dokuzlar, 2005, s.108)

8.5. Enerji Konusunda İzlenmesi Gereken Politikalar

BTC Petrol Boru Hattı'nın işlevselliğini kazanması ekonomik, sosyal ve stratejik açıdan Türkiye'ye son derece önemli katkılar sağlayacaktır. Üretim aşamasında TPAO'nun olması diğerk bir avantajdır. Bu proje ile Akdeniz'deki Ceyhan limanımıza ulaşacak 1 milyon varil/günlük Azerbaycan petrolü, ülkemizin

arz güvenliğine olduğu kadar, uluslararası piyasalara da kaynak çeşitliliği yönünde katkı sağlayacaktır. (Karaca, 2007, s.56)

Irak petrolünün de tam kapasite ile Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'ndan Ceyhan'a ulaşması durumunda, BTC ile birlikte Ceyhan'da uluslararası piyasalara arz olunacak petrol miktarı yaklaşık 130 milyon ton/yıl (2.1 milyon varil/gün) olacaktır. Bu miktar dünya tüketimi içinde önemli bir oran teşkil etmektedir. Bu durum, İskenderun körfezinin ve dolayısıyla Türkiye'nin stratejik önemini artıracaktır. Kıbrıs'ın bu noktanın kontrolünde oynadığı stratejik rol ise çok önemlidir. Mavi Akım'ın İsrail'e uzatılması ve böylece Türkiye'nin Kuzey-Güney ekseninde de enerji koridoru olması gündemdedir. Bu projeye Türkiye Kıbrıs'ı da dahil etmelidir. (Karaca, 2007, s.56)

Orta Asya ve Hazar bölgesindeki bağımsızlığını yeni kazanan devletler, Yeni boru hatları yapıldıkça, petrol ve doğal gazını uluslar arası rekabetçi piyasa koşullarında dünya pazarlarına ulaştırabilir. Elde edilecek gelirler bölge ülkelerinin refah ve güvenliğine büyük katkılar sağlayarak bu ülkelerin kısa zamanda kalkınmasını sağlayabilir. (Gökçeğöz, Güv.Str.Der., Haziran 2007, s.189)

Bütün bu gerçekler ışığında şu enerji politikaları ve programlarının ele alınmasında yarar vardır:

- Her çeşit mevcut enerji kaynağının geliştirilmesinin yanı sıra milli anlamda yeni kaynak aramalarına hız verilmeli,
- Bu bağlamda, henüz gerektiği gibi değerlendirilemeyen ve tamamen milli kaynaklara dönük jeotermal ısı, güneş, rüzgar gibi yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının en kısa zamanda enerji arzına katkısı hedeflenmeli,
- Yine bu bağlamda nükleer enerjiye dönük araştırma ve geliştirme çalışmaları ele alınarak, düşük değerli dahi olsa yerli uranyum kaynaklarımızın yakın bir gelecekte yeni teknolojilerle daha ekonomik olmasını sağlayan çalışmalarla büyük ölçüde milli, bağımsız bir nükleer enerji politikası gerçekleştirilmelidir. Dünyanın önemli toryum rezervlerinin bir kısmının sahibi olarak, Japonya örneği bazı çağdaş ülkelerde geliştirilmeye çalışılan ve gelecek vaat eden toryumdan nükleer santrallerde yararlanma çalışmalarına ülkemizde de ağırlık verilmelidir.

- Dünyanın en önemli bor rezervlerine sahip ülke olmanın avantajını, bordan enerji üretimi ve borun özellikle taşıtlarda kullanımı alanlarında yapılan çalışmalara hızla katılarak elde etmemiz gerekir.

- Enerji ithalatında maliyet de göz önünde tutularak, gerek ülke gerekse kaynak çeşitlendirilmesine gidilmesi, bilhassa petrol ve doğalgazda tek ülke ve tek kaynağa bağımlılık gibi bir durum yaratılmamasına dikkat edilmelidir.

- Talebin karşılanmasında ülke kaynaklarının gerek kamu ve özel sektör gerekse kontrol altındaki bir yabancı sermayenin katkılarıyla en iyi şekilde değerlendirilmesi hedef olmalıdır.

- Özelleştirme faaliyetleri ancak kamu yararı ve milletimizin çıkarları için verildiği ve gerek gördüğü ölçülerde devam ettirilmelidir.

- Güvenilir elektrik enerji arzının sağlanabilmesi amacıyla mevcut iletim ve dağıtım hatlarının iyileştirilmesi ve dağıtımda özellikle doğuda görülen kaçak elektrik kullanımının engellenmesi ile bu konudaki yasaların özenle uygulanması hızla ele alınmalıdır. (Külebi, 06.11.2006)

Ülkemizin enerji sektöründeki genel hedefi, enerjinin Türk milletinin geleceğini garanti altına alacak ve ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek şekilde, yeterli, ucuz, kesintisiz ve güvenilir şekilde sağlanmasıdır. Bunla ilgili olarak ülkemizin geleceğe dönük ana enerji politikasının özetle;

- Kaynak ve ülke çeşitlendirilerek,
- Yerli kaynakların kullanımı ve geliştirilmesine öncelik verilerek,
- Yerli üretimin sanayimizin rekabet gücünü artıracak seviyede enerji fiyatını sağlamasına önem vererek,

- Enerji koridoru olma potansiyelinden en iyi şekilde yararlanılarak,
- Üretimde alternatif enerji kaynağı kullanımına olanak sağlanarak,
- Farklı teknolojiler kullanılarak ve geliştirilerek,
- Ortadoğu ve Hazar petrol ve doğal gazının dünya piyasasına ulaştırılması sürecine her aşamada katılım sağlanarak ve bundan pay alınarak,

- Enerji sektörünün rekabeti esas alacak şekilde yapılandırılması sağlanarak,

- Stratejik petrol ve doğalgaz depolama kapasitesi artırılarak ele alınması gerekmektedir. (Külebi, 06.11.2006)

Bütün bunlar birlikte düşünülduğünde Türkiye geçiş ülkesi olarak elde edeceği ekonomik kazanımlar ve politik güç sayesinde, bölgede istikrarın, barış ve huzurun sağlanmasına katkıda bulunabilir. lkelerle ilişkilerini ve işbirliğini geliştirerek Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan enerji koridorunda söz sahibi bir ülke konumuna gelebilir. (Gökçegöz, Gv.Str.Der., Haziran 2007, s.189)

Orta Asya doğal gazının uluslararası piyasalara Türkiye üzerinden açılması, pazar paylarını kaptırmak istemeyen ve kendi bölgelerinde ekonomik ve dolayısı ile siyasi yönden güçlü devletler arzulamayan Rusya ve İran tarafından "tehdit" olarak algılanmaktadır. Her iki ülke de bu yüzden, basta "Hazar'ın Statüsü" olmak üzere, değisik enstrümanlarla (evre, v.b.), özellikle Türkmen doğal gazının Hazar'ın altından boru hatları ile tasınıp, kendi topraklarından geçmeyen güzergâhlardan uluslararası pazara ulasmasını engellemeye alısmaktadır. Orta vadede Orta Asya doğal gazının Türkiye tarafından ihraç edilebilmesi için her halikarda Gazprom tekelinin kırılması gerekmektedir. Bunun için AB ile Rusya'ya karşı ortak politikalar geliştirilmelidir. Bu noktada farklı bir lke Türkiye'nin yerini almaya alısbilecektir. Bu lke İran'dır. İran uluslararası sisteme entegre olabilmek için nükleer silah kartını oynamaya baslamıştır. Bu kartı oynaması, kendisine enerji alanında açılımlar sunularak sus payı verilmesi sonucunu doğurursa, Türkiye de aynı kartı oynayabileceğini ifade etmelidir. (Dokuzlar, 2005, s.109)

Orta Asya lkeleri bağımsızlıklarını kazanmalarından sonraki süreçte enerji alanında çalışacak kurumlarını yapılandırmaya başlamışlardır. Bu ülkelerde her ne kadar Sovyet Döneminde önemli görevlerde bulunmus olan devlet adamları mevcut ise de yeni enerji kurumlarının yapılanmasında birtakım sorunlar yaşanmıştır. Rusya Federasyonu'nun enerji kurumları ile ilgili yasamakta olduğu mafya ve yolsuzluk problemlerinin Orta Asya lkelerinde yasanmaması için yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple Orta Asya lkelerinde Norveç modeline benzer bir enerji sektörü yapılanması gerçekleştirilmelidir. Doğal kaynakların üretilmesi ile ortaya çıkan katma değer sadece enerji sektörünün geliştirilmesinde değil, farklı sektörlerin de geliştirilmesinde yatırımlar aracılığıyla kullanılmalıdır. (Dokuzlar, 2005, s.121-122)

Orta Asya doğal kaynaklarının, Dünya enerji sektörüne entegrasyon projeleri ile dış yatırımlara açılması stratejisi, OPEC'i kısmen etkisiz hale getirilebilir. Meydana gelen sürecin Türkiye'ye yansımaları ise Türkiye'nin enerji haritasında önemli bir konuma tasınmasıdır. Orta Asya ülkelerinden gelecek doğal gazın Türkiye zerinden Avrupa'ya gitmesini sağlayacak güçlü projeler belirlenirse, AB ile müzakerelerde bu projeler de Türkiye'nin kozu olarak değerlendirilebilir. (Dokuzlar, 2005, s.130)

9. TÜRKİYE’NİN AVRASYA ALTERNATİFİ VE ‘TÜRK BİRLİĞİ’

Türkiye’nin yer aldığı coğrafi bölgenin, özellikle Soğuk Savaş ertesini dönemde birçok ihtilaf ve çatışmalara sahne olması, Türkiye’nin bu bölgesel sorunların barışçıl yollardan çözümü yönünde inisiyatif almasını zorunlu kılmıştır. Kendine özgü jeostratejik konumu, zengin tarihsel ve kültürel birikimi ile Türkiye’nin çok boyutlu bir dış politika uygulaması büyük önem arz etmektedir. Bahse konu bölgesel amacın ötesinde, Türkiye’nin öncelikli dış politika hedefi, küresel ölçekte de barışın tesis edilmesi ve istikrarın hakim kılınmasıdır. Bu çerçevede, Türk dış politikasının esası gerçekçilik, aktiflik, barışçılık, tutarlılık, sağduyu ve uluslararası hukuka saygı gibi ilkeler çerçevesinde şekillenmektedir. (Bayar, 2006, s.144)

Dünyanın büyük güçlerinin Orta Asya üzerindeki mücadelesi sürerken, Türk Cumhuriyetlerinin bu duruma bakışı da çok önemlidir. “Tam bağımsız” her ülke kendine ait olan değerleri kendi çıkarına uygun kullanmak, diğer ülkelerle eşit platformda siyaset yapmak ve ekonomik anlamda “sömürülmemek” ister. Mücadelenin en önemli ayağı bu ülkelerin genel olarak sahip oldukları enerji kaynaklarıdır. Diğer aktörler bu kaynaklardan en büyük payı kapmaya çalışırken, Türk Cumhuriyetleri de bu kaynakları kendi adlarına en avantajlı şekilde çıkarmak, işlemek ve dünya piyasalarına sunmak amacındadırlar.

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin tek bir tanım altında bu şekilde adlandırılmalarının tarihsel sebepleri vardır. Bunlar, aslında tek millete mensubiyet, küçük farklılıklar gösterse de tek dil, ortak tarih ve kültürdür. Üstelik, bu ortak özellikleri taşıyan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri dışında üç bağımsız devlet vardır. Bunlar, Türkiye, Azerbaycan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’dir.

Türkiye jeostratejik öneminin yanı sıra, kalifiye işgücü, zengin doğal kaynakları, teknolojiye uyumu, önemli girişimci potansiyeli, liberal ekonomisi ve sahip olduğu 70 milyonluk pazarı ile bölgenin öncü ülkesi olma görevini yerine

getirecek durumdadır. Şu an bölge ülkeleri ile işbirliği açısından mevcut potansiyelin çok azının değerlendirildiği açıktır. (Aras, G., 2005, s.49)

Sovyetler dağılınca fark ettiğimiz Avrasya'ya yönelik bakış açımız, sadece Türkiye jeopolitiğine dayanmamalıdır. Türkiye jeopolitiğinin tabanı bugünkü sınırlarımızın geçtiği coğrafyadır. Herkesin çok iyi bildiği gibi Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar uzanan coğrafyadaki devletlerden özerk topluluklara kadar büyük bir alan Türklerin "psikolojik sınırlarını" oluşturmaktadır. Bu tanımlamayı bazı stratejistler, jeopolitik / jeostratejik ufuk veya ilgi alanı diye de tarif etmektedir. (Toptaş, Temmuz 2006, s.17)

Türk Dünyası; tek milletli (Türk), çok devletli (Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve K.K.T.C.), yaklaşık 250 milyon nüfusa ve 4 milyon km² toprağa sahip, Balkanlar'dan Adriyatik Denizi'ne kadar bağımsız, özerk (otonom) ve azınlık olarak yaşayan, çoğunlukla Müslüman ve az da olsa Hıristiyan, Yahudi ve Şaman inançlı bir topluluktur. (Kantarıcı & Çeltikçi, 2007, s.44) Türk jeopolitiğinin politik ufku ve politik ilgi alanı bütün dünyadır. Türk jeopolitiğinin jeostratejik ufku ve stratejik ilgi alanı ise Avrupa-Asya kıtası, kısaca Avrasya'dır. (Toptaş, Temmuz 2006, s.17)

Türk topluluklarının bünyesinde yaşadıkları devletlerin toprak bütünlüğü ve egemenlikleri ihlal edilmemek kaydıyla, onların varlıkları ve doğal hakları göz ardı edilemez bir gerçek olup, onlarla buluşma noktası da "kültür birliği"nden geçer. Bu bağlamda, kültür birliği Türk dünyasının ortak paydasıdır. Bunun temeli de Atatürk'ün belirttiği üzere dil, inanç, tarih ve ülkü birliğine dayanır. O halde Türk dünyasının kapsamı, siyasi bağımsız, özerk ve azınlık olmak üzere bütün Türk topluluklarıdır. (Kantarıcı & Çeltikçi, 2007, s.44-45)

Bu ortak miras, 20 nci yüzyılın en büyük devlet adamlarından Ulu Önder ATATÜRK'ün adeta bir vasiyet gibi olan şu sözlerinde de anlamını bulmaktadır: "Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bugün elinde sınımsız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o

zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak. Dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların bize yaklaşmasını beklememeliyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gereklidir.” “Türk Birliği’nin bir gün hakikat olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile gözlerimi dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım. Türk Birliği’ne inanıyorum. Onu görüyorum. Yarının tarihi yeni fasılların Türk Birliği ile açacak. Dünya sükununu bu fasıllar içinde bulacaktır. Türklüğün varlığı bu köhne aleme yeni ufuklar açacak. Güneş ne demek, ufuk ne demek o zaman görülecek. Hayatta yegane varlığım ve servetim Türk olarak doğmamdır.” (Mikail, 2008, s.47-48)

Ulu Önder’in hemen hemen üç çeyrek asır önce gördüğü ve açıkça ikaz ettiği bu hususta arzu edilen düzeyde bir yakınlaşma ve işbirliği tesis edildiğini söylemek zordur. Bunda, yetmiş yıldan uzun süredir hiçbir çaba gösterilmemiş olmasının yanında, bağımsızlıkların ilanından sonra da yanlış ve eksik adımlar atılmış olmasının büyük rolü vardır.

Türkiye’nin “Türklük” kozunu kullanarak strateji oluşturmasını sınırlayan politik unsurların dışında bir de ekonomik unsurlar bulunmaktadır. Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecinde, Türkiye’deki siyasilerin Kafkaslar-Orta Asya eksenindeki yeni bağımsız cumhuriyetlere ölçsüz ve koordinesiz vaatler sunduğu görülmüş, iki taraftan da ticarete fırsatçılık yapmaya çalışan bazı işadamları ortaya çıkmıştır. (Gökırmak, 2005, s.254)

Atatürk, “... Türkiye dışında kalmış Türkler, önce kültür meseleleriyle ilgilenmelidirler. Nitekim biz Türklük davasını böyle uygun bir ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Baykal ötesindeki Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz” diyerek, dil, tarih ve kültür birliğine yönelik oluşturulacak stratejilerin vizyonunu belirlemiştir. Ancak, Büyük Kurtarıcı’nın vakitsiz ölümünden sonra daldığımız stratejik öngörüsüzlük uykusundan uzun yıllar

sonra uyanabildik. Bu nedenle Türk Avrasyacılığının Atatürkçü düşünce sistemine dayanarak oluşturulacak stratejisi;

- Türk kültürünün dayandığı müşterek değerlerin korunması, çoğaltılması ve güçlendirilmesini,
- Öncelikle bağımsız Türk devletlerine dayalı ekonomik ve siyasi girişimlerin sürdürülebilir, devamlı ve akılcı bir çizgide yürütülmesini,
- Rusya, Çin, Hindistan, İran, Pakistan ve Afganistan ile yakın ilişkiler içinde bulunulmasını,
- ABD ve AB ile mevcut ilişkilerin, Avrasya jeopolitiğindeki yeni konumuna uygun ve politik seçenekleri çeşitlendirici ve güçlendirici bir yönde yürütülmesini zorunlu ve yaşamsal kılmaktadır. (Toptaş, Temmuz 2006, s.18)

Türk Dünyası'nın çıkış noktası ise "kültür birliği"dir. Kültür birliğinin çekirdeğini "dil birliği" oluşturur. Türk Dünyası'nda bir dil birliği mevcut mudur? Bu sorunun cevabı ne evet, ne hayır, doğrusu "kısmen" olacaktır. Çünkü dil birliği için alfabe gereklidir. Türk Dünyası'nı parçalamak, bölmek için Rusya başta olmak üzere Çin ve Türkler'in azınlıkta bulunduğu diğer ülkeler, kendi alfabelerini kullanma yönünde bu Türk topluluklarına dayatma yaparak Türk dil çevresini daraltma, farklılaştırma ve ayırıştırma yoluna gitmişler ve bu konuda da oldukça başarılı olmuşlardır. Türk Dünyası'nın ilk kırılma noktası, dilde ve alfabede ortak birlik ve beraberlik olmayışıdır. (Kantarıcı & Çeltikçi, 2007, s.45)

Türk dünyasının stratejik liderlerinin; entelektüel eksenlerinin sağlamlığı, dayanıklılığı, gücü ve jeopolitik bakış açısı ile bezenmiş vizyonları geleceği şekillendirecektir. Ya emperyalist misyon taşıyan diğer güçlerin Avrasyacılık siyasetinde piyon olmayı kabul edeceğiz, ya da Türk Cumhuriyetleri kendi milli güç unsurlarının farkına varıp, sinerji yaratarak, sağlam payandalara dayanarak ve stratejik bir öngörüğü esas alarak vazgeçilmez bir güç olacaktır. (Toptaş, Temmuz 2006, s.18)

Ekonomik ve siyasi işbirliğini bugüne kadar en net ifade eden siyasi lider Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev olmuştur. Nazarbayev 18 Şubat 2005'te, parlamentodan yaptığı ve Kazakistan televizyon kanalları tarafından naklen

yayınlanan ulusa sesleniş konuşmasında; “Orta Asya, XV. yüzyılın sonuna kadar dünya ekonomisinin önemli bir bölgesi olarak geldi. Bölgemiz, Doğu ile Batıyı birleştirmektedir. Halklarımız toprağa ve millete göre bölünmemiştir. İpek yolunun önemini kaybetmesiyle, Orta Asya gerilemiştir. Son 500 yılda ilk defa olarak bağımsızlığın elde edilmesiyle, bölgemiz dünya ekonomisi için tekrar önemli bir bölge haline gelmiştir. Biz dünya ekonomisine önemli ölçüde petrol, gaz, maden ve tarım hammaddeleri sağlayan bölge olarak ulaşım imkanlarını güçlendiriyoruz. Daha şimdiden yaklaşık eski ipek yolu üzerinde, XXI. yüzyılın oto ve demiryolu ile petrol boru hatlarının şekillenmeye başladığı görülebilir. Bizim önümüzde Asya Kaplanları ve Avrupa Birliği'nin başarılarının sebepleri duruyor. Diğer taraftan, II. Dünya savaşından sonra bağımsızlığına kavuşan ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar ve çekişmelere şahit oluyoruz. Küresel ekonomide, büyük bir pazar mevcuttur. Bunun dışında, bölgede büyük devletlerin ekonomik üstünlük için acık bir rekabete girdiğini de gözlemliyoruz. Bizim için bu küresel jet ekonomik meseleye doğru bir biçimde yaklaşmak önemlidir.

Şimdi bizim önümüzdeki seçenek, dünya ekonomisine ebediyen hammadde sağlayıcısı olarak kalarak ikinci bir sömürgeci devletin gelmesini beklemek veya Orta Asya bölgesinin ciddi bir birliğini sağlamaya girişmek. Ben ikincisini teklif ediyorum. Bizim böyle bir birlik kurmamız, bölgenin istikrar ve gelişmesi, ekonomik ve askeri-siyasi bağımsızlığının bir yolu olacaktır. Ancak bu takdirde, bölgemiz dünyada saygınlık kazanacaktır. Ancak biz bu şekilde, güvenliğimizi sağlayacak ve terörizm ve ekstremizm ile etkili bir biçimde mücadele edebileceğiz. Böyle bir birlik, nihayetinde, bölgemizde yasayan halkın ihtiyaçlarına cevap verecektir.

Orta Asya Devletlerinin Birliğini kurmayı öneriyorum. Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki ebedi dostluk anlaşması böyle bir birliğin temelini oluşturmaya hizmet edebilir. Bölgenin diğer ülkelerini de bunun haricinde tutmuyorum. Hepimizin ortak ekonomik çıkarları, kültürel ve tarihi bağları, dili, dini, ekolojik problemleri ve dış tehditleri var. Avrupa Birliği'ni kuranlar, belki de böylesine önkoşulları ancak hayal edebilmişlerdi. Biz yakın ekonomik entegrasyonu gerçekleştirmeli, ortak market ve ortak paraya geçmeliyiz. Sadece bununla biz, devamlı birlik ve beraberlik için de bizi görmek isteyen ortak atalarımıza layık olabileceğiz. Önce Çar imparatorluğu, daha sonra Stalin'in milliyetler politikası böyle bir birlikten endişe etti ve bölgemizi idari-millî yönetimlere böldüler. Bu, 'böl ve yönet' politikasıydı. şimdi bizim için bölgenin eşit haklara sahip halklarının

bundan sonraki nesillere yeni ve olması gereken bir yolu göstermemizin zamanı gelmiştir.” diyerek tüm Türk Dünyası için tarihi bir hedefi ortaya koymuştur. Bu itibarla, Nazarbayev Türkiye Cumhuriyeti devlet adamlarının bugüne kadar ortaya koyamadığı bu fikri net olarak seslendirerek, çok önemli bir adımın mimarı olmuştur.

Nazarbayev, Orta Asya'nın en büyük devletinin başkanı olarak böylesine bir birlik önerisini ortaya atarken, diğer Orta Asya ülkeleri olan Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve hattâ Afganistan'ın da içinde yer alabileceği bir büyük bölgesel birlikteliğin önünü açmak için Kazakistan adına resmi bir çağrıda bulunmuştur. (Çeçen, 2007, s.34)

Batı'nın evrensel egemenliğini devam ettirebilmesi için, kendisine rakip olacak Rusya'ya, Çin'e karşı; Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkasya coğrafyalarında var olması gerekir. Bu bölgeler coğrafi konumlarından ayrı olarak petrol çanağı oldukları için de önemlidir. Türkiye coğrafyası, Türk kimliği ise bu bölgelerin, hattâ bütün Avrasya'nın yol kavşağıdır. (İlhan, 2004, s.35) Türkiye'nin bölgedeki en büyük üstünlüğü Türk kökenli halklarla olan kültürel bağlantılarıdır. Bu bağlantıların doğru biçimde işlemesi durumunda siyasi ve iktisadi ilişkiler daha çabuk gelişebilecektir. Orta Asya bölgesi Çin veya Rusya için bir tehdit kaynağı olabilir; ama Türkiye için bu, hâlâ bir “imkan”dır. (Karaca, Ocak 2008, s.39)

Aslında Türkiye'nin bölgedeki misyonu Doğu ile Batı'yı birbirine yakınlaştırmaktır. Türkiye Avrasya bölgesine en büyük katkıyı verebilecek ülke konumundadır. Mevcut tecrübelerini ve pazarı paylaşmaya hazırdır. AB hedefi ve Avrasya birbirine alternatif oluşturacak hedefler değildir. Türkiye'nin AB üyeliği bölgeye yeni açılımlar sağlayacaktır. Yeni işbirliği alanları ve projeler üretilerek gelişme ve kalkınma sürecine önemli katkı sağlayacaktır. Bu gelişmeden Avrasya ülkeleri de yarar sağlayacaktır. (Aras, G., 2005, s.49)

ABD'nin Avrasya'nın doğusunda oluşması muhtemel Çin-Rus-Hint ortaklığına karşı Orta Doğu ve Orta Asya'da uyguladığı politikalar Türkiye'nin uzun dönemli çıkarları ile örtüşür. Kısaca, Türkiye'nin bu politikaları desteklemekte menfaati vardır. ABD'nin Rus-Çin işbirliğine karşı denge unsuru olması büyük önem içerir. (İlhan, 2004, s.150)

Türkiye; Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu ve Orta Asya'nın oluşumunda, gelişmesinde en etkili güç olan ABD'nin karşısında olamaz. Halbuki bu bölgeler Türkiye için güvenlik, ekonomik ve politik açıdan çok önemlidir. Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu ve Orta Asya Türkiye'nin jeostratejik ufkudur ve stratejik ilgi alanlarıdır. Bu sebeple ABD ile işbirliği Türkiye için önemlidir. (İlhan, 2004, s.150)

Avrasya'nın batısında bir güç odağı (ABD+AB), doğusunda ayrı bir güç odağı oluşması durumunda, iki kurumun önemi artacaktır. Bunlardan birincisi NATO'dur. NATO, tarihin en büyük askeri ittifakıdır. Ayrıca, gerek politik düzeyde, gerekse askeri düzeyde başarılı sınavlar vermiştir. Yarım yüzyılı aşkın bir süreye ve çeşitli olaylara dayalı deney birikimine sahiptir. Çok önemli altyapısı ve askeri gücü bulunmaktadır. (İlhan, 2004, s.151)

Türkiye açısından önemi artan ikinci kurum "Ekonomik İşbirliği Teşkilatı"dır (ECO veya EKİT). EKİT, Türkiye'nin girişimi ile kurulmuştur. Türkiye, İran, Pakistan, Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan üye ülkelerdir. EKİT, yeterince gelişmemiştir. Fakat özellikle Avrasya'nın doğusunda ve batısında birbirine karşı iki güç odağı oluşması halinde Batı güç odağı için ve hattâ dünya barışı için önemli işlevler üstlenebilir. (İlhan, 2004, s.151)

Türkiye'nin Asya'ya dönük dış politikası için aranan alternatif model, Atatürk tarafından daha önce uygulanmış ve başarısı kanıtlanmıştır. Atatürk, Türkiye'nin çevresinde yer alan, emperyalist ülkelerin hedefine girebilecek ülkeler ile çeşitli anlaşmalar yapmıştır. Bunlar, Balkan ve Sadabat Paktları'dır.

Türkiye, jeopolitik bir alan olarak Mustafa Kemal'e küçük gelmiştir. Mustafa Kemal, Türkiye'yi savunmak için nüfus yoğunluğu, toprak genişliği, zenginlik, teknoloji ve askeri güç açısından zayıf görmektedir. Böyle bir ülkeyi tek başına, sadece ulusal kaynaklara dayanarak ve ulusal sınırlardan hareket ederek savunmaya kalkmak, Atatürk için başvurulacak en son yoldu. Böyle bir zorunlulukla karşı karşıya kalındığında, Anadolu'nun coğrafi derinliği, düşmanın içine çekileceği,

yıpratılacağı ve geri püskürtüleceği bir strateji bileşeni olarak değerlendirilmişti. Atatürk tarafından, esasen, Ankara'nın başkent olarak seçilmesinde bu askeri anlayışın izleri görülür. Ancak Atatürk'ün Türkiye'yi savunmak için tercih ettiği strateji, ileri doğru savunmaydı. Bunun için Anadolu'ya yönelecek her hareketi ulusal sınırların çok ötesinde karşılayan dış hatlar oluşturulması lâzımdı. Atatürk'ün Balkan ve Sadabat Paktı arayışlarının amacı, bu dış hatların oluşturulması, Türkiye'nin etrafında, Türkiye'nin de içine birikimini koyacağı bir güvenlik havzasının oluşturulmasıydı. (Özdağ, Ocak 2003, s.9)

Kemalist dış politikanın Balkan ve Sadabat Paktları yaklaşımı, Balkanlar ve Ortadoğu bölgeleri arasında yer alan, bu bölgenin merkezi devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni güvence altına almayı hedefleyen bir dış politikanın yansımasıdır. Mustafa Kemal'in geleceğe dönük Ortadoğu yapılanmasındaki Sadabat Paktı modeli incelendiğinde, son derece gerçekçi ilkeler üzerine kurulu olduğu görülmektedir. 8 Temmuz 1937 tarihinde, Tahran'da Şah'ın Sadabat sarayında imzalanan anlaşmada, Türkiye Ortadoğu'nun geleceğinde esas olarak İran'ı muhatap kabul etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu da 1639 Kasrı Şirin Antlaşması'ndan sonra sürekli olarak İran'ı Ortadoğu'da muhatap kabul etmiştir. Mustafa Kemal'in ölümünden bir yıl, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından iki yıl önce imzalanan Sadabat Paktı ile Türkiye Cumhuriyeti gelmekte olan dünya savaşı ortamında Ortadoğu bölgesindeki komşuları ile dostluk ve işbirliği anlaşması imzalayarak, bu bölgeye dönük savaş girişimlerini önlemek ve Ortadoğu'da sağlanacak işbirliği ile barışın temellerini atmak istiyordu. (Çeçen, 2007, s.33-34)

Sadabat Paktı incelendiğinde, günümüzdeki gelişmelerin daha o dönemde görülebildiği anlaşılmaktadır. Türkiye, Irak, İran ve Afganistan'ın taraf olarak katıldıkları bu anlaşmada taraflar birbirlerinin içişlerine karışmamaya öncelikle söz veriyorlardı. Ortak sınırların dokunulmazlığı güvenceye alınıyor, imzacı ülkeler bölgedeki her türlü uyuşmazlıklarda birbirlerinin görüşlerini almaya öncelik tanıyorlardı. Birbirlerine karşı düzenlenen hiçbir saldırı eylemine katılmama konusunda söz veriyorlardı. Taraf ülkeler kendi sınırları içerisinde birbirlerine karşı çete ya da benzeri hareketlerin oluşmasına izin vermeyeceklerini belirtiyorlardı. Beş yıl süre için yapılan Sadabat Paktı özü açısından incelendiğinde, bölge ülkeleri arasında işbirliği ve dostluk ortamını oluşturarak yeni bir Ortadoğu'ya geçişi

gündeme getirdiği görülmektedir. Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışı bu süreci kesmiş ve savaş sonrasında da İsrail'in kurulmasıyla beraber bambaşka bir Ortadoğu süreci ortaya çıkmıştır. (Çeçen, 2007, s.34-35)

Kemalizm'in bir başka önemli özelliği de geliştirdiği “ulusal model”dir. Bu ulusal ideolojinin çıkışını Atatürk şu sözlerle ortaya koymuştur: “Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk Ulusu ve bir de uluslar tarihinin binbir acıklı olay ve üzüntülü yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır.” Bu demek oluyor ki, Atatürk devrim modeli ve Atatürkçülük ulusal bir eylem ve ideolojidir. (Yapıcı, 2004, s.192)

Kili'nin ifade ettiği gibi “tam bağımsızlık” Kemalizm'in odak noktasıdır. Kemalist bağımsızlık anlayışı tamdır ve yalnız siyasal, ekonomik, parasal, yargısal bağımsızlığı kapsamakla yetinmez, içine ideolojik bağımsızlığı da alır. (Kili, 2000. s.219; Yapıcı, 2004, s.195) Oysa küreselleşme, karşılıklı bağımlılık teorilerinden beslenmiştir. Üçüncü dünya ülkeleri- gelişmiş ülkeler ilişkileri için bu “karşılıklı bağımlılık” aslında sadece söylemde kalmış, pratikte kurumsallaşan gelişmiş ülkelere bağımlılık olmuştur. (Yapıcı, 2004, s.195)

Kemalizm'in laikliği ve ulusalcılığı, onun Batıcılığını Tanzimat Batıcılığından ayıran keskin çizgilerdir. Ulusal çizgilerini es geçerek yapılan Batılılaşma, emperyalist Batı'nın sömürgelerinde yaptığı Batılılaşmadır. (İlhan, A.; 1998, s.73-74; Yapıcı, 2004, s.197) Atatürk Batılılaşması ise bu şekilde değildir. Atatürk Batılılaşması, emperyalizmle savaştan doğmuş bir ulusun Batılılaşmasıdır. (Yapıcı, 2004, s.197)

Atatürk, milli mücadeleye başladığı yıllardan itibaren dış politikada şu temel ilkelere dayandı: (1) Her türlü himaye karşıtlığına dayanan “mutlak egemenlik”, (2) Eşitlik (Türkiye ile başka egemen devletler arasındaki hukuki bakımdan eşitlik olması), (3) Milli Misak sınırlarını korumak. (Akşin, s.121)

Türkiye Cumhuriyeti tarihi incelenirken üzerinde durulması gereken en önemli konu şüphesiz “ulusal egemenlik”tir. Zira ulusal egemenlik ilkesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel dayanağı ve yapıcı gücü olmuştur. (Ünal, 2008, s.5) Atatürk

Samsun'a çıktıktan üç gün sonradan itibaren egemenlik ve bağımsızlığı amaç edindiğini açıklamaya başlamıştır. Atatürk'ün bağımsızlık anlayışı şöyledir: "Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbette siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu söylediklerimin herhangi birinden mahrumiyet millet ve memleketin gerçek manasıyla bütün bağımsızlığından mahrumiyeti demektir." (İlhan, 2004, s.71)

Atatürk'ün milli siyaset anlayışının Panislamizm ve Turancılık gibi akımların dışında olduğunu daha 1920'lerin başında Eskişehir'de yaptığı konuşmada şöyle ifade ediyordu: "Ne İslamcı bir birlik, ne de Turancılık bizim için bir öğreti ya da mantıklı siyasa oluşturamaz." Atatürk ayrıca Nutuk'ta bu akımlarla ilgili şu saptamada bulunmuştur: "Hiçbir hudut tanımayarak dünyada mevcut bütün Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek gayri kabili istihsal bir hedeftir. Bu, asırların ve asırlarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı hadisat ile ortaya koyduğu bir hakikattir. Panislamizm, Panturanizm siyasetinin muvaffak olduğuna ve dünyayı sahai tatbik yapabildiğine dair tarihte bir şeye tesadüf edilememektedir. Bizim kabiliyeti tatbikiye gördüğümüz mesleki siyasi (milli siyaset)'dir. (Akşin, s.121; Yapıcı, 2004, s.201)

Son yıllarda içten olsun ya da olmasın, inansın ya da inanmasın pek çok kişinin dilinden düşürmediği iki kavram vardır: İç politikada "ulusalcılık", dış ilişkilerde ise "Avrasyacılık". Bu iki kavramın bizim coğrafyamızdaki kuramcısı ve uygulayıcısı aynı kişidir: Kuva-yı Milliye'nin önderi ve laik Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal. Komşu coğrafyada bunu uygulayan önder ise tarihin kırılma noktasında Atatürk ile yakın işbirliği yapan Bolşevik lider Lenin. Avrasya düşüncesi, Atatürk'ün bölge merkezli dış politikasını esas alır. Eşit ilişkiler kurmak, komşu ülkelerle yakın işbirliğine gitmek, içişlerine karışmamak esastır. Türkleri ve Türkiye'yi "Asyai bir millet, Asyai bir devlet" olarak tanımlayan Atatürk'ün, daha Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında Bolşevikler ile kurduğu ilişki ve iki komşu, yaşıt ve devrimci önderliğin, anti-emperyalizm temelinde yükselen yakın işbirliği, Sovyet Rusya ile ilişkilere verdiği büyük önem, Türk ve İslam coğrafyasına mazlum milletler bakış açısıyla yaklaşması, Türkiye açısından Avrasyacılığın en güçlü temellerini oluşturur. Bu bağlamda ülkemizde ulusalcılık ve Avrasyacılık birbirini tamamlayan, birbiriyle iç içe geçmiş iki akımdır. (Doster, 2005, 186-187)

ABD, AB, Rusya Federasyonu, Çin şeklinde dizilen evrensel güç odakları arasında kurulmaya başlanan yakınlıklar, Avrasya doğusunda ve batısında iki ayrı grubun oluşmakta olduğu izlenimi veriyor. Doğuda Çin, Hindistan, RF yakınlaşma girişimleri, batıda ABD-AB ortaklığı. Özellikle doğudaki oluşumda; çok yeni olduğu, tarihi bir kökü de olmadığı için değişiklikler beklenmelidir. Bu olguda en zor şartlarda bulunan bölge ve ülkeler, doğuda ve batıda oluşan güçlerin arasında kalan Türkiye ve Türk Dünyasıdır. (İlhan, 2004, s.15)

Türkiye’de Soğuk Harp döneminde seçenekli politikalar üretme ihtiyacı duyulmamış, bu durumun verdiği alışkanlık ve rehavetle daha sonra da politika üretilmemiş, AB’ne saplanıp kalınmıştır. Türkiye’yi bu noktaya, izlenen yanlış politikalar, daha doğrusu politikasızlık getirmiştir. Türkiye, inanılması güç bir şekilde, Türk Dünyası oluşturma fırsatı karşısında ilgisiz ve başarısız. Hiçbir ulus bu kadar büyük olanağa kavuşma şansına sahip olmamıştır. Hiçbir ülke, karşı karşıya kalınan büyük bir ortaklık (Türk Birliği) kurma şansını böylesine harcamazdı. (İlhan, 2004, s.29-30)

Türkiye, özellikle Rusya Avrasya Partisi Başkanı Aleksander Dugin’in ortaya koymuş olduğu gerçekler doğrultusunda Avrasya gerçeğini izlemek zorundadır. Bu bağlamda, Dugin’in Avrasya stratejisi çerçevesinde yazmış olduğu “Rus Jeopolitiği” isimli kitabını Türkiye’nin ulus devlet olarak ayakta kalmasını isteyen ve Türkiye’nin geleceğe yönelik alternatifini arayan çevrelerin okuması ve tartışması gerekmektedir. Bu kitabın da ortaya koyduğu gibi, Avrasya bölgesinde sadece Atlantik güçlerinin, sadece Amerika’nın, sadece Avrupa’nın bir yapılanması söz konusu değildir. Avrasya’nın en büyük ülkesi olan Rusya’nın da geleceğe yönelik bir Avrasya yapılanması gündemdedir. (Çeçen, 2007, s.21)

Bugün, Türkiye, 70 milyona yakın dinamik nüfusu ile, yaşanan ekonomik krizlerin tüm olumsuz etkilerine rağmen güçlü bir sanayileşme süreci içindedir. Enerji talebindeki artışın doğrudan bir sonucu olarak, sektörde çok büyük ilave yatırımlar gerekmektedir. Enerji talebindeki önemli artışlar; sektör politikaları çerçevesinde yatırımların, kamu firmaları ile birlikte yabancı özel teşebbüsler ve

yerli yatırımcılar tarafından gerçekleştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. (Engür, 2003, s.38-39)

Görevdeki Türk hükümetinin dış politika danışmanı Ahmet Davutoğlu'nun "stratejik derinlik" kavramı, özellikle Türkiye'nin dış politikalarını çeşitlendirmeye gitmesi ve bütün devletlerle ilişkilerini derinleştirme gereği üzerine odaklanmaktadır. Davutoğlu, Türkiye'ye tarihteki yedi büyük dünya imparatorluğundan birinin mirasçısı olarak atıfta bulunduğu için, bazılarınca "neo-Osmanlı" olarak betimlenmektedir. (Fuller, 2008, s.305-306)

Davutoğlu, Türkiye'nin geçmişte kendi bağımsız global opsiyonlarına sarılmada yetersiz kalmasına ve -özellikle ABD ile olmak üzere- sınırlandırıcı ve bazen de verimsiz ittifaklara girme eğilimine oldukça eleştirel bakmaktadır. Ona göre bu durum, Ankara'nın stratejik seçeneklerini büyük ölçüde daraltmış ve bağımsız ülke imajını önemli oranda tahrip etmiştir. (Fuller, 2008, s.307-308)

Gazeteci, bilim adamı ve Ankara'daki Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu'nun (USAK) direktörü olan Sedat Laçiner, Ortadoğu'da bağımsız bir Türk dış politikası için alternatif bir gündem öne sürmüştür. Onun görüşleri Türk dış politika camiasındaki "Amerikancı" grubun görüşlerinden oldukça farklıdır. Laçiner'e göre;

- Türkiye stratejik ihtiyaçlarını karşılamak için Amerika Birleşik Devletleri'ne, İngiltere'ye veya İsrail'e dayanamaz. Bu güçler sadece bölgeyi karıştırmaktadırlar; Türkiye'nin sorunlarına gerçek çözümleri yoktur ve Türkiye'nin çıkarlarını zedelemektedirler. Sonuç olarak Türkiye, yalnız yürümelidir; Osmanlı geçmişi bunun için gerekli donanımı sağlamaktadır. ABD Türkiye'den başka gerçek bir alternatifinin olmadığını anlayacak ve Türkiye'nin yeni bağımsız rolünü kabul etmek zorunda kalacaktır.

- Taraf ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayan entegre bir yaklaşım, salt askeri bir yaklaşıma kıyasla güvenlik sorunlarını çok daha etkili şekilde çözebilir.

- Bölgede, sadece hükümetler arasında değil, aynı zamanda Ortadoğu halkları arasında da iletişim ve diyalog genişletilmelidir; ki bu halkların görüşleri

dünya liderleri tarafından pek duyulmamakta veya bilinmemektedir. Bu şekilde anlamlı bir iletişimin olmaması, kuşkuları ve gergin ilişkileri beslemektedir.

- Türkiye kuraklık, sulama, tıbbi hizmetler, eğitim ve silahsızlanma gibi ortak sorunlar konusunda çalışan daha fazla sayıda ikili ve çok taraflı bölgesel organizasyon kurulmalıdır. Gerçek anlamda bir “bölgesel zihniyet” beslenmelidir.

- Batılı medyanın hegemonyasının ve dünya olaylarını yorumlamasının etkisi altında olmayan, bağımsız bölgesel medya güçlendirilmelidir.

- Bölgesel Ortadoğu sorunlarının geniş kapsamlı niteliği, sınır güvenliği ve terörizmden silahsızlanma ve kaçakçılığa uzanan sorunlara çözüm bulma konusunda çok taraflı bir yaklaşım gerektirmektedir. Hakiki işbirliği psikolojik bir dönüşüme de yardım edecektir.

- Okumak üzere Ortadoğu ülkelerinden Türkiye’ye öğrenci getirilmeli, kişiden kişiye temaslar artırılmalı ve Türkiye’nin bölgeye yapmış olduğu katkılar anlatılmalıdır. Bölgesel eğitim ve öğretim altyapısı iyileştirilmelidir – Ortadoğu ülkelerinde okullar inşa etmek gibi.

- Türkiye bölgede tedrici bir silahsızlanma için çalışmalıdır.

- Türkiye bölgede bulunan azınlıklar ve bunların haklarının korunması için çalışmalıdır.

- Türkiye bölgede demokratikleşme ve insan hakları çalışmalarını desteklemelidir; bölgedeki rejimler de, ABD gelip bunu kendileri için yapmadan önce kendi eylemlerine çekidüzen vermelidirler.

- Türkiye, bölgesel ekonomik entegrasyon için çalışmalıdır. (Laçiner, 2004, s.162-163; Fuller, 2008, s.31)

Türkiye’nin dar bir tarihsel perspektife sıkışmayıp, geniş bir tarihsel açıdan bakınca, gelecek için umutsuz olmaya, öz güvenini yitirmeye, küçük beklentilerin ve hedeflerin peşinde koşmaya hakkı yoktur. Türk tarihi ve Türk tarihinin sahip olduğu jeopolitik, bu jeopolitik üzerinde oluşturulan Türk uygarlığı, her türlü kötümserliğin yanlış, haksız ve temelsiz olduğunu ortaya koymaktadır. Türk ulusu ile ilgili her türlü analizde akıllarda tutulması gereken temel husus, Türk ulusunun tarihin en kıdemli uluslarının başında geldiğidir. Bugün dünya milletler ailesinin birçok önemli mensubu, tarihin değil sujesi, objesi bile değilken, Türkler tarihin en dinamik

unsurlarından, yön vericilerinden birisi olarak tarih sahnesindedirler. (Özdağ, Ocak 2003, s.2)

Esasen, 21. yüzyıla girerken, Türkiye ve Türkiye'nin ötesinde bütün bir Türk Dünyası, 16. yüzyıldan bu yana en şanslı olduğu yüzyıla girmiştir. 16. yüzyıl "Türk Yüzyılı" diye de adlandırılır. Bu yüzyılda dört ayrı devlet çatısı altında örgütlenmiş olan Türkler, 85 milyon km² olan eski dünyanın 40 milyon km²'sini kontrol altında tutmaktadırlar. Sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun yayıldığı alanın 19 milyon km² olduğu hatırlanmalıdır. (Özdağ, Ocak 2003, s.2)

Batı uygarlığına karşı son savaşımdan Atatürk'ün önderliğinde galip çıkan Türkiye, Cumhuriyetin üzerine kurulduğu akılcı strateji ve küresel dengelerden azamî istifade ile 1901-1921 arasındaki felâket koşullarından, bugün olduğu noktaya ulaşmıştır ve bu nokta gerek Türkiye gerek Dünya Türklüğü'nün son dört yüz yılda yakaladığı en olumlu tarih dilimidir. MÖ başlayıp MS 3. bin yılın başına uzanan Türk tarihinin jeopolitik eksenini özetlersek, karşımıza çıkan manzara şudur: İlk bin yılda Türk tarihinin ana eksenini Asya'da dönmüştür. İkinci bin yılda özellikle Osmanlı çağlarında küresel bir hegemoni peşinde olması ve üç kıtaya yayılmasına rağmen, jeopolitik yayılmanın siklet merkezini Avrupa oluşturmuştur. İkinci bin yılın son iki yüzyılında ise amaç jeopolitik yayılım olmaktan çıkmış, Atatürk'ün kısa süren yönetimi hariç, Avrupa'ya ilhak politikası şeklini almıştır. Üçüncü bin yılın başında, Türkler için amaç ne Asya jeopolitiğine dönüş ne Avrupa'ya ilhak olabilir. (Özdağ, Ocak 2003, s.6-7)

Avrasya coğrafyasında yedi bağımsız Türk Cumhuriyeti, yani Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve KKTC, 4.721.535 km²'ye yayılmıştır ve bu devletlerin toplam nüfusu 126 milyondur. Bu yedi devletin GSMH'sı 245,3 milyar Amerikan Dolarıdır. (Özdağ, Ocak 2003, s.12-13)

Ayrıca, Avrasya alanında var olan ve özerk bölge ve cumhuriyet olarak örgütlenmiş Altay, Başkurdistan, Tataristan, Hakasya, Saha, Taymır, Tuva, Çuvaş, Gagauz Eli, Doğu Türkistan, Kırım, Karaçay-Çerkez, Kabardey-Balkar

Cumhuriyetleri 6.403.000 km²'ye yayılmaktadır ve bu coğrafyada yaşayan 60 milyon nüfusun 33 milyonunu Türk halkları oluşturmaktadır ve anılan bölgenin GSMH'sı 47 milyar Amerikan Dolarıdır. (Özdağ, Ocak 2003, s.13)

Buna Gürcistan'da 500 bin, Çeçenistan'da 17 bin, Dağıstan'da 336 bin, Krasnodor'da 35 bin ve Stavropol'daki 172 bin Türk'ü eklersek Kafkasya'da 1 milyon 60 bin, Tacikistan'da 1.9 milyon, Afganistan'da 8.5 milyon olmak üzere Orta Asya'da bağımsız devletler hariç 10.5 milyon Türk yaşamaktadır. (Özdağ, Ocak 2003, s.13)

İran'da 30 milyon, Irak'ta 2.5 milyon, Suriye'de 1 milyon Türk, Avrasya-Orta Doğu fay hattında 33.5 milyon Türk'ün yaşadığını göstermektedir. Buna Balkanlarda yaşayan 2 milyon Türk de eklendiği zaman, Avrasya'da 11.124.560 km²'lik bir alana, yani neredeyse Avrasya'nın yarısına, yayılmış olarak yaşayan 205 milyon Türk Avrasya'nın ana halklarından birisi olarak yer almaktadır. (Özdağ, Ocak 2003, s.13)

Yirmibirinci yüzyılın Avrasya çağı olacağını, küreselleşmenin daha ilk günlerinde ilan edenler, Avrasya'nın merkezinde yer alan Orta Asya ve Ön Asya bölgelerinin nüfuslarının büyük çoğunluğunun Türk asıllı olduğunu öne sürerek, aynı zamanda bir Türk çağı yaşanacağını da ilan ediyorlardı. Bir anlamda Avrasya çağı ile Türk çağı içi içe geçiyordu. Çünkü Avrasya'da yaşayan insan topluluklarının büyük çoğunluğu Türk asıllı kavimlerden geliyordu. Orta Asya bölgesinin büyük çoğunluğunun Türk asıllı nüfus topluluklarına sahip olması, aynı zamanda başta Türkiye ve İran olmak üzere iki büyük Ön Asya ülkesinin nüfuslarının büyük çoğunluğunun yine Türk kökeninden gelmesi, Kafkasya'da ise Azeri Türk nüfusunun çoğunluğa sahip olması gerçeği, Avrasya kıtasının üç ana bölgesinde önemli sayılabilecek bir Türk nüfusu çoğunluğunu öne çıkarmaktadır. RF, Irak, Suriye ve Balkan ülkelerindeki Türk toplulukları da dikkate alınırsa, Avrasya halklarının büyük çoğunluğunun Türk asıllı topluluklardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu durum da Avrasya'nın geleceğinde ciddi bir Türk inisiyatifini gündeme getirmektedir. (Çeçen, 2007, s.335)

Dünyanın merkezinde Avrupa Birliği, Büyük Ortadoğu Projesi, Büyük İsrail Projesi, Büyük İslam Birliği Projesi ya da Büyük Arap Birliği projelerinin Türkiye giderek dışında kalacaktır. Var olan devlet yapısı ile bütün bu projelerin dışında kalan Türkiye'nin kendi kimliğini ve devlet yapısını değişen koşullarda ayakta tutacak yeni bir projeyi gündeme getirmesi, ülkenin ve devletin geleceği açısından kaçınılmazdır. (Çeçen, 2007, s.434)

10. SONUÇ

Türkiye, Avrupa ve Asya gibi insanlık tarihinin ve günümüzün en önemli iki kıtasını birbirine bağlayan coğrafik konumunun yanı sıra, Batı ve Doğu medeniyetlerini de birbirine bağlayan bir ülkedir. Aslen Doğulu olan Türk Milleti, Avrupa'nın içlerine kadar götürdüğü medeniyetini o topraklarda yüzyıllarca yaşatmış; hem çok şey öğrenerek, hem de öğreterek birgün anavatanına dönmek zorunda kalmıştır.

Türkiye, Müslüman nüfusa sahip ülkeler içinde laikliği en iyi yorumlayan ve yaşayan ülkedir. İslam ülkelerinin çoğu dini hükümlere göre, şeriatla yönetilirken, Türkiye laikliği seçmiş ve bu konuda birçok ülkeye de rehber olmuştur. Nitekim, Sovyetlerin dağılması sonrası kurulan Türk cumhuriyetlerinin tamamı 'laik'tir. Türkiye'nin bu ülkelere rehberliği bununla kalmamıştır. Sosyal birer hukuk devleti olan bu genç cumhuriyetlerin devlet yapısı Türkiye'ye çok yakındır.

Siyasi ve ekonomik anlamda hemen hemen yarım asırdır yüzünü Batıya dönmüş olan Türkiye, uzun yıllardır AB'ye tam üyeliğinin kabul edilmesi için uğraş vermektedir.

Bu itibarla Türkiye, AB kapısını zorlayan tek İslam ülkesi olurken, diğer yandan laikliği en doğru şekilde yaşayan İKÖ üyesi ülkedir. SSCB'nin dağılması ve ABD'nin teröre karşı açılımını müteakip daha belirgin hale gelen ABD-AB ittifakına karşı RF-ÇHC işbirliğinde Batı bloğunda görünen Türkiye'nin, diğer blokta da önemli kazanımları olabilir.

Nüfus, coğrafya, ekonomik güç, askeri güç gibi milli güç unsurları açısından ele alındığında, Türkiye'nin yakın çevresi ve Hazar, Güney Kafkasya ve Orta Asya devletleri ile ilişkilerini ilerletmekte yüksek çıkarları bulunmaktadır. Aynı zamanda, bu açılım için gerekli potansiyeli de vardır.

Anıl Çeçen'e göre, "Büyük Ortadoğu ya da Büyük İsrail gibi bölge ülkelerini parçalayarak yeni eyaletlerle konfederasyonlar kurma planına karşılık, Türkiye

Cumhuriyeti yeniden Atatürk'ün Ortadoğu politikasına dönerek bir Sadabat Paktı benzeri girişimi gündeme getirmesi kaçınılmazdır. İran, Suriye, Azerbaycan ve Türkiye'nin öncülüğünde oluşturulacak yeni Sadabat Paktı bölgede başlamış olan savaş sürecini sona erdirecek ve daha sonra Ortadoğu'da mevcut devlet yapılarını esas alan gevşek bir konfederasyonu gündeme getirecektir. Ortadoğu ile beraber Kafkas bölgesini de içine alacak bir Ön Asya ya da Merkezi Devletler Konfederasyonu, tıpkı Rusya'nın Sovyetler Birliği sonrasında denediği Bağımsız Devletler Topluluğu benzeri biçimde gündeme getirilebilir. Dünyanın merkezinde böylesine gevşek bir konfederasyon, Avrupa Birliği benzeri bir süreçte Merkezi Devletler Birliği adı altında yeni bir bölgesel yapılanma biçiminde alternatif olarak uygulamaya aktarılabilir.” (Çeçen, 2007, s.50-51)

Ümit Özdağ da, Asyai milletlerin birbirleri ile eşit şartlarda oluşturacakları birliğe destek vererek, “Olabilecek ve olması gereken, Avrasya'da konsolide olmayı sağlayacak bir jeostratejinin izlenmesidir. Türkiye, Avrasya'nın kardeş toplumları ile Azerîler, Gürcüler, Kürtler, Kazaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Özbekler ve diğerleri ile; Araplar, Farslar ve Ruslarla dostça bir etkileşim ve işbirliği içinde, kökleri bu coğrafyanın manevî ve maddî kültür unsurlarına dayanan bir jeopolitik üzerinde yeniden uyuyan Avrasya uygarlığını diriltmenin mücadelesini vermelidir” (Özdağ, Ocak 2003, s.7) demektedir.

Böyle bir model, Mustafa Kemal'in denediği ve başarısını test ettiği Balkan ve Sadabat Paktlarının günümüzdeki şekli olmalıdır. Türkiye ise, Atatürk'ten sonra ittifak ettiği Batı bloğu ile olan ilişkilerini, hemen hemen tek taraflı bağımlılık noktasına taşımış; milli politikalarını oluşturamamıştır.

Türkiye için birinci hareket tarzı, yakın geçmişte olduğu gibi, AB'ne girebilmek için tavizkâr davranışları sürdürerek ulusal bütünlüğün bozulmasına seyirci kalmak, Irak'ta ABD politikalarının uygulanmasına ve Kuzey Irak'ta kabile reislerinin destekli güç gösterilerini ve meydan okumalarını kabullenmek, bölgesel inisiyatifi kaybetmek; ikinci hareket tarzı, ulusal bütünlüğü her şeyin üzerinde tutarak, AB şartları yerine kendi bünyemize uygun olan şartlardan asla taviz vermemek ve Kuzey Irak'ın göçebe zihniyetlerine, Türkiye'nin isterse bu bölgeyi

ABD'ye rağmen başlarına yıkabilecek güce sahip olduğunu gösterecek ciddiyeti sergilemektir. (Birsell, Haziran 2007, s.61)

AB, diğer aday ülkelerde aramadığı kriterleri yıllardır Türkiye'nin önüne koymakta, Türkiye'ye tam üyelik yerine imtiyazlı ortaklık teklif ederek ileride de tam üyeliğe kabul etmeyeceği yönünde ipucu vermekte; öte yandan Türkiye'ye NATO içinde duyduğu ihtiyaç ve Türkiye'nin İslam dünyası içinde Batıya en yakın özelliklerdeki ülke olması gibi sebeplerden dolayı kapıdan ayrılmasını da istememektedir. Türkiye'nin, Türk Cumhuriyetleri ile işbirliği imkanlarını ilerletmesi ya da ŞİÖ'de gözlemci ülke olmak istemesi gibi Doğu'ya yönelik açılımlar yapması AB ve ABD karşısında da elini güçlendirecektir.

Türkiye, bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile çok kısa sürede ilişki kurmasına rağmen, birtakım eksik ve yanlış politikalar sonucu istediği etkiyi sağlayamamıştır.

Türk Cumhuriyetleri nezdinde en büyük üstünlüğü kültürel bağları olduğu halde, Türkiye jeokültür avantajını da yeterince kullanamamıştır. Bu özelliğin avantaja dönüştürülmesi amacıyla, "Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi"nin işlevsel hale getirilmesi, örneğin bu zirvede tüm katılımcıların kendi lehçesinde Türkçe konuşması gereklidir. Geçmiş yıllarda, bu zirvelerde anlaşma dilinin zaman zaman İngilizce ve Rusça olduğu görülmüştür.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında serbest ticaret alanları oluşturulmalı ve enerji alanında işbirliği geliştirilmelidir.

Enerji açısından çok zengin olan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve hattâ Özbekistan'ın kullanım fazlası petrol ve doğalgazlarını ihraç etmeye ihtiyaçları vardır. Öte yandan, enerji kaynakları ile kendine yetemeyen ve petrol - doğalgaz ithalatçısı olan Türkiye'nin bu kaynaklara ihtiyacı bulunmaktadır.

Enerji ihtiyacı ve çeşitlendirmesi konusunda alternatif hatlara hayati şekilde ihtiyaç duyan AB için en iktisadi kaynaklar Hazar bölgesinde bulunmaktadır. Bu

kaynakların boru hatları ile Avrupa'ya ve dünya pazarlarına ulaştırılması için en kestirme, güvenli ve hesaplı güzergahlar ise Türkiye'den geçmektedir.

Türkiye, bir yanda AB, diğer yanda Türk Cumhuriyetleri arasında koordineyi sağlayarak, 21. yüzyılda enerji terminali olma yolunda gerekli adımları atmalı, boru hattı siyasetinde aktifleşmelidir.

Alternatif hatlardan NABUCCO konusunda, 2009 yılında önemli gelişmeler olacağı beklenmektedir.

10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Türkiye'nin geleceğine olan inancını şu şekilde ifade etmiştir: "Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun yüzüncü yılını kutlayacağı güne vardığında, dünyanın en güçlü, saygın ve her yönden önde gelen ülkeleri arasında olacaktır" (Sezer, 2007)

Türkiye'nin, Türk Cumhuriyetleri ile siyasi ve ekonomik işbirliğini gerçekleştirmesi, enerji nakil hatlarının ülkeden geçmesi için tüm imkanlarını seferber etmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR DİZİNİ

KİTAPLAR

- ADIBELLİ, Barış; “ÇHC’nin Avrasya Stratejisi”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- ADIBELLİ, Barış; “Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- ADIGÜZEL, Hüseyin; “Sovyetlerden Günümüze Orta Asya Gerçeği”, İleri Yayınları, 2005.
- AKÇİN, Abdülkadir; “Dünyadaki Yeni Güç:Çin” (Önsöz), Ragıp Kutay KARACA, IQ Yayıncılık, 2003.
- AKŞİN, Abdülahat; “Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, XVI. Dizi, Sayı:56, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- ALTUNIŞIK, Meliha B., “Güvenlik Kıskaçında Türkiye-Orta Doğu İlişkileri”, En Uzun On Yıl, Derleyen:Gencer Özcan, Şule Kut, Büke Yayınları, 2000.
- Ana Britannica Ansiklopedisi, 1998
- ARAS, Osman Nuri; “Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi”, DER Yayınları, İstanbul, 2001.
- ARI, Tayyar; “Uluslararası İlişkiler”, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1997.
- AYDIN, Nurullah; “Türklerin Küresel Güç Doktrini”, Kum Saati Yayınları, 2008.
- BAL, Mehmet Ali; Savaş Stratejilerinde Terör, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.
- BİLGİN, Mert; “Avrasya Enerji Savaşları”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- BİLGİN, Mert; “Türkiye’nin Küresel Konumu”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- BLAGA, Rafael; “Handbook of Iranian Peoples – İran Halkları El Kitabı”

- BRZEZİNSKİ, Zbigniew; “Büyük Satranç Tahtası”, İnkılap Kitabevi, 1997, Basım:2005.
- BRZEZİNSKİ, Zbigniew; “Tercih : Küresel Hakimiyet mi, Küresel Liderlik mi?”, İnkılap Kitabevi, 2004.
- BULUT, Arslan; “Küresel Haçlı Seferi”, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 2005.
- BUTTANRI, Bilge; “Bölgesel Güç Karadeniz”, IQ Kültür Sanat yayıncılık, İstanbul, 2004.
- BÜYÜKAKINCI, Erhan; “Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış: Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar”, Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Phoneix Yayınları, Ankara, 2004.
- CAFERSOY, Nazım; “Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Poitikası”, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.
- CAŞİN, Mesut Hakkı; “Novgorod Knezliğinden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi”, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, Nisan 2006.
- ÇEÇEN, Anıl; “Türkiye’nin ‘B’ Planı - Merkezi Devletler Birliği : MEDEB”, Fark Yayınları, 2007.
- ÇELİKTEPE, Alpaslan; “Teşkilat-ı Mahsusa’nın Siyasi Misyonu”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- DAĞI, Zeynep; “Rusya’nın Dönüşümü : Kimlik Milliyetçilik ve Dış Politika” Boyut Yayınları, İstanbul, 2002.
- DOKUZLAR, Bircan; “Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- DUGİN, Aleksandr; “Rus Jeopolitiği : Avrasyacı Yaklaşım”, Çeviren : Vügar İMANOV, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.
- FUKUYAMA, Francis; “Tarihin Sonu mu?”, Derleyen: AYDIN, Mustafa & ÖZENSEL, Ertan; Vadi Yayınları, Ankara, 2005.
- FULLER, Graham E.; “Yükselen Bölgesel Aktör : Yeni Türkiye Cumhuriyeti”, Çeviren : Mustafa Acar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.
- GÜNGÖRMÜŞ KONA, Gamze; “Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.
- GÜNGÖRMÜŞ KONA, Gamze; “Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

- GÜNGÖRMÜŞ KONA, Gamze; “Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- Harp Akademileri Yayınları (HAY), “Orta Asya’nın Dünü, Bugünü, Yarını”; Harp Akademileri Basımevi, Mayıs 1993.
- HART, Liddle; “Strateji – Dolaylı Tutum”, Çeviren:(E) Korg.Cemal Enginsoy, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.
- HAYİT, Baymirza; “Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi”, Türk Tarih Kurumu, 1995.
- HEKİMOĞLU, Asem Nauşabay; “ABD, AB, ÇHC, Hindistan, Orta Asya : Rusya’nın Dış Politikası”, Vadi Yayınları, 2007.
- HUNTINGTON, Samuel P.; “Medeniyetler Çatışması”, Derleyen : Murat YILMAZ, Vadi Yayınları, Ankara, 2006.
- İLHAN, Atilla; “Atatürkçülük Nasıl Bir Batıcılıktı?”, Derleyen: Ahmet OKTAY, “75 Yılın İçinden 22 Yazardan Seçmeler”, Yapı Kredi Yayınları, 1998
- İLHAN, Suat; “Jeopolitik Duyarlılık”, TTK Basımevi, Ankara, 1989.
- İLHAN, Suat; “Avrupa Birliği’ne Neden Hayır? Jeopolitik Yaklaşım”, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003.
- İLHAN, Suat; “Türkiye’nin Zorlaşan Konumu (Uygarlıklar Savaşı-Küreselleşme-Petrol)”, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.
- İLHAN, Suat; “Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık”, Bilgi Yayınevi, Ankara, Haziran 2005.
- KALKAN, Adnan; “Avrupa Birliği mi, Türk Birliği mi?”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- KARACA, R.Kutay; “Dünyadaki Yeni Güç:Çin”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.
- KAYAR, Mustafa; “Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Ekim 2003, İstanbul
- KAYNAK, Mahir; “Yeni Dünya Düzeni”, Profil Yayıncılık, 2003.
- KİLİ, Suna; “Atatürk Devrimi – Bir Çağdaşlaşma Modeli”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000
- KOCAOĞLU, Mehmet; “Petro-Strateji”, Türkeli Yayınları, Ankara, 1996.

- KÖSE, Ertan; “Yunanistan ve Bitmeyen Kin”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- LAÇİNER, Sedat; “Irak, Küresel Meydan Savaşı ve Türkiye (Iraq, Global Warfare and Turkey)”, Roma Yayınları, Ankara, 2004.
- METİN, Meftun; “Politik ve Bölgesel Güç Hazar”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- MİKAİL, Elnur Hasan; “Türk Birliği Projesi”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- ÖZDAĞ, Ümit; “Avrupa Birliği'nin Türkiye Politikaları”, Avrasya-Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Çalışması, ASAM Yayınları, Sayı:1, 2003.
- RAHR, Alexander; “Rus Dış Politikasında Atlantikçilere Karşı Avrasyacılar”, Derleyenler : Erol GÖKA & Murat YILMAZ, “Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya”, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 1998.
- SERTEL, Yıldız; “Şu Değişen Dünya Türkiye-Avrasya”, Bilgi Yayınevi, Ankara, Mayıs 2006.
- SOMUNCUOĞLU, Anar; “Kazakistan ve Özbekistan Ekonomilerine Geçiş ve Büyüme Stratejileri”, Türkistan Araştırmaları Dizisi, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk; “Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi”, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 1988.
- YANAR, Savaş; “Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç:Kafkasya”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.
- YAPICI, Utku; “Küresel Süreç ve Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar - Orta Asya ve Kafkasya”, Otopsi Yayınları, 2004.
- YERGIN, Daniel; “The Prize, The Epic Quest For Oil, Money Power (Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü)”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.
- YILDIZ, Yavuz Gökalep; “Oyun İçinde Oyun : Büyük Ortadoğu”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- YÜCE, Çağrı Kürşat; “Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele”, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.

MAKALE, TEZ VE SEMPOZYUMLAR

- AKDEMİR, Erhan; “AB ve Türkiye Birbirini Tartışıyor”, Cumhuriyet Strateji Dergisi, 07.05.2007.
- AKGÜL, Fatih; “Rusya’nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları’nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl : 3, Sayı : 5, Haziran 2007.
- AKGÜL, Fatih; “Soğuk Savaş Sonrası Rus Dış Politikasında Avrasyacılık Düşüncesi: Teori ve Pratiği”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Stratejik Boyut Dergisi, Yıl : 4, Sayı : 5, Mart 2008.
- ALİ RIZA, Bülent & ÇİFTÇİ, Seda; “Caspian Energy Update, Turkey’s Caspian Energy Quandary”, Centre for Strategic and International Studies, CSIS, 2002.
- ANDİCAN, Ahat; “Çin Satrancında Orta Asya” Adlı Makale, Avrasya Dosyası, ASAM Yayınları, Cilt:12, Sayı:1, 2006.
- ARAS, Bülent; “Büyük Ortadoğu, Türkiye ve AB”, 2023 Dergisi, 15 Mart 2004, Sayı:35.
- ARAS, Güler; “Küreselleşme Sürecinde Avrasya Ekonomisine Stratejik Bakış” Adlı Makale; Derleyen:GÜNGÖRMÜŞ KONA, Gamze; “Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005
- ARAS, O.N.; “Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi”, 2023 Dergisi, Kasım 2001, Sayı 7.
- ARİFAĞAOĞLU, Hale; “ABD Güç Yitiriyor”, Cumhuriyet Strateji Dergisi, 27.08.2007.
- ATALAY, Mesut; “Türkiye’de Petrol Aramacılığının Önemi” Adlı Makale, Avrasya Dosyası, ASAM Yayınları, Cilt:9, Sayı:1, Bahar 2003.
- ATAY, Mehmet; “ABD’nin Afganistan Operasyonu ve Orta Asya’da Jeopolitik Satranç”, Jeopolitik Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Kış 2002.
- ATMAN, Sabit; “Türkiye’nin Enerji Kaynakları ve Rezervleri” Konulu Bildiri, “Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?” Konulu Sempozyum, 26-27 Ocak 2006, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü (SAREN), Harp Akademileri Basımevi, 2006.

- ATMAN, Sabit; “Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açısından Etkileri”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Stratejik Boyut Dergisi, Sayı:2, Mart 2006.
- AYNURAL, Salih & KESİCİ, A.Kayyum; “Batı Türkistan Cumhuriyetleri Birliği'nin Gerekliliği”, Türk Cumhuriyet ve Topluluklarının Sovyetler Sonrasında Ekonomik Değişme ve Gelişmeleri Sempozyumu, 20-26 Mayıs 2003, Celalabad, Kırgızistan.
- AYNURAL, Salih & KESİCİ, A.Kayyum; “Türk Dünyasının Petrol ve Gaz Zenginliği”, İ.Ü.İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları, Prof.Dr. Turan Yazgan'a Armağan Özel sayısı, 49. Kitap, İstanbul, 2005.
- BALKAN, Serkan; “Doğu-Batı, Kuzey-Güney Ekseninde Enerji Terminali Türkiye”, GYTE Strateji A.B.D., Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- BAYAR, Fırat; “Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Gücü : Siyasi, Askeri ve Ekonomik Açısından Bir Değerlendirme”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl:2, Sayı:4, Aralık 2006.
- BİLGİCİ, Metin; “Hazar Enerji Havzasının Türkiye ve Çevre Ülkeler Açısından Stratejik Önemi”, GYTE Strateji A.B.D., Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- BİNGÖL, Yılmaz; “Kırgızistan'ın 'Renkli' Devrimi : Demokrasiye Geçiş mi, Küresel Rekabet mi?”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (13) 2007 / 1 : 1-21.
- BİROL, Fatih; “Dünya Enerji Öngörülleri ve Sorunları”, Stratejik Analiz Dergisi, Mart 2007, Sayı:83.
- BİRSEL, Haktan; “Uluslararası Terörizm ile Mücadelede Özbekistan Jeopolitiğinin Önemi”, 2023 Dergisi, Ağustos 2005.
- BİRSEL, Haktan; “Arka Bahçe Stratejileri”, 2023 Dergisi, 15 Haziran 2007, Sayı:74.
- BİRSEL, Haktan; “Yeni Dünya Hakimiyet Ekseni : Türkiye-Güney Kafkasya”, 2023 Dergisi, 15 Ağustos 2007, Sayı:76.
- BLEDA, Tanışuğ; “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”, Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel, Sayı:1, Cilt:7, İlkbahar 2001
- BLUTH, Christoph; “Kafkasya, Orta Asya, Güney ve Doğu Asya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgelerinin NATO'nun Güvenliğine Etkileri”, İstanbul, “Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin

İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri" Konulu Sempozyum (27-28 Mayıs 2004), SAREM Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 2004.

- BOZKURT, Ceyhun; "KGB'den Kremlin'e: Küçük Adamın Dev Adımları", Yeniçağ Gazetesi, 09.09.2007
- BRESTOW, Damon; "Hindistan: Orta Asya'nın Gelişen Değeri", Makale, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 1, Haziran 2001.
- CAN, Turan; "Orta Asya'da Küresel Güçlerin Hâkimiyet Mücadelesi", 2023 Dergisi, 15 Ocak 2009, Sayı:93
- CAŞİN, Mesut Hakkı; "ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Afganistan Savaşı", Jeopolitik Dergisi, 1. Sayı, Kış 2002.
- CÖMERT, Servet; "Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam", Jeopolitik Dergisi, 1. Sayı., Kış 2002.
- CUŞTAN, Kemal; "Enerji Kaynaklarının Ulusal ve Uluslar Arası Siyaset ve Güvenlik Sistemine Etkileri", Harp Akademileri Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 5 Ocak 2004.
- ÇAĞLAYAN, Fatma; "Şangay İşbirliği Örgütü'nün Gelişimi ve Geleceği", Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Stratejik Boyut Dergisi, Yıl : 4, Sayı : 5 , Mart 2008
- ÇELİKPALA, Mithat; "Kafkaslar'da Büyük Oyun", Cumhuriyet Strateji Dergisi, Yıl: 3, Sayı:132, 08 Ocak 2007.
- ÇELİKPALA, Mithat; "Rusya'nın Enerjiye Dayalı Egemenlik Arayışı", Cumhuriyet Strateji Dergisi, Yıl: 3, Sayı:134, 22 Ocak 2007.
- ÇINAR, Burak; "Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları", Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl : 4, Sayı : 8 , Aralık 2008.
- ÇOBAN, Hasan; "Ülke Vizyonuna Sahip Olmanın Kalkınmaya Stratejik Etkisi ve Malezya Örneği", 2023 Dergisi, Ağustos 2005.
- ÇOLAK, İhsan; "Değişen Stratejiler Işığında İran-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinde Yeni Gelişmeler", Avrasya Dosyası İran Özel, Sayı:3, Cilt:5, Sonbahar 1999.
- DAĞI, Zeynep; "Avrupa Kimliği'nin Sınırları ve Türkiye'nin AB Üyeliği" Adlı Makale, Avrasya Dosyası, ASAM Yayınları, Cilt:11, Sayı:1, 2005.

- DEMİRRAĞ, Yelda; “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Orta Asya Siyasetinde Geline Nokta”, Jeopolitik Dergisi, 5. Sayı, Kış 2003.
- DEVLET, Nadir; “Kafkasya, Orta Asya, Güney ve Doğu Asya’daki Kriz Kaynakları ve Bölgelerinin Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri” Konulu Bildiri, İstanbul, “Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri” Konulu Sempozyum (27-28 Mayıs 2004), SAREM Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 2004.
- DİKKAYA, Mehmet; “Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun:Türkiye, Rusya ve İran” Avrasya Dosyası İran Özel, Sayı:3, Cilt:5, Sonbahar 1999.
- DOKUZLAR, Bircan; “Orta Asya Doğal Gaz Kaynaklarının Dünya Enerji Sektörüne Entegrasyonunun Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Yansımaları”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.
- DOKUZLAR, Bircan & YILMAZ, Hasan & PALA, Cenk; “Çin’in Orta Asya Enerji Politikası” Adlı Makale, Avrasya Dosyası, ASAM Yayınları, Cilt:12, Sayı:1, 2006.
- DOSTER, Barış; “Mutfak, Musiki ve Dış Politika” Adlı Makale; Derleyen : GÜNGÖRMÜŞ KONA, Gamze; “Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- EFEGİL, Ertan; “Washington’un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye”, Avrasya Dosyası, C.6, No.2, Yaz 2000.
- ENGÜR, Emre; “Doğu-Batı Enerji Koridoru Doğalgaz ile Tamamlanıyor:BOTAŞ’ın Avrupa’ya Açılım Stratejisi” Adlı Makale, Avrasya Dosyası, ASAM Yayınları, Cilt:9, Sayı:1, Bahar 2003.
- ERALP, Atilla; “Kafkaslar, Ortadoğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye’nin Önemi Sempozyumu”, 28-29 Nisan 1998, İstanbul, 1998.
- ERCAN, Ahmet; “Türkiye’de Petrol Sıkıntısının Nedenleri”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Ekim 2005, Sayı: 226
- ERHAN, Çağrı; “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:56, Sayı:4, Ekim-Aralık 2001
- GERTZ, Bill; “China’s Nuclear Facility Exposed By Pictures”, The Washington Times, 20 - 26 Şubat 2006 tarihli haftalık versiyonu.

- GÖKÇEGÖZ, Selim; “Medeniyetler Çatışmasının Uluslararası Güvenliğe Sağlayacağı Katkıları”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Stratejik Boyut Dergisi, Yıl : 3, Sayı:4, Haziran 2007.
- GÖKÇEGÖZ, Selim; “Orta Asya ile Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye’nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl : 3, Sayı:5, Haziran 2007.
- GÖKIRMAK, Mert; “Düşük Yoğunluklu Demokrasi ve Kafkaslar’da Güvenlik” Adlı Makale; Derleyen : GÜNGÖRMÜŞ KONA, Gamze; “Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- GÜL, Nazmi & EKİCİ, Gökçen; “Azerbaycan ve Türkiye ile Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan’ın Dış Politikası”, Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel, Sayı:1, Cilt:7, İlkbahar 2001
- GÜNAY, Bekir; “Kafkasya Jeopolitiği ve Ermenistan” Adlı Makale; Derleyen:GÜNGÖRMÜŞ KONA, Gamze; “Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005
- HACISALİHOĞLU, Yaşar; “Soğuk Savaş Sonrasının Jeopolitiğinden Yansıyanlar”, Jeopolitik Dergisi, 1. Sayı, Kış 2002.
- HACISALİHOĞLU, İ.Yaşar; “Soğuk Savaş Sonrası Gelişmeler ve Türkiye: Sorunlar, İlişkiler ve Algılamalar” Adlı Makale; Derleyen : GÜNGÖRMÜŞ KONA, Gamze; “Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- HATİPOĞLU, Esra; “Orta Asya’da Son Gelişmeler ve Türkiye” Adlı Makale; Derleyen : GÜNGÖRMÜŞ KONA, Gamze; “Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- HOLM, Ulla; “Kuzey Afrika ve Orta Doğu’daki Kriz Kaynakları ve Bölgelerinin Avrupa Birliğinin Güvenliğine Etkileri” Konulu Bildiri, İstanbul, “Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri” Konulu Sempozyum (27-28 Mayıs 2004), SAREM Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 2004.

- İBRAHİMOV, Aydın; “Rusya’nın Jeopolitiği : Gerçekler ve Gelişmeler”, Jeopolitik Dergisi, 1. Sayı, Kış 2002.
- İKBAL, M.Ali; “Strateji, Stratejik İstihbarat ve Eğitim”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı:396, Nisan 2008.
- İLHAN, Atilla; “Türkiye Cumhuriyeti’nin Temel Felsefesi Laiklik Değil, Anti-emperyalizmdir” (Attila İlhan ile Söyleşi), 2023 Dergisi, 15 Ağustos 2005, Sayı:52
- İLHAN, Suat; “Jeopolitik Çalışmaları”, Jeopolitik Dergisi, 5.Sayı, Kış 2003.
- KAMALOV, İlyas; “Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli”, Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:70, Şubat 2006.
- KAMALOV, İlyas; “Gazprom’un Avrupa’yı Fethi”, Stratejik Analiz Dergisi, Ocak 2007.
- KAMALOV, İlyas; “Rusya’nın Asya-Pasifik Seferberliği”, Stratejik Analiz Dergisi, Temmuz 2007.
- KANBOLAT, Hasan; “Pax Ottomana’dan Pax Americana’ya mı?: Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği”, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 6, No:72, Nisan 2006.
- KANBOLAT, Hasan; “Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesi Kafkasya’da Demir İpek Yolu”, Stratejik Analiz Dergisi, Mart 2007.
- KANBOLAT, Hasan; “Kerimov’un Yeni Döneminde Türk-Özbek Yakınlaşması” Konulu Makale, Cumhuriyet Strateji Dergisi, 21.01.2008.
- KANTARCI, Hakan & ÇELTİKÇİ, Orhan; “Türk Dünyası Jeopolitiğine Yönelik Güç Mücadeleleri ve Türk Dünyası Kültür Birliği Stratejik Öngörüsü”, 2023 Dergisi, 15 Ağustos 2007, Sayı:76.
- KARACA, Ragıp Kutay; “Petrol ve Petrolün Jeopolitik Önemi”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Şubat 2003.
- KARACA, Ragıp Kutay; “Türkiye-ÇHC İlişkilerine Bakış” Adlı Makale; Derleyen : GÜNGÖRMÜŞ KONA, Gamze; “Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005
- KARACA, Ragıp Kutay; ‘Soğuk Savaş Sonrası Türkiye Cumhuriyeti – Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri”, Gazi Üniversitesi, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2007.

- KARACA, Ragıp Kutay; “Küresel Enerji Stratejileri Karşısında Türkiye’nin Jeostratejik ve Jeopolitik Konumu”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:5, Sayı:10, Eylül 2007.
- KARACA, R.Kutay; “Şanghay İşbirliği Örgütünün Geleceği ve Türkiye’nin Örgüte Yaklaşımı”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Sayı:395, Ocak 2008.
- KARAOSMANOĞLU, Filiz; “Dünyada Enerjiye Duyulan İhtiyaç ve Alternatif Enerji Kaynaklarına Yöneliş” Konulu Bildiri, “Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?” Konulu Sempozyum, 26-27 Ocak 2006, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü (SAREN), Harp Akademileri Basımevi, 2006.
- KINIKLIOĞLU, Suat; “Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi” Adlı Makale, Avrasya Dosyası, ASAM Yayınları, Cilt:12, Sayı:1, 2006.
- KIR, Alpaslan; “Enerji Güvenliği Kavramı ve Jeopolitik Yansımaları”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Stratejik Boyut Dergisi, Yıl : 3, Sayı:4, Haziran 2007.
- KOÇ, Fatih; “Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesinin Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Stratejik Boyut Dergisi, Sayı:2, Mart 2006.
- KÖK, Havva; “Avrupa Birliği ve Orta Asya” Adlı Makale, Avrasya Dosyası, ASAM Yayınları, Cilt:11, Sayı:1, 2005.
- KÖNİ, Hasan; “Ekonomik Güvenlik ve Uluslararası İlişkiler ve Türkiye” Adlı Makale; Derleyen:GÜNGÖRMÜŞ KONA, Gamze; “Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- KULOĞLU, Armağan; “Türkiye-Çin İlişkileri” Konulu Makale, Cumhuriyet Strateji Dergisi, 27.08.2007.
- KÜLEBİ, Ali; “Ulusal Enerji Politikası Oluşturulmalı” Konulu Makale, Cumhuriyet Strateji Dergisi, 06.11.2006.
- KÜLEBİ, Ali; “Türkmen gazına ilgi” Konulu Makale, Cumhuriyet Strateji Dergisi, 10.12.2007.
- LARRABEE, F.Stephan & LESSER, Ian O.; “Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty”, RAND Corp., 2003.

- LEE, Suna; “Çin’in Askeri Gelişimi ABD’yi Telaşlandırıyor”, Stratejik Analiz Dergisi, Temmuz 2007, ASAM Yayınları.
- OĞAN, Sinan; “Hazarda Tehlikeli Oyunlar:Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı”, Avrasya Dosyası, Cilt:7, Sayı:2,Yaz 2001.
- OĞAN, Sinan; “2004 Yılı Türk Dış Politikasında Rusya-Ukrayna Bölgesi ve Türkiye’nin 2005 Yılı Beklentileri”, Stratejik Analiz Dergisi, Aralık 2004
- OĞAN, Sinan; “Yeni Dönemde Türk-Rus İlişkileri”, 2023 Dergisi, 15 Ağustos 2007, Sayı:76
- ÖĞÜTÇÜ, Mehmet; “Yeni Ekonomik Süper Güç Çin’in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye ile Rekabet mi Ortaklık mı?” Adlı Makale, Avrasya Dosyası, ASAM Yayınları, Cilt:12, Sayı:1, 2006.
- ÖZBEK, Mustafa; “21. Yüzyılın Güç Merkezi Avrasya”, Cumhuriyet Strateji Dergisi, 01.10.2007
- ÖZDAĞ, Ümit; “Atatürk’ün Dış Politikasının Mantığı”, Atatürk Dönemi Siyasi, Sosyal, Ekonomik Durum ve Gelişmeler Sempozyumu Bildirisi, 05-06 Haziran 1995
- ÖZDAĞ, Ümit; “Stratejik İstihbarat”, Avrasya Dosyası, İstihbarat Özel, Yaz 2002, Cilt:8, Sayı:2.
- ÖZDAĞ, Ümit; “Türk Tarihinin ve Geleceğinin Jeopolitik Çerçevesi” Adlı Makale, Avrasya-Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, ASAM Yayınları, Sayı:3; Türk Yurdu Dergisi, Cilt:23, Sayı:185, Ocak 2003.
- ÖZDEMİR, Yavuz; “Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları”, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- ÖZERTEM, Hasan Selim; “Avrasya Çalışmaları”, Eko Avrasya Dergisi, 2008, Yıl:2, Sayı:6, (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu)
- PALA, Cenk & KANBOLAT, Hasan; “Bakü-Tiflis-Ceyhan 21. Yüzyılın İpek Yolu”, Stratejik Analiz Dergisi, Haziran 2005.
- PALA, Cenk; “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğalgazın Yeri ve Önemi: ‘Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye’, Avrasya Dosyası, Enerji Özel, Cilt 9, Sayı 1, 2003.

- PALA, Cenk; “Orta Asya-Türkiye ve Balkanlar : Avrupa Yeni Boru Hattı Güzergahını Seçiyor”, Adli Makale; Derleyen : GÜNGÖRMÜŞ KONA, Gamze; “Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- PAMİR, A.Necdet; “Enerji Güvenliği; Dünya ve Türkiye”, Enerji Arenasında Sunulan Bildiri, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Haziran 2001.
- PAMİR, A.Necdet; “Enerji Güvenliği”, Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:58, Şubat 2005.
- PAMİR, A.Necdet; “Çin ve Enerji Güvenliği”, Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:66, Ekim 2005.
- PAMİR, A.Necdet; “AB’nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye”, Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:67, Kasım 2005.
- PAMİR, A.Necdet; “Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler”, Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:68, Aralık 2005.
- PAMİR, Necdet; “ABD, AB, Rusya ve Çin’in Enerji İhtiyaçları ve Stratejileri” Konulu Bildiri, “Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?” Konulu Sempozyum, 26-27 Ocak 2006, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü (SAREN), Harp Akademileri Basımevi, 2006.
- PAMİR, Necdet; “ABD, AB, Rusya ve Çin’in Enerji Stratejilerinin Türkiye’ye Etkileri” Konulu Bildiri, “Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?” Konulu Sempozyum, 26-27 Ocak 2006, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü (SAREN), Harp Akademileri Basımevi, 2006.
- PAMİR, A.Necdet; “Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri” Konulu Bildiri, ‘Türkiye’nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu’, Harp Akademileri, İstanbul, 10 Mart 2006.
- PAMİR, A.Necdet; “Avrasya Boruhatları, Enerji Güvenliği ve Türkiye”, Jeopolitik Dergisi, 5.Sayı, 2007.
- PAMİR, A.Necdet; “Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye”, Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:83, Mart 2007.
- PAMİR, A.Necdet & KAMALOV, İlyas; “Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli”, Stratejik Analiz Dergisi, Şubat 2006, ASAM Yayınları.

- PEHLİVANTÜRK, Bahadır; “Çin’in Afrika Atağı ve Enerji”, Stratejik Analiz Dergisi, Mart 2007, Sayı:83
- SEZER, Ahmet Necdet (10’uncu Cumhurbaşkanı); 13 Nisan 2007 tarihinde Harp Akademileri Komutanlığı’nda Yaptığı Konuşma.
- SOMUNCUOĞLU, Anar; “Yeni Enerji Haritası Çiziliyor” Konulu Makale, Cumhuriyet Strateji Dergisi, 03.04.2006.
- SOMUNCUOĞLU, Anar; “Türkmenistan dünyaya açılıyor. Jeopolitik mücadele tam gaz” Konulu Makale, Cumhuriyet Strateji Dergisi, 08.10.2007.
- SOYLU, Hakkı; “Türkiye’nin Enerji Politikaları, Enerji Verimliliği ve Enerji Güvenliği Konusunda Alması Gereken Tedbirler”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Temmuz 2006, Sayı:389.
- STULBERG, Adam.N.; “Moving Beyond the Great Game: The Geoeconomics of Russia’s Influence in the Caspian Energy Bonanza”, Geopolitics, Yaz 2005, Vol: 10 Issue: 1.
- ŞEHİTOĞLU, Yasin; “Rusya Federasyonunun Petrol ve Doğalgaz Stratejileri”, GYTE Strateji A.B.D. Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- TAFLAN H.Serfan, “Dünya ve Türkiye’deki Mevcut ve Alternatif Enerji Kaynakları ve Politikaları”, GYTE Strateji A.B.D., Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2003.
- TARAKÇI, Nejat; “Türkmenistan Küresel Sistemin Yeni hedefi” Konulu Makale, Cumhuriyet Strateji Dergisi, 16.04.2007.
- TONNESSON, Stein; “Güney ve Doğu Asya’daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri” Konulu Bildiri, İstanbul, “Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri” Konulu Sempozyum (27-28 Mayıs 2004), SAREM Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 2004.
- TOPTAŞ, Ergüder; “Küresel Jeopolitik Yaklaşımlar, Avrasya ve Türkiye”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Temmuz 2006, Sayı:389.
- ÜNAL, Uğur; “Atatürk ve Ulusal Egemenlik”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı:396, Nisan 2008.

- VURAL, M.Ragıp; “Büyük Ortadoğu Projesinden Payımıza Düşen : Amerikan-İsrail Çıkarlarının Savunuculuğu”, 2023 Dergisi, 15 Mart 2004, Sayı:35
- WINROW, Gareth M.; “Orta Asya’daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri” Konulu Bildiri, İstanbul, “Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri” Konulu Sempozyum (27-28 Mayıs 2004), SAREM Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 2004.
- WINROW, Gareth M.; “Energy Security in the Black Sea-Caspian Region”, Perceptions, Vol:10, No:3, Sonbahar 2005.
- YAVUZ, Celalettin; “Küresel Felaket-Enerji Güvenliği İkilemi ve Milli Güvenlik“, 2023 Dergisi, Sayı 71, 15 Mart 2007.
- YENİÇERİ, Özcan; “Rusya’daki Avrasyacılık Anlayışı ve Avrasya’daki Türkiye Gerçeği” 2023 Dergisi, Ekim 2004.
- YILDIRMAZ, Sinan; “Çin’in Kalkınma Stratejisi ve Global Ekonomiye Entegrasyonu”, Derleyen : Deniz Ülke ARİBOĞAN, “Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya”, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001
- YILMAZ, Hasan; “Küresellenen Dünyada Hazar Enerji Kaynaklarının Dünya Enerji Pazarı İçindeki Konumu, Küresel ve Bölgesel Güçlerin Hazar Havzasına Yönelik Politikalarının Analizi”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.

DİĞER KAYNAKLAR

- BOTAŞ, “Yıllık Rapor”, 1999.
- BOTAŞ, “Yıllık Rapor”, 2007
- Gazete Habertürk, 05.04.2009.
- Hürriyet Gazetesi, “Rusya’dan Türk İşadamlarına Fırsat Çağrısı” konulu haber, 22.03.2009.

ÖZGEÇMİŞ

Ahmet Ufuk KARADENİZ 1975 yılında Şile’de doğmuş, ilk ve orta öğrenimini Ağva-Şile’de tamamlamıştır. 1989-1993 yılları arasında Deniz Lisesi’nde öğrenim gördükten sonra, 1997 yılında Deniz Harp Okulu’ndan mezun olmuştur. 2001 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi ve Organizasyonu Yüksek Lisans Programını bitirmiştir.

Bayan Pelin KARADENİZ ile evli olan Ahmet Ufuk KARADENİZ’in Fulin Su ve Selin Naz isminde ikiz kızları vardır.